

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL

IX. évfolyam 3-4. szám

2010. szeptember–december

FELDERÍTŐ
SZEMLE

BUDAPEST

**A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Tóth András mk. vezérőrnagy, főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Dr. Magyar István dandártábornok

Tagok: Gulyás József mk. ezredes
Hajgató Zsolt okl. mk. ezredes
Dr. Magyar Sándor mk. őrnagy
Dr. Sallai Imre ezredes
Dr. Tóth Sándor mk. alezredes
Svigruha Gyula okl. mk. ezredes
Vass Jenő ezredes
Dr. Vida Csaba mk. őrnagy

Lektorálták: Dr. Bagi József okl. mk. ezredes
Balogh Péter mk. ezredes
Gulyás József mk. ezredes
Hajgató Zsolt okl. mk. ezredes
Kozár Tibor ezredes
Lakatos Zsolt alezredes
Dr. Magyar István dandártábornok
Dr. Sallai Imre ezredes
Dr. Tömösváry Zsigmond dandártábornok
Vass Jenő ezredes
Virág Imre mk. ezredes
Dr. Zsoldos Sándor o. őrnagy

A kötetet összeállította: Dr. Magyar István dandártábornok

Olvasószerkesztő: Vass Jenő ezredes

Tördelőszerkesztő: Tóth Krisztina zászlós

A kiadásban közreműködött az MH Geoinformációs Szolgálat
Szabályzatszerkesztő és Kiadó Osztálya

Nyomdai munkák: HM Térképészeti Közhasznú Nonprofit Kft.

Felelős vezető: Németh László ügyvezető igazgató

HU ISSN 1588-242X

Felelős szerkesztő: Vass Jenő ezredes

TARTALOM

AZ OLVASÓHOZ

NÉGYESI JÓZSEF MK. EZREDES
A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KATONAI FELDERÍTŐ HIVATALBAN
FOLYTATOTT TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉG 2007 ÉS 2010 KÖZÖTT...5

BIZTONSÁGPOLITIKA

PROF. DR. NAGY LÁSZLÓ OKL. MK. EZREDES
NATO–OROSZORSZÁG–KÍNA: STRATÉGIAI HÁROMSZÖG?13
SZALAI PETRA
A 2008. ÉVI GRÚZ–OROSZ HÁBORÚ
BIZTONSÁGPOLITIKAI HATÁSAI, KÖVETKEZMÉNYEI.....25

HÍRSZERZÉS – FELDERÍTÉS

KÁLLÓ LÁSZLÓ ALEZREDES
A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG EU-ELNÖKSÉGÉNEK KIHÍVÁSAI,
A KATONAI HÍRSZERZÉS LEHETSÉGES SZEREPE32
DR. RÁCZ LAJOS EZREDES
MI A HÍRSZERZÉS?35
LAUFER BALÁZS
AZ ÚJ KIHÍVÁSOK HATÁSA A NEMZETBIZTONSÁGRA
– A NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK
MEGVÁLTOZOTT SZEREPE NAPJAINKBAN.....52
DR. KIS-BENEDEK JÓZSEF EZREDES
AZ IRÁNI HÍRSZERZŐ SZOLGÁLATOK.....65

ORSZÁGISMERTETŐ

KÁLLÓ LÁSZLÓ ALEZREDES
OROSZORSZÁG – A SZOVJET HADERŐ
„ÖRÖKSÉGÉNEK” FELSZÁMOLÁSA75
DR. BAGI JÓZSEF OKL. MK. EZREDES
OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ – MEGÚJULÓ HADERŐ.....95
DR. TÓTH SÁNDOR MK. ALEZREDES
SZEMELVÉNYEK A ROMÁN GEOPOLITIKAI GONDOLKODÁS
MÚLTJÁBÓL ÉS JELENÉBŐL – I..... 109

SZAKMATÖRTÉNET

PROF. DR. HABIL. SZAKÁLY SÁNDOR KALANDOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ELŐTT, ALATT ÉS AZT KÖVETŐEN	135
ÁCS ZSOLT MK. ALEZREDES A RÁDIÓELEKTRONIKAI FELDERÍTÉS LEGÚJABB TANKÖNYVÉRŐL	138
NAGY GYULA EZREDES A NEMZETKÖZI ELLENŐRZŐ ÉS FELÜGYELŐ BIZOTTSÁG DÉL-VIETNAMEI MŰKÖDÉSÉNEK RÖVID TÖRTÉNETE, AZ MNVK 2. CSOPORTFŐNÖKSÉG TEVÉKENYSÉGE TÜKRÉBEN (1973–1975).....	140

FÓRUM

DR. BERTALAN GYÖRGY ALEZREDES KÜZDELMES ÉS EREDMÉNYES ÉVTIZEDEK – HÚSZÉVES A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS SZAKMAI PERIODIKÁJA, A HADTUDOMÁNY.....	145
DR. VIDA CSABA MK. ŐRNAGY A NEMZETKÖZI BIZTONSÁGI TANULMÁNYOK FEJLŐDÉSE – RECENZÍÓ.....	153
VASS GYÖRGY A MENTORI RENDSZER SZÜKSÉGESSÉGE A MINISZTERIUMI KÖZIGAZGATÁSBAN	160
SÓTÉR ANDREA ALEZREDES – SIMÓ ANDREA SZÁZADOS AZ AFGANISZTÁNI MISSZIÓ EGÉSZSÉGÜGYI KOCKÁZATAI, A SAJÁT CSAPATOK EGÉSZSÉGÜGYI HADERŐVÉDELME	165
DR. VARGA ATTILA FERENC ALEZREDES A TENGEREK SZABADSÁGÁNAK VÉDELME, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZOMÁLIAI KALÓZKODÁS ÁLTAL OKOZOTT NEHÉZSÉGEKRE.....	185
TORMA BÉLA EZREDES RÉGMŰLT ESEMÉNYEK A KATONAI FELDERÍTÉS ÉRTÉKELÉSÉNEK MÉRLEGÉN – I.....	203

AZ OLVASÓHOZ

DR. VIDA CSABA MK. ŐRNAGY – DOBOS KRISZTINA AZ MK KFH SZAKKÖNYVTÁR ÚJ BESZERZÉSEI.....	214
VASS JENŐ EZREDES – SZABÓ MIHÁLY EZREDES E SZÁMUNK TARTALMA	222

NÉGYESI JÓZSEF MK. EZREDES

**A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATALBAN
FOLYTATOTT TUDOMÁNYOS
TEVÉKENYSÉG 2007 ÉS 2010 KÖZÖTT***

Tisztelt Olvasó!

A Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatairól, ezek sorában különös tekintettel szolgálatunkról, a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatalról hangsúlyosan elmondható mai divatos szóval élve az, hogy „tudásalapú”, „tudásközpontú” intézmény, hiszen alaprendeltetéséből következően lételeme az ország katonai biztonságát, védelmét szolgáló adatok és információk felkutatása, megszerzése, feldolgozása és a tudományos igényességgel elvégzett tevékenység eredményének jelentése, prezentálása az állami-politikai és katonai döntésekre jogosult vezető szervek felé. Ez képezte és képezi ma is alapját, fő motívumát annak, hogy a magyar katonai felderítés és hírszerzés mai és valamennyi szakmai jogelőd szervezete mindenkor kiemelt figyelmet szentelt állománya felkészültségének, a tudásnak, a tudományos kutatásnak és fejlesztésnek, a tudományszervezői tevékenységnek.

Írásom címében is jelzem, hogy a Hivatalunkban 2007 és 2010 között folytatott tudományos tevékenységünket kívánom bemutatni, ami természetesen nem előzmény nélküli. Tudományos-szakmai folyóiratunk, a Felderítő Szemle 2007/1. számában megjelent egy írás Dr. Tömösváry Zsigmond dandártábornok tollából, amiben történetileg összefoglalta a tudományos kutató és fejlesztő, tudományszervező munkában addig elért eredményeket, egészen 2007-ig. Az írásból kitűnik, hogy a zökkenőkkal, megtorpanással járó „kezdetek” (1993) után 2001-ben megtörtént a tudományos tevékenységünk „újraszervezése”, melyet követően stabilizálódásról, töretlen és szerves fejlődésről beszélhetünk.

Tudományos tevékenységünk alapvető területei és dokumentumai

Azért is hangsúlyozhatjuk ki az értékelt időszakban a Hivatalban folytatott tudományos tevékenység stabilizálódását, töretlen és szerves fejlődését, mert immár az előző öt év során kialakult (és a gyakorlatban igazolást nyert, folyamatosan korszerűsített) rendben, kikristályosodott tartalmi és formai követelmények, eljárások szerint folytattuk tervező, szervező és végrehajtó munkánkat.

* A szerző 2010. június óta a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal főigazgató-helyettese, a Tudományos Tanács elnöke.

Tudományos tevékenységünk „stratégiai” dokumentuma „*A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal Középtávú Tudományos Munkaterve*”, amely célkitűzéseiben a Hivatal tudományos életének fő irányait, valamint a tudományos kutatás éves tervekben lebontásra kerülő átfogó témáit tartalmazza az elkövetkező 3 éves időtartamra, amelyet évenként felülvizsgálunk és aktualizálunk; tartósan érvényes.

Főbb irányaink, tevékenységi területeink az értékelt négyéves időszakban:

- A Hivatal szervezeti rendjének megfelelően a szaktevékenységi körökbe tartozó döntések tudományos igényű megalapozásának támogatása.
- A hivatali szintű feladatokhoz kapcsolódó tudományos rendezvények szakszerű előkészítése és lebonyolítása.
- A szakterületeken folyó K+F tevékenység támogatása.
- A Felderítő Szemle című szakkiadvány további rendszeres megjelentetése, a periodika minőségi színvonalának megőrzése, illetve emelése.
- A tudományos szervezetekkel való kapcsolattartás, együttműködés rendszerének fenntartása és megerősítése.
- A Hivatal érdekeinek képviselete a HM tudományos szervei előtt, a HM központi források, pályázati lehetőségek kihasználása.
- A doktorandusz (PhD) képzésben részt vevő munkatársak tudományos tevékenységének támogatása.
- A Hivatal Tudományos Tanácsa tervszerű, szervezett munkájának biztosítása.
- A KFH kutatókönyvtár folyamatos működésének biztosítása, külső kutatók fogadása.

Néhány példa a középtávra (2010–2013) kitűzött, összesen 18 átfogó kutatási témából:

- „A XXI. század aktuális és potenciális veszélyei, fenyegetései”;
- „A költséghatékony, digitális jelfeldolgozás”;
- „A válságkezelő és békeműveletek hírszerző, felderítő támogatása”.

Tudományos tevékenységünk alapvető, operatív munkaokmánya „*A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal Tudományos Tanács Ülésrendje, valamint a Hivatal (adott) Évi Tudományos Munka- és Rendezvényterve*”.

Szerkezetét és tartalmát tekintve rögzíti:

(A) *A Tudományos Tanács* középtávú tervből levezetett, viszonylag állandó, *alapvető feladatait* (az értékelt időszakban például):

(a) a Hivatal által reprezentált szakterületeken végzett tudományos tevékenység összefogása, felügyelete és képviselete;

(b) a Hivatal kutatási stratégiájának és tervének kidolgozása, összeállítása, a megvalósítás elősegítése;

(c) kapcsolattartás a HM kutatóhelyeivel és a tudományszervezésért felelős szerveivel, valamint a polgári tudományos élet szakterülethez kapcsolódó műhelyeivel;

(d) a Hivatal tudományos kutató és publikációs bázisának fenntartása, a doktori képzésben részt vevő munkatársak támogatása.

(B) *A Tudományos Tanács Ülés- és Munkarendjét*, negyedévenként egy-egy tanácsüléssel, tervezett dátummal, ülésenként átlagosan 5-6 napirendi ponttal és felelősök megjelölésével. Tipikus napirendi pontokat képez: • az éves tervek előkészítése és elfogadása; • az egyes tevékenységek megszervezése és végrehajtása, tapasztalatok közös feldolgozása; • az egyes szakterületeken végzett tudományos tevékenység tapasztalatai, javaslatok; • szakfolyóiratunk egyes számainak előkészítése, a Szerkesztő Bizottság munkájának értékelése; • a tudományos rendezvények tervezése, megszervezése, a végrehajtás tapasztalatai; • a tudományos tevékenységről készített időszakos és éves beszámolók; • doktoranduszok meghallgatása és segítése; • éves költségvetési előirányzat és annak felhasználása stb.

(C) *A középtávú tervből* az éves tervben lebontott, aktualizált kutatási témákat, a 2010-re betervezett 20 kutatási témából, például:

(a) A Hivatalunkkal szemben támasztott követelmények, szakmai feladataink teljesítésének körülményei, feltételei, eredményei és problémái a békeműveletek felderítő támogatásában (konferenciánk elé, feldolgozás a TT keretében).

(b) A képzés és továbbképzés rendszeréről 2009-ben megrendezett tudományos konferencia eredményeinek hasznosítása.

(c) Prolifrációs veszélyek és fenyegetések a világban.

(D) Végül *éves tervünk részét képezi a rendezvényterv* – tudományos rendezvények címmel, a rendezvény témájának, a megszervezésre tervezett negyedévnek, a megszervezésért és végrehajtásért felelős szakmai szervezeteknek, valamint a támogatóknak a meghatározásával.

A középtávú és éves tudományos tervekben kitűzött általános célok eléréséről, a Tudományos Tanács tevékenységéről, a kutatási feladatok végrehajtásáról, a betervezett tudományos rendezvények megszervezéséről és végrehajtásáról, a tudományos együttműködésről, a szakmai, egyetemi, doktorandusz képzés támogatásában elért eredményekről, a kutatóhelyként való működésről, valamint a tudományos munkához rendelkezésre bocsátott költségvetési előirányzat felhasználásáról *évenként Beszámoló jelentést készítünk és terjesztünk fel a Hivatal főigazgatója részére* (valamint igény szerint a HM tudományszervezés terén illetékes szerve felé).

A 2007 és 2010 közötti időszakban folytatott tudományos tevékenység eredményei

Tudományos tevékenységünk 2007 elejéig tartó időszakának történetét és tartalmát elemző írását (Felderítő Szemle 2007/1. szám) Dr. Tömösváry Zsigmond

dandártábornok a következőkkel zárta: „Az elmúlt öt esztendő tapasztalatainak felhasználásával, 2007 januárjában új főigazgatói intézkedésben kerültek megfogalmazásra a Tudományos Tanács tevékenységét szabályozó fontosabb kérdéskörök...”¹ A Tanács akkori elnöke egyúttal meggyőződését is kifejtette, miszerint az új intézkedés „megfelelő kereteket, elegendő mozgásteret” fog biztosítani a jövőbeni eredményes tevékenységhez.

Az elmúlt négy év eredményeinek és nehézségeinek ismeretében immár megállapíthatjuk, hogy a főigazgatói intézkedés ténylegesen jó szabályozói hátteret, működési keretet és feltételeket biztosított a Hivatalunkban folyó tudományos kutató és tudományos-szervező munkához.

Amennyiben tudományos tevékenységünk eredményeit és hiányosságait lényegre törően kívánjuk összefoglalni, legcélszerűbb arra választ keresni, hogyan is teljesítettünk az értékelt időszakban a középtávú tervünkben viszonylag *állandó, fő célkitűzéseink terén*:

- A Hivatal szakterületei érdemi képviselettel (döntően az adott szakterület szakmai vezetését prezentálva) vesznek részt a Tudományos Tanács munkájában; képviselőik kellő önállósággal és felelősséggel kapcsolódnak be a hivatal szintű kutatási tervek kidolgozásában; tervezik, szervezik a szakterületen folytatott tudományos kutatást; végzik az egyéb tudományos-szervezői munkát. Az egyes szakterületek kezdeményezésére betervezett kutatási témák és publikációkban realizált kutatási eredmények, valamint tudományos rendezvényeink az értékelt időszakban is elősegítették a vezetői döntések tudományos igényű megalapozását.

- A Hivatal-szintű feladatokhoz kapcsolódó tudományos rendezvények mind a témaválasztás, mind a szervezettség és a lebonyolítás színvonala tekintetében minden alkalommal kivívták a magas szintű „külső meghívottak”, a tudomány jeles képviselői, valamint Hivatalunk érdemi, tudományos igényű szaktevékenységet folytató munkatársainak elismerését is.

2007-ben „A transznacionális kihívások tartalmi-formai jellemzői és a kezelésükhöz nyújtott hozzájárulás lehetőségei a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok részéről” címmel rendeztünk tudományos konferenciát, a téma jellegéből is kiindulva a honvédelem, a nemzetbiztonsági szolgálatok, a rendvédelmi szervek széles spektrumát hívtuk meg és kértük fel közreműködésre: HM, HM HVK, ZMNE, MK IH, MK NBH, MK NBSZ, MK KBH, Határőrség, BM Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat, Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ, VPOP, valamint a tudományos tevékenységben velünk együttműködő polgári felsőfokú oktatási intézmények vezető kutatói és a tudományos és szakmai munkában kiemelkedő nyugállományú munkatársaink – összesen 45 fő. Mindösszesen 120 fő vett részt az érdemi és előremutató tudományos elemző, következtetésekre és gyakorlati lépésekre serkentő közös tevékenységben.

¹ A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal főigazgatójának 1/2007. számú intézkedése a Tudományos Tanács feladatairól, munka- és ügyrendjéről, valamint költségvetéséről és annak felhasználási szabályairól.

2008-ban a magyar katonai hírszerzés és felderítés 90. évfordulóját ünnepeltük, így természetesen az egyébként is minden évben a Magyar Tudomány Ünnepehez, illetve a Felderítők Napja tiszteletére novemberre tervezett tudományos rendezvényünket tudományos emlékülésként szerveztük és rendeztük meg „*90 esztendeje önálló a magyar katonai felderítés*” címmel. Az emlékülésen való érdemi közreműködésre (előadások megtartásával) neves állami vezetőket, történész és hadtörténész professzorokat, hadtudományi kutatókat, Hivatalunk és jogelőd intézményeinek kiemelkedő személyiségeit, valamint együttműködő katonai, rendvédelmi és polgári szervek vezető és tudományos kutató munkatársait hívtuk meg, közel 80 főt: HM, HM HVK, HM HIM, ZMNE, MK IH, MK NBH, MK NBSZ, MK KBH, ORFK, VPOP, Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ, Nemzeti Nyomozó Iroda, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, MK KFH és jogelődök volt főigazgatói, Koncz Márton-díjasok, Felderítők Társasága Közhasznú Egyesület, Magyar Ejtőernyősök Országos Szövetsége, MH Budapesti Nyugállományúak Klubja Felderítő-I. és Felderítő-II. tagozatai, együttműködő polgári felsőfokú oktatási intézmények vezetői és kutatói. Mindösszesen mintegy 160 fő vett részt rendezvényünkön, akik elismeréssel nyilatkoztak annak szervezettségéről és tartalmi színvonaláról. Kedvező fogadtatása volt az évfordulóra készült kiállításnak is.

2009-et Tudományos Tanácsunk a felkészítés, képzés évének nyilvánította. Ami azt jelentette, hogy egész évben megkülönböztetett figyelmet fordítottunk az állomány képzésének, továbbképzésének helyzetére, amit a Tanács egyik ülésének napirendjeként külön is elemeztünk, majd éves tudományos konferenciánkat is ennek szenteltük „*Az MK KFH hivatásos állományának kiképzési rendszere, korszerűsítésének lehetséges irányai*” címmel. A téma jellegének megfelelően szűkebb, a katonai, szakmai és nyelvi képzés irányításában, szervezésében és végrehajtásában közvetlenül érdekelt szakemberek, kutatói műhelyek képviselőit hívtuk meg: HM, HM HVK, MK KBH, ZMNE, MH Kinizsi Pál Tiszthelyettes Szakképző Iskola, együttműködő polgári felsőfokú tanintézetek vezetői és kutatói, összesen 47 főt, így mindösszesen csaknem 120 fő vett részt a plenáris ülés és a két szekció munkájában. Az érdemi, tudományos színvonalú munka eredményeit közvetlenül hasznosítottuk a hivataltanfolyami rendszerű képzésben és a ZMNE-vel részlegesen integrált képzés-továbbképzés korszerűsítésére kidolgozott MK KFH főigazgatói intézkedésben, majd az MK KBH és MK KFH közös kezdeményezésével a ZMNE-be részlegesen integrált, saját bázison 2011-ben indítandó „*Katonai Nemzetbiztonsági Szakirány*” minta tantervének kidolgozásában.

2010-ben, hét év tapasztalatgyűjtés után ismét konferenciánk napirendjére tűztük a nemzeti és az euroatlanti biztonság- és védelempolitika, védelmi rendszer kiemelt jelentőségű témakörét, a békeműveletek, válságkezelés problematikáját, „*A békeműveletek felderítő biztosítása és hírszerző támogatása*” címmel. Hivatalunk vezetése – a Tudományos Tanács kezdeményezésére is – úgy döntött, hogy a téma valamennyi tartalmi szakkérdésének összefüggésének „nyílt sisakkal történő”, tudományos feltárása érdekében meghívjuk, „egy asztalhoz ültetjük” a felderítő missziós küldetésekben vezető- és végrehajtó szerepet játszó valamennyi érintett szervezet és szerv: HM, HM HVK, MK KBH, MH ÖHP és felderítő szakcsapatai, valamint a ZMNE, összesen 37 fő szakmai képviselőjét, továbbá a ténylegesen elmélyült szakmai konzultáció és a minősített adatok védelmére

vonatkozó szabályozók érvényesítése érdekében „Bizalmas!” minősítést kapott rendezvényünk, amelyen mindösszesen 100 fő vett részt, a Hivatal munkatársaival együtt. A lebonyolított konferencia mind értékes szakmai tartalmát tekintve, mind a résztvevők visszajelzései szerint is valóban tartalmas, tudományos igényű munkát végzett, sokoldalúan tárta fel és elemezte a békeműveletek felderítő támogatásának helyzetét, bonyolult összefüggéseit, eredményeinket, valós problémáinkat, és érdemi következtetésekkel szolgált a jövőbeni szaktevékenység eredményesebb, hatékonyabb folytatásához. A tapasztalatok hasznosítása már megkezdődött.

- A Tudományos Tanács tagjai az értékelt időszakban is eredményesen vettek részt a Hivatalban folyó K+F tevékenységek támogatásában. A személyes kutatással és a mozgósító, szervező munkával is folytatott tevékenység eredményei a legkülönbébb szakmai területekről származó publikációkban, doktori disszertációkban, belső és külső együttműködők által kiadott szakfolyóiratokban megjelent publikációkban realizálódtak. A tudományos cikkeken túl időről-időre megjelentettünk különböző szakterületekről származó összefoglaló kiadványokat, könyveket és tansegédleteket (hírszerzéstörténet, katonadiplomácia, HUMINT adatszerzés, rádióelektronikai felderítés, elemző-értékelő munka stb.), de komoly eredményeket tudhatunk magunkénak a szaktechnikai fejlesztés terén is.

- Az elmúlt négy év során – a kedvezőnek nem mondható, sőt egyre nehezedő, bonyolultabb személyi, tárgyi és különösen finanszírozási feltételek közepette – sikerült teljesíteni szakkiadványunkkal, a Felderítő Szemlével kapcsolatban kitűzött célkitűzésünket. Rendszeresen sikerült – és a növekvő érdeklődést kielégítve emelkedő példányszámban – a megjelentetése (összesen 16 rendes számot (átlagosan 220 példányban), 2 „Titkos!” számot (átlagosan 50 példányban), 2 különszámot (átlagosan 230 példányban) és 2 emlékszámat (átlagosan 280 példányban) adtunk ki. A Tudományos Tanács, és különösen az annak keretében működő Szerkesztőbizottság, szakmai lektoraink, és elsősorban a szerzők lelkiismeretes, értékes munkájának köszönhetően sikerült megőrizni, sőt emelni a periodika minőségi színvonalát, azt a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága folyamatosan szerepelteti az *„MTA doktori eljárás során felhasználandó, mértékadó folyóiratok”* jegyzékén.

- 2007 és 2010 között eredményesen tartottuk fenn, erősítettük, tartalmában gazdagítottuk, sőt bővítettük is tudományos kapcsolatainkat, együttműködésünket a Honvédelmi Minisztérium, a nemzetbiztonsági társszolgálatok, rendvédelmi szervek tudományos kutatóhelyeivel, polgári felsőoktatási intézményekkel, kutató intézetekkel és tudományos műhelyekkel. Mindezek sorából kiemelkedő az együttműködés rendszeressége és tartalmassága a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, a Magyar Hadtudományi Társasággal, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeummal, az MK Katonai Biztonsági Hivatallal, a Felderítők Társaságával, továbbra is igen eredményes a Budapesti Műszaki Egyetemen, a Corvinus Egyetemen és a Kodolányi Főiskolával. Az értékelt időszakban igen ígéretes és már működő, tartalmas kapcsolat alakult ki az MH Geoinformációs Szolgálat, a Külügyi Intézettel, a Zsigmond Király Főiskolával, valamint a Pécsi Tudományegyetemmel is.

- A Tudományos Tanács az értékelt időszakban is eredményesen képviselte Hivatalunkat, valamint az itt folyó tudományos tevékenységet a HM tudományos szervei előtt. Az utóbbi években bekövetkezett, ismert gazdasági körülmények, költségvetési megszorítások közepette ugyanakkor nem sikerült eredményesebben kihasználni a HM központi forrásait, pályázati lehetőségeit.

- Hivatalunk vezetése, Tudományos Tanácsa a romló anyagi feltételek, költségvetési feltételek mellett is kiemelt figyelmet fordított hivatásos állományunk köréből a doktoranduszok toborzására, a doktori képzésben való részvételük, tanulmányaik biztosítására, témaválasztásuk segítésére, valamint értekezésük kidolgozásának, tudományos kutatómunkájuknak tényleges támogatására. A központi és hivatali finanszírozás lényeges csökkenése, valamint a doktori képzés költségeinek jelentős emelése következtében kifejezetten csökkenő tendenciát mutat állományunk érdeklődése a szervezett tudományos továbbképzés iránt (2007-ben még 18 doktoranduszunk vett részt a tudományos továbbképzésben, ma doktoranduszaink száma 6 fő, ezek közül csak egy fő jelentkezett az értékelt időszakban!). Szerepet játszik ebben természetesen az állomány rendkívüli leterheltsége, valamint a tudományos teljesítmények tényleges társadalmi elismertségének hiánya is. Mindazonáltal büszkén jelenthetjük, hogy 2007–2010 között 6 munkatársunk szerzett PhD tudományos fokozatot, egy „cum laude” kivételével valamennyien „summa cum laude” minősítéssel!

- A Tudományos Tanács – mint ahogyan ez írásom első részéből kitűnik –, valóságosan és dokumentumokkal alátámasztott módon is tervszerű, szervezett munkát végzett a Hivatalban folyó tudományos tevékenység érdekében, teljesítve ezzel a fő célkitűzéseink egyikeként megfogalmazott elvárást.

- Végül eredményesen megvalósítottuk a 2007-ben magunk elé kitűzött célunkat, mely a Hivatal tudományos kutatóhelyi státuszával függött össze – „... az MK KFH szakkönyvtárának előkészítését külső kutatók munkavégzéséhez”. A szükséges feltételeket megteremtettük, mintegy 20 ezer kötetes, értékes és több vonatkozásban egyedülálló kiadványokkal rendelkező könyvtárunk immár két éve, méltó környezetet és jó munkafeltételeket biztosítva áll a külső és belső kutatók rendelkezésére.

Tisztelt Olvasó!

Az MK Katonai Felderítő Hivatal tudományos kutatóhelyként való működése természetesen nem merül ki tudományos kutatók könyvtárunkban történő rendszeres fogadásában. Négy egyetemi docensi címmel rendelkező, a közelmúltban szolgálati nyugállományba vonult munkatársunk van, akik közül egy a ZMNE Doktori Tanács tagja, a Felderítők Társaságának elnöke, a másik három kolléga a ZMNE Nemzetbiztonsági Tanszékén dolgozik vezető beosztásban, illetve érdemi oktatói, konzulensi, bírálói és vizsgáztatói munkát végez az egyetem BSc és MSc kurzusain, illetve a doktori képzésben. Hivatalunkban is rendszeresen fogadunk gyakorlati munkára érkező hallgatókat, vagy a hírszerzés története iránt érdeklődő katonai vagy polgári látogató csoportokat a Szakmatörténeti Gyűjteményben, közismert nevén a Hivatal múzeumában.

Mint ahogy már jeleztem, az MK KFH-ban folyó tudományos tevékenységhez, szervezett tudományos továbbképzéshez megfelelő, bár szűkös pénzügyi keretek állnak rendelkezésre. A Hivatal vezetése törekszik minden lehetséges megoldást megtalálni a tárgyi és pénzügyi feltételek előteremtésére, így összességében biztosítottak a működés feltételei. A tárgyalt időszakban mindig rendelkezésre állt a szükséges fedezet a tudományos tevékenység végzésére, ami döntően a Felderítő Szemle mint tudományos-szakmai periodika számainak megjelentetésére és a konferenciák megrendezésére szolgált.

A nehezülő anyagi feltételeken túl a Hivatal állományán belüli ugyancsak behatárolt létszámkeretek és az ennek következtében kialakult nagyfokú leterheltség, illetve a személyi mobilitás korlátozódása sem könnyíti meg a tervszerű tudományos kutatói, tudományszervezői munkát. Mindez a Tudományos Tanács személyi összetételének alakulásában is érzékelhető, a 2007. január 1-jei helyzethez képest jelentős személycserék történtek, ennek megfelelően a Tanács összetétele 2010. november 30-án a következő:

Elnök:	Négyesi József mk. ezredes
Titkár:	Dr. Sallai Imre nyá. ezredes
Tagok:	Seres Antal mk. ezredes
	Bogányi Gábor mk. ezredes
	Gulyás József mk. ezredes
	Dr. Vida Csaba mk. őrnagy
	Dezső Sándor ezredes
	Svighruha Gyula okl. mk. ezredes
	Nagy Tibor ezredes
	Hadnagy Tibor mk. alezredes
	Keszmann Oszkár alezredes

Összességében: a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatalban – méltó módon „tudásalapú” intézményi jellegéhez – tartalmas, érdemi tudományos kutató és fejlesztői, tudományszervezői tevékenység folyt az értékelt időszakban. A Hivatal állománya körében elismerés övezi a magyar tudományt, a személyi állomány jelentős többsége maga is felkészülten képes kivenni részét a tudományos tevékenységből, folyamatosan törekszik mindennapi szakmai munkáját is tudományos igényességgel végezni.

A Hivatal vezetése elismeri és támogatja a Tudományos Tanács munkáját, egyáltalán a Hivatalban folyó egész tudományos tevékenységet, annak eredményes végrehajtásába maga is érdemben bekapcsolódik. Mindez biztosítéka és stabil alapja jövőbeni eredményes tevékenységünknek.

NATO–OROSZORSZÁG–KÍNA: STRATÉGIAI HÁROMSZÖG?

A címben feltüntetett téma akár elvontnak, túlságosan távolinak vagy túllontúl „magasnak”, nagyhatalmi érdekszférákat érintőnek tűnhet az olvasó számára. Be fogjuk azonban látni, hogy ebben a háromszögben súlyos kockázati tényezők rejtőznek, amelyek hatása alól senki nem vonhatja ki magát. Mi sem.

Nem csitulnak azok a biztonságpolitikai viták, amelyek a hidegháború utáni „új” világrend paramétereit próbálják tisztázni, pedig már két évtized tapasztalatai állnak rendelkezésre. A viták alapvetően az „*egy pólus–több pólus*” tengely mentén osztják meg a szakértőket. Az „*egy pólus*” természetesen az Amerikai Egyesült Államokat jelenti, a „*több pólus*” pedig különböző találgatásokra ad lehetőséget.

Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy a címben jelölt témakörben áttekintsem, kommentáljam, kiegészítsem a moszkvai Nyezaviszimaja Gazéta katonai mellékletében megjelent elemzést.¹ A tanulmány gerincét Alekszandr Hramcsihin katonai szakértő 2010. szeptember 10-én megjelent írása képezi.

Vizsgáljuk meg mindenekelőtt a témakör néhány főszereplőjének gazdasági súlyát a világban. Ehhez jó kiindulási alapul szolgál a G-20 csoportról közzétett adatsor, amelyet csak kivonatossan idézek.²

A bruttó hazai termék (közismert nevén GDP) összesített értéke, milliárd dollárban:

Európai Unió	14 700
Egyesült Államok	13 800
Kínai Népköztársaság	7 000
Oroszországi Föderáció	2 010

A NATO-ról nem áll rendelkezésre ilyen adat, de nem tévedünk túl nagyot, ha az EU és az Egyesült Államok adatait összeadjuk. Az európai NATO-országok és az EU tagállamai jelentős átfedést mutatnak, a mindkét szervezetben szereplő államok száma 21, valamennyi nagy nyugat-európai ország (mint az a következő oldalon található táblázatból kitűnik).

¹ A Nyezaviszimaja Gazéta (Független Újság) Moszkvában megjelenő folyóirat, amelynek rendszeres időközönként katonai melléklete is napvilágot lát Nyezaviszimoje Vojennoje Obozrenyije (Független Katonai Szemle) címmel. Jelen tanulmány elsősorban A. Hramcsihin katonai szakértő 2010. szeptember 10-én publikált anyagából merít. http://nvo.ng.ru/concepts/2010-09-10/1_choice.html

² A G-20 csoport bizonyos mértékig a G-7, majd Oroszország bevonásával G-8 szerepkörét vette át, 1999-ben alapították. A G-20-ban önálló tényezőként szerepel az Európai Unió. Az adatok a Nemzetközi Valutaalap 2007. évi, vásárlóerő-paritással kiigazított GDP-értékei. Népszabadság, 2008. november 15.

A NATO, illetve az Európai Unió jelenlegi tagjai
(a taggá válás évének feltüntetésével)

Ország	NATO	EU
Albánia	2008	–
Ausztria	–	1995
Belgium	1949	1957
Bulgária	2004	2006
Ciprus	–	2004
Csehország	1999	2004
Dánia	1949	1973
Egyesült Államok	1949	–
Észtország	2004	2004
Finnország	–	1995
Franciaország	1949	1957
Görögország	1952	1981
Hollandia	1949	1957
Horvátország	2008	–
Írország	–	1973
Izland	1949	–
Kanada	1949	–
Lengyelország	1999	2004
Lettország	2004	2004
Litvánia	2004	2004
Luxemburg	1949	1957
Magyarország	1999	2004
Málta	–	2004
Nagy-Britannia	1949	1973
Németország	1955	1957
Norvégia	1949	–
Olaszország	1949	1957
Portugália	1949	1986
Románia	2004	2006
Spanyolország	1982	1986
Svédország	–	1995
Szlovákia	2004	2004
Szlovénia	2004	2004
Törökország	1952	–
Összesen	28	27

Másrészt viszont a Nyugatot nagymértékben érintette a legutóbbi évek gazdasági–pénzügyi válsága, amely kevésbé tépázta meg a másik két vizsgált államot, Kínát és Oroszországot. Utóbbiak immár jó néhány éve kiemelkedő gazdasági növekedést tudnak felmutatni, kettejük közül is Kína fejlődik dinamikusabban.

Az államok egymáshoz viszonyított mindenkori helyzetét jó közelítéssel a *rangpozíciójuk* fejezi ki, ennek a viszonyítási paraméternek az az előnye, hogy mérhető és számszerűsíthető kiinduló adatokból számítható ki.³

Egy átfogó megközelítés szerint a világ országai globális rendszert alkotnak, amelyben az egyes államok (rang)pozícióját a három „rangdimenzióban” elfoglalt helyük határozza meg: gazdasági teljesítmény (GDP), presztízs (terület, népesség, diplomáciai kapcsolatok) és hatalom (katonai kiadások). Minden állam arra törekszik, hogy a három *rangdimenziója* összhangban legyen, mert ellenkező esetben „egyensúlytalanság” lép fel.

A *rangpozíció* értékének kiszámítására a szakértők különböző módszereket alkalmaznak. A leginkább elterjedt eljárásokban a következő tényezőket – bizonyos súlyozási együtthatók alkalmazásával – mindenképpen figyelembe veszik: terület, népesség, gazdasági potenciál, katonai erő.

A fenti módszer alkalmazásával 2006-ra nyert – három államot értékelő és összehasonlító – eredmények alapján toronymagasan kiemelkedett az Egyesült Államok, utána majdnem azonos rangpozíciós értékekkel következett Kína és Oroszország.⁴

Azok a kínai kutatások, amelyek *az össznemzeti erő* meghatározására irányulnak, szintén a szuverén államokat, azok közül is elsősorban a nagyhatalmakat állítják a multidiszciplináris társadalomtudományi vizsgálódások középpontjába. Az össznemzeti erő (Comprehensive National Power – CNP) számítása a következő tényezőket veszi figyelembe: gazdaság, katonai erő, tudományos-technikai potenciál, természeti erőforrások, politikai helyzet, társadalmi viszonyok és erőforrások, oktatás, nemzetközi kapcsolatok és még egy sor komponens.⁵

Az *össznemzeti erő* a mai kínai stratégiai gondolkodás központi fogalma. A CNP egy korszerű, integrált, több tényezőből számított és többretegű mutató, nemzetközi összehasonlításra alkalmas többdimenziós érték, viszonyszám. Elméleti szempontból a CNP egy új, multidiszciplináris társadalomtudományi kategória, a gyakorlati alkalmazás oldaláról nézve pedig a kínai hosszú távú stratégiai tervezés kiindulópontja.

³ Részletesebben lásd Nagy László – Rácz Lajos: *Nemzetközi erőközpontok a 21. században*. Hadtudomány, 2008/1. szám. 70–82. o.

⁴ A kiinduló adatok többsége a The World Factbook 2006 alapján, a katonai potenciálra vonatkozó adatok viszont a Military Balance 2006 (IISS, London) alapján kerültek megállapításra.

⁵ Részletesebben lásd Rácz Lajos: *A kínai össznemzeti erő növekedésének hatása a nemzetközi kapcsolatokra és a nagyhatalmak geostratégiai törekvéseire*. ZMNE PhD-értekezés, megvédve 2007. szeptember 27-én.

A nemzetközi kapcsolatok keretei között értelmezve az össznemzeti erő egy versenyképességi mutató, hiszen a nemzetközi szinten a verseny nem más, mint az össznemzeti erő kifejtések állandó megmértetése, az államok rendelkezésére álló tényleges vagy látens potenciálok összemérése, összevetése.

Biztonságpolitikai értelemben – és különösen a katonai biztonság szempontjából – a CNP talán a legfontosabb és legáltalánosabb mutató, amely ezen a kiemelt jelentőségű területen jellemzi az államok közötti erőviszonyokat. Ebben a vonatkozásban az össznemzeti erő és a katonai potenciál rokon értelmű fogalmak. A katonai potenciál az egymással szemben álló felek hadviselési képességét meghatározó, mérhető és összeadható erőtevézőket (a fegyveres erők létszáma, fegyverzete, tűzereje, mozgékonyasága, a harceszközök maximális gyártási kapacitása stb.) és az ún. erősokszorozó faktorokat (erkölcsi állapot, kiképzettség, szervezeti hatékonyság, a vezetés színvonala, a doktrína korszerűsége stb.) tartalmazza sajátos szerkezetben.⁶

Fentiek ismeretében megállapíthatjuk, hogy Oroszország – főleg gazdasági potenciálját tekintve – bizony elmarad mindkét vetélytársától. Ugyanakkor viszont bőséges tartalékokkal rendelkezik energiahordozókból, mindenekelőtt kőolajból és földgázból, ez képezi gazdasági fejlődésének alapját is.

Ami a *védelmi kiadásokat* illeti, ezen a téren hasonló arányokat (és aránytalanságokat) tapasztalunk. Oroszország a felfelé korrigált tervek szerint az elkövetkező tíz évben 600 milliárd dollárt meghaladó összeget szán a védelem megszilárdítására (növekvő és a 3%-ot közelítő GDP-arányt megcélózva), viszont az Egyesült Államoknak csupán az éves védelmi költségvetése meghaladja ezt az összeget. Kína a Military Balance legfrissebb kiadványa szerint több mint 70 milliárd dollárt költ évente védelmi célokra. Más források (például a CIA) ennél jóval nagyobb összeget említene, abban viszont szinte minden szakértő egyetért, hogy a nyilvánosságra hozott adatoknál a tényleges költségek lényegesen nagyobbak.

Nem véletlen, hogy az oroszországi biztonságpolitikai és katonai elemzők két irányból számolnak, illetve számolhatnak *reális katonai fenyegetéssel*: a NATO és Kína irányából. Az összes többi szomszéd irányából még látens fenyegetés is alig képzelhető el.

Másrészt a reális katonai fenyegetés feltételezi a támadó potenciál növekedését, legalábbis szárazföldi csapatok részvételével zajló, területi hódítást célzó konfliktus esetén. Ebben a vonatkozásban a két veszélyesnek tekinthető irány nagyon különböző képet mutat (mármint az Oroszországi Föderáció szempontjából).

Tekintsünk először Moszkvából nyugat felé.

1990-ben a 16 NATO-tagország 24 300 harckocsival rendelkezett Európában, ebből amerikai volt 5900, német kereken 7000. 2009 elején a 28 tagállamnak körülbelül 13 ezer harckocsija volt, ebből 90 amerikai és 1400 német.

⁶ Rácz Lajos: *Az össznemzeti erő számítása*. Felderítő Szemle, 2007. március. 120–133. o.

Vagyis a szövetség szárazföldi támadó potenciálja szinte a felére csökkent, miközben a tagállamok száma majdnem megkétszereződött. A csökkenés monoton folyamatként, évről évre folytatódott és folytatódik tovább. 2015-re Franciaországnak 240 harckocsija marad (1990-ben ez a szám 1358 volt, 2009-ben pedig 814), Bulgáriának pedig 160 (miközben 1990-ben 2145 volt, 2009-ben pedig 565), Nagy-Britannia valamivel több mint 200 darabot tart meg, Németország 500-nál is kevesebbet. És minden NATO-ország beszüntette a gyártást.

A légi támadó potenciál esetében a helyzet hasonló. 1990-ben a NATO-nak Európában összesen 5600 harci repülőgépe volt, 2009-ben – a tagállamok számának sorozatos bővítése ellenére – 3800. A mennyiségi csökkenés nem olyan arányú, mint a harckocsik esetében, de azért egyáltalán nem jelentéktelen, szintén folyamatos és a tervek szerint a közeljövőben is folytatódik. Nagy-Britannia például kevesebb mint 200 harci gépet tart meg (1990-ben 1200 darabbal rendelkezett), Németország nem egészen 250 gépet (az 1990-es ezerrel szemben). Ennek keretében idő előtt vonnak ki gépeket a rendszerből és jelentősen csökkentik a korszerű típusok (például F-35) beszerzésére szolgáló forrásokat.

Egy agresszió előkészítésének egyik fontos ismérve a csapatcsoportosítások szétbontakoztatása a leendő támadás irányában, átmeneti vagy tartós bázisok kiépítése.⁷ Ennek sincs semmi jele: az „új” tagországok (Csehország, Lengyelország és Magyarország 1999 óta, a balti államok, Szlovákia, Szlovénia, Románia és Bulgária 2004 óta tagjai a Szövetségnek) területén nincsenek se bázisok, se csoportosítások. Ráadásul egy átfogó támadás elképzelhetetlen a csapatok tervszerű felkészítése, nagyszabású gyakorlatok végrehajtása nélkül. Márpedig a Szövetség gyakorlatainak a hidegháború befejeződése óta nem szerepeltek nagy szárazföldi vagy légi támadó hadműveletek (legalábbis amilyeneket egy Oroszország elleni agresszió feltételezne). És az Oroszországi Föderáció határai mentén egyáltalán nem voltak közös gyakorlatok NATO-országok részvételével.

Még nem említettük a pszichológiai tényezőt: különösen az európai NATO-országok nem szívesen bocsátkoznak olyan konfliktusba, amely természeténél fogva jelentős áldozatokkal jár. Ha egy „nagy” háború kérdésében kell döntenie, a Szövetség végeláthatatlan egyeztetéseknek néz elébe, aligha fognak könnyű döntések születni, még Washington dominanciája ellenére sem (már ha Washington pártolná a háborút).

És végül: egy Oroszország elleni támadás értelmetlen lenne. A Nyugatnak nincs szüksége „élettérre”, mivel nem hogy túlnépesedés nem fenyegeti, de ellenkezőleg: csökken a népessége. A nyersanyagokért és energiahordozókért pedig Nyugat-Európa inkább áldoz pénzt, mint életet. Oroszország pedig a maga részéről minél több nyersanyagot és energiahordozót kíván eladni Nyugat-Európának.

⁷ A közelmúlt fegyveres konfliktusai is ezt bizonyítják, például a Jugoszlávia elleni légitámadások 1999-ben olaszországi bázisokról, Irak lerohanása 1991-ben, illetve 2003-ban Kuvait, Bahrein és Szaúd-Arábia területének igénybevételével.

Igaz, egy vonatkozásban lehet racionális oka egy agresszióknak, ez pedig az Egyesült Államokat fenyegető egyetlen reális katonai veszély, az oroszországi hadászati nukleáris erők. Ez utóbbiak kiiktatása elvileg elképzelhető a nagypontosságú amerikai fegyverek csapásával, különösen az amerikai rakétavédelmi elképzelések tényleges realizálásának és az oroszországi hadászati rakéták további csökkentésének fényében. Az Egyesült Államok vezetését talán az a meggyőződés is visszatartja a hasonló elképzelések komoly mérlegelésétől, hogy a hadászati nukleáris fegyvereitől megfosztott Oroszország könnyen Kína „ölébe hullhatna”.⁸

Vizsgáljuk meg tehát a fenti logika mentén a kínai irányt.

A Kínai Népköztársaság jelenleg egy sor olyan *sajátossággal* rendelkezik, amelyek hatással vannak vagy adott esetben hatással lehetnek az egész emberiség sorsának alakulására.

Kína rendelkezik az egyik legmasszívabb gazdasággal a világon (a napokban jelentek meg olyan híradások, hogy a második helyre került, megelőzve Japánt, és közgazdászok számításai szerint 2035-re utoléri az Egyesült Államokat), amely ráadásul immár egy évtizede az egyik legdinamikusabb növekedési ütemmel büszkélkedhet. Mindez pedig egyidejűleg van jelen az ún. fejlődő (vagyis fejletlen) országokra jellemző szociális problémák egész sorával.

Kína a világ legnagyobb népességű országa, a lakosság nyilvánvalóan túllépi az ország természeti közegének eltartó képességét. Az elméletileg megengedhető maximális lélekszám 700–800 millió, a valóságban viszont ez a szám már ma meghaladja az 1,3 milliárdot. Ráadásul a lélekszám – minden adminisztratív korlátozás ellenére – tovább nő, az ENSZ számításai szerint 2050-ben meg fogja haladni az 1,4 milliárdot. Ugyanakkor az ország lakosságának 94%-a a terület mindössze 46%-án zsúfolódik össze, a terület bő fele csak korlátozottan alkalmas az életre. Ezzel párhuzamosan igen magas a munkanélküliség aránya, az ország egészét tekintve mintegy 200 millió ember úgy mond „felesleges”.

Az országban igen nagy a falu és a város közötti különbség, és ugyancsak feltűnő aránytalanságok tapasztalhatók az egyes régiók között. Jellemző, hogy a szociális, illetve gazdasági statisztikai kimutatások többsége külön tartalmazza a falura, illetve városra vonatkozó adatokat, mintha csak két különálló országról lenne szó. Ténylegesen az országban egymás mellett létezik néhány „társadalom”, a hagyományos agrárvidéktől a posztindusztriális keleti régiókig.

Kínában tapasztalható a lakosság előregedésének egyik legmagasabb üteme a világon, ami párosul a fiatalabb korosztályoknál a nemek között megfigyelhető aránytalansággal. Ijesztő gyorsasággal nő az idősebb korosztályok létszáma és számaránya, ugyanakkor a nyugdíj csupán az érintett korosztályok városi egyhatodának privilégiuma, a falusi öregek semmilyen szociális ellátásra nem számíthatnak. A falusi családokban a szülők eltartása hagyományosan a fiakra hárul. Nem véletlen, hogy az újszülöttek esetében a fiúk javára mutató, „normálisan”

⁸ Jelen tanulmányban a NATO és az Egyesült Államok fogalmát esetenként csereszabatos kifejezésként használom, mert Moszkva és Peking szemszögéből ez megengedhetőnek tűnik.

körülbelül 105:100 arány Kínában hirtelen 117:100-ra változik (az „irányított” csecsemőhalandóság, illetve a leányembriók esetében szívesebben vállalt abortuszok következtében), de egyes tartományokban eléri a 130:100 értéket is. A közeljövőben felnőtté váló korosztályokból mintegy 20 millió fiatalember nem talál majd magának menyasszonyt.

Az előzőekben felsorolt problémák néhány *ellentmondásban* manifesztálódnak.

Ellentét feszül a fejlődési ütem fenntartásának igénye (a növekvő városi lakosság munkához juttatásának követelménye) és az ütem visszafogásának kényszerűsége között, a források korlátozott volta, illetve a környezeti ártalmak miatt (a kínai ökológiai helyzet a legrosszabbak közé tartozik).

Ellentmondás tapasztalható a lakosság gyorsan növekvő igényei és a rendelkezésre álló javak között.

Ellentmondásban van a túlnépesedés megakadályozása érdekében alkalmazott „*egy család – egy gyermek*” politika kényszerű folytatása illetve a demográfiai korlátozások ugyancsak kényszerű enyhítése, szociális okokból.

Mivel a felsorolt ellentmondások összessége olyan hálót alkot, hogy bármely probléma megoldási kísérlete súlyosbít más gondokat, nehéz elképzelni, hogy Kína külső terjeszkedés nélkül kiutat talál a zsákutcából. Igaz, nyersanyagokat és energiahordozókat – miként a Nyugat – Kína is vásárolhat, bár a kínai gazdaság ilyen irányú igényei lényegesen nagyobbak. Viszont a „felesleges” lakosság életéhez szükséges terület megvásárlására nincs mód, márpedig erre szinte nagyobb szükség van, mint nyersanyagokra.

Kérdés a leendő, valószínű *terjeszkedés* iránya, formája, módja és üteme.

A *lopakodó expanzió*nak évtizedek óta tanúja a világ: aligha van olyan fejlett ország az Egyesült Államoktól Magyarorszáig (talán Japán kivételével), ahol ne lenne kínai közösség, kínai piac, esetleg kínai alvilág. Sok délkelet-ázsiai országban a pénzügyi élet nagyrészt kínaiak kezében van. Rengeteg kínai tanul amerikai egyetemeken, egy részük ott marad, mások hazatérnek. A Nyugat nem képes védekezni az olcsó kínai áruk dömpingje ellen.

Kína egyik legújabb „vadászterülete” Afrika: hitelbe építenek utakat, vasutakat, kikötőket, és a hitelt nyersanyaggal lehet törleszteni, cserébe viszont kínai áruk érkeznek az afrikai országokba. Európa nem képes kielégíteni az afrikai igényeket, a kínaiak pedig behatolnak az üresen maradt helyekre.

Hongkong és Makaó „visszaintegrálásának” tulajdonképpen pozitív példája azt mutatja, hogy Peking türelmes, de állhatatos. Ez a két tulajdonság arra enged következtetni, hogy előbb-utóbb Tajvan sorsa is „megpecsételődik”. A kínai filozófia szerint lehet, hogy száz év múlva, de az időtényező elhanyagolható. A lényeg maga a változás és a végső cél.

Nem szabad azt hinnünk, hogy a kínaiak nem hajlanak a területi hódításra. A Kínai Népköztársaság ma körülbelül négyszer akkora, mint a „történelmi” Kína.

Emlékezzünk, hogy az 1950-es években a kínai vezetés gyakorlatilag annektálta Tibetet. És jusson eszünkbe, hogy a jelenlegi Kína még mindig körülbelül egyharmaddal kisebb, mint volt birodalma fénykorában, másfél-két évszázaddal ezelőtt. Amikor Kína a fejlődés felfutó ágában volt, mindig terjeszkedő politikát folytatott. A hivatalos kínai történelemtanítás szerint Dzsingisz kán mongol birodalma tulajdonképpen Kínához tartozott (bár a valóságban inkább fordított volt a helyzet). A hivatalos kínai álláspont szerint az Oroszország és Kína között 2004-ben megkötött pekingi szerződés a határ kijelöléséről az Amur és az Usszuri folyók mentén a mai napig „igazságtalan és nem egyenjogú”. És ez az egyetlen koncepció, Kína számára semmiféle alternatíva nem létezik. Márpedig a kínaiak túlságosan pragmatikusak ahhoz, hogy minden cél nélkül történelmi sérelmeket hánytorgassanak fel.

A területszerzés szempontjából az északi és a nyugati irány (vagyis Oroszország és Kazahsztán) egyértelműen kívánatosabb és kedvezőbb Peking szempontjából, mint a dél felé, Indokína vagy akár India felé irányuló terjeszkedés. Délen ugyanis ugyanazzal a problémával küszködnek, amellyel maga Kína is: sok az ember, kevés a föld, a terület. Északon viszont ott terül el a majdnem lakatlan, hatalmas térség a maga szinte kimeríthetetlen ásványkincseivel, amelyekre Kínának oly nagy szüksége van. Meg a Bajkál hatalmas ivóvíztartalékával, amelyre Kínának hamarosan az olajnál is nagyobb szüksége lesz.

A már említett lopakodó kínai expanzió oroszországi elemzői szerint Szibériában, még a rendkívül hideg Jakutföldön is százezres, talán milliós nagyságrendben vannak – ideiglenesen vagy tartósabban megtelepedő – kínai munkavállalók: halászok, favágók, útépítő munkások, kereskedők, szörme-feldolgozók és mások.

A kínai sajtóban elfogadott az „élettér” fogalmának használata, mégpedig a következő logika mentén:

Kínának az *élettér stratégiai határai* koncepcióban kell gondolkodnia. Ezen koncepció abból a megfontolásból indul ki, hogy amennyiben a kínai fél tartósan hatékony ellenőrzés alá von stratégiaiul fontos körzeteket, akkor végső soron ez a földrajzi határok elmozdulását eredményezheti. A stratégiai határok nem esnek egybe a földrajzi határvonalakkal, erős államok esetén azokon túl húzódnak, gyenge államok esetében viszont a földrajzi határokon belül.

Ezzel összefüggésben nagyon figyelemre méltó az a tény, hogy a Kínai Népköztársaságban az iskolai és egyéb, nyílt forgalmazású térképek vonatkozásában él az a szabály, hogy jó néhány szibériai földrajzi megnevezés kínai megfelelőjét is fel kell tüntetni (igaz, zárójelben). Így például Vlagyivosztk Hai-sen-ven-ként szerepel, Blagoveszenszk pedig Hai-lan-pao-ként, és így tovább, még Szahalin szigete is.

Már történt említés a határ kijelöléséről a két ország között. 2010-ben Kína felvetette, hogy mintegy 160 helyen a határ pontosításra szorul. Egyidejűleg pedig néhány olyan építkezést kezdtek el – egyoldalú alapon, „megfelelően” a szerződésben előírt konzultációról –, amelyek megváltoztatják a folyó sodorvonalát.

Egyértelmű, hogy Kína számára kívánatosabb a *békés expanzió*, mint a háborús variáns. Ennek több oka is van.

Először: a kínaiak nem igazán jó harcosok (habár a stratégia tudományának megalapozói közül az egyik legkiemelkedőbb személyiség éppen Szun-Ce volt). Az utóbbi száz év történelme során Kína majdnem mindig alulmaradt a külső ellenséggel vívott küzdelemben (talán az 1950–1953 közötti koreai háború döntetlenje számít kivételnek). Az utolsó reális tapasztalatot az 1979. évi kínai–vietnami konfliktus jelentette, amelynek eredménye kínai szempontból tragikus, szinte szégyenletes volt. A katonai konfliktusok Kína és Oroszország között (1900–1901, 1929, 1969) változatlanul a kínai katonák alacsonyabb harcképességéről tanúskodtak.

Másodszor: Kínának van vesztenivalója. Az „új gazdaságot”, a fejlett technológiát jelképező térségek száma korlátozott, mind mennyiségileg, mind a területi eloszlást tekintve. Egy korlátozott nukleáris csapás ezekre a célpontokra évtizedekre visszavethetné Kínát. Igaz, ezen térségek száma intenzíven nő, és Peking céltudatosan törekszik a területi eloszlás javítására, a földrajzi diverzifikációra. Eljön az idő, amikor az oroszországi nukleáris töltetek száma elmarad a pusztítandó kínai célok számától.

Harmadszor: A legutóbbi időkig a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg feltöltése személyi állománnyal szinte kizárólag a falvakból történt. Ennek is betudható, hogy a hadsereg majdhogynem érzéketlen volt a veszteségek, az emberáldozatok iránt. Újabb azonban – a jelentős mennyiségű korszerű technikai eszköz megjelenése okán – a műveltebb városi fiatalokat is jelentős számban vonultatják be. A városokban pedig szigorúbban érvényesül az „egy család – egy gyermek” politika, az egyetlen fiú elvesztése pedig – különösen tömeges méretekben –, kirobbanó társadalmi elégedetlenséghez vezetne.

Mindezen okok azonban nem csökkentik jelentősen a katonai konfliktus veszélyét. Egyrészt előfordulhat, hogy ez jelenti a kisebbik rosszat (mármint Kína szempontjából) az említett, feszítő, már-már feloldhatatlan belső ellentmondásokkal szemben, amelyek akár polgárháborús helyzet kialakulását eredményezhetik. Másrészt a katonai erő kiválóan alátámaszthatja a békés expanziót. Kína tehát intenzíven fejleszti katonai erejét.

Nem feledkezhetünk meg arról a tényről sem, hogy a Kínai Népköztársaságban a hadsereg erős politikai tényező, befolyása a politika alakítására lényegesen nagyobb, mint a nyugati demokráciákban. A politikai hierarchiában az egyik legfontosabb (talán a legbefolyásosabb) funkció a Központi Bizottság Katonai Bizottságának elnöki posztja.

Kínában „kötelező” kétéves sorszolgálat van, de a körülbelül négy milliós hadsereg csak a sorköteles korosztályok mintegy felét tudja behívni. Akire nem kerül sor, az a népfelkelő kategóriában képezi a hadsereg tartalékát (a sorszolgálatot teljesített, kiképzett igazi tartalék mellett), csupán ezeknek a létszáma közel negyvenmillió.

A hadsereg fejlesztését illetően mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy a fegyverzet és technika sok kategóriáját tekintve Kína már *behozta minőségi hátrányát* Oroszországgal szemben. A kínai gyártmányú harckocsik egyáltalán nem rosszabbak, mint oroszországi megfelelőjük. Ráadásul Kína ma már világalgő mind a harckocsigyártásban, mind a csapatoknál rendszeresített harckocsik mennyiségében. Csupán az Oroszországi Föderációval határos két katonai körzetben több van belőlük, mint az orosz haderő szárazföldi csapatainál összesen.

A légierő vonatkozásában is ugyanez a helyzet: Kína behozta minőségi hátrányát (egyébként orosz segítséggel). A néhány éve még tömegesen alkalmazott MiG–19-et 2009-ben kivonták a rendszerből, helyette alaptípussá vált a Szu–27 és Szu–30, vagyis a negyedik generációs vadászgépek. E téren mennyiségileg is utolérték Oroszországot. A pilóták repült óramennyisége 200 óra évente, ez kb. négyszeresen múlja felül az oroszországi pilóták által repült órák számát. Ami a csapásmérő repülőgépeket illeti, e téren még megvan Oroszország számszerű fölénye, amit azonban bőségesen kompenzál a harcászati és hadműveleti–harcászati rakétákban mutatkozó jelentős kínai fölény.

Nukleáris fegyverek terén is szembeötlő a fejlődés. Jelenleg a stratégiai atomtőerő (a kínai fogalmazás szerint a „második tüzéség”) funkciója a *korlátozott válaszcspás*: Kína egyértelműen deklarálja, hogy nem fog elsőként atomfegyvert alkalmazni. Jelenleg 20–50 interkontinentális ballisztikus rakétával rendelkezik (számuk bizonytalan, Peking nem szolgáltat adatokat, a hírszerzés pedig csak korlátozott lehetőségekkel bír), mindegyiken egy-egy 2 megatonnás robbanótöltettel. A többlettöltetű robbanófejek rendszeresítése a közeljövőben várható. 20–30 között lehet az 5000 km hatótávolságú (nem interkontinentális), ugyanolyan töltettel rendelkező rakéták száma, amelyek elérhetik az Oroszországi Föderáció európai területeit. Viszont a közepes hatótávolságú rakéták kategóriájában van további 50–90 darab 3000 km-es hatósugarú rakéta, 700 kilotonnás töltettel. Nukleáris töltettel felszerelt hadműveleti–harcászati rakétája ezernél is több van a kínaiaknak, ezek nagyobbik hányada Tajvannal szemben van telepítve. Sokatmondó tény, hogy az 1990-es években a robbanótöltetek évente gyártott mennyisége elérte a 140-et. Küszöbön áll az atom-tengeralattjárók rendszeresítése, egyelőre négy darabot terveznek, egyenként 16 ballisztikus rakétával.

Ugyancsak napirenden van repülőgép-hordozók építése a vásárolt, félkész orosz, illetve ukrán hajók bázisán, továbbá helikopterekkel felszerelt deszanthajók rendszerbe állítása. És Kína 2007-ben lelőtt egy 800 km magas pályán keringő mesterséges holdat, demonstrálva, hogy készül az űrhadviselésre is.

A Kínai Népi Felszabadító Hadsereg fejlesztésének első fázisát 2000-re fejezték be. Erre az időpontra a kínai fegyveres erők képessé váltak bármilyen agresszor visszatartására, elrettentésére, alacsony és közepes intenzitású konfliktusok megvívására az ország határai mentén. Az aktuális stratégia elnevezése: *aktív védelem*. A második fázis éppen 2010 körül fejeződik be, ennek eredményeképpen a hadsereg képessé válik a stratégiai határok koncepciójának érvényesítésére. A harmadik szakasz végére (ennek a szakasznak a határideje egyelőre bizonytalan) a fegyveres erőknek olyan képességekkel kell rendelkezniük, hogy győzelmet arathassanak bármilyen méretű és időtartamú fegyveres összecsapásban, a fegyveres küzdelem bármilyen eszközeivel és módszereivel.

Ami pedig az Oroszországi Föderáció „utolsó érvét”, a nukleáris visszatartást illeti, a 2010 februárjában nyilvánosságra hozott oroszországi katonai doktrína megerősíti a hidegháború vége óta érvényes stratégiát, az *elsőként való alkalmazás* jogának fenntartását. Vagyis: akár amerikai csapás éri (hagyományos, nagypontosságú eszközökkel) Oroszországot és a hadászati nukleáris erőket, akár a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg hajt végre – hagyományos – agressziót. Utóbbit Oroszország hagyományos erőkkel nem lenne képes elhárítani, ezért kénytelen-kelletlen atomcsapást mérne először a kínai csapat-csoportosításokra, majd – a behatolás folytatódása esetén – a fejtett keleti városokra.

Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy az Egyesült Államok is, a Kínai Népköztársaság is rendelkezik nukleáris fegyverekkel, nem is kevéssel. Oroszországnak pedig az egyre csökkenő számú hadászati fegyverrendszerével egyidejűleg kell visszatartania, a támadástól pedig elrettennie mind az egyiket, mind a másikat. Ráadásul közepes hatótávolságú nukleáris rakétája egyáltalán nincs (miként az amerikaiaknak sem, az 1987. évi INF-szerződés értelmében), Kína viszont nagy reményeket fűz az ebbe a kategóriába tartozó rakétáihoz.

A kínai vezetés nem hagyja számításon kívül a nukleáris konfliktus forgatókönyvét, erre utal többek között, hogy a nagyobb kínai városokban gyors ütemben épülnek nagy számú személy elhelyezésére alkalmas föld alatti óvóhelyek. Kína számára elméletileg az Egyesült Államok – vagy a NATO – is számításba jöhet nukleáris ellenséggént, de egy ilyen konfliktusnak a valószínűsége minimális (amerikai támadás Kína ellen aligha képzelhető el, és pillanatnyilag a fordított szereposztás sem áll közel a realitáshoz).

Az sem valószínű azonban, hogy egy esetleges *kínai–orosz konfliktus* esetén az Egyesült Államok, vagy akár a NATO bármelyik érintett fél oldalán tevőlegesen beavatkozna, és Moszkva bizonyos értelemben éppen emiatt aggódik. Kína ugyanis ugyanerre a következtetésre jutott, és ezzel mintegy „szabad kezét” kapott Oroszországgal szemben. Egy ilyen elképzelt forgatókönyv lehetséges változatainak részletes elemzése azonban kívül esik jelen tanulmány keretein.

Az oroszországi katonai elemzők többségének következtetése eléggé pesszimista: az országnak nincs jó választása, csak a rossz és a még rosszabb közül választhat. Elvileg hadászati paritásra – hozzávetőleges hadászati egyensúlyra – kellene törekednie mindkét vetélytársával, de ez óhatatlanul a húsz–harminc évvel ezelőtti történet megismétlődését, a gazdaság túlterhelését és végül megroppanását vonná maga után. Viszont, ha gazdaságilag nem emeli fel Szibériát és különösen annak távol-keleti területeit, akkor azok egyetlen lövés nélkül „kicsúsznak” Moszkva kezéből. Katonailag pedig a térség nem védhető, mert a fegyveres erők a mai állapotukban erre nem alkalmasak. Illetve marad a nukleáris visszatartás, de rendkívüli kockázatokat hordoz, ha a „végső” érv egyben az *egyetlen* is. Oroszország számára tanulságos lehetne a kínai példa: először rendbe hozni a gazdaságot, azután – a dinamikus gazdaság bázisán – fejleszteni a haderőt. Csakhogy a jelenlegi helyzetben a két feladatot egyszerre kellene megoldani.

A pesszimista képet némileg árnyalja az a tény, hogy Oroszország és Kína egyaránt tagjai egy 1996 óta létező intézménynek, a Sanghaji Együttműködés Szervezetének.⁹ Ennek keretében – többek között – katonai bizalomerősítő intézkedéseket fogadtak el a határok mentén állomásozó csapatok kölcsönös csökkentéséről, rendszeresen közös hadgyakorlatokat tartanak, beleértve az orosz–kínai gyakorlatokat is. A SESZ azzal az elképzeléssel alakult meg, hogy egyfajta „ázsiai EBESZ” funkcióit testesíti meg a távolabbi jövőben.

Egy másik bonyolító tényező a Kaszpi-térség növekvő gazdasági jelentősége az itt található természeti kincsek – elsősorban a kőolaj és a földgáz – miatt. A térségben egyre jobban kitapintható a globális és regionális hatalmak *érdeklődése* (beleértve az Egyesült Államokat, Oroszországot, Kínát, Európát, Iránt, Törökországot). A közelmúltban helyeztek üzembe egy Türkmenisztánt Kínával összekötő gázvezetékét, de az európai sajtó is szinte naponta ír a „Nabucco”, illetve a „Déli Áramlat” tervezett gázvezetésekről.¹⁰

További szempont, hogy léteznek olyan globális jellegű kihívások, amelyek kezelése egyre nyilvánvalóbban meghaladja az egyes államok képességeit. Ebben a kategóriában kell említenünk a nemzetközi terrorizmust, amely egyformán fenyegeti és egyre inkább összefogásra kényszeríti a nagyhatalmokat. Ugyanebbe a kategóriába tartozik a globális klímaváltozás, hogy csak a legnyilvánvalóbb veszélyforrást említsem.

Mindenesetre az oroszországi elemzők gyors és egyoldalú lépéseket tartanak szükségesnek annak érdekében, hogy Oroszország jelenlegi zsákutcá-helyzetét feloldják. Ilyen lépésnek tartanak – többek között – a lehető legszorosabb együttműködés kialakítását Kazahsztánnal (a lehetséges kínai terjeszkedés másik potenciális célpontjával), illetve a Moszkva–Delhi–Hanoi tengely kiépítését (a „közös ellenség” jelszavával operálva). Kíváncos lenne ebbe az „önvédelmi” együttműködésbe bekapcsolni Tokiót is, ezt azonban jelenleg lehetetlenné teszi az ún. északi területekkel (a Kuril-szigetekkel) kapcsolatos nézeteltérés. A legfőbb ideje lenne feloldani ezt az ellentétet is.

A címben szereplő *stratégiai háromszög* tehát egyáltalán nem egyenlő oldalú! Pedig mindhárom érintett fél stratégiai partnernek nevezi a másik kettőt – legalábbis a hivatalos deklarációk szintjén.

Fenti vázlatos áttekintéssel fel kívántam hívni a figyelmet olyan globális összefüggésekre, amelyek hazánktól távoli térségeket érintenek ugyan, de hatásuk óhatatlanul begyűrűzik. Jobb tehát tisztában lenni ezekkel a potenciális veszély-tényezőkkel.

⁹ A szervezet „Sanghaji ötök” néven alakult meg a két nagyhatalom, továbbá három közép-ázsiai állam (Kazahsztán, Kirgizisztán és Tadzsikisztán) részvételével. A szerződő felek katonai bizalomerősítő intézkedésekről írtak alá megállapodás. 2001-ben felvették a szervezetbe Üzbegisztánt, maga az intézmény pedig a Sanghaji Együttműködés Szervezete (SESZ) nevet.

¹⁰ Az elképzelésekhez csatlakozott 2010 őszén a Bakuban aláírt szándéknyilatkozat az Azerbajdzsánt, Grúziát, Romániát és Magyarországot érintő „AGRI” gázvezetésekről.

SZALAI PETRA

A 2008. ÉVI GRÚZ–OROSZ HÁBORÚ BIZTONSÁGPOLITIKAI HATÁSAI, KÖVETKEZMÉNYEI

Bevezetés

Tanulmányomban ismertetem a 2008. évben kirobbant ötnapos grúz–orosz háború előzményeit és lezajlását, valamint regionális és globális következményeit. A „háború” jelentőségében sokkal több volt egy helyi fegyveres konfliktusnál, ezért következményei hosszú ideig hatással lesznek a világpolitikára, például a kelet–nyugati kapcsolatokra, Oroszország helyzetére, katonai doktrínájára, haderejére, nemzetközi megítélésére, NATO-kapcsolataira. Bár az eseményekre hatással nem lehetett, de érdekességgként megemlítem, hogy a konfliktus idején a NATO moszkvai képviselőjét egy magyar tábornok vezette, valamint azt, hogy a háborút megelőző, a háború alatti, majd azt követő időszakban az orosz–grúz határon, ENSZ-megfigyelőként magyar katonák is tevékenykedtek. Szakmailag értékes és tanulságos interjút volt lehetőségem készíteni a Gali szektor nemzetközi csoportjának akkori magyar parancsnokával. Az általa elmondottak – a rendelkezésemre álló szakirodalom mellett – szinte „tapintható” közelségbe hozta az eseményeket.

A „háború” előzménye, rövid története

Az egységes grúz államiság első ízben a 10-11. században teremtődött meg. Az azt követő időszak történelme rendkívül változatos. Grúzia a 11-12. században a Fekete-tengertől a Kaszpi-tengerig terjedő nagyhatalom volt, azonban szétesett a mongol pusztítás idején, és hosszú időn keresztül állt szétszórt fejedelemségekből is. Az Orosz Birodalomhoz történő kapcsolata változóan, ellentmondásosnak mondható. A 16–18. században a két ország szoros kapcsolatokat ápolt, a 18. század végén Oroszország támogatta Grúziát a perzsák elleni háborúban. A 19. század elején több grúz fejedelemség is csatlakozott Oroszországhoz. Az orosz hegemonia 1918-ig tartott, amikor is Grúzia kikiáltotta függetlenségét. 1922-ben azonban a szovjet-orosz csapatok megszállták az országot, Grúzia Azerbajdzsánnal és Örményországgal együtt Kaukázuson-túli Szovjet Szocialista Köztársaságként betagozódott a Szovjetunióba. Grúziát 1936-ban nyilvánították a Szovjetunió önálló tagköztársaságává.

A hidegháború utáni időszakból erednek azok a közvetlen problémák, amelyek a sorozatos konfliktusokhoz vezettek. 1991-ben a Szovjetunió megújításáról kiírt népszavazást a Grúz Szovjetköztársaság bojkottálta, de Abházia lakosságának nem grúz 52,3%-a részt vett a szavazáson és az unióra szavazott. Ugyanebben az évben, a Grúzia függetlenségéről tartott népszavazáson viszont a grúz lakosság szavazott és támogatta a függetlenséget, amelyet ki is kiáltottak, és amelyet ezután a korábbi erős nacionalista ellenzék vezetett.

Grúzia Abháziát 1992/1993-ban háborúval próbálta visszaszerezni. Mindkét oldalon nagy veszteségek voltak, a politikai kapcsolatok minden korábbinál jobban elmérgesedtek. A harcok a grúz katonai erők és az abház milícia között akkor is folytatódtak, amikor az abház kormány 1993-ban kikiáltotta Abházia függetlenségét.

Az abházok vereséget szenvedtek, de területükön oroszbarát mozgalmak alakultak ki, amelyekben kozák, csecsen, oszét és orosz önkéntesek is részt vettek. A harcokban Abházia jelentős hányadát visszafoglalták a grúz erőktől. 2003-ban hatalomváltás történt Grúziában. A törékeny belpolitikai helyzetet a nacionalizmus erősödése jellemezte. Az orosz–grúz kapcsolatok erre az időszakra elmérgesedtek, a grúz–orosz határ frontvonallá változott. Ezt az időszakot mind abház, mind pedig grúz részről tömeggyilkosságok, rombolások, atrocitások jellemezték. Abházia és Dél-Oszétia nagy hányada továbbra is független maradt, orosz katonai jelenléttel, rendszeres határ menti összecsapásokkal, egymás elleni vádaskodásokkal, nem ritkán légitámadásokkal (sor került grúz pilóta nélküli felderítő gépek oroszok általi lelövésére is). Ebben az időszakban komoly ellenőrző feladat hárult a térségben jelen lévő ENSZ-megfigyelőkre.

Grúzia, az autonóm területekkel együtt

2008-ban az események felgyorsultak. Februárban Koszovó kikiáltotta függetlenségét, amit Oroszország mindvégig ellenzett, elsősorban Abházia és Dél-Oszétia helyzete miatt. Áprilisban, a NATO bukaresti csúcsértekezletén Grúzia – Ukrajnával együtt – az erős amerikai támogatás ellenére sem kapott meghívást a

Szövetség tagsági akciótervébe. Németország és Franciaország szerint Oroszország elemi érdekeit sértette volna a két ország NATO-csatlakozása. Így az orosz kapcsolat (például kereskedelmi kapcsolatok, energiabiztonság) európai szemszögből prioritást élvezett a kérvényezett tagsággal szemben. El akarták kerülni, hogy a két ország területi, etnikai feszültségeit a szövetségbe importálják.

Április és augusztus között a katonai cselekmények intenzívebbé váltak (csapaterősítések, fegyveres incidensek, merényletek, légtérsértések sor), amelyek kölcsönös vádaskodások formájában kiélezték a politikai kapcsolatokat az érintett felek között. Júliusban Oroszország a grúz határ körzetében (8000 fő, 700 harcjármű, 20 repülőgép részvételével) nagyszabású hadgyakorlatot tartott, amelynek befejezését követően csapatai teljes készenlétségben maradtak. A kiéleződött helyzetben kezdeményezett diplomáciai erőfeszítések nem vezettek eredményre, nem kezdődtek meg a grúz–dél-oszét tűzszüneti tárgyalások. Augusztus 7-én Grúzia egyoldalú tűzszünetet hirdetett. Amikor az ország politikai vezetése tudomást szerzett arról, hogy a Roki alagúton keresztül egy harcjárművekből álló orosz menetoszlop halad át Grúzia területe felé, a grúz vezetés megelőző csapásról döntött. Augusztus 8-án éjjeltől a grúz csapatok megkezdték támadásukat Dél-Oszétia fővárosa, Chinvali ellen.

Egy grúz, pilóta nélküli felderítő repülőgép és roncsai

Elkezdődött az „ötnapos háború”.¹

¹ Sebő László ZMNE hallgató „Oroszország–Grúzia: Háború a Kaukázusban és ami mögötte van” című tanulmánya.

„2008. augusztus 8.

00,00 órától kezdődően a grúz csapatok megkezdik „Clear Field” kódnevű offenzívájukat Chinvali ellen.

Reggel 10 órára a grúzok ellenőrzésük alá vonják Chinvali főbb részeit. Ezzel egy időben orosz légitámadás éri *Gorit és környékét*. Délután ismét orosz légitámadás éri *Bolnisit, Marneulit, Rustavit* és környékét. 19 órakor az orosz 58. hadsereg eléri Chinvalit, és visszaveri a grúz erőket, akik visszavonulnak.

2008. augusztus 9.

Az orosz *Fekete-tengeri flotta* megsemmisíti a grúz haditengerészet hajóinak jelentős hányadát, majd támadást indítanak Poti kikötője ellen. Az orosz légierő megtámadja a grúz ellenőrzésű *Kodori-szorost*. Az abház milícia is bekapcsolódik a harcokba Grúzia ellen. 2000 grúz katona érkezik haza Irakból.

2008. augusztus 10.

6000 orosz katona érkezik a Roki alagúton, valamint 4000 orosz katona érkezik Ochamcira kikötőjébe. A grúz erők visszavonulnak egészen Gori városáig. Az orosz légierő ismét támadja a *Kodori-szorost*, valamint *Szenakit és környékét*.

2008. augusztus 11.

Abházia követeli, hogy a grúz ellenőrzésű *Kodori-szorost* adják fel a grúzok, de azok nem tesznek eleget a követeléseknek. Estére az orosz erők elérik *Gorit*. Ettől kezdve a grúz vezetés az erőket *Tbiliszi védelmére* csoportosítja.

2008. augusztus 12.

Nicolas Sarkozy francia elnök közreműködésével létrejön egy hat pontból álló béketerv, amit estére az orosz és a grúz fél is elfogad.” (Eddig a rövid krónika.)

A béketerv elfogadását követően azonban nem szűntek meg a harci cselekmények. Orosz csapatok indultak Tbiliszi felé, és légitámadásokkal is gyengítették a grúz infrastruktúrát. Csak hosszas, elsősorban francia és német közvetítéssel folytatott diplomáciai tárgyalásokat, egyeztetéseket követően írták alá a tűzszüneti megállapodást, amelynek eredményeként az orosz csapatok zöme augusztus 22-re befejezte kivonulását Grúziából. Abháziaiban és Dél-Oszétiában azonban továbbra is maradtak az orosz csapatok. Augusztus 26-án Oroszország elismerte a két szakadár tartomány függetlenségét.

A fegyveres konfliktust követően az abban részt vevő felek egymást vádolták a harci cselekmények kirobbantásával. Mind Oroszország, mind pedig Grúzia bizonyítékokkal igyekezett meggyőzni a nemzetközi közvéleményt a másik fél felelősségéről. Nemzetközi jogászok szerint a tűzszüneti vonal – jogi értelemben – az államhatárral egyenértékű, ezért az azt átlépő fél agressziót követett el.

A „háború” veszteségeivel kapcsolatban, kezdetben ellentmondásos nyilatkozatok jelentek meg. Az orosz hadsereg 20 katona elvesztését ismerte el, a grúzok szerint az orosz veszteség legalább 400 fő volt. A grúzok 175 (többségükben civil) elvesztéséről beszéltek. Az orosz sajtó szerint az orosz hadsereg összesen hat repülőgépet veszített, amelynek felét tévedésből saját erők lőtték le. Moszkva hivatalosan három Szu–25-ös és egy TU–22M3-as repülőgép lelövését ismerte el. Grúzia azt állította, hogy 21 orosz repülőgépet lőtt le. 2009 februárjában az orosz védelmi miniszterhelyettes 64 orosz katona elését, 283 sebesültet, 3 eltűntet ismert el az „ötnapos háború”, valamint az azt követő másfél hét veszteségeiként.² Grúzia elismerte, hogy hadseregének, haditechnikai eszközeinek döntő hányada megsemmisült. Információk szerint a háborúban az orosz hadsereg harci morálja, felülmúlta a grúzokét. Tényként állapítható meg, hogy a „háborút” katonai értelemben Oroszország nyerte meg.

A „háború” tanulságai, következményei

Mielőtt a „háború” geopolitikai tanulságait, következményeit elemzem, az orosz részről levont katonai tanulságokat ismertetem. Orosz internetes honlapokon a témának jelentős szakirodalma van. Több forrás nyíltan, kritikusan elemzi a háború történéseit, az orosz hadsereg felkészültségét, a harci-technikai eszközök hadrafoghatóságát és korszerűségi mutatóit, a szervezeti hatékonyságot, illetve határozza meg a jövőre vonatkozó fő fejlesztési irányokat. Az orosz politikai és katonai felső vezetés az elemzések következtetéseinek jelentős hányadát elfogadta.

A katonai szakértők az orosz haderő gyenge oldalának értékelték az összhaderőnemi parancsnokságok, valamint a saját műholdas navigációs rendszerek hiányát, a felderítés adatainak és információinak lassú áramlását, valamint a légierő és a szárazföldi csapatok akadozó együttműködését. Az elemzések megállapításai szerint a páncélos erők technikai eszközei, a harckocsik, a páncélozott szállító harcjárművek korszerűsítésre szorulnak, javítani szükséges a páncélvédelmet, a navigációt, a célmegjelölést és a tűzvezetést. A csapatlégierő szárazföldi haderőnemből történt korábbi kivonása együttműködési problémákat vetett fel mind a csapásmérés, mind pedig a légvédelmi tevékenységek során.

Katonai szakértők arra a következtetésre jutottak, hogy a csatarepülő és a légvédelmi alakulatokat vissza kell helyezni a szárazföldi csapatok alárendeltségbe. Ugyancsak következtetésként került megállapításra a felderítés javítása, új robotrepülőgépek beszerzése (információk szerint Oroszország izraeli gyártmányú robotrepülőgépek beszerzését tervezi). A folyamatos műholdas navigáció feltételrendszerét a jövőben újabb műholdakkal és megfelelő számú földi kiszolgáló berendezéssel kívánják biztosítani. A légvédelemnél növelni tervezik a kismagasságú felderítés és a „saját-idegen” felismerő rendszer hatékonyságát. A szakértők korszerűbb tűzvezető rendszerek szolgálatba állítását, valamint új harcéljárások alkalmazását is javasolták. Összességében megállapítható, hogy a korábbi, tömeghadseregre jellemző elvek, rendszerek, harcéljárások helyett a kor követelményeinek, napjaink háborús tapasztalatainak megfelelőbb, korszerűbb,

² Index, 2009. 02. 21.

hatékonyabb és gazdaságosabb fegyveres erő kialakítására törekednek. Ezek a törekvések már tükröződnek az Oroszországi Föderáció 2010. február 5-én jóváhagyott katonai doktrínájának 12–15., 30–34. és 39–4. pontjaiban is.

2010. március 1-jén Vlagyimir Putyin orosz miniszterelnök nagyszabású haderőfejlesztési tervet jelentett be. Az orosz légierőnél 10 éven belül 1500 új repülőgépet és helikoptert, valamint 200 légvédelmi rakétakomplexumot állítanak hadrendbe, aminek eredményeként a légierő repülőgépeinek 80%-a, a légvédelmi rakétakomplexumoknak pedig 75%-a korszerűnek lesz mondható. A jövőben ötödik generációs vadászpilóta nélküli repülőgépet, illetve új, nagy hatósugarú hadászati bombázót fejlesztenek ki. Újabb tőkebefektetésekkel fejlesztik a hadiipart, amely a válság ellenére is az ipar húzóágazatává vált.

A grúz–orosz konfliktus lezárását követően, Moszkvában nemzetközi konferencia keretében értékelték a konfliktus tapasztalatait, amelyen az orosz vezetőkön és tanácsadóikon kívül nyugati biztonságpolitikai elemzők is részt vettek. A konferencián feltűnő volt Medvegyev elnök és Putyin miniszterelnök nyíltsága, ugyanakkor keménysége és határozottsága. Egyértelműen hangsúlyozták, hogy *az új politikai és gazdasági világrend kialakításában Oroszország a világ nagyhatalmaival egyenrangú szereplő kíván lenni*. Nem tartották elfogadhatónak, hogy a Nyugat Koszovó esetében a nemzeti identitásra, mint a függetlenség alapjára, Grúzia esetében pedig a területi integritásra hivatkozva próbál diktálni. Hangsúlyozták, hogy Oroszország ma erős nagyhatalom, akivel mindenkinek számolnia kell a világpolitika porondján.

Orosz szemszögből a grúziai háború jelentős fordulatot hozott saját világpolitikai szerepük megítélésében. A hidegháborút követően nagymértékben csökkent Oroszország nagyhatalmi presztízse. Oroszország belső problémái mellett azt tapasztalta, hogy biztonságpolitikai helyzete jelentősen gyengült. Hadiipara, hadereje válságot élt át egy olyan időszakban, amikor az ország – a NATO bővítése következtében – veszített korábbi érdekövezeteiből. Grúzia és Ukrajna kilátásba helyezett NATO-tagsága növelte Oroszország „bekerítettség érzetét”. Az amerikai rakétavédelmi elképzelések európai államokat is érintő elgondolásai ugyancsak növelték Oroszország fenyegetettség-érzetét.

Az Oroszországi Föderáció hatalmas nyersanyagkészleteinek, energia-hordozóinak köszönhetően túlélte a számára nehéz időszakot, ipara, hadiipara nagyarányú fejlődésnek indult, az ország hatalmas devizatartalékai biztosították a megfelelő pénzügyi stabilitást. Az ország fejlődésnek indult gazdasága sikeresen vészelte át a gazdasági világválság okozta megpróbáltatásokat. Oroszország nemzetközi politikában játszott szerepe és szerepvállalása, a NATO–orosz együttműködés, a háború időszakát követő visszaesést követően, napjainkra ismét fejlődésnek indult. Oroszország az Amerikai Egyesült Államok oldalán részt vesz a terrorizmus elleni világméretű harcban és logisztikai támogatás nyújtásával az Afganisztáni konfliktus megoldásában. A felújult politikai párbeszédet jelzi a START–III. szerződés megkötése is. Természetesen nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy Oroszország az energiaellátás (kőolaj, földgáz) terén 40%-kal részesedik az európai piacból. Mindez magyarázza az grúz–orosz konfliktus során tapasztalt, az amerikaiakénál jóval visszafogottabb európai reakciót.

Összességében megállapítható, hogy az „ötnapos háború” – következményeit tekintve – jóval meghaladta egy regionális konfliktus kereteit. Oroszország katonailag győztesen került ki a küzdelemből. A háború tapasztalatai és tanulságai alapján az Oroszországi Föderáció állami vezetése új biztonság- és katonapolitikai, valamint haderőfejlesztési célokat határozott meg, amelyek a jövőben meghatározhatják az ország világpolitikában játszott szerepének alakulását is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anatolij Ciganyok kandidátus, a Katonai Előrejelzések Központ igazgatójának internetes publikációi.
www.tsiganok.ru/publications
- Az Oroszországi Föderáció Katonai Doktrínája.
Vojennaja Doktrina Rosszijszkoj Fegyveraciji.
Moszkva, 2000. április 21.
- Bagi József okl. mk. ezredes: *A grúz–orosz fegyveres konfliktus néhány katonai tanulsága – orosz szemszögből.*
Szakcikk, Honvédségi Szemle, 2008. november.
- Dr. Deák János – Dr. Szternák György: *Grúzia.*
ZMNE egyetemi jegyzet, 2009.
- Sebő László: *Oroszország – Grúzia: Háború a Kaukázusban, és ami mögötte van.*
Hallgatói tanulmány, ZMNE, 2009.

KÁLLÓ LÁSZLÓ ALEZREDES

**A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
EU-ELNÖKSÉGÉNEK KIHÍVÁSAI,
A KATONAI HÍRSZERZÉS LEHETSÉGES SZEREPE**

2011 első féléve különleges lesz Magyarország életében: január 1-jétől fél évig a Magyar Köztársaság tölti be az Európai Tanács soros elnöki tisztségét. Ez lesz hazánk első ilyen jellegű megmérettetése, amely kihívásokat, de egyben különleges lehetőségeket is kínál. A politikai élet különféle területein a magyar állami vezetők elnökletével zajlik majd a félmilliárdnyi lakost magában foglaló Európai Unió (a továbbiakban: EU) életének irányítása.

Az EU-n belül különleges helyzetben van a Közös Kül- és Biztonságpolitika¹ (KKBP), illetve az ahhoz szorosan kapcsolódó Közös Biztonság- és Védelempolitika² (KBVP). A szkeptikusok erről általában azt nyilatkozzák, hogy ez a terület az Unió „mostohagyermeké”. Tény, hogy a tagállamok közötti nézeteltérések, a kül- és védelempolitika terén az egyes államok részéről a szuverenitásuk megőrzésére tett erőfeszítések következtében ezen a területen nem sikerült olyan mély integrációt elérni, mint például a pénzügyi, a gazdasági vagy a jogi szférában. De ha lassan is, jelentős előrelépések történtek ezekben a kérdésekben is.

A közelmúlt legfontosabb változása a Lisszaboni Szerződés hatályba lépése volt, amelynek következményei különösen a KKBP-re és KBVP-re vannak hatással. A szerződés véget vetett egy közel tíz évig tartó intézményi agóniának, és megteremtette a külpolitikai szempontból egységes EU kialakításának jogi alapjait.³ A Lisszaboni Szerződés értelmében a két terület irányítása az EU külügyi és biztonságpolitikai főképviselőjének – jelenleg a brit *Catherine Ashton* (a képen) – hatáskörébe került.

Munkáját a felállítás alatt lévő Európai Külügyi Szolgálat⁴ (EKSZ) hivatott támogatni.

A magyar elnökségnek számos kérdésben kell haladást elérnie a KBVP terén. A tagállamoknak dönteniük kell az Európai Biztonsági és Védelmi Akadémia Irányító Bizottsága, a katonai műveletek pénzügyi vonatkozásaiával foglalkozó Athena Bizottság, valamint az EU–NATO Képességcsoport elnökléséről. Meg kell oldani a Tanács titkárságán belül felállított Válságkezelési és Tervezési Igazgatóság⁵ szerkezeti problémáit. Fel kell oldani az Állandó Strukturált Együttműködés⁶

¹ Common Foreign and Security Policy – CFSP.

² Common Security and Defence Policy – CSDP.

³ <http://www.hm.gov.hu/cikk/13663/egyedik-elnoksegi-szeminarium:-%3Cbr--%3Ea-lisszaboni-szerzodes-intezmenyi-hatasai>, letöltés: 2010. 12. 27.

⁴ European External Action Service – EEAS.

⁵ Crisis Management and Planning Directorate – CMPD.

⁶ Permanent Structured Cooperation – PESCO.

kérdésében kialakult nézeteltéréseket, és tovább kell lépni az Európai Védelmi Ügynökség⁷ ügyében is. Magyarországnak elnökségi időszakában támogatnia kell a különböző EU-műveletek továbbvitelét, és szükség esetén aktív szerepet kell vállalnia újabb művelet(ek) indításában is. A magyar vezetés elkötelezett arra is, hogy haladást érjen el az EU védelmi kérdéseiben meghatározó alapelvek, a nemzeti képességek megosztása és csoportosítása (pooling and sharing), illetve az ún. átfogó megközelítés (comprehensive approach) terén is.

A körülményeket figyelembe véve megállapítható, hogy a magyar elnökség szerepe a KKBP és KBVP terén korlátozott lesz, így tevékenysége is elsősorban csak támogató jellegű lehet. A hagyományos soros elnökségi szerep ezeken a területeken megszűnik, így nem lesz már magyar feladat a Külügyek Tanácsának és az annak alárendelt munkacsoportok munkájának irányítása, a napirendek összeállítása és az elnöklés. Lehetőség marad azonban továbbra is arra, hogy Magyarország az elnökségi – „első az egyenlők között” – szerepet kihasználva, a valós súlyánál nagyobb mértékben támogassa a különböző munkákat, illetve informális tanácsuléseket és munkacsoportuléseket, konferenciákat, szemináriumokat szervezzen.⁸

Védelmi ügyekben a magyar elnökség szempontjából a legjelentősebb esemény a 2011. február végére, Gödöllőre tervezett informális védelmi miniszteri találkozó. Ezen kívül sor kerül még a védelempolitikai igazgatók megbeszélésére, valamint informális munkacsoporti ülésekre, szakmai konferenciákra és szemináriumokra is.

A védelmi tárcán belül az EU-ügyek koordinálásáért a Honvédelmi Minisztérium védelempolitikai államtitkára a felelős, aki ezt a munkát az irányítása alá tartozó Védelempolitikai Főosztály támogatásával végzi.

Külügyi és védelmi kérdésekben tehát várhatóan csak korlátozott szerepe lesz az EU-n belül Magyarországnak az elkövetkező fél évben. Az EU érintett intézményrendszerének képlékenysége, a munkáját 2010. december 1-jén megkezdett, de a teljes működőképességet még el nem ért EKSZ, a számos, még tisztázásra váró eljárási, ügyrendi és hatásköri kérdés következtében azonban jelentős a bizonytalanság. Eddig egy EU-elnökség sikerét (vagy éppen nem annyira pozitív megítélését) alapvetően az határozta meg, hogy az elnökség időszakában kirobbant válságokat hogyan sikerült az elnöklő országnak kezelnie. Ebből a szempontból például emlékeztet a 2008. évi grúz–orosz konfliktus, amelyre gyorsan és határozottan reagált az EU akkori soros elnöki pozícióját betöltő francia vezetés.

Ma azonban az egyik nagy kérdés az, hogy egy hasonló konfliktus kirobbanása esetén kinek lenne a feladata annak kezelése? Jogi szempontból a Lisszaboni Szerződés alapján egyértelműnek tűnhet a helyzet, de mivel az új jogi keretek között még nem volt példa ilyen típusú válságra, ezért még nincsenek bejárta a különböző eljárasmódok, folyamatok. Ebből következik, hogy (várhatóan) az új mechanizmus bejártására is Magyarország elnöksége alatt kerül sor.

⁷ European Defence Agency – EDA.

⁸ <http://www.hm.gov.hu/cikk/13663/negyedik-elnoksegi-szeminarium:-%3Cbr--%3Ea-lisszaboni-szerzodes-intezmenyi-hatasai>, letöltés: 2010. 12. 27.

Az előzőek egyben azt is meghatározzák, hogy mi lehet a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal (MK KFH) feladata a magyar elnökség időszakában. Ma egyértelműnek látszik, hogy az elnökség fő profilja nem a külügyi és védelmi szférát érinti, így a katonai hírszerzésnek is várhatóan csak korlátozott lesz a szerepe. Ennek alapján az MK KFH-nak továbbra is az alaprendeltetéséből adódó feladatokat kell ellátnia, amint azt az 1995. évi CXXV. számú törvény rögzíti: „megszerzi, elemzi és továbbítja a kormányzati döntésekhez szükséges, a külföldre vonatkozó, illetőleg külföldi eredetű, a biztonságpolitika katonai elemét érintő katonapolitikai, hadiipari és katonai információkat”.

Hazánk tagja az EU-nak és a NATO-nak, így a szövetségi kötelezettségekből adódóan az MK KFH-nak is vannak feladatai. Abban az esetben, ha valamilyen katonai jellegű válság vagy fegyveres konfliktus robbanna ki a Magyarországhoz közeli térségekben (például a Balkánon, vagy a Független Államok Közössége térségében), a magyar katonai hírszerzés szerepe felértékelődne, mert az Európai Unió döntéshozói, illetve döntés-előkészítő szervezetei is várnák – és joggal várnák el –, hogy Magyarország érdemi hírszerzési információkkal járuljon hozzá a megalapozott döntések meghozatalához, az aktív és hatékony válságkezeléshez.

A magyar elnökség időszakában ezenkívül fokozott figyelmet kell fordítanunk az EU számára fontos válságkörzetekre is, amelyek földrajzi kiterjedése – az EU érdekeltségei miatt – lényegesen nagyobb, mint a hazánk fő érdekeltségébe tartozó térségeké. Az EU jelenleg három katonai missziót folytat: az „EUFOR ALTHEA” keretében Bosznia-Hercegovinában, az „EUTM Somalia” keretében Szomáliában, és az „EUNAVFOR Atalanta” keretében Szomália partjainál. Amint ebből is látszik, Magyarország már csak földrajzi adottságai miatt sem tud érdemben szerepet vállalni egyes missziókban, mint például az EU kalózkodás elleni „Atalanta” fedőnevű műveletében. Ezenkívül tíz polgári missziót is folytat az EU, az EU-tagországok megfigyelői, rendőrei és más szakértői jelen vannak Moldovában, Grúziában, Afganisztánban, a palesztin területeken, Irakban, Koszovóban, Bosznia-Hercegovinában, valamint Kongóban. Több misszióban magyar szakemberek is dolgoznak, ezért a felsorolt térségekben jelentkező, várható kockázatokra és fenyegetésekre megkülönböztetett figyelmet kell fordítani az elkövetkező fél évben.

Ezen túlmenően, figyelni kell azon térségekre/országokra is, ahol olyan konfliktus alakulhat ki, amelyben az EU-nak is fel kell lépnie. Az első ilyen válság kirobbanására valószínűleg nem is kell sokáig várni, hiszen Dél-Szudánban 2011. január 9-én tartanak majd népszavazást az országrész függetlenségének kinyilvánításáról, ami nagyon könnyen fegyveres konfliktus kirobbanásához, és annak következtében humanitárius katasztrófához, menekülthullámhoz, az egész térség destabilizációjához vezethet. Mindemellet az arab világ néhány országában is nyugalanság érzékelhető, főként a radikális és szélsőséges nézeteket hirdető iszlamista szerveződések aktivizálódnak.

„Ha nem definiáljuk szigorúan a terminusokat, akkor előbb-utóbb elbeszélünk egymás mellett, és az ilyen beszélgetés, ahogy mindannyian tudjuk, inkább válik termékelen vitává, mint emelkedett színvonalú eszmecserevé.”

(Sherman Kent)

A meghatározás nehézségei

Fogalmakat kétféleképpen lehet meghatározni: logikai definícióval (a fölérendelt fogalom és a megkülönböztető sajátosság, *differentia specifica* megadásával), vagy a fogalom terjedelmét alkotó (a fogalom megnevezése által jelölt) dolgok felsorolásával. Előbbi az *intenzív*, utóbbi az *extenzív* definíció. Lehet a kettőt kombinálni is, ekkor a fogalommeghatározást példákkal támasztjuk alá, tesszük érthetőbbé. Ezt nevezik a pedagógiában *osztenszív* definíciónak. Míg az ún. *nominális* (névleges, főnévi) meghatározás valamely kifejezés jelentésének megállapítása, addig a *fogalommeghatározás* az adott fogalom tartalmának feltárása, azaz a tárgy lényeges jegyeinek összefoglalása. Az előbbit *lexikális* (szótani), *deskriptív* (leíró) vagy *analitikus* (elemző), az utóbbit *stipulatív* (megállapodáson alapuló), *preskriptív* (előíró) vagy *szintetikus* (összegző) eljárásnak is nevezik. A *genetikus* („öröklődési”) definíció egy műveletsort ad meg, amivel egy ismert fogalomból eljuthatunk a megismerendőhöz.¹ *Pragmatikus*, gyakorlatias megközelítésben minden definíció kevert és ugyanakkor *kontextuális* is, azaz nem tekinthet el a fogalmak (és a „dolgok”) kapcsolódásaitól, kölcsönhatásaitól, „környezeti” viszonyaitól.

Teljes és ellentmondásmentes definíció nem létezik, a hírszerzés esetében különösen nem. Kiindulási pontként mégis leszögezhetjük, hogy nem árt, ha egy nemzetbiztonsági szakértő tudja, hogy miről beszél, azaz tisztában van az olyan fogalmak jelentésével, mint *hírszerzés* (Mi a hír? Mit értünk „szerzés” alatt?), *felderítés*, *kémkedés*, *elhárítás*, *nemzetbiztonság*, *információ* stb., és ezeket helyesen és szakszerűen használja, sőt érthetően meg is tudja magyarázni. Ez még akkor is így van, ha egyébként lehet valaki kiváló fejszámoló művész úgy is, hogy nem képes tudományos definíciót adni a szám matematikai fogalmára (ugyan melyikünk lenne képes erre?). De alighanem zavarba jönnénk akkor is, ha olyan fogalmakat kellene szabatosan meghatároznunk, és egymáshoz viszonyítanunk, mint nemzet, társadalom, ország, állam stb. Mi az, hogy biztonság? Mit és hogyan védelmeznék a szolgálatok? Ki miben illetékes?

¹ A meghatározásról részletesen lásd Eszes Boldizsár: *A definíció*.
www.szv.hu/files/eszes_boldizsar_a_definicio.pdf, 2010.

Természetesen lehet valaki kiváló hírszerző egyetemi diploma nélkül is. De a nyilvánosság előtt szereplő és nyilatkozó, a szakmai-tudományos közvélemény által hivatalosan is elismert **nemzetbiztonsági szakértő csak az lehet, aki** a veleszületett adottságokon és a kiképzés során elsajátított képességeken túl megfelelő gyakorlati jártassággal, élettapasztalattal és az előírt végzettséggel is rendelkezik, otthonos a kutatómunkában, képes az elméleti és gyakorlati ismereteit konkrét ügyek kapcsán szakszerűen, érthetően és meggyőzően kamatoztatni, nézeteit kifejezni, a laikus döntéshozók számára nemzetbiztonsági kérdésekben hasznos tanácsokat adni. Ehhez pedig a fogalmak tisztázása, világos és egyértelmű használata szóban és írásban elengedhetetlen.

A dolgunkat bizonyos fokig megnehezíti, hogy a hírszerzés esetében egy olyan *terminus technicus*-ról beszélünk, ami a mai komplex, modern jelentésében a magyarban eredetileg nem létező, idegen szakkifejezés nyelvi megfelelője, de nem átvétel, és nem is tükörfordítás. A mindennapi nyelvérzék naiv szóelemző megközelítésben ugyanakkor a *hír* és a *szerzés* összetevők jelentéséből analitikusan próbálja levezetni a szóösszetétel szintetikus jelentését. Ez viszont a jelzős szó szerkezet sajátosságaiból adódóan csak a hírszerzés mint *cselekvés (tevékenység)* és mint *szervezet* értelmében tudja kezelni a fogalmat, de elsikkasztja az angol „*intelligence*” szó utalástartományának harmadik, nem kevésbé fontos régióját, ami a cselekvés *produktumának*, eredményének megnevezésére is alkalmas, ez pedig a *feldolgozott és értékelt információ, új tényismeret, összefüggésbe helyezett és alkalmazott tudás* (maga a *hír*, és annak előállítási, „gyártási” folyamata, valamint a hírekre, értesülésekre, új információkra alapozott tudást megtestesítő, rendszerbe szervezett ismeretek összessége). Talán ezért van az, hogy a tipikus magyar felfogásban a hírszerzés elsősorban operatív munka, titkos információgyűjtés, míg az angolszász országokban legalább ennyire elméleti (intellektuális) tevékenység, gondolkodás, következtetés (elemzés-értékelés) is. A kettő egymástól elválaszthatatlan.

Az angol *intelligence* ezenkívül jelenti a szervezet, a tevékenység és a produktum hármában egységesen megtestesülő *képességet* is, amit tekinthetünk egyszerűen (szervezeti) problémamegoldó képességnek, beleértve az információk megszerzését, kezelését, feldolgozását és felhasználását.

További „csel”, hogy – noha a magyarban is két szó van rá – mi a hírszerzést és a felderítést egymás szinonimájaként használjuk, míg az újlatinból származó angol *intelligence* és *reconnaissance* szavak szakmailag helyes használata jelentős különbséget feltételez a kettő között. Így például a HUMINT-ot mi „elintézzük” az „emberi erővel folytatott felderítés”² vagy hírszerzés kategóriájába sorolással, holott egyáltalán nem mindegy, hogy a felderítés *végrehajtója* ember, például az ellenséges csapatmozgás megfigyelése esetén (akkor „csak” *reconnaissance*-ről beszélhetünk), vagy a megszerzendő információ *forrása* is humán (mondjuk egy informátor beszámoltatásakor), ami viszont az *intelligence* kategóriába sorolandó.

² Human Intelligence (HUMINT).

A következő nehézség, hogy részben valós helyzetet tükrözve, részben pedig egyfajta „divatot” követve manapság mindent átítat „az információ kultusza”³, azaz a legszélesebb értelemben vett és ezért már-már közhelyszerű (értelmétől megfosztott) absztrakt *információ* vallásos imádata. A hírszerző – még inkább az *informatikus* – számára az információ valami tiszteletre méltó és egyben megszerzendő és korlátlan mértékben felhalmozandó, kifogyhatatlan és mégis sohasem elegendően rendelkezésre álló, az aranyhoz hasonlóan egyenemű, pénzre átváltható, társadalmilag hasznos, birtokolható és kisajátítható (esetleg megosztható) jószág. Információs és tudásalapú gazdaságról és társadalomról beszélünk, de csak a közvetlenül politikai hatalomra átváltható, kizárólagos, másokat kirekesztő tudást értjük alatta (érdekes módon a kultúrát, az erkölcsöt és a művelődést már nem tartjuk annyira fontosnak), miközben az emberek nagy többségének csak nagyon halvány fogalmai – és egyáltalán nem megalapozott ismeretei – vannak arról, hogy tulajdonképpen mi az információ, mik a mennyiségi és a minőségi jellemzői, hogyan függ össze a tudással, mi a társadalmi-politikai szerepe, jelentősége, milyen előnyökkel és veszélyekkel, kockázatokkal járhat a felhasználása, a birtoklása, a hiánya vagy a bősége.

Az információ mint a megismerő tevékenység „közege”

Tényleg, mi az, hogy „információ”?

Nagy általánosságban azt mondhatjuk, hogy az információnak létezik egy természettudományos, egy matematikai és egy társadalomtudományi megközelítése.

A természettudós számára az információ egy mérhető és/vagy kiszámítható fizikai (termodinamikai) mennyiség, a hőenergia extenzív tényezője, a rendszerek rendezettségének állapotjellemzője, az ún. *negentrópia*, azaz a rendszert alkotó elemi részecskék rendezetlenségének negatívja.⁴

Nézzük a másik, a matematikai megközelítést. Eszerint az információ bizonytalanságot csökkentő közlemény. A matematika (mint szimbolikus nyelv) zsargonjában ez azt jelenti, hogy a közlemény befogadója az üzenet vétele előtt bizonytalan a tekintetben, hogy az üzenet az általa ismert jelek közül melyeket, milyen konfigurációban tartalmazza majd. Az üzenet kézhez vétele ezt a bizonytalanságot szünteti meg, mégpedig a különböző jelsorozatok előzetesen elvárt valószínűségéhez viszonyított mértékben. Ez a mérték azonban Janus-arcú.

Néhány nagyon egyszerű példán szemléltethetjük, hogy az *információ mennyisége* és az *információ értéke* (ami maga is „mennyiség”) messze nem ugyanaz.

Az információ alapegysége a *bit*, ami nem más, mint két egyenlő esélyű (50-50%-os) lehetőség közötti választás meglepetés-potenciálja, például az arról szóló közlés esetében, hogy egy feldobott (és leesett) pénzdarab a fej vagy az írás oldalával került felülre. De vajon mi ugyanennek az információnak az *értéke*, ha egy sokmillió forintos fogadást dönt el? Mi az értéke egy multimilliomos,

³ Theodore Roszak: *Az információ kultusza*. Budapest, 1990, Európa Könyvkiadó.

⁴ Fényes Imre: *Modern fizikai kisenciklopédia*. Budapest, 1971, Gondolat Könyvkiadó.

és egy szegény ember számára ugyanebben a szituációban? Mi az értéke Grigorij Perelman, orosz matematikus számára, aki nem hajlandó átvenni az Évezred-díjjal járó egymillió dollárt, mondván, hogy kis szentpétervári lakásában, ahol öreg édesanyjával él, mindene megvan, ami szükséges, és a díjak és jutalmak számára „irrelevánsak”?⁵

Mi az, hogy *relevancia*, és milyen összefüggésben van az információ értékével?

Mennyit ér egy bit információ, ha a tűzszerésznek el kell döntenie, hogy az időzített bombából kikandikáló piros vagy a kék drótot vágja el? És vajon mennyit ér a mély vízben fuldokló akadémikus fejében lévő százezer bitnyi információ, ha nem tud úszni?

Nézetem szerint az információ biológiai és társadalmi erőforrás, fizikai és matematikai értelemben nem extenzív (összeadódó és megmaradó) mennyiség, hanem intenzív (keletkező és változó) minőség, amely nem (fizikai) objektumot, hanem egy viszonylatot, kölcsönhatást jellemez. A Shannon–Weaver féle megközelítéssel szemben⁶ a társadalomtudományokban az információnak nem a matematikai, formális, hanem az *informális* meghatározottsága dominál, vagyis a jelek és a kódolás fogalmi rendszere kiegészül a *jelentésmérettel*, ami már nem csak anyagi törvényeknek alávetett, hanem részben szubjektív, pszichológiai természetű és nagymértékben *társadalmi meghatározottságú* is. Ez már egy jóval komplexebb, a rendszerek különböző (fizikai, kémiai, biológiai, társadalmi) szintjeit integráló elmélet, ami abból indul ki, hogy minden fizikai és társadalmi jelenség jelkibocsátással jár. A jelenségből azonban csak akkor lesz manifeszt jel, ha van, aki képes üzenetként értelmezni. A kidőlt fa robaja mindaddig csak fizikai tény, levegőrezgés, amíg valaki nem hallja meg, azaz nem értelmezi úgy, mint valaminek a hangját. Ez a valami egy olyan tény, ami nem azonos a levegőrezgéssel (a hanggal), hanem az, amire a hang *utal* („Dől a fa.”).

Ha van olyan élőlény az erdőben, amelyik képes a fizikai jelenségeket nem tényszerű, hanem jelzésfunkciójukban értelmezni, akkor az élő és az élettelen természet hirtelen megelevenedik, és „beszél a fákkal a bús őszi szél”.⁷

A fizikai tényből csak akkor lesz jel (információ), amikor hat a rajta kívül álló szervezetre, és az reagál erre a hatásra, vagyis kölcsönhatás jön létre. A biológiai szinten ezt az *ingerreakció* séma írja le. Ahhoz, hogy az inger a biológiai szervezet számára jelzésként szolgáljon, olyan erősnek kell lennie, hogy valamilyen észrevehető hatást gyakoroljon (túl kell lépnie az „ingerküszöböt”), de nem lehet annyira erős, hogy a szervezetben visszafordíthatatlan károsodást okozzon (mert akkor már nincs előrejelző funkciója, csak romboló fizikai hatása). A kettő között helyezkedik el az inger intenzitásának az a foka, amit „fájdalomnak” nevezünk. A célszerűen működő (környezetéhez alkalmazkodó) szervezet a kis intenzitású hatásokra (a jelzésértékű ingerekre) úgy reagál, hogy a nagy intenzitású,

⁵ MTI, 2010. március 25.

⁶ Shannon–Weaver: *The Mathematical Theory of Communication*. Illinois University, 1949.

⁷ Petőfi Sándor (1847) verséből idézi Horányi Özséb: *Jel, jelentés, információ, kép*. Budapest, 2006, General Press.

káros hatásokat (a fájdalmat és a visszavonhatatlan fizikai károsodást) elkerülje. A kis intenzitású, ámde jelzésértékű fizikai folyamatot (ingert) idegen (görög) szóval *adiafor* hatásnak nevezik.⁸

Ki ne ismerné a versikét:

*A szög miatt a patkó elveszett;
A patkó miatt a ló elveszett;
A ló miatt a lovas elveszett;
A lovas miatt a csata elveszett;
A csata miatt az ország elveszett;
És mindez miért? Mert egy szög a patkóból elveszett.*

A hírszerzőnek nem a katasztrófák bekövetkezését kell felderítenie. Vagyis – képletesen szólva – nem az ország elvesztéséről kell „tudósítani”, de még csak nem is a csata állásáról, vagy a lovas és a ló egészségi állapotáról, a patkó vagy a szög meglétéről. Már a patkószög meglazulásának kialakulóban lévő feltételeire – mint a veszélyhelyzet jövőbeni bekövetkezési lehetőségének előjelére – szükséges felhívni a figyelmet. A patkószög meglazulása feltételeinek kialakulása mint *előjel* közvetlenül nem érint minket, nem fáj és nem is kellemetlen, de kis fáradtsággal, gondossággal mégis *észrevehető* jelenség, ami áttételes következtetéseken keresztül informálhat minket a számunkra lényeges, fontos dolgok jövőbeni várható alakulásáról.

Az *adiafor* hatás – ha fellép – annak a speciális körülménynek köszönhető, hogy a potenciálisan káros fizikai folyamatok nem közvetlenül hatnak a szervezetre, hanem többszörös áttételeken keresztül. Például: a napsugárzás a légkörön „megszűrve”, a tárgyakról visszaverődve ér el minket, amelynek köszönhetően az eredeti inger intenzitása (energiaszintje) elviselhetőre csökken, információtartalma (rendezettsége, a kiindulási és közbeeső folyamatokra vonatkoztatható „visszatükröző” képessége) viszont megőrződik, sőt növekedhet is. A nap „fehér fénye” információelméleti értelemben „zaj”, amikor azonban a tárgyak a különböző hullámhosszú sugarakat szelektíve elnyelik és visszatükrözik, akkor a fény színe és mintázata (formája) „leképezi” a külvilágot.

Az inger–reakció séma válaszadási (észlelési, jelfeldolgozási és reagáló) oldala is többszörös áttételeken keresztül, az információtartalom potenciális növelésével valósul meg a biológiai, és a még náluk is bonyolultabb társadalmi rendszerek (szervezetek) és környezeti kölcsönhatásaik esetében.

A reflex (szó szerint „visszahajlás”) a fényvisszaverődés (visszatükrözés) megnevezésére is szolgál, és mint fogalmi konstrukció a (fizikai, biológiai és társadalmi) *visszatükrözés-elmélet* egyik alapkategóriája, ami azt fejezi ki, hogy az információ valamilyen átvitt (funkcionális) értelemben a *leképezés* tulajdonságával rendelkezik, azaz *hasonlít* a tárgyára (nem feltétlenül geometriailag), vagyis reprezentálja, helyettesíti azt (virtuális másolatot hoz róla létre); egyben – a megismerő alany oldaláról – adekvát (megfelelő) alkalmazkodó reakciót (feltétlen vagy feltételes reflexet) vált ki.

⁸ Kardos Lajos: *A neuropszichikus információ eredete*. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó.

Az inger – ha túllépi az ingerküszöböt és valamiképpen elkülönül a „zajos” környezettől – először is figyelmet kelt és orientációs, tájékozódási reakciót vált ki. A szervezet önkéntelenül is odafigyel a jelzésre. A tájékozódó reakciót a jel forrása felé fordulás követi. A szervezet további információt igyekszik gyűjteni a jel környezetében található „adathordozókból”: például a vad abba az irányba néz, ahonnan zajt hallott, hegyezi a fülét, szimatol stb. Ha kíváncsisága legyőzi félelmét, közelebb megy a zaj forrásához, megszagolja, megérinti az ismeretlen tárgyat stb. A kutató, ha hírt kapott egy érdekes felfedezésről, más forrásokat kutat fel és hasznosít, és a tőlük származó információkat is integrálva egyvalamire – a kutatás tárgyára – vonatkoztatja, azaz jelöletet, jelentést és jelentőséget tulajdonít neki. A figyelemfelhívó *jel*, a *jelöllet*, *jelentés* és *jelentőség* az információ különböző feldolgozottsági fokát jelöli a szervezet viselkedési sémáinak, élettapasztalatainak, meglévő (tanult) ismereteinek, objektív (környezeti) és szubjektív (érdekközpontú) viszonyításainak (kontextusba illesztéseinek), a visszatükrözés élességének, valóságűségének, a következtetések érvényességének függvényében. Eközben a cselekvő alany – a megismerési folyamatciklus döntési szakaszában – az értékeléstől, értelmezéstől függően pozitívan vagy negatívan, közeledve vagy távolodva, menekülve vagy agresszív módon, ellenségesen vagy barátságosan, kíváncsian vagy unottan, cselekedve vagy tovább gondolkodva stb. reagál a fejleményekre. **Ilyen egymásba fonódó megismerési–cselekvési ciklusok alkotják a biológiai és a társadalmi szervezetek működésének (tevékenységének) lényegét.**

A figyelemfelkeltő inger, amiből potenciálisan feldolgozott információ lesz, leképezheti a valóságot, de a visszatükrözés pontossága, valóságűsége, érvényessége sohasem abszolút. Mindig vannak zavaró tényezők, dezorientáló és elfedő környezeti hatások (zajok), értelmezési bizonytalanságok, rugalmatlan reagálási sémák, hibás feldolgozási mechanizmusok. Az információ egyben mindig potenciális dezinformáció is, mert ami ráirányítja a figyelmet valamire, az el is tereli valami másról; ami egy adott szemszögből visszatükröz valamit, az megfosztja a feldolgozást számtalan más szempont figyelembe vételi lehetőségétől; amit helyesen kell értelmezni, azt lehet félreérteni is stb. Ha választ kapunk a kérdéseinkre, akkor mindig új kérdések is felmerülnek. Ha megtudunk valamit, akkor mindig újabb információt kapunk arról is, hogy mi az, amit még ezután sem tudunk. Feltárul egy titok, és mögötte mindig ott van egy másik, még nagyobb titok. **A hírszerzés egyik kulcskérdése:** a dezinformáció (különösen a szándékos félrevezetés) felismerése és megkülönböztetése az információtól (a valóságú helyzetképtől), ami persze mindig viszonylagos.

Adiafor hatások, jelzésértékű utalások természetesen nemcsak az élettelen fizikai rendszerekből, hanem a biológiai és társadalmi környezetből is kiindulhatnak.

A társadalom szervezeti (orvosi) modelljében a környezet számára üzenetértékkel bíró, értelmezhető, jelzésértékű utalásokat *tünetnek* nevezzük. A tünetek félrevezető célzattal történő mesterséges produkálása a *szimuláció*, leplezése a *disszimuláció*. A bűnöző elmebetegséget szimulálhat, hogy megússza a felelősségre vonást, a paranoid skizofrén pedig disszimulál, amikor letagadja, hogy hangokat hall (mert az orvost is az ellene irányuló összeesküvés részesének tartja). Az állatok is „szimulálnak”, azaz megtévesztően hasonulnak valamihez (ez a biológiában a *mimikri*), például a kaméleon felveszi környezete színét, a botsáska egy ágacsára

hasonlít, a kígyó élettelennek tettet magát stb. Az állatok disszimulálnak is, például amikor egy sebzett (és legyengült) oroszlán felborzolja a sörényét és kiereszti a hangját, hogy félelmetesebbnek és erősebbnek látszon a vetélytársa szemében.

A szimulációs és disszimulációs törekvések megnehezítik a megismerést, a pontos helyzetkép kialakítását, a *diagnózist*. Azonban a szimulációnak és a disszimulációnak is lehet megismerési (diagnosztikai) értéke, információhordozó, jelzésértékű utalásként értelmezhető „árulkodó jelek” formájában.

A hírszerzés és a vele rokon ténymegismerő tevékenységek egyik szakmai specifikuma: a bonyolult, áttételes, *nem nyilvánvaló jelentésű, jelzésértékű utalások* célszerű, ellenőrzött körülmények közötti kiváltásának (előállításának), megszerzésének és értelmezésének, az ismeretek ellentmondásmentes rendszerébe integrálásának képessége, különös tekintettel a szimuláció és a disszimuláció felismerésére és helyes értékelésére.

A felderítő, hírszerző, elhárító, biztosító és támogató tevékenységek maguk is jelző értékkel bírnak. Például a hadműveletek megindítását megelőzően a kezdeményező fél mindig intenzív felderítő, hírszerző tevékenységet folytat. Az ellenséges felderítés aktivitásának növekedéséből viszont a védekező fél levonhatja azt a következtetést, hogy „valami készül”.

Mindezeknek a fentiekben említett, részben nyílt, de jórészt leplezett, titkolt, rejtett, szimulációs és disszimulációs mozzanatok, információt és dezinformációt egyaránt tartalmazó cselekedeteknek, kommunikatív aktusoknak, jelző és jelfeldolgozó tevékenységeknek az összessége a hírszerzés. **A hírszerzés** ilyen értelemben **a nemzetbiztonsági vonatkozású komplex társadalmi jelenségekre** (tünetegyüttesekre, *szindrómákra*) **alapozott diagnózis** (helyzetkép) **felállítása érdekében végzett vizsgálati, kutató tevékenység** (*exploráció*) **és elemzés-értékelés** (*analízis, szintézis és interpretáció*). Talán nem véletlen, hogy a régi rómaiak a felderítők (kémek) két kategóriáját különböztették meg: *explorator* és *speculator*. Az egyik felderít, a másik elemez, értékel és értelmez. A kettő nem ugyanaz, de elválaszthatatlanok egymástól, sőt egymás nélkül értelmetlenek.

Másfelől azt is mondhatjuk, hogy **a hírszerzés a társadalmi érdek-konfliktusok információs szférájában való megnyilvánulásának intézményes formája.** A hírszerző (titkos) tudást szerez a megbízójának, mert a (titkos) tudás hatalom, amit mások befolyásolására, a saját érdekek védelmére és érvényesítésére lehet hasznosítani.⁹

Miért van szükség hírszerzésre, azaz szervezett, intézményes titkos információ-gyűjtésre? Miért nem elég az újságokat olvasni, a diplomaták jelentéseit böngészni, a barátainkat megkérdezni? Azért, mert **a leplezett törekvéseket, eltitkolt képességeket, szándékokat és tevékenységeket csak olyan megismerő tevékenységek segítségével lehet felfedni (felderíteni), megakadályozni (megszakítani) és megelőzni, elhárítani, amelyek maguk is leplezettek, illetéktelenek elől titkoltak.**

⁹ James McCargar: *A titkos háború*. Budapest, 2003, Európa Könyvkiadó.

Aki az igazságra kíváncsi, annak feltétlenül meg kell ítélnie az információk megbízhatóságát, a források hitelességét. Ahhoz, hogy a partnereink őszinték legyenek velünk szemben, el kell nyerni a bizalmukat. De még a baráti információt is ellenőrizni kell, nem kegyes hazugság-e, vagy éppen téves helyzetmegítélés, jó szándékú rossz tanács ajándékba adása. „Egy ellopott dokumentum hírszerzési értéke gyakran nagyobb, mint egy önként átadott titoké, bármilyen forrásból származzék is, mert ez esetben nem kell számolnunk azzal, hogy szándékosan¹⁰ félrevezető információt kaptunk.”¹¹

Az igazság megismerése újságcikkekből? Diplomatak értesüléseiből? Piaci pletykákból? TV-reklámokból és szórólapokból, választási ígéretekből? Ez lenne a helyes megismerés útja? Mindezek részben biztos hasznosak lehetnek. De csak ha tisztában vagyunk a hírforrások céljaival, törekvéseivel, elfogultságaival és lényeglátó képességével is. És akkor arról még nem is beszélünk, hogy igazából és leginkább a potenciális *ellenégeink* (vagy szebben mondva: ellenfeleink) céljaira, szándékaira, eszközeire, képességeire, leplezett törekvéseire és tevékenységére vagyunk kíváncsiak, ezeket pedig önszántukból nem fogják „az orrunkra kötni”, sőt ha nem tudjuk titokban tartani azt, hogy mire jöttünk rá, akkor megváltoztatják a terveiket, és rejtett tevékenységükkel ismét veszélybe sodorják biztonságunkat.

A hírszerzésnek tehát kulcskérdése a bizalom elnyerése is, az őszinte közlések kiváltása céljából, valamint az információk valóságtartalmának, a források hitelességének megítélése a tényeknek a véleményekhez, a szavaknak a tettekhez való viszonyítása, elkülönítése és összhangjuk megteremtése, a rejtvénytyszerű ellentmondások jelentésének és jelentőségének „megfejtése” révén.

A megismerő tevékenység oldaláról nézve a hírszerzés célja egyrészt a *szervezeti tudás* bővítése (mert a tudás problémamegoldó képességet biztosít), másrészt ennek a tudásnak az alkalmazása a racionális döntések támogatása és a fontos gyakorlati problémák megoldásának előmozdítása érdekében.

Az információ értéke a döntéelmélet (praxeológia) oldaláról

Praxis, magyarul cselekvés, ebből származtatott a *praxeológia*, vagyis a cselekvés tudománya. Mint tudomány, nyilván az ésszerű, logikus, célirányos cselekvés normatív előírásait kutatja és fogalmazza meg. Az ésszerű viselkedés mindig tudatos választást feltételez a lehetséges cselekvési irányok, alternatívák között, azok várható eredményének függvényében, a környezeti feltételek figyelembe vételével. A cselekvő alany *értékrendje* meghatározó a tekintetben, hogy a szóba jöhető alternatívák közül melyiket tartja kívánatosabbnak, a környezet állapotáról szóló *ismeretei* pedig az értékrenddel összhangban álló logikus választás (döntés) kiindulópontját képezik.

A tudományos gondolkodás számára csak azok a szituációk érdekesek, amelyek valamilyen *problémát* képviselnek, azaz a megoldásuk nem nyilvánvaló.

¹⁰ Vagy tévedésből.

¹¹ James McCargar: *A titkos háború*. Budapest, 2003, Európa Könyvkiadó.

Ezek a helyzetek ismeretszerzést és az ismeretek alkotó alkalmazását, a rendelkezésre álló információk elemzését és értékelését, a gondolati modell átrendezését, ésszerű elhatározást követelnek meg.

Mindennapi életünk tele van problémákkal, amelyeket meg kell oldanunk ahhoz, hogy céljainkat elérjük. Ezek a problémák sohasem szűkíthetők le egy egzakt megoldással rendelkező műszaki feladatra („Hova verjem be a szöveget?”), hanem általában bonyolult helyzetekből, összefüggő események hálójából szövődnek, és egyszerre több embert, kisebb-nagyobb közösségeket is érintenek (például: „Hogyan rendezsem be a lakást, amelyben a családommal együtt élek, tegyek-e valamit a falra, és ha igen, hova, milyen képet akasszak a szögre, hogy a feleségemnek is tetszen, sőt esetleg nekem is, mikor fűrjak, hogy ne zavarjam a szomszédokat?” stb.). A problémák tehát *emberközponitúak*, következésképpen különböző célkitűzések, érdekek és értékek, megoldások összehangolását igénylik, hacsak nem akarunk veszekedni miattuk, ami súlyosbítaná a helyzetet, sőt egy új, még nehezebben megoldható problémát szülné.

A probléma tehát attól probléma, hogy a megoldása nem nyilvánvaló. Ha sok ember nyomós érdekeiről van szó, akkor a helyzet többnyire nehezen átlátható, mert a résztvevők (egyének és közösségek) szándékai, törekvései keresztezik egymást, az érdekviszonyok bonyolultak, az átfedések és ütközések konfliktusokhoz vezethetnek, sokszor maguk az érintettek sem tudják pontosan, hogy mit akarnak és azt hogyan érhetik el. A tevékenységek kimenetele bizonytalan, kockázatos, előre nem látható fejleményekkel terhes, ezért **az elodázhatatlan döntéseket hiányos ismeretek birtokában és elégtelen adatokra alapozva kell meghozni**. Megnö az információigény, fokozódik a tájékozottság, a jól informáltság, a tudás, a bölcsesség értéke. Különösen így van ez az olyan nagy közösségek, társadalmi formációk létérdekeinek (biztonságának) veszélyeztetettsége esetén, mint az államok.

Az államok (nemzetek) előtt álló biztonsági kihívások által támasztott problémahelyzetekben a kormányzati döntések információs támogatására rendelt intézményes állami tevékenység a hírszerzés és az elhárítás, végrehajtásának professzionális szervezetei pedig a nemzetbiztonsági szolgálatok.

A konkrét szituációtól elvonatkoztatott problémahelyzetek összetevői rendszerelméleti (azon belül játékelméleti) megközelítésben a következők: a cselekvő (döntéshozó) alany (játékos), a kitűzött cél, a cselekvési lehetőségeket korlátozó feltételek, „játékszabályok” (konfliktus esetén az ellenérdekelt fél törekvései és tevékenysége is ide sorolandó), a döntési alternatívák (választható stratégiák) és a hozzájuk tartozó „kimenetek”, azaz várható következmények, amelyek értékét a játékosok által kitűzött célhoz viszonyítva lehet meghatározni. Még egy fontos elem: a játékosok tudása az előbb felsorolt tényezőkről. Ebben a viszonyítási keretben kéne meghatározni, hogy – adott szituációban – mennyit ér az az információ, amit egy döntéshozó a környezetről (a korlátozó feltételekről) és a szemben álló fél szándékairól, várható cselekvési irányairól (stratégiájáról) szerezhet, azaz milyen erőfeszítést érdemes tennie az információszerzés érdekében.

A közgazdaságtudomány¹² matematikai irányzata szerint a rendelkezésre álló információ alapján a döntéshozónak előre kialakított (*a priori*) szubjektív véleménye van a lehetséges események bekövetkezésének valószínűségéről. A szubjektív valószínűségek és a következmények hasznossági értékének szorzata a *várható hasznosság*, a VP (várható pénzértéknek is aposztrofálják). Ez persze különbözhet a cselekvés eredményének *valódi* pénzértékétől, mert az előzetes becslés egy bizonytalansági tényezőt tartalmaz. De mi történik akkor, ha egy jóstól („főszakértőtől”)¹³ vagy egy hírszerzőtől sikerül tökéletes előrejelzést kapnunk a bekövetkező eseményről? Ebben az esetben megszűnik a bizonytalanság, és azt a stratégiát választjuk, amelyiknél az utólagos (*a posteriori*) várható hasznosság a legnagyobb. Ez a VP(TI), a tökéletes információhoz tartozó várható pénzérték. Ez szintén tartalmazza a valószínűséget mint szorzótényezőt, ami a teljes bizonyosságra tekintettel egy egész (minden más esetben egynél kisebb törtszám lenne), tehát mindenképpen nagyobb, mint ugyanazon stratégia VP-je. A teljes információ várható értéke (TIV) tehát a kettő különbségével egyenlő:

$$TIV = VP(TI) - VP(a^0)$$

ahol $VP(a^0)$ a kiinduló helyzetben rendelkezésre álló információ birtokában meghozott ésszerű döntés (választott stratégia) várható pénzértéke.

Szentpéteri Szabolcsné szerint „A teljes információ lehetőségének tárgyalása igen fontos a döntési probléma alapos vizsgálatakor. A valóságban a teljes információ birtokában hozható döntés VP-jének kiszámítása nem ütközik nehézségekbe, és ez az egyszerű technika nem igényli a Főszakértő létezését. Megjegyezzük azonban, hogy a VP(TI) nem valamely valóságos cselekvéshez tartozó VP, hanem egy, a döntési problémára jellemző adat.”

Egy másik ilyen jellemző adat a nem teljes információ várható értéke, NTIV. Ez pedig a nem teljes *a posteriori* információ birtokában meghozott utólagos döntés várható pénzértékének és az *a priori* információ birtokában meghozott előzetes döntés (kezdeti szándék) várható pénzértékének a különbsége:

$$NTIV = VP(NTI) - VP(a^0)$$

Bebizonyított, hogy a tökéletes (valamint a nem teljes) információ várható értéke független a döntési kritériumtól, amennyiben az következetesen tükrözi a döntéshozó értékrendjét.

A fentiekből egy érdekes következtetés adódik, amit a közgazdászok és a felderítők már régen tudnak (sőt a józan ész is ezt feltételezi), de az információelmélet még nem volt képes magáévá tenni: habár az információ *menyisége* csak pozitív lehet, az információ *értéke* lehet negatív is (félrevezető, összezavaró, redundáns információ esetében). **A hírszerzés tehát gyarapítani törekszik a hasznos, pozitív információt, és védekezik a haszontalan, zavaró, félrevezető információ, a dezinformáció ellen.**

¹² A közgazdaságtan és a hadtudomány lényegében egy töről fakad: mindkettő azt vizsgálja, hogy a döntéshozó hogyan csoportosíthatja és alkalmazhatja a legésszerűbben erőforrásait egy adott cél érdekében.

¹³ Szentpéteri Szabolcsné: *Gazdasági döntések bizonytalanság esetén*. Budapest, 1980, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

A hírszerzés mint tényfeltárás

A hírszerzés (mint a tények megismerésének speciális, feltáró formája) az emberi munkamegosztás fejlődése során már viszonylag korán elkülönült, önálló, hivatásos, professzionális tevékenységgé, szakmává vált, amelyben időnként megjelentek tehetséges amatőrök, de ön- és közveszélyes dilettánsok is. Manapság a hírszerzést már a „mesterkémek” sem tudják önállóan, magányos harcosként folytatni, hiszen a *szervezettség*, a *vezettség* és az *együttműködés* ezen a területen is megkerülhetetlen követelménnyé vált.

A szakmai differenciálódás folyamatában napjainkra a ténymegismerés különleges változatai közül – többek között – a katonai felderítés, a polgári hírszerzés, a bűnügyi nyomozás (alkalmazott kriminalisztika) és az újságírás önálló hivatásként különült el.

A hírszerzés (felderítés) mint szervezett társadalmi tevékenység első történelmi megjelenési formája a katonai felderítés volt. Az első „hivatásos” hírszerzők azon katonai felderítők közül kerültek ki, akik – egy adott történelmi korszakra jellemző hosszabb ideig tartó háborús viszonyok között – több sikeres felderítő küldetés végrehajtásának köszönhetően, számottevő tapasztalatra tettek szert ezen a területen, és ezért visszatérően, rendszeresen őket bízta meg az ilyen feladatokkal, vagyis „hivatásukká” vált a kémkedés. Például Kínában a hadakozó fejedelemségek évszázadokon keresztül zajló korában felhalmozott tapasztalatok elméleti általánosítása alapján írta meg (vagy mondta el szóban, a későbbi lejegyzéshez alapot adva) Szun-ce, korának egyik hadvezére (i. e. 500 körül) „*A hadviselés törvényei*” című munkáját¹⁴, amiben külön fejezetet szentel a kémkedésnek. Ez az első, tudományos igényű készült hírszerzési összefoglaló, „tankönyv”. A hírszerzés (és azon belül a katonai felderítés) történetének feldolgozása a hadtudomány és a történelemtudomány határterületét elfoglaló önálló diszciplína, néhány fontos összefüggésre azonban itt is érdemes felhívunk a figyelmet, ugyanis a katonai felderítés mint a szélesebb értelemben felfogott hírszerzés különös (és legrégebb óta létező) esete már önmagában tartalmazza a fogalomkört jellemző általános jegyeket, lényegi tulajdonságokat, amelyek a definíció megalkotásához is nélkülözhetetlenek:

- nagy embercsoportok, közösségek közötti konfliktusokhoz (háborúhoz) köthető tevékenység, amelyekben ellentétes csoportérdekek harca nyilvánul meg;
- szükségességét és társadalmi hasznosságát megalapozza, hogy a helyes cselekvési irány kiválasztásához (a stratégiai és taktikai döntésekhez) elengedhetetlen a tájékozottság, a helyzet, a körülmények, a felek tevékenységének, képességeinek és szándékainak ismerete;
- a megismerő tevékenység azonban akadályokba ütközik, ezek közül a legspecifikusabb a szembenálló fél igyekezete szándékainak, képességeinek és tevékenységének rejtésére, leplezésére, törekvéseinek, intézkedéseinek titokban tartására, a félrevezetésre;

¹⁴ Szun-ce: *A hadviselés törvényei*. Budapest, 1998, Balassi Kiadó.

- ezen ellentétes törekvések konfliktusában a hírszerzés és a kémelhárítás (titokvédelem) egymással szoros kölcsönhatásban, párhuzamosan fejlődött;

- magát az ismeretszerzést is egyrészt titokban, az ellenség tudomása nélkül, rejtett, leplezett, álcázott, fedett módszerekkel, „konspiráltan” kell folytatni, másrészt – ha erre nincs lehetőség – erőszakos, kényszerítő eszközök alkalmazásával kell az információt „kicsikarni” (például harcfelderítéssel, foglyok ejtésével és kivallatásával). Lényegében erre utal a „felderítés” szavunk (valami rejtett, fedett dolognak a napvilágra hozatala, feltárása) és a „hírszerzés” szavunk „szerzés” utótagja is: **megszerezni (csellel vagy erővel) azt kell, ami másnak a birtokában van, és nem adja oda önként;**

- a felderítésnek, hírszerzésnek – mint minden más megismerő tevékenységnek – két fő módszere van: a *közvetlen, személyes* (vagy műszeres), tapasztalaton nyugvó *megfigyelés* (a modern – angol – szakterminológiában: *surveillance*), és a *közvetett tudásszerzés mások elmondása alapján* (a mai viszonyok közötti legjellemzőbb két fajtája az ún. titkos információgyűjtés a HUMINT részeként és a nyílt információk feldolgozása, vagyis az OSINT);

- a felderítő, hírszerző szaktudásának ezért elengedhetetlen része a saját működési területén a látottak (tapasztaltak) azonosítására, felismerésére való képesség (a lényeges, meghatározó tulajdonságok *felismerési jegyei* alapján), például a fegyverek „külsőalakjából” kiindulva a típus azonosítása, megteremtve ezzel további következtetések alapját (harcászati-technikai jellemzők, alkalmazási lehetőségek, az ellenség ereje, szándékai stb.), továbbá a humán források és az általuk átadott információk megbízhatóságának, hitelességének megítélése. A „*reconnaissance*” (felderítés) kifejezés szó szerinti jelentése „felismerés”, az „*intelligence*” (hírszerzés) szó etimológiai elemzése pedig (*inter+legere*) a választás, döntés, ítéletalkotás, döntéstámogatás fogalmaihoz vezet el;

- a hírszerzés két fő tevékenységi ágazatra, szakterületre osztható: egyik az információk, értesülések speciális módszerekkel történő megszerzése (műveleti terület), a másik a megszerzett információk, értesülések elemzése–értékelése;

- a felderítés, hírszerzés vezetett és szervezett, intézményes társadalmi tevékenység, szakma és hivatás, eredetileg az alkalmazott hadművészet és hadtudomány részeként alakult ki.

A hírszerzés a későbbiekben a fegyveres konfliktusok előkészítésének időszakában (feszültségi, sőt békeidőszakban is) folytatott, rendszeres tevékenységgé vált, a szuverén államok egyik biztonsági funkciójává, aminek tárgya a fegyveres erők megismerésén túl kiterjedt a katonai potenciállal összefüggő minden egyéb állami (nemzeti) képességre, sőt újabban az ún. nem kormányzati szervezetek (NGO-k) és egyes magánszemélyek által képviselt nemzetbiztonsági fenyegetésekre, kockázati tényezőkre is. Ma már tehát nemcsak katonai felderítésről beszélhetünk, hanem gazdasági, politikai, technológiai hírszerzésről is, ami a felderítő (hírszerző) és katonai szaktudáson kívül más, „civil” területeken szerzett jártasságot, képzettséget, előismereteket is feltételez.

A következő speciális ténymegismerő szakma, ami társadalmi szükségletek kielégítésére jött létre, és speciális felderítő munkamódszerek alkalmazását kívánja meg, a bűnügyi nyomozás (felderítés) és a rendészeti felderítés, illetve hírszerzés.

A nyomozás a felderítés különleges válfaja, ami a hírszerzéssel közös és attól különböző sajátosságokat is mutat.

Közös sajátosság, hogy olyan megismerő tevékenységről van szó, amelyik a nyílt információgyűjtésen kívül titkos információszerző módszerek alkalmazását is megköveteli, mert a célszemély (vagy szervezet) is igyekszik titokban tartani tevékenységét, leplezni az elkövetett bűncselekményt, megakadályozni annak megismerését, kibújni a felelősségre vonás alól, elrejtőzni az igazságszolgáltatás elől, ezért itt is kényszerintézkedések alkalmazására (például őrizetbe vétel, házkutatás), egyes nyomozási cselekményeknek az illetéktelenek elől való eltitkolására, a róluk szóló információ visszatartására van szükség (például lehallgatás esetében). A felderítés és az elhárítás módszerei itt is egymással szoros kölcsönhatásban fejlődnek.

Ugyancsak közös sajátosság, hogy a vizsgálódásnak két fő módszere van: a közvetlen tapasztalatszerzés (tárgyi bizonyítékok begyűjtése) és a közvetett, mások elmondása alapján történő tudomásszerzés (tanúvallomásokon keresztül).

További közös sajátosság, hogy a műveleti és az elemző–értékelő terület itt is elkülönül, miközben természetesen rendkívül szorosan össze is függ.

Végül mind a nyomozást, mind a felderítést (hírszerzést) mint megismerési folyamatot szakmai szempontból egyaránt jellemzi, hogy fejlődése során egyre bonyolultabb, egyre összetettebb és közvetettebb lépéseken keresztül, egyre „apróbb”, csak a szakértők számára érthető, a mindennapi gondolkodás számára egyre kevésbé nyilvánvaló, szaktudományos elmélyültséget megkövetelő felismerési jelek (*indikátorok*), felderítési ismérvek (*indikánsok*), apró, áttételes, jelzésértékű utalások (ún. *mikroindíciumpok*) begyűjtése, megszerzése és értelmezése, viszonyítása, elemzése–értékelése révén jut el céljához.

Noha a fentiek alapján mindkét felderítés, a *nyomozás* és a *hírszerzés* között van néhány alapvető különbség is. Mindenekelőtt: a nyomozás egy múltbeli cselekmény feltárására irányul (*rekonstruktív*), a katonai felderítés az ellenség tevékenységének megghiúsítására, szervezetének „valós idejű” rombolására (*dekonstruktív*), a hírszerzés pedig egy jövőbeni veszélyhelyzet előrejelzésére és kedvező irányban történő befolyásolási lehetőségének megteremtésére (*konstruktív, prediktív*). Az egyik célja az utólagos igazságszolgáltatás, kármentés, helyreállítás, a másiké az adott (ellenséges cselekmény) menet közbeni megszakítása, a harmadiké a megelőzés, a felkészülés, a váratlanság elkerülése, a bizonytalanság csökkentése, a döntés-előkészítés, az ésszerű kockázatvállalás információs feltételeinek megteremtése.

A másik különbség – az előzővel szoros összefüggésben – az, hogy a nyomozás célja a *bizonyítás* (a bizonyítékok begyűjtése és értékelése), vagyis az abszolút bizonyosságszerzés, ugyanis az igazságszolgáltatásban kizárt az elmarasztaló ítélethozatal abban az esetben, ha a bírónak a legcsekélyebb kétsége is fennmaradt a terhelt bűnösségét illetően. A „tényállást” tehát maradéktalanul fel kell deríteni.

Ezzel szemben a hírszerzésben, ami a politikai és katonai döntéshozatal támogatását célozza, a bizonyosságszerzés csupán viszonylagos. A politikai, vagy a katonai döntéshozónak egy adott pillanatban mindenképpen döntenie kell a rendelkezésre álló információ függvényében, még akkor is, ha kételyei maradtak, ha a helyzet bizonytalan, vagy kockázatos. Mivel a jövőre irányul, a hírszerzés sohasem mehet biztosra, mert a jövő nem (teljesen) determinált. Úgy is mondhatjuk, hogy a nyomozást követő ítélethozatal logikája *kategorikus*, a hírszerzés (és a politikai döntések) logikája viszont *valószínűségi*. A nyomozás a 100%-os valószínűség (bizonyítottság) elérésére törekszik, a hírszerzés pedig *a felelősségteljes döntéshez (az ésszerű kockázatvállaláshoz) szükséges és elégséges, de nem feltétlenül teljes és tökéletes informáltság* megszerzésére.

Azonban ezt a tényt sem tanácsos abszolutizálni. Természetesen a hírszerzésnek is arra kell törekednie, hogy azokat a részmozzanatokat, amelyekre a valószínűségi következtetéseit alapozza, a lehetőség szerint minél nagyobb bizonyító erővel ruházza fel, összegezett következtetéseit pedig minél meggyőzőbben mutassa be, prezentálja a döntéshozó számára.

Napjainkban a bűnüldözés területén is – különösen, ami a szervezett bűnözést illeti – egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a nyomozáson kívül szükség van bűnügyi és rendészeti hírszerzésre is, mert az sokkal alkalmasabb a bűnös cselekmények megszakítására, elhárítására és megelőzésére, mint az utólagos nyomozás. A bűnügyi-rendészeti felderítés sokat átvett a katonai felderítés és a polgári hírszerzés eszköztárából és módszertanából, miközben azt – a kriminológia és a kriminalisztika, valamint a kapcsolódó természet- és társadalomtudományok elméleti megállapításaira és gyakorlati alkalmazási tapasztalataira támaszkodva – saját eredményekkel is gazdagította (például a „tény”, a „történet”, a „tényállás” és az „adat” fogalmának pontosításával).¹⁵

A modern korban a tudományos igényű, szakmai megalapozottságú, hivatásos ténymegismerés harmadik nagy területe a nyomtatott és az elektronikus sajtó, a média, a tömegkommunikáció, azon belül elsősorban a *tényfeltáró és oknyomozó újságírás*, a közérdekű és szakmai tájékoztatás, valamint a *hírközlés*. Ide tartozó tipikus műfaj a *helyszíni tudósítás* (amikor a néző vagy a hallgató – a média közvetítésével – mintegy az események részeseként figyeli, tapasztalja meg a történéseket), a *híradó* (utólagos, szerkesztett beszámoló a fontos eseményekről) és az *interjú*, amelynek során a néző (olvasó) tanúja lesz egy humán forrás kikérdezésének, valamint az elemző-értékelő, véleménynyilvánító szerkesztői-szerkesztőségi *kommentár*.

Mi a hír ? Egy eseményről szóló beszámoló, ami a tudósító saját nézőpontjából (de a „tényeket” és a véleményeket elkülönítve) foglalja össze a történetet és értelmezi, ruházza fel jelentéssel és jelentőséggel azokat, szinte mindig valamelyik résztvevő szándékaival ellentétesen (vagy legalábbis azokkal nem mindenben megegyezően), és sokszor az érintett tudomása nélkül (például az előadó nem mindig tudja, hogy a teremben egy újságíró is jelen van, aki hangfelvételt készít,

¹⁵ Bócz Endre: *Kriminalisztika a tárgyalóteremben*. Budapest, 2008, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. 26. o.

vagy a tudósításban olyan kijelentését is viszontlátja, amit nem a nyilvánosságnak szánt, vagy félreértelmezik a nyilatkozatát stb.).

Egy frappáns definíció szerint **a hír az, amit valaki el akar titkolni** (a többi pedig reklám). Lord Northcliff eme találó meghatározására még alkalomadtán visszatérünk. Ebből vezethető ugyanis le a legkézenfekvőbbben a hírszerzés fogalma is.

Az *interjú* lényegében nem más, mint megrendezett helyzetben, információ-szerzési céllal folytatott, irányított, dokumentált beszélgetés. Ebből a szempontból az interjú figyelemre méltó hasonlóságot mutat a vallatáshoz, a kikérdezéshez, a beszámoltatáshoz stb., amelyek a felderítésnek és a hírszerzésnek is a standard eszköztárába tartoznak.

Interjút négyféleképpen lehet készíteni: kérni, kapni, szerezni, lopni.¹⁶ Lehet, hogy a forrás az újságíróval készségesen együttműködik, kérésre önként szolgáltat információt, vagy egyenesen ő maga ajánlkozik interjúra. Az is lehet, hogy az újságíró már-már erőszakosan zaklatja az interjúalanyt, akarata ellenére készít felvételt róla (például a lesifotósok, paparazzók), vagy a törvény erejével kényszeríti ki az adatközlést (közérdekre hivatkozva). És előfordul, hogy az információt az oknyomozó újságíró csellel, magát másnak kiadva csalja ki a forrástól, vagy a szó szoros értelmében „lopja” azt, rejtett kamerával, hangrögzítővel készít felvételt stb. A módszertani párhuzamokat még lehetne folytatni (valamikor vissza is térünk rájuk).

Az ún. új típusú kihívások (mint például a terrorizmus) **a rendőri, rendészeti, katonai, nyomozó, felderítő és hírszerző szervek együttes, integrált alkalmazását, továbbá a médiával való együttműködésüket követelik meg.** A rendőrség speciális, titkos információgyűjtésre felhatalmazott egységei, a katonai felderítés és a polgári hírszerzés a saját területén végrehajtott technikai és módszertani fejlesztésekkel és azok megosztásával hozzájárul a felderítés egyetemes metodikájának, elveinek korszerűsítéséhez, de áttételesen hozzájárul ehhez a média is a szerkesztőségi és a lakossági kapcsolatok terén szerzett tapasztalatainak közzétételével, a modern adatrögzítési és hírközlési technika alkalmazásával és – nem utolsósorban – a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységének bemutatásával és kritikájával, valamint versenyre készítésével.

Mint láttuk, a titkos és a nyílt információszerzés módszereinek alkalmazásával folytatott ténymegismerés (*tényfeltárás*) nem korlátozódik a nemzetbiztonság területére, hanem olyan általános törvényszerűségekre támaszkodik, amelyek az élet legkülönbözőbb szféráiban (az üzleti és a magánszférát is beleértve) érvényesülnek, egyes esetekben spontán jelleggel, például amikor a gyerek a rossz iskolai jegyét különböző trükkökkel kívánja titokban tartani szülei előtt, akik viszont igyekeznek hazugságon kapni; vagy a „szerelmi játszmákban”; más esetekben tudományos igényességgel, szakértői szinten (például az üzleti hírszerzés, ipari kémkedés, hivatásszerű magánnyomozás stb.).

¹⁶ Földes Anna: *Az interjú*. Budapest, é. n., Press Publica.

Bócz (2008) a kriminalisztika tudományok rendszerében elfoglalt helyét tárgyaló fejtegetéseiben utal rá, hogy a ténymegismerés tudományának elágazásai egy történelmi folyamatban alakultak ki, és ebben az értelemben szükségszerűnek mondhatók, vagyis a kriminalisztikát nem véletlenül sorolják a büntügyi tudományok (a katonai felderítést pedig a hadtudományok) közé, elméleti szempontból azonban a besorolás mégsem abszolút szükségszerű. Ezt a gondolatot még tovább általánosítva kijelenthető, hogy a büntetőjogban vagy a nemzetbiztonság területén létező lényeges ténybeli összefüggésekhez hasonló *ténykomplexumok (és az azokat tükröző információs struktúrák)* más természetű problémák esetében is jellegzetesek lehetnek, aminek alapját a világ egységes logikai szerkezete teremti meg. A ténymegállapítás szempontjából a kriminalisztikai (nyomozási) és a nemzetbiztonsági (felderítő, hírszerző, elhárító, információvédelmi stb.) tevékenységek módszertana *jogilag és politikailag semleges természet- és társadalomtudományi törvényszerűségekre* épül, és az adott tevékenységi szféra hovatartozásától, mesterséges ágazati besorolásától függetlenül lehet azt alkalmazni.

Ami a lényeg, az a természettudományos és társadalomtudományi összefüggések *felderítés- és nyomozásvű alkalmazása* a ténymegismerésben (tényfeltárásban), a hírszerzés (titkos és nyílt információszerzés) elveinek a konkrét problémahelyzetben való gyakorlati megnyilvánulása, érvényesülése és érvényesítése. Legáltalánosabb értelemben tehát az intelligens viselkedés kritériumainak megvalósításáról van szó: arról, hogy az ember mint egy közösség tagja, az előtte álló problémák megoldása érdekében milyen kérdésekre keresi a választ, milyen információforrásokat kutat fel, milyen módszerekkel szerez értesüléseket, azokat hogyan hasznosítja, a kiindulási adatokat és a megszerzett információkat miképpen dolgozza fel, alakítja át tudássá, és alkalmazza a döntéstámogatásban ésszerűen és hatékonyan.

A nemzetbiztonsági szakértők számára ennél szűkebb értelemben fogalmazzuk meg a hírszerzés definícióját:

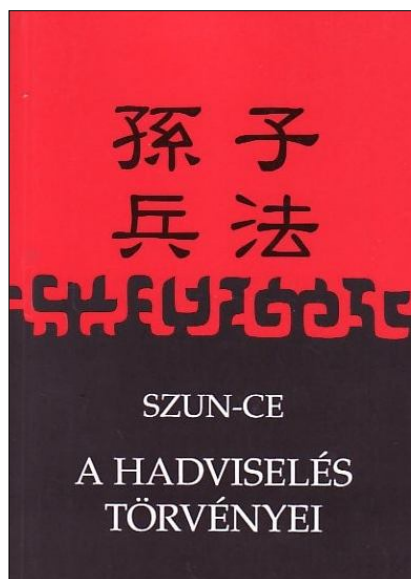
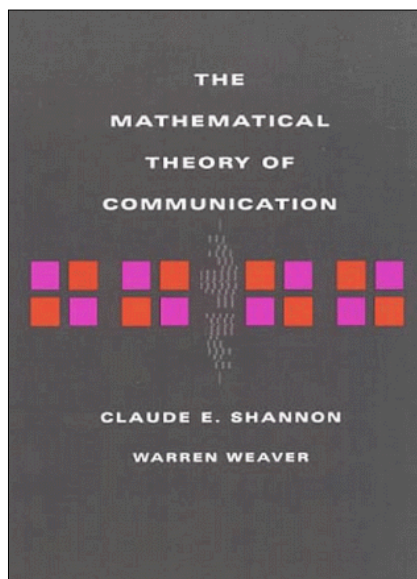
A hírszerzés államilag szervezett, intézményes ténymegismerő tevékenység, ami a kormányzati döntések információs támogatását szolgálja a nemzetbiztonsági fenyegetések, kockázatok, veszélyek és kihívások feltárására irányuló titkos és nyílt információszerző módszerekkel, valamint a megszerzett értesülések feldolgozása (elemzése-értékelése) révén.

A definíciót természetesen lehet (és fogjuk is) pontosítani, finomítani, bővíteni, értelmezni és kifejteni, illetve átfogalmazni, más meghatározásokkal összevetni.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Bócz Endre: *Kriminalisztika a tárgyalóteremben*. Budapest, 2008, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.
- Eszes Boldizsár: *A definíció*. www.szv.hu/files/eszes_boldizsar_a_definicio.pdf, 2010.

- Fényes Imre: *Modern fizikai kisenciklopédia*. Budapest, 1971, Gondolat Könyvkiadó.
- Földes Anna: *Az interjú*. Budapest, é. n., Press Publica.
- Horányi Özséb: *Jel, jelentés, információ, kép*. Budapest, 2006, General Press.
- Kardos Lajos: *A neuropszichikus információ eredete*. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó.
- James McCargar: *A titkos háború*. Budapest, 2003, Európa Könyvkiadó.
- Theodore Roszak: *Az információ kultusza*. Budapest, 1990, Európa Könyvkiadó.
- Claude E. Shannon – Warren Weaver: *The Mathematical Theory of Communication*. Illinois University, 1949.
- Szentpéteri Szabolcsné: *Gazdasági döntések bizonytalanság esetén*. Budapest, 1980, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Szun-ce: *A hadviselés törvényei*. Budapest, 1998, Balassi Kiadó.

LAUFER BALÁZS

**AZ ÚJ KIHÍVÁSOK HATÁSA A NEMZETBIZTONSÁGRA
– A NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK
MEGVÁLTOZOTT SZEREPE NAPJAINKBAN**

A „nemzetbiztonsági” kifejezés létjogosultsága

A nemzetbiztonság, pontosabban a nemzet biztonsága, az ország külső biztonsága, belső rendjének fennmaradása és alkotmányos rendjének garantálása mellett számos egyéb tényezőre bontható. A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája a biztonságot a kor tudományos eredményeivel, és a szakértők többségének álláspontjával megegyezően komplex módon kezeli, amelyben a gazdasági, demográfiai, migrációs és egyéb aspektusok is helyt kapnak. Fontos továbbá, hogy a dokumentum a kihívásokat egymással összekapcsolódó, egymást befolyásoló jelenségekként látja, így a fő rendező elv a globális, regionális és helyi szintű kockázatok elhatárolása.

A nemzet biztonságának garantálása így a komplex megközelítés alapján szinte teljes társadalmi és állami cselekvést feltételez. A hagyományos katonai dimenzió mellett mára a biztonság szavatolása a külpolitika, a rendvédelmi szervek mellett a magán-biztonsági szolgálatok, a civil szervezetek és az egyes közösségek feladata is. Természetesen a „háttérben” mindig jelen volt sajátos, speciális tevékenységével a titkosszolgálati szervezetrendszer. Ma már a kiszélesedett biztonság-fogalom a nemzetbiztonsági tevékenység feladatrendszerének is új irányokat szabott.

A nemzetbiztonsági, közkeletű nevén titkosszolgálati tevékenység mára paradox módon nem maradt a „sötétben”, hanem a világ több országában, főként az amerikai kontinens északi részén a közéleti megjelenés mellett a tudományos érdeklődés homlokterében áll. (Az Egyesült Államokban a második világháborút követően már születtek a témát feldolgozó munkák.) Szintén a nyilvánosság része lett a szocializmus kelet-európai bukása után a korábbi kommunista párti befolyás és irányítás alatt állt állambiztonsági struktúrák tevékenységének elemzése, azaz a „múlt feldolgozása”. A szovjet típusú titkosszolgálati modell ez általi dekonspirálódása a közelmúlt operatív munkájának módszereit, eszközeit és szakmai trükkjeit is nyilvánossá tette. A 21. század tájékozott polgárai a különleges titkosszolgálati eszközök legújabb technikai eszközeinek működésén kívül a HUMINT lényeges, ma is érvényes törvényszerűségeit, sajátos lehetőségeit és korlátait megismerhetik. A műveleti munka alapelvei, módszerei, lehetőségei és alkalmazásának szabályai mára magán-biztonsági tevékenységet folytató vállalkozók, volt titkosszolgálati alkalmazottak tevékenységéből is teljes mértékben feltérképezhetővé váltak.

Magyarországon Révész Béla és Kurtán Sándor járta körül a politika szférája és a társadalom szemszögéből a nemzetbiztonsági tevékenység sajátosságait, előbbi alapvetően a korábbi állambiztonsági munka és a Kádár-korszak belügy-

minisztériumi kiadványai alapján, utóbbi a nemzetközi szakirodalom beemelésével és értelmezésével. A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok kiadványainak szerzői pedig többnyire olyan katonai, biztonságpolitikai, és nemzetbiztonsági szakértők, akik látják és követik a 21. századi „open speech” követelményét, és tudományos alapon, a nyilvánossággal még megosztható ismerethalmazt kínálnak az olvasóknak. A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok évkönyv formájában, vagy egy-egy témakör internetes publikációjával szintén az adófizetők tudásvágyát elégítik ki, valamint – ezáltal rendkívül fontos funkciót felvállalva – a misztikusság ködét oszlatják el.

Kurtán Sándor tanulmányában¹ bemutatta a titkosszolgálatok kutatásának történetét, az ún. „intelligence studies” kialakulását és sajátosságait. A tudományos kutatások központi fogalma az intelligence, amelynek pontos definiálása ez idáig nem történt meg. Kijelenti azonban, hogy „... a mi régiókban is előbb-utóbb le kell folytatni a saját intelligence-fogalom vitát”. Természetesen már ma is láthatók a különbségek a magyar szóhasználatban állambiztonságnak és nemzetbiztonságnak nevezett szolgálatok vonatkozásában, de még csak a kutatómunka elejéről beszélhetünk. H. Muller-Enbergs, a volt NDK állambiztonságának (Stasi) egyik legjobb ismerőjének és kutatójának megállapítása óvatosságra int. „(A) Stasi-iratok és különösen az abból kiolvasható titkosszolgálati eszközök új minőséget tesznek lehetővé magában a titkosszolgálatok kutatásában is. Lehetséges-e az operatív módszerek általánosítása? Mutat-e az A Főcsoportfőnökség közös jegyeket más felderítő szolgálatokkal? Különböznek-e ezek demokratikus, autoritárius vagy totalitárius államokban?”²

Az angolszász aspektusú titkosszolgálati témájú kutatások magukon viselik természetesen azon jegyeket, amelyeket a hírszerző és biztonsági szolgálataik, valamint az országuk történelme átélt, alakított vagy elszenvedett. Erdemes röviden megvilágítani Révész Béla titkosszolgálatokkal kapcsolatos dilemmáit is, hiszen azok a sajátos közép-európai történelem lenyomatai is. „A kérdés az, hogy a titkosszolgálat vagy a nemzetbiztonsági szolgálat kifejezés fedi-e pontosabban a szolgálatok tevékenységének tartalmát, illetve a titkos információgyűjtés azonosítható-e a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásával? Egy szakvélemény szerint a titkosszolgálat kifejezés elsősorban a tevékenység formai jellemzőit, a szolgálatok munkamódszereinek titkosságát, sajátos eszköz-rendszerének jellegét tükrözi vissza, míg a nemzetbiztonsági szolgálat megnevezés a tartalmi oldalt, a szolgálatok funkcióját, működésük célját, a szolgálatok feladatait ragadja meg.”³ „Különbséget kell tennünk azonban a »titkosszolgálatok« általános, valamint a nem-demokratikus természetű »állambiztonság«-nak, illetve a demokratikus vonatkozású »nemzetbiztonság«-nak a különös szintjén megjelenő kategóriái között, melyekhez képest a jelenleg hatályos törvény ugyancsak »nemzetbiztonsági« szóhasználatát már az egyes szintjén jelenik meg.”⁴

¹ Kurtán Sándor: *Tanulmányozzuk-e James Bondot? Politikatudomány és titkosszolgálat*. Politikatudományi Szemle, 2008/2. szám.
http://www.poltudszemle.hu/szamok/2008_2szam/2008_2_kurtan.pdf, letöltés: 2010. 07. 04.

² Kurtán Sándor hivatkozott munkájából.

³ Révész Béla: *A titok mint politika; A titkosszolgálatok politológiai kutatásának lehetőségei*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológiai Tanszék, 2007.
<http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/eforras/tananyag/polit/abjegyzet.pdf>, letöltés: 2010. 07. 04.

⁴ Révész uo.

„A történelmi előzményekre tekintettel látható, hogy a titkosszolgálat a régebbi, a nemzetbiztonsági szolgálat az újabb kori kifejezés, és főként a 20. század második felében hódít teret. Ez összefügg a biztonsági tevékenység, a szolgálatok működése jogi szabályozásának fejlődésével – illetve magának a szabályozásnak a megjelenésével – a polgári demokráciákban. A szolgálatok »hivatalosan« is megjelentek, s meghatározott feladatkörrel beépültek az állami szervezetrendszerbe. A nemzetközi együttműködés, a diplomácia jelentőségének megerősödése, az államok közötti vitás kérdések rendezésében elsődlegessé váló szerepe egyrészt növekvő, másrészt új típusú kormányzati igényeket támasztott a biztonsági szolgálatokkal szemben. Emellett a nyitottabbá váló társadalmak, a hírszolgálatok fejlődése, a nemzetközi kommunikáció globalizálódása és az informatika forradalma miatt a nemzetbiztonsági szolgálatok ma már nemcsak a klasszikus titkosszolgálati eszközökkel szereznek titkos információkat. A titkos információgyűjtés módszerei tehát meghaladják a klasszikus titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazását.»⁵

Álláspontom szerint az állambiztonság kifejezés pontosabban írja le a titkosszolgálati szféra klasszikus tevékenységét, hiszen a legtöbb funkció valóban az állam és értékeinek, valamint az államalkotó társadalom biztonságának szavatolását jelenti. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a közelmúlt árnyéka vetül mind az államvédelem, mind az állambiztonság kifejezésekre. Révész Béla egy tanulmányában megtalálható a rendszerváltás kori, az állambiztonsági szervek jogállami átalakításának idejének vitája, amely a szolgálatok, és így természetesen a szféra és a tevékenység elnevezése körül zajlott. *„Az 1989-es év során a belügy-minisztériumban lezajlott vitákban a nemzetbiztonsági szolgálat, nemzetbiztonsági hivatal, állambiztonsági hivatal éppúgy szóba került, mint az alkotmányvédő hivatal elnevezés.”*

A lezáratlan múlt mellett azonban más érv is felhozható az állambiztonság ellen, a nemzetbiztonság kifejezés mellett. A feladat- és hatásköröknél a kulcsszó a nemzetbiztonsági érdek, amelynek tág értelmezésébe például az ország azon gazdasági szervezeteinek, aktorai érdekeinek, biztonságának védelme is beletartozik, amely nem többségi magyar állami tulajdonban van, ám külső befolyástól mentes működése kifejezetten nemzetgazdasági, és így valójában kiemelt nemzetgazdasági érdek. Tehát álláspontom szerint a nemzetbiztonsági kifejezés noha nem tökéletes, azonban jelenleg ez tűnik a tevékenységet leginkább lefedőnek. A dolgozat későbbi részében kívánok rávilágítani, hogy nem csak a nemzetgazdaság, de az új kihívások, vagy másképpen (szintén közkedvelt „terminus technicus”) a transznacionális kihívások elleni fellépés szükségessége is a nemzetbiztonsági jelző használatát indokolja. A nemzetbiztonsági törvény (Nbtv.) 3. §-a szerint a szolgálatok feladata elősegíteni a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését, ezáltal közreműködni az ország szuverenitásának biztosításában és alkotmányos rendjének védelmében.

⁵ Révész Béla: *A titok mint politika; A titkosszolgálatok politológiai kutatásának lehetőségei.* Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológiai Tanszék, 2007.
<http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/eforras/tananyag/polit/abjegyzet.pdf>, letöltés: 2010. 07. 04.

Érdemes azonban az „alkotmányvédelmi” elnevezést is röviden áttekinteni. Egyetértek Révész Béla azon meglátásával, hogy az Nbtv. szinte minden rendelkezése – közvetve vagy közvetlenül – a Hivatalok alkotmányvédelmi alapfunkcióira tekintettel tevékenységük Alkotmányhoz kötöttségét hangsúlyozza, miközben maga az Alkotmány mintha vonakodna ennek nyílt felvállalásától.⁶ Leegyszerűsítve tehát: az ország szuverenitásának biztosítása kitétel elsősorban a külföldre irányuló hírszerző tevékenység jogi megalapozását adja, az alkotmányos rend védelméből az elhárító szervek fő funkciója világlik ki, ez pedig az adminisztratív alkotmányvédelem. Nem kívánom részletesen kibontani ennek tartalmi elemeit, ám az nyilvánvaló, hogy a kifejezés mögötti tevékenység a demokratikus államszervezet és a plurális társadalom fennmaradásának egyik legfőbb eszköze, így nem csak összeegyeztethető ezen titkosszolgálati aktivitás a demokráciával, hanem létezésének éber őre.

A továbbiakban rá kívánok világítani, hogy meglátásom szerint az alkotmányvédelem fogalmába az új típusú kihívások egy része is beletartozik, így a jelenlegi magyar polgári elhárító szolgálat elnevezése szakmai szempontból teljesen helytálló. Az alkotmányvédelem ugyanakkor az első időszakban zavaró lehet, hiszen mást is takarhat, például az Alkotmánybíróság tevékenységét, az alkotmány módosításának rendjét és így tovább. Véleményem szerint idővel az elhárítás (szerve) és az alkotmányvédelem a közvéleményben, a médiában egymást lefedő és világos, mással össze nem téveszthető fogalomná válnak, csakúgy, mint Németországban. Az alkotmányvédelmi funkció ugyanakkor természetesen a nemzetbiztonsági tevékenység egy részét képezi csupán.

Az új típusú kihívásokról

A hidegháború alatt a titkosszolgálatok leginkább egymással, az ellenség politikai és gazdasági berendezkedésével, annak befolyásolásával, és a klasszikus hírszerzéssel és kémelhárítással foglalkoztak. Szakszerűen fogalmazva, a titkosszolgálati munka elsősorban a kormányzati döntésekhez szükséges és az ellenérdekelt államokra vonatkozó bizalmas kormányzati és hadászati információk megszerzésére, valamint az ellenérdekelt szolgálatok ilyen irányú tevékenységének felderítésére és elhárítására korlátozódott. Urbán Attila jól világít rá⁷ a rendszerváltozás utáni helyzetre: *„A Szovjetunió felbomlásával, az éles katonai szembenállás megszűntével azonban a nyugati nemzetbiztonsági szolgálatok némiképp identitászavarba kerültek. Természetesen komolyan senki sem gondolta, hogy működésük feleslegessé válhatna, ám a költségvetési támogatás nagyságának megőrzése érdekében olyan új működési területek után kellett nézniük, mely az adott állam társadalma felé is kellő módon igazolja a szolgálatok létének és anyagi támogatottságának létjogosultságát.”* Ezért kitalálták az ’új kihívások’ fogalmát, mely a valóban létező problémákat a prioritási sorrendek első vonalába terelték. Így került előtérbe a kábítószer- és az illegális fegyverkereskedelem, az embercsempészet, azaz a mindezt (olykor az állam biztonságát veszélyeztetve, tagjait korrumpálva és felhasználva) lebonyolító szervezett bűnözés, és nem utolsósorban a terrorizmus.

⁶ Révész i. m. 51. o.

⁷ Urbán Attila: *A nemzetbiztonsági szolgálatok és a terrorelhárítás*.
<http://iroga.hu/biztonsagpolitika/Urban.htm>, letöltés: 2010. 07. 04.

Az új kihívások azért is igényelnek kiemelt figyelmet, mivel egymással kölcsönhatásban vannak, olykor egyik a másikat feltételezi, egymásból következnek. Például, a német hírszerzés egy internetes publikációjában jelezte, hogy vizsgálták az illegális migráció és a terrorizmus kapcsolatát. Az eredményt nem ismertették, de egy amerikai kutatás szerint a terrorcselekményt elkövetők szinte mindegyike bevándorló háttérrel rendelkezett, ám túlnyomó többségük legálisan érkezett a fogadó országokba. A migráció és a terrorizmus kapcsolata az új típusú kihívások megjelenésének és összekapcsolódásának rendkívül aktuális példája. 2009 karácsonyán egy vízzummal rendelkező iszlám fundamentalista kísérelt meg repülőgép elleni merényletet az Egyesült Államokban. Urbán Attila egy biztonságpolitikai konferencián tartott előadásában⁸ jelezte: „Növeli az ország potenciális fenyegetettségét, hogy az EU határállamként hazánk a korábbi évekhez képest jelentősebb mértékben van kitéve a közel- és közép-keleti, valamint az egyéb válságövezetektől induló – migrációs folyamatoknak. A hazánkban tartózkodó migránsok – ide értve a terrorrelhárítási szempontból kockázatot jelentő térségekből érkezetteket is – a hatályos jogszabályok alapján gyakorlatilag megszorítások nélkül elhagyhatják a számukra kijelölt lakhelyet, és komolyabb hatósági kontroll nélkül mozoghatnak az ország területén.” Később kijelenti, hogy „a válságövezetekben megindult stabilizációs folyamatok elhúzódása esetén továbbra is számolni kell azzal, hogy a Szövetség (a NATO) tagállamait Európában támadni kívánó terrorszervezetek tagjai az illegális migráció csatornáinak igénybevételeivel kívánnak átutazni az országon, illetve a szervezetek működését biztosító gazdasági tevékenység színhelyének tekinthetik majd Magyarországot is.”

Tóth Csaba Mihály egy tanulmányának a bevezetőjében megjeleníti az új kihívások körét, amelyek között utalást tesz a szolgálatok szerepének egyéb változásaira is. „Mai modern, globalizálódó világunkban az új kihívások leküzdése nehéz, eddig nem tapasztalt feladatok elé állítja hazánkat éppen úgy, mint a világ más országait. A nemzetközi terrorizmus, a szervezett bűnözés és annak nemzetközi kiterjedtsége, a migráció, az illegális kábítószer-kereskedelem, az illegális fegyverkereskedelem, a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák illegális forgalma a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatrendszerében struktúraváltozást hozott, tevékenységük felértékelődött, valamint ezen új kihívások következtében maguk a szolgálatok is sokszor a társadalom figyelmének központjába kerülnek.”⁹

A nyilvánosság szerkezetének átalakulásával, az internet primátusával, a kommentek és a blogok megjelenésével, így lényegében az információdömpinggel a szolgálatok feladatrendszerében nem csak az érdeklődési kör, a célok változnak, de a szemléletmód is. A szolgálatok végső célja nem feltétlenül csak az akadályozás, a felderítés és elhárítás, hanem az információk szelektálása, szűkítése, gyors értékelése, megfontolt elemzése, mindez pedig szoros határidővel, hiszen a legfőbb szempont a politikai vezetés döntéseinek információs támogatása, alternatívák felállítása.

⁸ Urbán Attila: *A Magyar Köztársaság NATO-tagságából fakadó nemzetbiztonsági kihívások*. Hadtudomány, 2006/4. szám. http://www.zmne.hu/kulso/mht/hadtudomany/2006/4/2006_4_25.html, letöltés: 2010. 07. 04.

⁹ Tóth Csaba Mihály: *A nemzetbiztonsági szakmai tevékenység és személyiségi jogok*. Szakmai Szemle, 2009/2. szám.

Jávor Endre az új kihívásokat és a szemszög megváltozását pontosan megfogalmazta: „A megváltozott politikai, biztonságpolitikai feltételek mellett az információk megszerzése és védelme már nemcsak a fenyegetésekre, veszélyeztetésekre, hanem minden, Magyarország helyzetét bármely formában és irányban befolyásoló politikai, biztonságpolitikai, katonai, gazdasági, pénzügyi, tudományos, nemzetbiztonsági, belbiztonsági és egyéb szakterületeket érintő információ megszerzésére, továbbá ez újdonság a korábbiakkal szemben –, tapasztalatszerzésre, a partneri együttműködés minőségére, a partnerek rólunk alkotott véleményére, valamint a más területeken szerzett információk ellenőrzésére, a nemzetközi együttműködés egyéb területeire, illetve az ország érdekei ellen irányuló bármely tevékenység megelőzésére, megakadályozására is irányul.”¹⁰

Mivel a nagy tömegű, széles körű ügynöki beszerzés a 19. század igényeihez igazodott, addig napjainkban az országok, szövetségek politikai és katonai adatai rendelkezésre állnak, vagy akár ügynöki munka nélkül, tudományos kutatás keretében nyílt forrásokból elérhetők. Jávor Endre kijelenti, hogy a korábbi konspiráció-központú szemléletet fel kell váltania az információ-centrikus szemléletnek.¹¹

Az új kihívások közé sorolható a migráción, a terrorizmuson, a szervezett bűnözésen túl a globalizáció pénzügyi struktúrája működőképességének fenntartása, a globalizációt kísérő környezetbiztonsági aspektusok, valamint perspektivikusan a klímaváltozás és annak konfliktusgerjesztő potenciálja.

Terrorizmus, migráció és szervezett bűnözés

Tanulmányomban három jelenség: a terrorizmus, a migráció és a szervezett bűnözés nemzetbiztonsági (azaz titkosszolgálati) aspektusú áttekintésére vállalkozom röviden. A terrorizmus és a biztonság viszonyát, a terrorcselekmények büntetőjogi kérdéseit, a terrorizmus válfajait, módszereit az elmúlt évtizedben, főként a 2001-ben az Egyesült Államok területén elkövetett támadások óta sokan körüljárták. Itt csak néhány, az elhárítás és a hírszerzést érintő gondolatot fogalmazok meg. A szervezett bűnözés esetében viszont az is kérdéses, hogy mely ponttól, milyen szervezettség és befolyás mellett nemzetbiztonsági, és ez nem csak bűnügyi kérdés. Így a szervezett bűnözés speciális veszélyeit számba kell venni, amelyhez jelentős segítséget ad Hadas László, aki a hírszerzést (és így lényegében a nemzetbiztonsági szempontot) a globalizáció árnyoldalai elleni küzdelem keretébe helyezi, vagyis a világgazdasági és információs, kommunikációs forradalom melléktermékeként tekint az új kihívásokra. A legfőbb érv a titkosszolgálati létjogosultságra a kérdés kapcsán az, hogy ezen jelenségek transznacionalizálódtak, azaz átlépik a hagyományos állami kereteket és képesek kontinenseken átívelve működni. Noha a rendőrségek nemzetközi kapcsolattartása is jelentős fejlődésen ment keresztül, a nemzetbiztonsági szervek akciórádiusát is célszerű kihasználni a fellépés során.

¹⁰ Dr. Jávor Endre: *Gondolatok a nemzetbiztonsági szolgálatokkal kapcsolatos vitákról.* Felderítő Szemle, VI. évfolyam 3. szám, 2007. szeptember.

¹¹ Jávor uo.

Ugyanakkor azt is el kell ismerni, hogy a szervezett bűnözői körök elleni munka, a terroriszervezetek hálózatainak felgöngyölítése immár a titkosszolgálatok szorosabb együttműködését is igényli, azaz nem csak az általában rivalizáló elhárítását és hírszerzését, hanem az egyes államok szolgálatainak nemzetközi együttműködését is. Hadas László álláspontja az új kihívások kapcsán azért érdemel figyelmet, mivel az illegális migrációt hangsúlyosan előtérbe helyezi azok sorában, mint olyat, amelyik nem csak a szervezett bűnözés egyik fő üzletága, hanem a terrorizmus egyik lehetséges utánpótlási bázisa is.¹²

A terrorizmusról

A magyar nemzetbiztonsági szolgálatok, mint akik a terrorizmus elleni fellépés fő aktorai, eszközeik és kapcsolati rendszerük, valamint munkamódszereik miatt leginkább képesek a terroristák kiszűrésére, semlegesítésére, elfogására, vagy az országból való kiszorításukra.

A terrorizmus elleni küzdelem természetesen nem csupán titkosszolgálati munka. A Magyar Köztársaság Alkotmánya is megfogalmazza, mely állami szerveknek, intézményeknek mi a feladata az ország biztonságának megteremtésében. A terrorizmus elleni harcnak rendkívül sok aspektusa van, és kell hogy legyen. A diplomáciai szint (külpolitika) mellett meg kell említenünk a katonai, gazdasági, pénzügyi, közbiztonsági és vonatkozását is a kérdésnek. Így a terrorrelhárítás feladatai beépülnek az egyes állami szervek részfeladatai közé, azonban a nemzetbiztonsági szolgálatok – a rendőrséggel koordinált – közreműködése kiemelten fontos. Hiszen a terrorcselekmény előkészítésének leplezett jellegénél fogva ezen akciók elhárítása – a többi állami szereplő korlátozott eszközrendszeréből fakadóan – nehézkes lenne. Urbán Attila írja: „*A nemzetbiztonsági szolgálatok által végzett munka természetesen nem korlátozódik pusztán a titkosszolgálati tevékenységre, más szóval a szolgálatok a feladatrendszerükben meghatározott információszerzési tevékenységük során a titkos eszközök és módszerek mellett nyíltan is gyűjthetnek információkat.*” Persze, szerencsésebb és általában gyakoribb a terrorista cselekmény felderítése és elhárítása a titkosszolgálati jelleg leplezésével. Sőt, a leghatékonyabb talán a terroristagyanús egyén ’mellé’ vagy egy feltételezett terrorista csoportba informátort, ügynököt beépíteni, így nem csupán információ-szerzés történik, de manipulálni és korrigálni is lehet a sejtben belüli folyamatot.

Jónás Endre megfogalmazása szerint Magyarországon az elhárításra kész demokrácia koncepciója érvényesül¹³, ezt tükrözi alkotmányunk, jogrendszerünk, biztonságpolitikai dokumentumaink, és a Magyarország által ratifikált nemzetközi szerződések egyaránt. Szintén találónak tűnik ezen, a terrorizmust alkotmányvédelmi szemszögből megközelítő gondolat középpontjába az extrémizmust állítani. A demokráciában garantált a szabad véleménynyilvánítás joga, ugyanakkor egyes csoportok, személyek olyan extrém törekvéseket is képviselhetnek, amelyek már sértik, vagy veszélyeztetik az alkotmányos rendet. Az állam funkcionális alapfeladata

¹² Hadas László: *A globalizáció árnyoldalai és a hírszerzés. Új kihívások.* Műhelytanulmányok, 2003. január, 42. szám. MTA Világgazdasági Kutatóintézet. <http://www.vki.hu/muhelytanulmany.shtml#>

¹³ Jónás Endre: *Terrorizmus, Magyarország.* Belügyi Szemle, 1999/12., 90. o.

az alkotmányos rend megőrzése, amely igényli a veszélyeztetettség állapotának folyamatos mérését, ellenőrzését. Csak akkor képes az állam és a kormányzat reagálni a fenyegetettségre, ha tud róla. Jónás Endre szerint: „... ezek az érdekcsoportok – mivel az adott társadalmi struktúrában nem jutnak legitimitáshoz – arra kényszerülnek, hogy eredeti szándékaikat és az annak érdekében folytatott tevékenységüket leplezzék. Ezért az extrémizmus elhárításának olyan ismeretek megszerzésére is szüksége van, amihez a politikai vitában részt vevő polgárok nem juthatnak hozzá. Ezek megszerzése olyan speciális feladatok végrehajtását teszi szükségessé, amelyek jellemzően titkosszolgálati eszközök és módszerek igénybevételével valósíthatók meg.” E gondolatmenetet folytatva a terrorizmus a fent említett érdekcsoportok azon döntéséből következik, hogy a szándékaikat és az ennek érvényesítésére folytatott tevékenységüket erőszakos úton, a kényszerítés eszközeit is felhasználva viszik tovább.

A magyar szolgálatok terrorelhárítási feladatait a 1995. évi CXXV. törvény, a nemzetbiztonsági törvény tartalmazza. A törvény 3. §-a alapján: a nemzetbiztonsági szolgálatok rendeltetése, hogy az e törvényben meghatározott feladatok elvégzésével, a nyílt és a titkos információgyűjtés eszközrendszerével elősegítsék a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését, ezáltal közreműködjenek az ország szuverenitásának biztosításában és alkotmányos rendjének védelmében. A 4. §. c) alpontja szerint az MK Információs Hivatal (IH) információkat gyűjt a nemzetbiztonságot veszélyeztető, külföldi szervezett bűnözésről, különösen a terrorszervezetekről, a jogellenes kábítószer- és fegyverkereskedelemről, a tömegpusztító fegyverek és alkotóelemeik, illetve az előállításukhoz szükséges anyagok és eszközök jogellenes nemzetközi forgalmáról. Az 5. § b) és c) is figyelmet érdemel. Előbbi szerint az MK Alkotmányvédelmi Hivatal (AH) felderíti és elhárítja a Magyar Köztársaság alkotmányos rendjének törvénytelen eszközökkel történő megváltoztatására vagy megzavarására irányuló leplezett törekvéseket, amelyet persze nem csak szélsőjobb- és szélsőbaloldali pártok, de extrém szekták vagy elméletileg akár iszlám fundamentalisták is zászlójukra tűzhetnek. Utóbbi szerint az AH felderíti és elhárítja külföldi hatalmak, szervezetek vagy személyek terrorcselekmény elkövetésére irányuló törekvéseit. Az 5. § i) alpont pedig egy párhuzamosságra világít rá az elhárítás és a rendőrség között, hiszen az AH felderíti a terrorcselekményt (Btk. 261. §), ha a bejelentés oda érkezett, illetve arról az Alkotmányvédelmi Hivatal szerzett tudomást. A rendőrségi törvény szerint amennyiben az információ a rendőri szervekhez fut be, ők az illetékesek. Az Nbtv. 6. § d) szerint az MK Katonai Felderítő Hivatal (KFH) információt gyűjt a Magyar Honvédség biztonságát veszélyeztető terrorszervezetekről. Az MK Katonai Biztonsági Hivatal (KBH) az AH-hoz hasonlóan alkotmányvédelmi és külföldi szervezetek, személyek terrorcselekmény elkövetésére utaló szándékát felderítő és elhárító jogkörrel rendelkezik, továbbá a Btk. 261. pontjához kötődően működési területén felderíti a terrorcselekményt. A 74. § szerint pedig a „a terrorcselekmények, az illegális fegyver- és kábítószer-kereskedelem, valamint a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák illegális forgalmának felderítése és megakadályozása” taxatív felsorolt nemzetbiztonsági érdek. Az MK Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (NBSZ), mint nem klasszikus titkosszolgálat kivételével a másik négy szolgálat felhatalmazást kapott a terrorizmus elleni küzdelemben. Kiemelendő azonban, a munka és a felelősség nagy része a biztonsági

(elhárító) szolgálatokra (az Alkotmányvédelmi Hivatalra és a Katonai Biztonsági Hivatalra) hárul. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy mind a polgári, mind a katonai hírszerzésnek haladéktalanul továbbítania kell az AH és a KBH felé minden olyan információt, mely az ország terrorveszélyeztettségével összefüggésbe hozható.

A migrációról

A magas életszínvonal következtében az elkövetkező évtizedekben is az Európai Unió marad az egyik legerősebb migrációs vonzerő az ázsiai és az afrikai országok polgárai számára, így ezeknek a migráns csatornáknak a fokozott ellenőrzése a jövőben is indokolt. Az MK Nemzetbiztonsági Hivatal 2005-ben kiadott Évkönyve meglehetősen pontosan világít rá ugyanakkor a migráció ellentmondásaira: „*Manapság Európába évente mintegy egymillió legális, és félmillió illegális bevándorló érkezik. A tömeges nemzetközi migráció azonban nem oldja meg sem Európa, sem pedig a túlnépesedett térségek demográfiai és gazdasági problémáit. Ezzel szemben magában hordozza a kulturális, a szociális, és gazdasági egyenlőtlenségekből, valamint a politikai és vallási ellentétekből adódó feszültségek felhalmozódását a befogadó államokban, mint ahogyan azt a hetekig tartó párizsi zavargások is mutatták.*”¹⁴

Noha Magyarország az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamán, illetve azt követően is számos lépést tett azért, hogy az uniós joggyakorlattal azonos alapelvek mentén szerveződő migrációs jogi szabályozás lépjen életbe, álláspontom szerint hosszú távon új modellre lesz szükség, azonban mi (Közép-Európa államai) még időben vagyunk. A „rég” EU-tagállamok ugyanakkor ma már szembesülnek azzal a kiábrándító ténnyel, hogy az újonnan csatlakozóktól mégis „elvárt”, a migránsok társadalmi integrációját célul kitűző elvek mentén kialakított bevándorlás-politikájuk lényegében csődöt mondott a gyakorlatban. Ez utóbbira jó példa Franciaország és Németország, ahol a bevándorlók párhuzamos társadalmakat építettek ki, és nem áll szándékukban elfogadni a befogadó állam kulturális értékeit, hagyományait és szokásait, sőt a legutóbbi években a jogrendszerüket is megkérdőjelezték. Elgondolkodtató, hogy a szélsőséges iszlamisták Európában is a sariát tartják magukra nézve kötelezőnek.

Amennyiben hazánkban nem működne megfelelően a rendszer, nem csupán saját nemzetbiztonságunkat, de a többi tagállam biztonságát is veszélyeztetnénk ki. A kielégítő ellenőrző tevékenység olyan elvárás, amelynek az illegális migráció negatív társadalmi hatásain túl, nemzetközi szerepvállalásunk következtében is a döntéshozói szféra prioritási sorrendjének elején kell elhelyezkednie. Az illegális migráció kezelése komplex állami szervezetrendszer feltételez. Minden törekvés azonban könnyen zátonyra futhat, ha az illetékes szervek (Rendőrség, Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal), illetve a döntéshozók nem rendelkeznek a kellő mélységű információkkal. Ezért jelenleg is, de a jövőben még inkább fokozottan szükséges a rendőrség embercsempészet ellen irányuló felderítő tevékenysége hatékonyságának növelése. A nemzetbiztonsági szolgálatok létrehozása és hatékony működtetése minden társadalom számára létfontosságú. Speciális lehetőségek alkalmazásával, rejtetten tevékenykedő bűnözői csoportok, szervezetek jogellenes,

¹⁴ NBH Évkönyv, 2005. 43. o.

továbbá a nemzet biztonságára veszélyt jelentő törekvéseit és szándékait – optimális esetben – időben fel tudják deríteni, illetőleg meg tudják akadályozni. Ahogy egy tanulmányban még a rendszerváltozás idején megfogalmazásra került: „*Létrehozásuk indoka, hogy a kormányzati döntések meghozatala során a döntéshozóknak rendelkezniük kell a belső biztonsági helyzetről, az ország külső, nemzetközi környezetéről naprakész adatokkal. Az adatok biztosításában szerepe van az MK Nemzetbiztonsági Hivatalnak (NBH) – mai nevén MK Alkotmányvédelmi Hivatal (AH) – is. Ezenkívül a nemzet, a társadalom érdekét veszélyeztető tevékenységekkel szemben is fel kell lépnie, amelyek rejtett ellenőrzés, azaz elhárítás formájában kizárólag jogszabályi keretek között valósulnak meg.*”¹⁵

Ebből is látható, hogy az AH nem csupán a döntéshozókat informálja, hanem eszközei és lehetőségei szerint, a jogszabályi keretek között felderíti és elhárítja az aktuális kihívásokat, mivel Magyarországon az elhárításra kész demokrácia koncepciója¹⁶ érvényesül.

Az illegális migrációs folyamatok, trendek, változások figyelemmel kísérése alapvető követelmény, mert a keletkezett adatok elemzése után a döntéshozói szféra mellett a rendőrség és a bevándorlási hivatal is megteheti a szükséges lépéseket, szervezeti korrekciókat. Az MK Alkotmányvédelmi Hivatal a nemzetbiztonsági és a migrációs törvények, egyéb jogszabályok alapján – a migráció területét érintő feladat- és hatáskörénél fogva – továbbra is végzi a vízumkérelmet benyújtó, a menekültstátusért, a letelepedési engedélyért és a magyar állampolgárságért folyamodó személyek ellenőrzését, amelynek során együttműködik a Rendőrséggel, a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatallal és a Külügyminisztériummal. Így az AH lényegében rálátással bír a migrációs folyamatokra, vélhetően mélyebb információkkal rendelkezik a problémákról és a jogi szabályozás hiányosságairól, amelyet korábbi évkönyveiben rendre megjelentetett.

A 2008. évi NBH Évkönyv vonatkozó fejezete is bemutatja, hogy a hazánkban tartózkodás legalizálása változatos formákat ölhet: „*A Magyar Köztársaság a schengeni térséghez tartozik, ezért az ide igyekvő illegális migránsok egyre változatosabb módszereket alkalmaznak az ellenőrzési rendszerek kijátszására. Eszköztárukba tartozik a hamis vagy hamisított okmányok használata; a szervezett embercsempészet; a fiktív üzleti tevékenység folytatása (cégalapítás, munkaerő-kölcsönzés); a névházasságok kötése és a nem valós élettársi közösség létrehozása; a hamis munkavállalási engedély szerzése; a hivatalos vízum (sport-, tánc-, cégrendezvény, turizmus, tanulás) jogszerűtlen felhasználása.*”¹⁷

¹⁵ Dr. Cséve Lajos: *Néhány gondolat a Nemzetbiztonsági Hivatal létrejöttéről és munkájáról.* Rendészeti Szemle, XXXI. évfolyam, 9. szám, 1993. október.

¹⁶ Jónás Endre: *Terrorizmus, Magyarország.* Belügyi Szemle, 1999/12., 90. o.

¹⁷ NBH Évkönyv 2008. „*Migráció és emberkereskedelem*” című fejezet.
<http://www.nbh.hu/oldpage/evk2008/08-0054.htm>, letöltés: 2010. 06. 20.

A szervezett bűnözésről

A szervezett bűnözés definíciója a terrorizmushoz hasonlóan nem elfogadott, vitatott. Így e rövid dolgozatban nem is kíséreltem meg közreadni saját verziómat, ezért csak néhány főbb jellemvonást sorolok fel. Hadas László egy amerikai munkacsoport jelentéséből idéz, amikor a szervezett bűnözést olyan, anyagi haszonszerzésre (folyamatos és önfenntartó) létrehozott, bűnözésből azt fedező titkos szövetségként írja le, amelynek szervezett struktúrája van. Legfőbb általános jellemzők: haszonszerzés; lojalitás a szervezethez; korrupció, mint a dolgok elintézésének legegyszerűbb, és leghatékonyabb útja; diverzifikált tevékenységi kör; tudatosan kialakított irányítási rendszer; földrajzilag kiterjedt működés, egy megyére, régióra, országra, vagy országokra. Nyilvánvalóan nem segítette elő e szervezetek visszaszorítását a jelentős infokommunikációs fejlődés, amely az elmúlt öt-tíz évben a korábbiakhoz képest is jelentősen gyorsult. Az utazás is egyszerűbb, gyorsabb, a kereskedelmi forgalom globális ellenőrzése pedig a jogalkalmazók részéről lehetetlen. Kifejezetten előnyös a szervezett bűnözői csoportok számára, hogy a demokrácia, és így a kormányok felhatalmazása saját országaikra szól. A nagy, nemzetközi pénzügyi szervezetek, mint az IMF, súlyos demokratikus deficittel küzdenek. Vagyis, amíg a bűnözés globalizálódásának nincs fizikai akadály, természetesen nincs „világkormány” és „világrendőrség”. Látható, hogy ezen helyzetben nem csak a diplomácia udvariassági kifejezései között van az együttműködésnek helye, hanem a nemzetbiztonsági szolgálatok nemzetközi fórumain is.

A szervezett bűnözés szerteágazó tevékenységi körében továbbra is meghatározó az embercsempészet, amely megfelelő szervezés mellett, a korrupció és kommunikáció megfelelő konspiráltságával jelentős anyagi haszonhoz juttathatja a szervezőket. Rövid tanulmányomban azért emelem ki külön is az embercsempészetet, mivel ez a szervezett bűnözés és a migráció kölcsönhatására, átfedésére világít rá. Azért tartom különösen veszélyes jelenségnek, mert több ponton is támadják az államszervezetet. Egyrészt a határrendészeti, bevándorlási szervek alkalmazottainak korrumpálásának szándékával, ugyanakkor az intézményrendszer sajátos kihasználásával. Eszköz lehet a vízumok jogszerűtlen megszerzése mellett az ügyfelek kioktatása, annak érdekében, hogy alaptalan menekültkérelmekkel legalizálják tartózkodásukat Magyarországon. A befogadó állomások jelenlegi helyzetét elemezve látható, hogy az elfogott illegális migránsok jelentős része (2009-ben 4672 személy kért menekültstátuszt, közülük 4476 illegálisan érkezett) menekültkérelmet terjeszt be, így az eljárás ideje alatt azok lakójává válik. Figyelmet érdemel, hogy a kérelmek túlnyomó többsége megalapozatlan, elutasításra kerül. Gaál Gyula doktori disszertációjában ugyanakkor arra is rávilágított, hogy az embercsempész szervezetek pihentető helyként is felhasználhatják a menekülteket befogadó állomásokat.¹⁸

¹⁸ Gaál Gyula: *Az embercsempész tevékenység megjelenési formáinak és módszereinek változásai a Magyar Köztársaság államhatárán 1991–2003 között*. Doktori (PhD) értekezés, 2005.
http://www.publikon.hu/application/essay/450_1.pdf, letöltés: 2010. 06. 20.

Következtetések

A kiszélesedett biztonság-fogalom a nemzetbiztonsági tevékenység feladatrendszerének is új irányokat szabott. A nemzetbiztonsági szolgálatok (titkosszolgálatok) politológiai és egyéb tudományos igényű kutatására a lehetőségek adottak, az angolszász országokban „intelligence studies” néven jelentősen kiteljesedtek. Közép- és Kelet-Európában a szolgálatok tevékenységének HUMINT-módszerei az állambiztonsági múlt feltárása során lényegében dekonspirálódtak. A műveleti munka alapelvei, módszerei, lehetőségei és alkalmazásának szabályai mára magán-biztonsági tevékenységet folytató vállalkozók, volt titkosszolgálati alkalmazottak műveiből is teljes mértékben feltérképezhetővé váltak.

Az állambiztonság kifejezés jelenleg még pejoratív, illetve a globalizáció kiteljesedésével már nem pontosan tükrözi a titkosszolgálati tevékenység egészét. Az alkotmányvédelem helyes, mivel rávilágít a titkosszolgálati tevékenység alkotmányos, jogi megalapozottságára, legfőbb funkciójára, a demokrácia adminisztratív védelmére. Sajnos azonban inkább defenzív, elhárító kicsengése van a fogalomnak, így teljes mértékben nem öleli fel a hírszerző szervek elsősorban érdekérvényesítő funkcióját. A nemzetbiztonsági érdek fogalma körül maradvá, a biztonság komplex értelmezését alkalmazva a legmegfelelőbb a „nemzetbiztonsági” jelző. Pongyolábbnak, de helytállóan tartom ugyanakkor a titkosszolgálat kifejezést is, mivel a leginkább beágyazódott a közbeszédbe.

Az új kihívások nemcsak új témákat, megismerni való jelenségeket takarnak, hanem egy, a globalizációt követő információs forradalmat is, amelyben az adatok, tények, értesülések bőségét kell szelektálni. Továbbra is van jelentősége a hagyományos HUMINT-képességeknek, ám elsősorban a már más források által biztosított információk pontosítása, kiegészítése és keletkezésük körülményeinek, az emberi motivációk feltárása érdekében. Tehát a műveletközpontúságot az információközpontúság váltja fel. Jelentős minőségi követelményekkel néznek szembe a tájékoztató, értékelő-elemző részlegek.

A terrorizmus akut veszélyeire, az elhárítás fontosságára és a megfelelően gyors előrejelzésre már sokan felhívták a figyelmet. A szervezett bűnözés észrevétlenül, mégis átszövi életünket. E téren a korrupció, mint kulcsmomentum felderítése, és ezáltal az állam biztonságának szavatolása rendkívül aktuális. A migráció pedig olyan kihívás, amely folyamatos mérésre szorul, hiszen a befogadó társadalmak gazdasági igényei mellett tűrőképességeiket is figyelembe kell venni. Az embercsempészet jelentősen megterheli a migrációs intézményrendszert, valamint olyan személyek schengeni területre jutását teszi lehetővé, akik nem csak közbiztonsági, de nemzetbiztonsági kockázatot is jelenthetnek. A migránsok biztonsági szempontú szűrése a szabadság mai szintjén is szükséges.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról.
- Dr. Cséve Lajos: *Néhány gondolat a Nemzetbiztonsági Hivatal létrejöttéről és munkájáról.* Rendészeti Szemle, XXXI. évfolyam, 9. szám, 1993. október.
- Dr. Jávor Endre: *Gondolatok a nemzetbiztonsági szolgálatokkal kapcsolatos vitákról.* Felderítő Szemle, VI. évfolyam 3. szám, 2007. szeptember.
- Gaál Gyula: Az embercsempész tevékenység megjelenési formáinak és módszereinek változásai a Magyar Köztársaság államhatárán 1991–2003 között. Doktori (PhD) értekezés, 2005., http://www.publikon.hu/application/essay/450_1.pdf, letöltés: 2010. 06. 20.
- Hadas László: *A globalizáció árnyoldalai és a hírszerzés. Új kihívások.* Műhelytanulmányok, 2003. január, 42. szám, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, <http://www.vki.hu/muhelytanulmany.shtml#>
- Jónás Endre: *Terrorizmus, Magyarország.* Belügyi Szemle, 1999/12. szám.
- Kurtán Sándor: *Tanulmányozzuk-e James Bondot?* Politikatudomány és titkosszolgálat, Politikatudományi Szemle, 2008/2. szám. http://www.poltudszemle.hu/szamok/2008_2szam/2008_2_kurtan.pdf, letöltés: 2010. 07. 04.
- NBH Évkönyv 2005.
- NBH Évkönyv 2008.
- Révész Béla: *A titok mint politika; A titkosszolgálatok politológiai kutatásának lehetőségei.* Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológiai Tanszék, 2007. <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/eforras/tananyag/polit/abjegyzet.pdf>, letöltés: 2010. 07. 04.
- Tóth Csaba Mihály: *A nemzetbiztonsági szakmai tevékenység és személyiségi jogok.* Szakmai Szemle, 2009/2. szám.
- Urbán Attila: *A nemzetbiztonsági szolgálatok és a terrorelhárítás.* <http://iroga.hu/biztonsagpolitika/Urban.htm>, letöltés: 2010. 07. 04.
- Urbán Attila: *A Magyar Köztársaság NATO-tagságából fakadó nemzetbiztonsági kihívások.* Hadtudomány, 2006/4. szám, http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2006/4/2006_4_25.html, letöltés: 2010. 07. 04.

Irán regionális szerepe a közel-keleti és közép-ázsiai térségben vitathatatlan, jelentős hatást gyakorol az iraki konszolidációra, az afganisztáni válságra, és az arab–izraeli konfliktusra is. Az atomprogramja körüli nemzetközi viták, a belső konfliktusok a rezsim hírszerző szolgálatainak feladatait is befolyásolják. Az elmúlt időszakban a nemzetközi sajtóban számos elemzés jelent meg az iráni szolgálatok aktivitásáról, olyan témákban, mint például iráni diplomata kimentése Pakisztánból, iráni ügynökök letartóztatása Kuvaitban, ami jelzi a szolgálatok képességeit. A téma különös aktualitását az Irán ellen elfogadott újabb ENSZ-szankciók, valamint az országot érintő, esetleges katonai beavatkozásra vonatkozó hírek adják. De ettől fontosabb számunkra, hogy az Afganisztánban folytatott műveleti tevékenységünk során az iráni hírszerző szolgálatok aktivitásával is találkozhatunk. Tanulmányomban az iráni hírszerzés tevékenységét kívánom elemezni azzal a szándékkal, hogy bemutassam a képességeket és a sajátosságokat.

Az iráni hírszerző szolgálatok rövid története

Az iráni hírszerzés újkori története az elhíresült Reza Pahlavi sah uralomra kerüléséhez köthető, amikor 1953-ban Mohammad Mossadegh miniszterelnök hatalmát erőszakkal megdöntötték. A sah hatalmának kiépítéséhez nagymértékben hozzájárult a Nemzeti Hírszerzési és Biztonsági Szervezet, a SAVAK (Sazeman-e Ettela'at va Amniyat-e Keshvar), amelynek megszervezésében szerepet játszott a CIA és a Moszad is. A szervezet a megfigyelések és a cenzúra intenzív alkalmazásával, széles hálózaton alapuló rendőrállamot hozott létre. Cenzúrázták a sajtót, az oktatókat, a külföldön tanuló iráni diákokat és szinte mindenkit, aki szembeállhatott a rendszerrel. Irán történetében ez volt az első lépés, amikor a korábbi kormány és a helyi vezetők együttműködésén alapuló politikai rendszerét központi hatalom váltotta fel. Az ügynökök száma olyan magas volt, hogy a Harper magazin 1974-ben közzétett adatai szerint minden 450 férfi közül egy fő a SAVAK fizetett ügynöke volt. A SAVAK igazgatója névlegesen a miniszterelnöknek volt alárendelve, de mindennap találkozott a sahkal. A SAVAK tevékenysége túlnőtt a hírszerzési feladatokon, a politikai rendőrség szerepét is betöltötte, ezenkívül kezelte a börtönöket is. A szervezet nyolc főosztályból állt. A külföldi lehallgatással az amerikai National Security Agency segítségével létrehozott szervezet foglalkozott. Az Egyesült Államokban tanuló 30 ezer iráni diák ellenőrzésével 13 irányítást volt megbízva, a CIA és az FBI tudtával. A tisztek az iráni ENSZ-misszió keretében dolgoztak.

A sah palotájában működött egy Különleges Felderítő Iroda, amely a sah biztonságát hívatott szolgálni. Az iroda alárendeltségében működött a Császári Gárda, amely az egyetlen katonai alakulat volt Teheránban. Azonban a jól kiépített biztonsági szolgálat sem volt képes megmenteni az uralkodót, aki az iszlám forradalom kezdetekor, 1979 januárjában elmenekült az országból.

Az iráni szolgálatok mai tevékenysége szempontjából sem mellékes az a körülmény, hogy még a megelőző időszakban a forradalom vezetője, Khomeini ajatollah irányításával képezték ki az új vezető állományt a libanoni Bekaa-völgyben található kiképző táborokban. A kiképzést a Fatah palesztin szervezet és az Amal libanoni milícia emberei vezették, 1979-re 700 főnyi, Khomeinihez hű vezetőt képeztek ki. A forradalom alatt ezekből a kiképzett személyekből állították össze az új hatalom rendvédelmi erőit, míg a sah uralkodása idején a csapatoknál szolgáló erők zömében a haderőben kaptak beosztást.

1979 februárjában a forradalmárok elfoglalták a SAVAK parancsnokságait, összegyűjtötték a dokumentumokat, letartóztatták a vezetőket, akik közül 1981-ig 61 főt kivégeztek. Bár a SAVAK-ot feloszlatták, a szelleme továbbra is „uralkodott” az új szervezetben (SAVAMA – Szazman-e Ettela’at va Amniat-e Melli – Iráni Nemzeti Hírszerző és Biztonsági Szolgálat). Ezt a szervezetet az Iráni Forradalmi Katonai Bíróság irányítása alatt 1984-ben átszervezték és létrejött a ma is működő MOIS (Ministry of Intelligence and Security – Információs és Biztonsági Minisztérium). A SAVAMA-nak mintegy nyolcezer ügynöke volt a világon, Európában pedig három nagy központot működtetett (Genfben, Bonnban és Nicosiában).

A mai iráni hírszerző szolgálatok

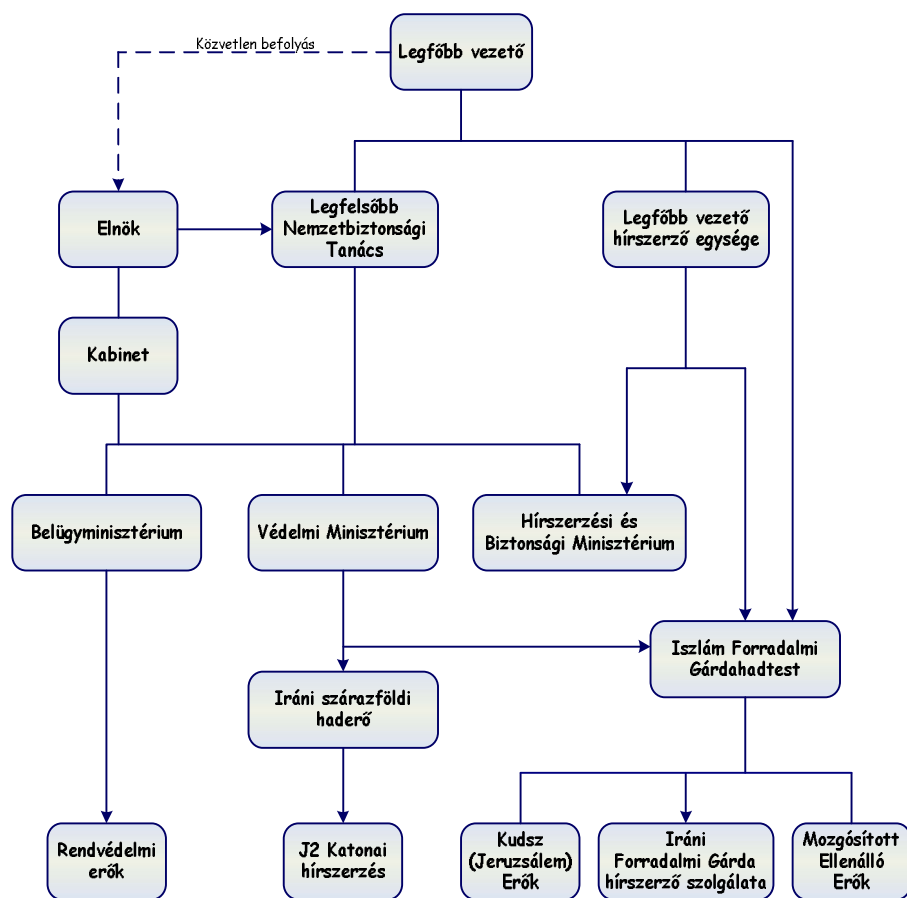
A mai iráni hírszerző közösséget két, egymással folyamatosan rivalizáló szolgálat képezi, a MOIS és az Iszlám Forradalmi Gárdahadtest (Islamic Revolutionary Guard Corps – IRGC) Hírszerző Hivatala. A két szervezet közötti bürokratikus természetű viták egyben jelzik a rendszer hibáit is. A két szolgálatot azért és úgy működtetik, hogy egyik se rendelkezzen monopóliummal. 2009 óta viszont megállapítható, hogy Irán legfőbb vezetője, Ali Khamenei ajatollah mindkét szervezet fölött uralkodik.

A különleges műveleteket a Különleges Műveletek Egyesített Bizottsága irányítja, amelynek tagjai az elnök, a legmagasabb szintű vallási vezetők, a külügyminiszter, a hírszerzési miniszter és a Forradalmi Gárda (Pasdaran) kijelölt képviselői. A szervezet fő feladata a külföldön folytatott hírszerzés koordinálása, a különleges fegyvertechnológiák beszerzése, és a száműzetésben külföldön élő irániak között folytatott operatív munka.

Irán hírszerző és katonai szolgálatainak fő feladata elsősorban a belső stabilitás biztosítása, főként a kisebbségek semlegesítése és annak megakadályozása, hogy ezek külföldi hatalmak befolyása alá kerüljenek. Irán szempontjából az talán fontosabb, mint a rendszer fennmaradásának biztosítása, hiszen az országban nagyszámú kisebbség él.

A szolgálatok másik fontos feladatát képezi az Iránt veszélyeztethető külföldi hatalmak tevékenységének megakadályozása. Ez kétirányú munkát jelent: hagyományos értelemben vett kémelhárítást és dezinformációs kampányt annak érdekében, hogy a valós képességeket leplezzék a külföldiek előtt, a külföldi szolgálatok figyelmét pedig inkább a szövetséges milíciaerőkre (a libanoni Hezbollahra, az iraki síita ellenálló csoportokra és az afganisztáni tálib erők egy részére) irányítsák.

A hírszerzés harmadik főfeladata a katonai képességek biztosításához való hozzájárulás. Ezen a területen természetesen kiemelt fontosságú az atom- és a rakétafejlesztési program, de nem hanyagolják el a légierő és a haditengerészet haditechnikai fejlesztéséhez való hírszerzési hozzájárulást sem.

Az iráni végrehajtó hatalom és a hírszerző szolgálatok szervezeti felépítése¹

Szervezeti struktúra

A MOIS képezi Irán polgári hírszerző szervezetét, farsí nevén VEVAK-ként is ismert (Vezarat-e Ettela'at va Amniat-e Keshvar). Létszáma 2006. évi adatok szerint 15 000 fő. Belső szervezeti felépítése nem ismert, de tevékenysége alapján behatárolható. Vezetője miniszter, ennek megfelelően a kormány tagja és az elnök alárendeltségében működik. A hírszerzési miniszter jelenleg Heidar Moslehi, aki

¹ Stratfor, 2010. 06. 22., letöltés: 2010. 07. 15.

egyben tagja a kormány legmagasabb döntéshozó szervezetének, a Legfelsőbb Nemzetbiztonsági Tanácsnak is. A MOIS vezetője minden esetben egyházi személyiség is, ami azt jelenti, hogy a legfelsőbb vallási vezetőnek jelentős szerepe van a kinevezésben és a tevékenység ellenőrzésében. A MOIS-tisztek karrierje a kiválasztással kezdődik, alapkövetelmény a síita vallásosság, amit a képzés során folyamatosan erősítenek. Az állomány kiválasztásakor nagy figyelmet fordítanak a megbízhatóságra, amit rendszeresen ellenőriznek. A hírszerző tiszteket számos esetben fedőbeosztások várják. Mint a legtöbb ország, Irán is nagy létszámú hírszerző részlegeket működtet nagykövetségein és egyéb külképviseltein. Gyakran alkalmaznak nem hivatalos fedést is, például diákként, professzorként, újságíróként, illetve állami tulajdonú cégek alkalmazottjaként (például légitársaság, bank). Egyes források szerint számos külföldön élő egyetemi tanár utazik haza családi okok miatt, aki egyben a MOIS tagja. A külföldi ügynököket mindkét szolgálat főként külföldön működő muzulmán közösségekben szervezi be, közülük sokat tanulmányuk során közelítenek meg. A legfontosabb „vadászterületük” Libanon, Irak és az Iránon kívüli síita közösségek. A MOIS-nak potenciális ügynökkutató részlegei működnek a Perzsa (Arab)-öbölben, Jemenben, Szudánban, Libanonban, a Palesztin-területeken, Európában, Dél- és Kelet-Ázsiában, Paraguay, Argentína és Brazília határvidékén, ahol jelentős számú síita lakosság él. Ügynökeik között lehetnek szunniták, vagy más vallásúak is, de leginkább a síitákat tartják megbízhatónak.

A MOIS logója

Az IRGC logója

A MOIS tevékenységi köre papíron főként hazai jellegű, de a belföldi feladatokat valójában az IRGC látja el. Mindettől függetlenül párhuzamosságok gyakran előfordulnak. Kiemelt belföldi feladat a reformerek tevékenységének korlátozása, tüntetések, titkos rendezvények megtartásának megakadályozása. A MOIS-tisztek igyekeznek beépülni a nemzetiségi csoportok soraiba, különös tekintettel a beludzsokra, kurdokra, azerikre és arabokra. A MOIS, de különösen az IRGC feladata a kábítószerek-szállítás ellenőrzése, hiszen közismert, hogy az afganisztáni kábítószerek egy része Iránon keresztül jut el az európai fogyasztókhoz, a hírszerző szolgálatok tisztjei pedig részesednek a kábítószerekből származó nyereségből.

Ópiumszállítási útvonalak Iránban²

A szolgálatok adatszerzési módszerei követik azt a módszert, amit a SAVAK-tól vettek át, illetve a CIA-tól és a Moszadtól tanultak. Sajátossággként említendő a dezinformációs kampány primátusa, amit a forradalom után a KGB-től tanultak. Külföldi hírszerzési műveleteik főként a térségre összpontosulnak, de számolni kell velük a világ egyéb részein is. A külföldi tevékenység elsősorban az iráni disszidencsoportokba történő beszivárgásra és a csoportok ellenőrzésére összpontosul.

A MOIS tevékenységében második helyen szerepel a külföldi terrorszervezetekbe történő beépülés, azok befolyásolása az iráni érdekeknek megfelelően. A MOIS aktívan tevékenykedik az iraki és afganisztáni siita hálózatokban, de az ilyen jellegű tevékenység inkább az IRGC munkájában jelentkezik.

A MOIS tevékenységének harmadik külföldi prioritását jelenti az iráni atomprogrammal kapcsolatos külföldi fenyegetés, ezért erőfeszítését természetesen Izraelre és az Egyesült Államokra fókuszálja.

² Stratfor, 2010. 03. 29., letöltés: 2010. 07. 15.

A negyedik prioritást az Irán érdekeit védő dezinformációs tevékenység képezi. Ennek során igyekeznek elhitetni a világgal, hogy az iráni atomlétesítmények elleni esetleges katonai támadásnak nem lesz hatása az atomprogramra, viszont katasztrofális gazdasági következményei lesznek, mivel Irán lezárja a Hormuz-szorost, megakadályozva ezzel a kőolajszállítást.

Az ötödik, már említett prioritás tartalék alkatrészek szállításának biztosítása az iráni fegyveres erők számára.

Az 1980-as és 1990-es években az iráni szolgálatok 80 embert öltek meg külföldön, főként Törökországban, Európában és Pakisztánban, viszont napjainkban ez a tevékenység már nem jellemző. Ennek oka az, hogy a jelenleg külföldön tevékenykedő iráni ellenzékiek nem csoportokban, hanem különállóan dolgoznak, a szolgálatnak így módjában áll ezek közömbösítése, elszigetelése, lejáratása. A MOIS főként a közeli régióban fejt ki aktivitását, nem zárkózik el a szunnita csoportokkal történő együttműködéstől sem. Az al-Kaidával való kapcsolata is sajátos, inkább hírszerző aktivitást fejt ki irányában, semmint szövetségesnek tekinteni. Ez nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy taktikai okokból kapcsolatot hozzanak létre, annak érdekében, hogy Irakban és Afganisztánban befolyásolják az eseményeket.

A MOIS-nak a nem síita csoportok közül a palesztin területeken működő szervezetekkel a legszorosabb a kapcsolata. Jóllehet az iráni forradalom belpolitikai indíttatású volt, támogatták külföldről is, ezek közül kiemelkedik a szekuláris berendezkedésű Fatah. Régóta és jó kapcsolatban állnak a radikális Palesztin Iszlám Dzsihád szervezettel és a Hamasszal. A kapcsolat különösen jó a Hamasz választási győzelme óta, amikor a szervezet szövetségest keresett és talált is Iránban. Az együttműködés „gyümölcse” az Irán által szállított „Kasszám” rakéta.

Az iráni hírszerzés távolabbi területeken is létesített kapcsolatokat, amelyek közül kiemelendő Algéria és Afganisztánban a tálibok. Ezek a csoportok ideológiailag különböznek Irántól, de az alkalmazott módszerekben vannak közös elemek, amelyek közül meghatározó a jelzett országokban jelentkező nem iszlám nézetek kiszorítása. Az iráni hírszerzés nagy figyelmet fordít a tevékenység konspiratív jellegének megtartására. A fedésre leggyakrabban alkalmazott módszer a követségi, ezt használják fel a kapcsolat tartására. Például Irán damaszkuszi nagykövetségén szervezik a Hezbollahnal kapcsolatos ügyeket. A kiképző táborok működtetésében szoros együttműködés valósult meg a MOIS és az IRGC között (Heidar Moslehi, a MOIS 2009-ben kinevezett vezetője korábban az IRGC tisztje volt).

A másik hírszerző szervezet az IRGC-en belül működik. Khomeini – mint az új rendszer ideológiai gárdáját – 1979-ben dekrétummal hozta létre azzal a céllal, hogy őrizze a forradalmat és vívmányait. A politikai irányítást minden szinten Irán legfőbb vezetője gyakorolja. A szervezet katonai, hírszerző és rendvédelmi szolgálat egyben, amely rendelkezik szárazföldi, légi és haditengerészeti haderőnemekkel. Szociális, politikai és gazdasági szervezet is egyben, amely átszövi az iráni társadalmat. Elsősorban belföldön aktív, de rendelkezik egy Kuds Erőknek nevezett műveleti csoporttal, amely külföldön tevékenykedik. A forradalom kezdetétől a

MOIS 1984-ben történt megalakításáig az IRGC volt a legaktívabb belföldi és külföldi irányban dolgozó hírszerző szervezet. Bár 1984-ben a belső elhárítást átvette a MOIS, az IRGC tovább folytatta ezirányú munkáját és „árnyékszervezetként” működött.

Az IRGC Hírszerzési Hivatala (Ettelaat-e-Pasdarán) 2006-ban 2000 főt foglalkoztatott, azóta a létszámot valószínűleg növelték. Ez a szervezet felelős az atomprogram és nukleáris létesítmények biztonságáért, a tudósok ellenőrzéséért és őrzés-védelméért, valamint elhárítja az irányukban folytatott külföldi hírszerző tevékenységet. A szervezet egyéb tevékenysége nem ismert, de nagy valószínűséggel aktívan részt vesz az ellenzéki erők elnyomásában, ugyanis a 2009. évi választások után élére a Basij milícia (félkatonai szervezet) belső biztonsági szolgálat vezetője, Hassan Tajeb került, aki az ellenzék elleni operatív tevékenységet irányította.

Az IRGC és a MOIS tevékenységéről megállapítható, hogy párhuzamos tevékenységet folytatnak, alapvetően a konzervatív erőkhöz tartoznak és az időnkénti szembenállás ellenére is azonos feladattal rendelkeznek, ami nem más, mint a klerikális rezsim fenntartása. E sajátosságnak megfelelően az alábbi fontosabb szervezetek működnek a szolgálatok alárendeltségében, ám a Legfelsőbb Nemzetbiztonsági Tanács szoros irányítása alatt:

- Belbiztonsági Hivatal;
- Népi Hírszerző Szolgálat (alapvetően besúgókat foglalkoztat);
- Forradalmi Gárda Biztonsági és Külső Hírszerzési Főosztálya (terrorcsoportokat működtet külföldön, és felelős a Kuds Erők működtetéséért is);
- Forradalmi Mozgalmak Hivatala (fő feladata a Hamasz és a Hezbollah tevékenységének irányítása);
- Felkészítési Hivatal (a kiképzésért felelős);
- Adminisztratív Hivatal (logisztikai és egyéb szolgáltatásokért felelős);
- Terrorelhárító Szolgálat;
- Különleges Szolgálat (az iráni vezetők védelméért felelős);
- Stratégiai Tanulmányok Szolgálat;

A Kuds Erők

A Kuds Erők az IRGC-n belül működnek, 9000. főosztálynak is nevezik. 1991-ben hozták létre az iszlám forradalom eszméjének terjesztésére és védelmére, hírszerzési és különleges műveletek végrehajtására. *(Megjegyzés: a Kuds Jeruzsálem arab neve, a szervezet egyik célja Jeruzsálem felszabadítása).* Az egység működését az iráni alkotmány 154. cikkelye biztosítja, amely szerint „*szigorúan tartózkodni kell a más országok belügyeibe való beavatkozástól, de a világ bármely sarkában támogatni kell a szabadságharcosok küzdelmét az elnyomók ellen*”. Ebben a szellemben végzik a Kuds Erők tevékenységüket Irakban, a Palesztin-területeken, Jordániában, Libanonban, Törökországban, Indiában és Afganisztánban, Észak-

Afrikában, az Arab-félszigeten, a volt Szovjetunió területén, Hollandiában, Franciaországban, Németországban és az Amerikai Egyesült Államokban. A Kudszi Erők összekötőket működtetnek Bosznia-Hercegovinában, Csecsenföldön, Szomáliában és Etiópiában. Iránban nagyobb kiképzőközpontok működnek a Kudszi Erők szervezésében az Ali Imám Egyetemen Qom szent városban, több vidéki helyőrségben és egyetemen. Titkos kiképzőközpontokat szerveztek külföldi önkéntesek felkészítésére, Libanonban és Szudánban is működtetnek ilyen központokat. A legnagyobb külföldi kiképzőközpont Libanonban, a Bekaa-völgyben és a szíri határ mellett Zabadánban működik, ahol a Hezbollah különleges erőit készítik fel.

Irakban olyan erőkkel működnek együtt, amelyek destabilizálják a politikai rendszert és igyekeznek az iráni befolyást erősíteni. Kudszi Erők működnek az iraki határ mellett az iráni oldalon Ahvaz városban, de en-Nadszaf dél-iraki síita szent városban is működtetnek részleget. A Kudszi Erők együttműködtek az Iraki al-Kaida kivégzett vezetőjével, Abu Muszab al-Zarkavival, a Mahdi Hadsereggel és a Badr-brigádokkal.

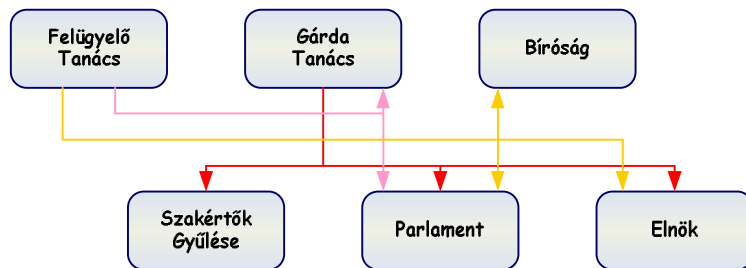
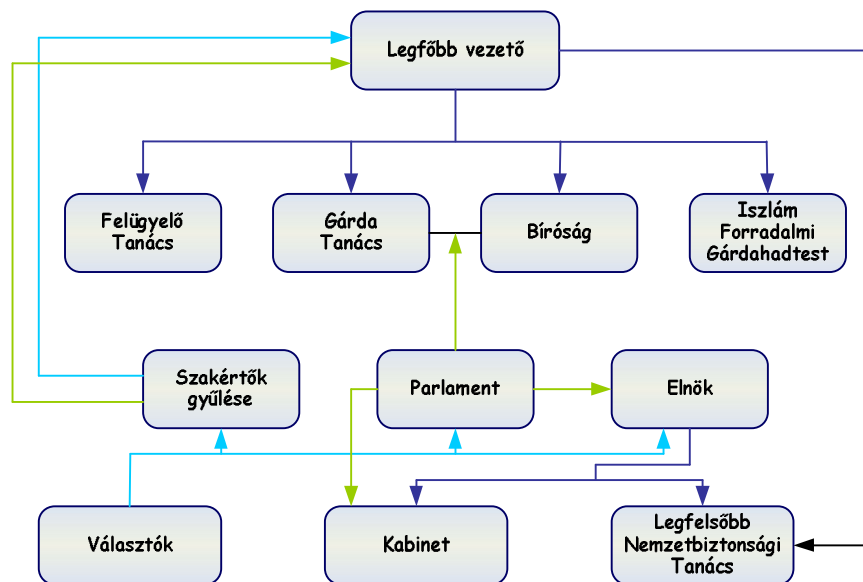
A Basij Erők

Az IRGC alárendeltségébe tartozó félkatonai szervezet csekély harci képességekkel rendelkezik, a gárda tartalékerejét alkotja. Elsősorban rendvédelmi feladatokat lát el. A Basij (magyar fordításban az Ellenálló Erők Mozgósítása) 1980-ban került felállításra. Az iraki-iráni háború kezdetén Khomeini ajatollah vallási dekrétumot adott ki, amely szerint 12 éves kor feletti fiúgyerekek is szolgálhatnak a fronton. Közülük nagyon sokat besoroztak a Basij Erőkbe és öngyilkos merényletekre, valamint aknák felderítésére használták őket. Az iraki-iráni háborúban hárommillió Basij-tag szolgált, akik közül több tízezren haltak meg. A túlélők közül sokan kerültek az IRGC állományába és szolgáltak tisztként (például Mahmúd Ahmadinezsad elnök is Basij-tagként szolgált Kermansahban, majd került tisztként az IRGC állományába).

A Basij 2009-ben került az IRGC szárazföldi csapatainak alárendeltségébe. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy míg az IRGC jól képzett, elit katonai szervezet, addig a Basij képzetlen civil önkéntesekből áll, ezért paramilitáris szervezetnek tekinthető. Mindettől függetlenül nem szabad lebecsülni, mert 90 ezer aktív és 300 ezer tartalékos taggal rendelkezik, a potenciális ereje kb. egymillió fő, ami az IRGC számára a belbiztonság fenntartását szolgálja más hasonló, de létszámában kisebb szervezettel együtt.

Az iráni katonai hírszerzés

Hadművelleti és harcászati szinten az iráni katonai hírszerzés nem tér el a nemzetközi gyakorlattól. A vezérkarban J2 törzs koordinálja a haderőnemek és fegyvernemek felderítését, szoros együttműködésben az IRGC-vel és a rendőri erők illetékes szolgálataival. Az együttműködés a gyakorlatban úgy nyilvánul meg, hogy a Forradalmi Gárda, a Nemzeti Rendőrség és a Csendőrség képviselői is dolgoznak a J2 törzsben. A J2 felelős a haderő felderítésének megszervezéséért, az elhárításért és a csapatok biztonságáért, valamint a társszervekkel való koordinációért.

- Kinevez
- Megválaszt
- Megválasztja/visszavonja/bünteti a hatóságokat
- Megvétőzza a jelölteket
- Döntőbíró szerepet játszik
- Felügyeli a hatóságokat
- Jóváhagyja a döntést

Irán politikai hatalmi struktúrája³

³ Stratfor, 2009. 06. 11., letöltés: 2010. 07. 16.

A hírszerző szolgálatok felügyelete és ellenőrzése

Az iráni kormány működése rendkívül bonyolult és szövevényes, a hírszerző szolgálatok irányítása, részükre a feladat megszabása és a jelentési rendszer is legalább ennyire bonyolult. A rendszer jellemzője az átláthatatlanság, a titokzatosság, a felelősség következtetlensége és a jogi szabályozás hiánya.

Az előző ábra az iráni politikai rendszer struktúráját mutatja, amelyből kitűnik a Legfelső Vezető, a parlament és a kormány viszonya, illetve az, hogy kit ki nevez ki, választ, felügyel és ellenőriz.

Khamenei ajatollah a hírszerző szolgálatok irányában egy személyben megrendelő, felhasználó és valamennyi szolgálat legfelsőbb szintű vezetője. A 2009. évi elnökválasztást követő ellenzéki megmozdulások hírszerzési ügyeinek kezelésére a hivatalában különleges egységet hozott létre, amelynek feladata a MOIS és az IRGC közötti bürokratikus versengés kordában tartása. A szervezet (a Legfőbb Vezető Hírszerző Egysége – 101-es egység néven is ismert) vezetője Asghar Mir Hejazi, korábban a MOIS-ban szolgált. A 101-es egység közvetlenül az ajatollah hivatalvezetőjének, Mohammad Mohammadi-Golpayeganinak az alárendeltségében működik. Golpayegani a MOIS egyik alapítója, előző beosztása pedig hírszerzési miniszterhelyettes volt.

A MOIS és az IRGC fontosságát mindig a rezsimit fenyegető veszély határozza meg, így ennek megfelelően az egyensúly időnként felborul. 2010-ben úgy tűnik, hogy az IRGC szerepe a legnagyobb a hírszerző közösségen belül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *Special Report: Iranian Intelligence and Regime Preservation.*
www.stratfor.com, 2010. 06. 22.
- *Iran: A Presidential Election and Methamorphosis.*
www.stratfor.com, 2009. 06. 11.
- Jacques Baud:
Encyclopedie du Renseignement et des Services Secrets.
Párizs, 1997, Lavazelle.
- <http://www.fas.org/irp/world/iran/index.html>,
letöltés: 2010. 07. 16.
- <http://www.specialoperations.com/Intelligence/foreign.html>,
letöltés: 2010. 07. 16.

OROSZORSZÁG – A SZOVJET HADERŐ „ÖRÖKSÉGÉNEK” FELSZÁMOLÁSA

Bevezetés

A Szovjetunió széthullását követően az Oroszországi Föderáció „öröksége” lett a világ akkori legnagyobb katonai szervezetének, a szovjet haderőnek a meghatározó része. 1990-ben a szovjet haderő összlétszáma még 4,5 millió fő volt, fegyverzetét mintegy 55 ezer harckocsi, 68 ezer páncélozott harcjármű, 37 ezer tüzérségi löveg és sorozatvető, 12 ezer különböző repülőgép, 5600 helikopter, 308 tengeralattjáró, 150 nagy felszíni hadihajó és több száz egyéb hajó, 2500 hadászati nukleáris hordozóeszköz, valamint több mint 10 ezer hadászati atomtöltet képezte. Azonban az örökül kapott katonai képességeken, nagyszámú fegyverzeti eszközön és kiterjedt bázis-rendszeren kívül Oroszország súlyos problémák örökösévé is vált. A kontinensnyi ország területén szétszórva, számos települési helyen óriási mennyiségben tároltak atomfegyvereket és hasadóanyagokat, valamint hatalmas vegyifegyver-készleteket. A lőszerraktárak roskadásig voltak a korábban is oroszországi területeken tárolt, illetve az egykori Varsói Szerződés országaiból hazaszállított anyagokkal. A környezetszennyezés mértéke felbecsülhetetlen volt. A különféle tömegpusztító eszközök, lőszer és más harcanyagok nem megfelelő tárolása, kezelése katasztrófák bekövetkezésével fenyegetett, illetve rendkívül nagy volt a tömegpusztító fegyverek proliferációjának veszélye.

Az Oroszországi Föderáció önállóságának első évtizedét gazdasági, társadalmi és erkölcsi válság jellemezte. Bizonytalan volt a belpolitikai helyzet, a szervezett bűnözés és korrupció áthatotta a politikai és gazdasági életet, a szeparatista törekvések miatt veszélyben volt az ország területi egysége. Mindezek következtében erősen leromlott az ország nemzetközi presztízse, megkopott érdekérvényesítő képessége. Ilyen körülmények között kellett megkezdeni a szovjet haderő által hátrahagyott felesleges és igen gyakran veszélyes képességek, objektumok és eszközök megsemmisítését, felszámolását, a környezeti károk helyreállítását. Oroszország eleinte csak jelentős külföldi segítséggel tudta végrehajtani a különféle eszközök és objektumok felszámolását, ma már azonban nagyjából saját erőből végzi ezen tevékenységeket.

Az atomfegyverek és más nukleáris eszközök sorsa

A legnagyobb kockázatot a különböző katonai (és polgári) célú nukleáris létesítmények, atomfegyverek, hasadóanyag-készletek sorsa jelentette, és a nemzetközi közösség is leginkább ezt a területet követte figyelemmel.

Az orosz atomarzenál 1986-ban érte el a tetőfokát, akkor összesen 46 ezer darab, különböző típusú és rendeltetésű atomtöltetet tartottak nyilván. Ezt követően csökkent az atomtöltetek száma, és 1993-ra már „csak” 32 ezer darabra volt tehető a számuk. Ezen belül a hadászati atomtöltetek számát az Oroszországi Föderáció és az

Amerikai Egyesült Államok között 1991-ben aláírt, a hadászati fegyverrendszerek csökkentéséről szóló START-I¹ szerződés értelmében 6000 darabra kellett csökkenteni 15 év alatt. A szerződés 2009-ben járt le, a részes államok teljesítették vállalásaikat. 2010-ben a felek új START-szerződésben állapodtak meg a további csökkentésekről, amelynek értelmében a szerződés életbe lépését követő hét éven belül 1550 darabra kell csökkenteniük hadászati atomtölteteik számát.

Oroszország az elmúlt években a szerződésekben foglaltak teljesítése, illetve a hadrendben álló eszközök élettartamának lejárta következtében folyamatosan nagyobb számban von ki atomeszközöket, mint amennyit képes szétszerelni, illetve végül megsemmisíteni. Ennek következtében tovább nőtt és a közeljövőben is várhatóan növekszik a raktáron lévő atomtöltetek száma, illetve a fegyverminőségű hasadóanyag mennyisége.

Jelenleg Oroszország összesen 12 ezer atomtöltettel rendelkezik. Ebből 2700 tartozik a hadászati rendeltetésű nukleáris csapásmérő erőkhöz, 2000 harcászati töltet, 7300 töltet pedig tartalékban van, és vagy megsemmisítésre vár, vagy tartós tárolásba helyezték azokat.²

Oroszország sohasem hozta hivatalosan nyilvánosságra, hogy mekkora mennyiségű, atomfegyver gyártására alkalmas hasadóanyaggal rendelkezik. Különböző becslések szerint a Szovjetunió felbomlásakor – az Ukrajnából, Kazahsztánból és Fehéroroszországból Oroszországba szállított anyagokkal együtt – összesen 1270 tonna magasan dúsított uránnal³ és legalább 120 tonna fegyverminőségű plutóniummal rendelkezett. 2009 közepén becslések szerint Oroszország 550–1150 tonna magasan dúsított uránnal és 120–170 tonna fegyverminőségű plutóniummal rendelkezett.⁴

Az atomfegyver előállítására alkalmas hasadóanyagok tartós tárolásáról

A START-I szerződés 1991-ben történt aláírását követően Oroszországnak új tárolókat kellett építenie a nagy mennyiségű, kivonásra kerülő töltet tartós tárolására. Ez meghaladta a számtalan nehézséggel szembenező Oroszországi Föderáció pénzügyi lehetőségeit, ezért az orosz vezetés segítséget kért az Amerikai Egyesült Államoktól.

Az amerikai vezetés felismerte, hogy az Egyesült Államok nemzetbiztonsági érdeke, hogy segítséget nyújtson Oroszországnak és a Szovjetunió többi utód-államának annak érdekében, hogy megakadályozza az atomfegyverek proliferációját. A volt szovjet atomfegyverek biztonságos kezelése, tárolása, megsemmisítése, valamint elterjedésük, eladásuk vagy más módon történő harmadik félhez jutásuk megakadályozására a Kongresszus 1991-ben elfogadta a Szovjet Fenyegetés-csökkentési Törvényt⁵, vagy ismert nevén a Nunn–Lugar-törvényt, és ehhez megteremtette a pénzügyi háttérrel is.

¹ Strategic Arms Reduction Treaty – START.

² Russian Nuclear Forces, 2010.

³ Highly-enriched Uranium – HEU.

⁴ Reducing and Eliminating Nuclear Weapons: Country Perspectives on the Challenges to Nuclear Disarmament.

⁵ Soviet Threat Reduction Act.

Az Amerikai Egyesült Államok a Nunn–Lugar-törvény keretében jelentős összegeket, az 1990-es években évi 400 millió, 2000-tól pedig évi egymilliárd dollárt irányzott elő a különböző programokra. Ezen belül több mint 200 millió dollárt fordítottak a Majakban létesítendő hasadóanyag-raktár építésére. Ebben a hatalmas földalatti raktárban kerültek és kerülnek elhelyezésre a kivont atomtöltetek. Összesen 100 ezer konténer elhelyezésére van lehetőség, egy atomtöltetet általában három–négy konténerben helyeznek el.

A majaki hasadóanyag-raktárt hivatalosan 2003 decemberében adták át, de különböző okok miatt csak 2006 júliusában kezdték meg a tárolásra tervezett radioaktív anyagok elhelyezését benne. A létesítmény teljes kapacitásának kihasználása esetén 50 tonna plutónium és 200 tonna magasan dúsított urán elhelyezésére szolgál.

A majaki tároló egyik terme

A szeverszki hasadóanyag-raktárban 1992-ig összesen 23 ezer konténerben helyeztek el különböző dúsítottságú urániumot és urán-hexafluoridot. 1992 után újabb anyagokat már nem helyeztek el a raktárban, mert az elérte tárolókapacitásának felső határát. Ezenkívül egy másik tároló létesítményben további 10 tonna plutóniumot raktároznak.⁶

Zseleznogorszkban (Krasnojarszk-26) egy plutónium-oxid és egy magasan dúsított urán tárolására alkalmas létesítmény van kialakítva. Az itt tárolt fegyverminőségű hasadóanyag mennyisége nem ismert. Az orosz vezetés a Zseleznogorszkban tárolt plutóniumot szintén itt tervezi elhelyezni.

A három fő raktár mellett még több nukleáris létesítményben tárolnak fegyverminőségű hasadóanyagokat. Ezek a Szarovban (Arzamasz-16) és Szevsninszkben (Cseljabinszk-70) lévő kutatóintézetek, valamint a Lesznójban (Szverdlovszk-45) és Trehgornijban (Zlatouszt-36) lévő atomfegyver-gyárak.

⁶ Consolidating Fissile Materials in Russia's Nuclear Complex.

A plutóniumot termelő reaktorok bezárásáról

A Szovjetunió összesen 13, plutónium előállítására alkalmas reaktorral rendelkezett. Ezek közül öt Majakban (Cseljabinszk-65), három Zseleznogorszkban (Krasnojarszk-26), további öt pedig Szeverszkben (Tomszk-7) üzemelt. Az öt majaki reaktort 1987 és 1990 között bezárták, és hasonló sorsa jutott 1990 és 1992 augusztusa között három szeverszki reaktor is. 1992-ben bezártak kettőt a három zseleznogorszki reaktor közül is.⁷

A plutóniumot termelő reaktorok bezárására Oroszország és az Egyesült Államok 1997-ben kötötte meg a plutóniumgyártó reaktorokról szóló egyezményt⁸. 2003 márciusában a felek megegyeztek abban, hogy az Egyesült Államok finanszírozza több hőerőmű építését, amelyekkel a bezárandó reaktorok helyett a helyi lakosság energiaellátását tervezik biztosítani.

2008-ban bezárták a Szeverszkben üzemelő, ADE-4 és ADE-5 jelölésű reaktorokat, és 2009-ben befejezték a plutóniumtermelést az utolsó, zseleznogorszki, ADE-2 jelölésű reaktorban is. A reaktort végül 2010 áprilisában zárták be, amelyet maga Dmitrij Medvegyev orosz elnök jelentett be Washingtonban az atomfegyverek biztonságáról tartott nemzetközi konferencián. A létesítményt a korábbi tervek szerint 2011-ig kellett volna bezárni, így Oroszország a határidő előtt teljesítette vállalását. Ezt az tette lehetővé, hogy időközben üzembe állították a reaktort kiváltó hőerőművet, amelynek építéséhez az Egyesült Államok, Kanada és Hollandia 28 millió dollárral járult hozzá.

A plutóniumot termelő reaktorok leállítása mind gazdasági, mind pedig biztonsági szempontból is szükségszerű lépés volt, mindez azonban nem csökkentette Oroszország lehetőségeit új atomtöltetek előállítására. Az ország még így is a katonai szükségleteit messze meghaladó mennyiségben rendelkezik korábban gyártott, illetve a kivont atomfegyverek tölteteiből újra felhasználható plutóniummal.

A felesleges plutóniumkészletek feldolgozásáról

2000-ben az Oroszországi Föderáció és az Amerikai Egyesült Államok egyezményt kötött a felesleges plutóniumkészletek kezeléséről és felszámolásáról⁹. A felek megállapodtak abban, hogy átlátható módon lekötnek vagy feldolgoznak 34–34 tonna, atomfegyverekből kivont plutóniumot. Ez a mennyiség 17 ezer atomfegyver előállítására lenne elegendő. Az egyezményben foglaltakat azonban a felek lényegében nem teljesítették, aminek több oka volt.

Az egyezmény lehetővé tette, hogy a felek a plutóniumot ne véglegesen használják fel, hanem különleges módon lekössék. A plutónium lekötését úgy lehet végrehajtani, hogy a plutóniumot tartalmazó rozsdamentes acéltartályokat kerámia vagy üvegtartályokba helyezik, amelyeket 3 méter hosszú és 0,6 méter átmérőjű rozsdamentes acéltartályban egy keretre raknak. Ezeket a tartályokat pedig különleges, földrengésbiztos és más veszélyektől mentes, mélyen a föld alatt

⁷ Making the Russian Bomb: from Stalin to Yeltsin.

⁸ Plutonium Production Reactor Agreement – PPRA.

⁹ Plutonium Management and Disposition Agreement – PMDA.

kiépített tárolókban helyezik el. Ezt a módszert az Egyesült Államok preferálta. Oroszország azonban attól félt, hogy az Egyesült Államok szükség esetén ismét használatba tudja venni a lekötött plutóniumot atomfegyverek előállításához, ezért a tárgyalásokon el kívánta érni, hogy az amerikaiak a 34 tonna zömét (legalább 25 tonnát) szintén véglegesen dolgozzanak fel.

A másik probléma az volt az egyezményrel, hogy az nem felelt meg Oroszországnak, pontosabban a nukleáris energia használatára vonatkozó stratégiájának, így pénzügyi szempontból kivitelezhetetlen volt. Az egyezmény kimondta, hogy a plutónium végleges felhasználásához könnyűvízes reaktorokat, illetve Oroszországban a Dimitrovgradban lévő BOR-60 kutatóreaktort, valamint a Zarecsnijben lévő BN-600 gyorsneutron-reaktort lehet használni. A plutónium végleges feldolgozásának folyamata keretében a plutóniumfémeket por formájú plutónium-oxiddá (MOX¹⁰) kell alakítani, amelyet atomerőművekben lehet felhasználni fűtőelemként. Problémát jelentett azonban, hogy az atomerőműveket jelentős költségen át kellett volna alakítani a MOX használatára, ráadásul az orosz álláspont szerint könnyűvízes reaktoraikat még ezt követően sem lehetséges biztonságosan üzemeltetni a MOX-szal.

A harmadik vitatott pont az volt, hogy az egyezmény jogilag kötelező érvénnyel kimondta, hogy az Egyesült Államoknak pénzügyileg támogatnia kell Oroszországot a plutónium feldolgozásában. Az amerikai fél azonban vonakodott biztosítani a szükséges forrásokat, az orosz fél pedig az óriási költségek miatt nem tudta az egyezményben kitűzött határidőre, 2007. december 31-ig beindítani a feldolgozó atomreaktorokat, és csak kísérleti üzemből tudott kis mennyiségű plutóniumot MOX-szá alakítani.

A két ország szakértői éveken át tárgyaltak a kérdésről, míg végül egyezségekre jutottak. 2010. április 13-án Hillary Clinton amerikai és Szergej Lavrov orosz külügyminiszter egy jegyzőkönyvet írt alá, amely a 2000-ben megkötött plutóniumkezelési és -felszámolási egyezményt pontosította és egészítette ki.¹¹

A megegyezés szerint Oroszország a BN-600 és a szintén Zarecsnijben, 1987 óta építés alatt lévő BN-800 gyorsneutron-reaktorokban dolgozhatja fel a feleslegessé vált plutóniumot. A BN-600 reaktor várhatóan 2012-ben, a BN-800 reaktor pedig 2012 után kezdheti meg működését, a két reaktor évente 1500 kg plutónium feldolgozására lesz alkalmas. Az Egyesült Államok vállalta, hogy 400 millió dollárral támogatja Oroszországot a plutónium feldolgozásában, de az egyezmény módosítása azt is kimondta, hogy Oroszország nem teheti függővé ettől a támogatástól vállalkása teljesítését, azt mindenképpen végre kell hajtania. Ennek jelentős a pénzügyi kihatása Oroszország részére is, becslések szerint a megfelelő háttér kiépítése és a 34 tonna plutónium feldolgozása legalább kétmilliárd dollárba kerül.

¹⁰ Mixed Oxide.

¹¹ <http://en.rian.ru/world/20100413/158564782.html>.

A plutónium feldolgozása várhatóan évtizedekig tartó folyamat lesz. Az Egyesült Államok fő feldolgozó létesítménye, a Savannah-nál lévő MOX-gyártó üzem 2016-ban kezdi meg működését. A jegyzőkönyvben a felek nem határoztak meg konkrét határidőket a feldolgozás befejezésére. A 34–34 tonna plutónium feldolgozása, illetve lekötése akár 2030-ig is eltarthat.

Oroszország 1989 óta nem állít elő fegyverminőségű uránt. Az orosz vezetés az 1990-es évek közepén bejelentette, hogy 500 tonna felesleges, fegyverminőségű magasan dúsított uránnal rendelkezik. Az Egyesült Államokkal 1993-ban kötött Magasan Dúsított Urán Egyezmény¹² értelmében ezt, a mintegy 20 ezer atomtöltet előállítására alkalmas mennyiségű uránt Oroszországban alacsonyán dúsított uránná alakítják át, majd azt az Egyesült Államokba szállítják. Ott az U.S. Enrichment Corporation (USEC) vállalat amerikai polgári atomreaktorok részére állít belőle elő fűtőanyagot. A szerződés értelmében évente 30 tonna magasan dúsított uránt alakítanak át 4-5%-os U-235-té. A folyamat során egy tonna fegyverminőségű uránhoz 29,5 tonna 1,5%-os tisztaságú uránt keverve annyi fűtőanyagot lehetséges kinyerni, amely egy 1000 MW teljesítményű könnyűvízes atomreaktort másfél évig működtethet.¹³ 2009 végéig összesen 382 tonnát¹⁴ alakítottak át mintegy 11 ezer tonna alacsonyán dúsított uránná és szállítottak az Egyesült Államokba.

A kivont tengeralattjárók atomhajtóműveinek helyzetéről

A Szovjetunióban 1955 és 2004 között összesen 249 atomhajtóműves tengeralattjárót építettek. 1991-ben még mintegy 200 volt közülük hadrendben, de ezt követően gyors ütemben megkezdték kivonásukat.

Sokáig nem volt hivatalos terv arra, hogy mit kezdenek az elavult és kivonásra tervezett atomhajtóműves tengeralattjárókkal, csak 1986-ban fogadott el a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága és a Legfelsőbb Tanács rendeletet az atomhajtóműves tengeralattjárók szolgálatból való kivonásának és szétszerelésének folyamatának szabályzásáról.¹⁵

A hidegháború befejeződésével az egyik legsúlyosabb fenyegetést a környezetre és a szomszédos országokra a kivont atomhajtóműves tengeralattjárók jelentették, amelyek a Kola-félsziget öbleiben rozsdásodtak. A helyzet rövid idő alatt katasztrofálissá vált. A tengeralattjárók őrzéséről nem gondoskodtak megfelelően, a radioaktív szennyezés veszélye mindennapos volt. A kivont tengeralattjárók helyzetét, az abból eredő veszélyeket elsősorban Norvégia, mint a leginkább fenyegetett szomszédos ország tette közhírré. Jelentős erőfeszítéseket tett, hogy ráirányítsa az orosz vezetés figyelmét a környezetszennyezés veszélyére, és nemzetközi összefogást szorgalmazott.

¹² Highly Enriched Uranium (HEU) Agreement.

¹³ <http://www.fissilematerials.org>.

¹⁴ Reducing and Eliminating Nuclear Weapons: Country Perspectives on the Challenges to Nuclear Disarmament.

¹⁵ The Russian Northern Fleet: Sources of Radioactive contamination.

Kivont orosz tengeralattjáró, valahol a Kola-félszigetnél

Az összefogás eredményeként a tengeralattjárók szétszerelését és a reaktorok biztonságos tartós tárolásba helyezését több milliárd eurót kitevő összeggel támogatták a G-8 csoport tagjai, elsősorban az Egyesült Államok, Németország és Kanada, továbbá Norvégia és Dél-Korea.

Az atomhajtóműves tengeralattjárók szétszerelése rendkívül nagy munkaidő- és pénzügyi ráfordítást igényel. A szolgálatból kivont tengeralattjárókból el kell távolítani a reaktorok hűtővizét és fűtőelemeit, amelyeket a Majak nukleáris üzembe szállítanak feldolgozásra. Ezután levágják a tengeralattjáró orr- és farrészét, a megmaradó középső rész tartalmazza a reaktort. Eltávolítják az összes hulladékanyagot, külön figyelmet fordítva a környezetszennyező anyagokra (például azbeszt, olaj- és kenőanyagok). Egy tengeralattjáróból átlagosan ezer köbméter veszélyes hulladékot, fémeket és egyéb anyagot távolítanak el és dolgoznak fel. A reaktort tartalmazó részt légmentesen lezárják, ezzel biztosítva ideiglenes vízfelszíni tárolását. Ezt követően a reaktort a végleges tárolásra kijelölt helyre – a Szajda-öbölbe – szállítják, és hosszú távú tárolásra átadják az Orosz Állami Atomenergia Vállalatnak, a ROSZATOM-nak.

Tengeralattjáró reaktorháza vontatás alatt

A tengeralattjárók megsemmisítési folyamatának kulcsfontosságú eleme a Szajda-öbölben német pénzügyi támogatással megépített tároló. A 150 millió euró ráfordítással létrehozott tárolóban sugárzás elleni árnyékolással ellátott konténerekben helyezik el a szétszerelt atomhajtóműves tengeralattjárókból kiemelt atomreaktorokat. Egy konténerben általában két reaktort tárolnak, a tároló területén jelenleg 33 reaktor található. A Szajda-öbölben az előírásoknak megfelelően szétszerelt és tartós tárolásra elhelyezett reaktorok mellett több tucat tengeralattjáró-reaktorház is található, lehorgonyozva.

A Szajda-öbölben lévő tároló

Tengeralattjáró-reaktorok konténerben

A ROSZATOM 2009. október 8-i bejelentése szerint a hadrendből kivont és megsemmisítésre tervezett 198 atomhajtóműves tengeralattjáró közül 191 megsemmisítését befejezik 2010 végére. A tengeralattjárók kétharmada az Északi Flotta, egyharmada pedig a Csendes-óceáni Flotta állományába tartozott. Jelenleg még 25 tengeralattjáró vár megsemmisítésre, közülük 18-nak a szétszerelését 2010 végéig tervezik befejezni.

Az atomfegyverek és hasadóanyagok biztonságáról

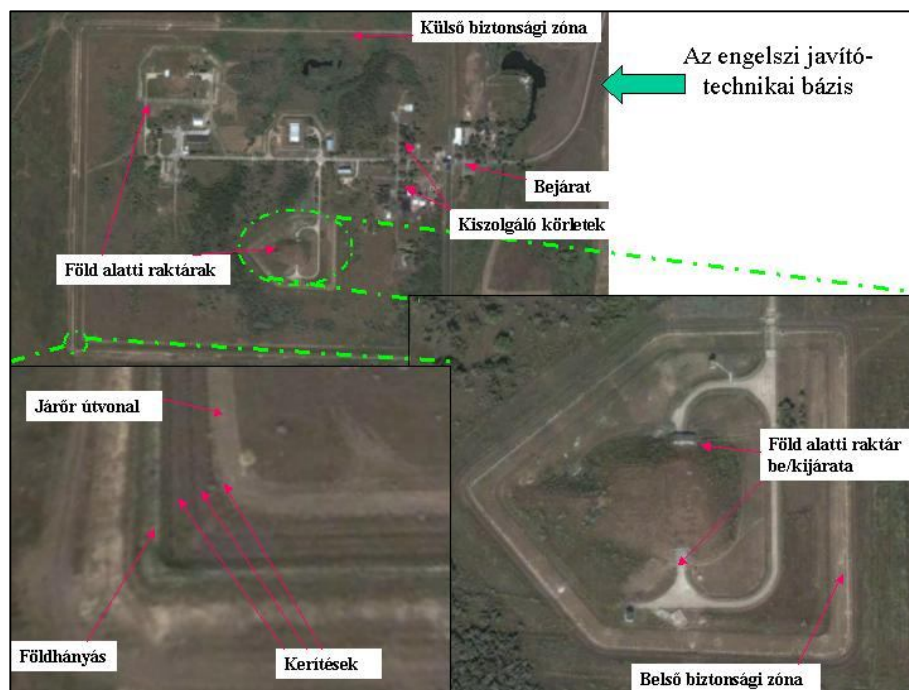
Oroszországban az atomfegyverek kezelését három szervezet végzi. A hadászati rakétacsapatok felelősek az alárendeltségükbe tartozó, a szárazföldön silókban vagy mobil eszközökön elhelyezett hadászati atomtöltetek, a haditengerészet pedig az atomhajtóműves ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárókon található, készenléti szolgálatban tartott interkontinentális ballisztikus rakétákon telepített atomtöltetek felügyeletéért. Az összes többi – harcászati és hadászati – atomtöltet kezeléséért a védelmi minisztérium 12. főcsoportfőnöksége a felelős.

A főcsoportfőnökség alárendeltségébe tartoznak az atomfegyver-raktárak, továbbá a katonai atomkutató intézetek, a veszélyhelyzeti reagáló erők és az egészségügyi intézmények. Az elmúlt két évtizedben számos atomfegyver-raktárt felszámoltak, de még mindig legalább 65–75 helyen tárolnak atomfegyvereket.

A főcsoportfőnökség részt vesz az atomfegyverekkel szemben támasztott követelmények meghatározásában, legyártásukat követően felelős azok átvételéért, fizikai biztonságáért és karbantartásáért, biztosítja szállításukat és nyomon követi mozgásukat. A főcsoportfőnökség felelős szétszerelésükért is, mielőtt azokat végső megsemmisítésre átadná a Szövetségi Atomenergia Ügynökségnek.

Az atomfegyver-raktárak őrzés-védelme a Szovjetunió idején megbízható volt. A raktárak behatolással szembeni fizikai védelmét több sorban telepített magasfeszültségű kerítés, közöttük aknazár jelentette. A raktárbázisokon belül a földalatti bunkerekben elhelyezett raktárak önálló védelmi zónával rendelkeztek, azokat külön-külön is őrizték. Az atomfegyverekkel foglalkozó szakemberek szigorú biztonsági ellenőrzésen estek át, és a KGB folyamatosan ellenőrizte őket. Megbízhatóságukat a szovjet átlaghoz képesti nagyobb fizetésük, illetve a magas erkölcsi megbecsülés is „erősítette”.¹⁶ A gyakran zárt városoknál, illetve távoli, félreeső helyeken kiépített létesítményeket válogatott őrség biztosította. Biztonsági szempontból előnyös volt, hogy az atomfegyver-raktárak zöme az ország belsejében, nehezen megközelíthető területeken volt található, azonban biztonságtechnikai eszközöket csak elvétve alkalmaztak. A atomfegyverek és hasadóanyagok nyilvántartása elsősorban papíron történt, csak néhány helyen alkalmaztak számítógépes nyilvántartást. Mint ahogy az oly sok mindennel előfordult a szovjet időszakban, valószínűleg még a Szovjetunió legfelső vezetéséből is csak néhány kulcspozícióban lévő vezető volt tisztában azzal, hogy mennyi és milyen eszközzel rendelkeztek.

¹⁶ http://www.nap.edu/openbook.php?record_id=9469&page=8.

Az engelszi atomfegyverraktár „úrlátképe”

A Szovjetunió szétesése nyomán bekövetkezett gazdasági válság súlyosan érintette az orosz haderőt, ezen belül az atomfegyverek biztonságát is. Egy olyan haderőben, amelyben a gazdasági gondok miatt a katonák gyakran hónapokig nem kaptak fizetést, ahol a közüzemi cégek egyszerűen lekapcsolták egyes katonai objektumok áramellátását a súlyos adósságok miatt, számítani lehetett visszaélésekre, hibákra, balesetekre. Az objektumok őrzés-védelme hiányossá vált, nem volt megfelelő a különböző anyagok mozgásának követése, hiányoztak a technikai őrzés-védelmi berendezések, súlyos biztonsági problémák voltak az atomfegyverek és hasadóanyagok szállításával.

Az amerikai vezetés felismerte a riasztó jeleket, és felajánlotta segítségét az orosz vezetésnek. 1992-ben az amerikai védelmi minisztérium megindította a kormányközi Kölcsonös Fenyegetés-csökkentési Programot¹⁷, majd az amerikai energiaügyi minisztérium egy másik programot indított, amellyel közvetlenül az orosz kutatóintézeteknek nyújtott segítséget. 1996-ban a két programot az energiaügyi minisztérium felügyelete alatt az Anyagi Védelmi, Ellenőrzési és Könyvelési Programban¹⁸ egyesítették. 1992-től a program keretében az Egyesült Államok évi 200–600 millió dollár támogatást nyújtott Oroszországnak.

¹⁷ Cooperative Threat Reduction Program – CTR.

¹⁸ Material Protection, Control and Accounting – MPC&A.

Az amerikai segítség keretében korszerű jelző- és riasztórendszereket telepítettek a nukleáris létesítmények körül, zárláncú video-megfigyelő rendszereket építettek ki az egyes tárolóhelyiségek megfigyelésére, megerősítették a kerítéseket, olyan zárat szereltek a hasadóanyagokat tartalmazó konténerekre, amelyek megakadályozzák az azok tartalmához történő illetéktelen hozzáférést. Bevezették a számítógépes nyilvántartási rendszert a nukleáris anyagok elhelyezésének és mozgásának nyomon követésére. Ezenkívül javították az atomtöltetek szállítására használt vasúti kocsik biztonságát, ún. szuperkonténereket adtak át a töltetek szállítására és tárolására, kevlár golyóálló köpenyeket szállítottak le a konténerek védelmére kézfegyverek tüzével szemben, kiképzést nyújtottak a személyi állomány ellenőrzésére (kábitószer-tesztek, alkoholszondák és hazugság-vizsgálók kezelésére), szoftvereket biztosítottak a biztonsági szempontból sebezhető területek felmérésére, és korszerű híradóhálózatokat építettek ki a szállítások biztosítására. A 12. főcsoportfőnökség – elsősorban az amerikai pénzügyi forrásból megkezdte – 123 bunker biztonsági rendszerének korszerűsítését is.

A vegyi fegyverekről

A Szovjetunió rendelkezett a világon a legnagyobb és legösszetettebb vegyifegyver-készlettel, amelyet Oroszország lényegében teljes mértékben megörökölt. A vegyifegyver-készletet a Szovjetunió idején folyamatosan bővítették, egészen 1987-ig, amikor leálltak a vegyi fegyverek gyártásával.

Az 1993-ben megkötött Vegyifegyver-tilalmi Egyezmény¹⁹ mellékletében az egyes anyagokat három listába sorolták. A 3. listához tartozó anyagokat nagyrészt ugyan használták már fegyverként, és mérgező hatásuk miatt az egyezmény szabályozási körébe tartoznak, de nagy mennyiségben állítják azokat elő békés célokra is. Ebbe a csoportba tartozik a foszgén vagy a hidrogén-cianid. A 2. listához tartozó mérgező vegyi anyagok és prekursorok halált vagy harcképtelenséget okozhatnak, ami lehetővé teszi fegyverként való használatukat. Ilyen anyag például az amiton, vagy az arzén-triklorid, amely a legveszélyesebbnek minősülő 1. listás anyagok előállításának utolsó lépéséhez használható fel. Az 1. listához az emberi életre és egészségre nagy kockázatot jelentő anyagok tartoznak, és használatukat az egyezmény teljes mértékben tiltja. Ezeknek az anyagoknak gyakorlatilag nincs, vagy elenyésző a békés célú felhasználása. Ide tartozik a szarin, a szomán, a kénmustár, a mustárgáz, a VX, illetve azok a prekursorok, amelyeket a listán szereplő vegyi anyagok előállításában használnak (például a klór-szarin).

A szerződés értelmében a vegyi fegyverek három kategóriába sorolhatók. Az I. kategóriába tartoznak az 1. listás harcanyagok, a II. kategóriába az I. kategóriába nem tartozó anyagok felhasználásával előállított vegyi fegyverek és alkotórészeik, míg a III. kategóriába a vegytöltettel el nem látott lőszer és eszközök, valamint mindazon felszerelések, amelyek a vegyi fegyverek alkalmazásához szükségesek.

Oroszország 2001-ig megsemmisítette összes III. kategóriás eszközét, 2002 márciusáig pedig összes II. kategóriás eszközét. Ezt követően kezdődött meg a legveszélyesebb, az I. kategóriába tartozó harcanyagok megsemmisítése.

¹⁹ Chemical Weapons Convention – CWC.

1993-ban 40 ezer tonna, I. kategóriába tartozó vegyi harcanyaggal rendelkező Oroszország, ebből 32 ezer tonna különböző típusú lőszerbe (tüzérségi vegyigránátokba, rakétafejrészekbe, a légierő szórótartályaiba és légibombáiba) volt szerelve és alkalmazásra előkészítve, a fennmaradó mennyiséget pedig tartályokban helyezték el. A teljes vegyifegyver-készletet hét raktárban tárolták.

Települési hely	Tárolt vegyi harcanyag mennyisége		VX	Szarin	Szomán	Mustárgáz	Lewisit	Mustárgáz-lewisit keverék	Foszfén
	tonna	%							
Pocsep	7500	18,8	X	X	X	–	–	–	–
Maradikovszkij	6955	17,4	X	X	X	–	–	X	–
Leonyidovka	6885	17,2	X	X	X	–	–	–	–
Scsucsje	5435	13,6	X	X	X	–	–	–	X
Kizner	5676	14,2	X	X	X	–	X	–	–
Kambarka	6355	15,9	–	–	–	–	X	–	–
Gornij	1160	2,9	–	–	–	X	X	X	–

Az orosz vegyifegyver-készletek 1993-ban

A vegyifegyver-raktárak és megsemmisítő üzemek települési helyei

Gornyijban és Kambarkában vasúti tartálykocsikban, ömlesztve tárolták a vegyi harcanyagokat. Scsucsjében és Kiznerben a szárazföldi csapatoknál rendszeresített tűzérési vegyigránátokat és rakétafejrész-vegyitölteteket, Leonyidovkában, Pocsepbén és Maradikovszkijban pedig a légierő szórótartályait és vegyitöltetű bombáit tárolták.

Vegyitöltetű légibomba megsemmisítése Maradikovszkijban

A vegyi fegyverek betiltásáról kötött nemzetközi egyezmény szerint az egyezményt aláíró országoknak – köztük Oroszországnak – 2012-ig fel kell számolniuk vegyifegyver-készleteiket.

A vegyi fegyverek megsemmisítésére korábban a harcanyagok szabadban történő elégetését vagy robbantást alkalmaztak, illetve a tengerbe öntötték vagy elföldelték. Ezek a módszerek ma már nem alkalmazhatók, mert veszélyesek, illetve súlyosan veszélyeztetik a környezetet. A vegyifegyver-tilalmi egyezmény két módszert engedélyez megsemmisítésükre: a zárt rendszerben történő elégetést, illetve a különböző vegyi anyagok hozzáadásával végzett kémiai lebontást. Ezeket a munkafolyamatokat ma automatizált gyárakban végzik.

Annak érdekében, hogy elkerüljék a veszélyes harcanyagok tömeges szállítását és az abból adódó súlyos kockázatokat, az orosz állami és katonai vezetés úgy döntött, hogy a program végrehajtására vegyifegyver-megsemmisítő üzemeket épít a harcanyagokat tároló raktárak mellett. Az első üzemet Gornyijban létesítették, amely 2003 áprilisáig végrehajtotta 400 tonna ott tárolt harcanyag megsemmisítését. Ezt követően Kambarkában, Maradikovszkijban, Leonyidovkában, Scsucsjében építettek megsemmisítőüzemet. 2010. november 26-án hivatalosan átadták a Pocsepbén felépült üzemet, és várhatóan 2011-ben megkezdí működését a kizneri megsemmisítőüzem is.

A pocsepi vegyifegyver-megsemmisítő üzem

A vegyifegyver-megsemmisítési program teljes költsége nyolcmilliárd dollárra tehető. A program végrehajtásához Oroszország jelentős nemzetközi segítséget is kap. Az Egyesült Államok vezetésével egy nemzetközi támogatási program indult, amely a hétből egy megsemmisítőüzem felépítésére irányult, amelynek helyszínéül Scsucsjét választották. Az üzem felépítéséhez az Amerikai Egyesült Államok egymilliárd, 14 másik ország, valamint az EU pedig további 183 millió dollárral járult hozzá 2007 végéig. Oroszország 2007-ben összesen 720 millió dollárt költött a vegyi fegyverei megsemmisítésére, ezen belül 53 millió dollárt Scsucsjéra.

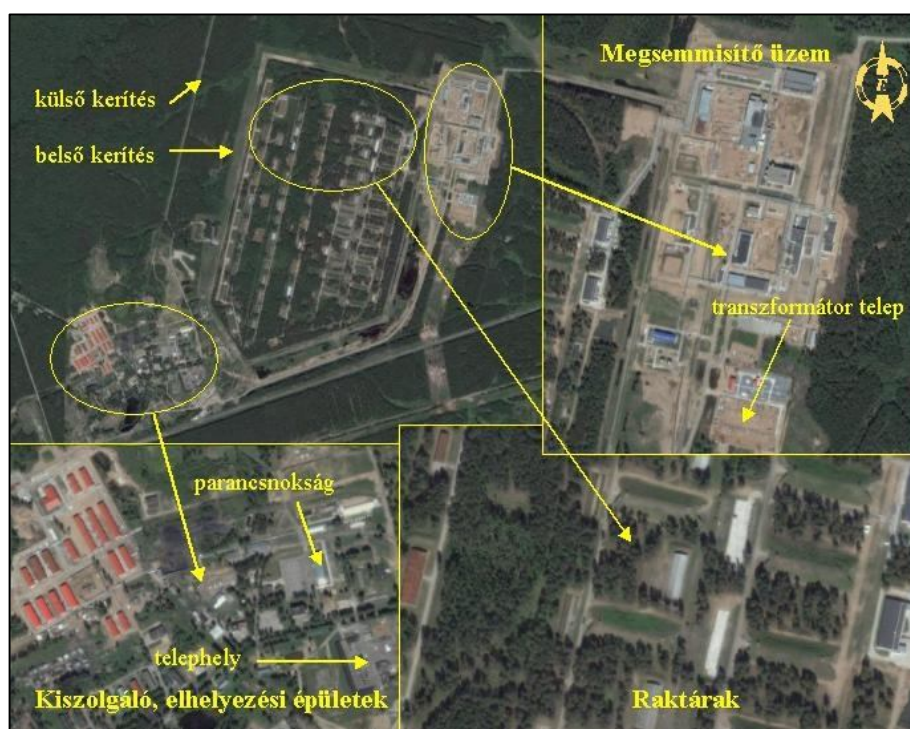
A vegyi fegyverek betiltására kötött nemzetközi egyezmény értelmében Oroszországnak négy ütemben kell megsemmisítenie vegyi harcanyagait. A program első ütemét, a harcanyagok 1%-ának megsemmisítését 2003. április 29-ig kellett végrehajtani. A második ütemben, 2007. április 29-ig a mérgező harcanyagok 20%-át (8000 tonna), a harmadik ütemben pedig, 2009. április 29-ig 45%-át (18 000 tonna) kellett megsemmisíteni. A negyedik ütem végére, 2012. április 29-ig a teljes készlet megsemmisítését be kell fejezni.

Oroszország nem tudta teljes mértékben tartani az általa vállalt határidőket, ezért haladékokat kért és kapott. Így a 45%-os szintet fél évvel később, 2009. december 31-ig kellett elérnie, de a 2012. április 29-i határidő változatlanul érvényben maradt. Oroszország 2009 végéig összesen 18 320 tonna vegyi fegyvert semmisített meg, ami a teljes készlet 45,8%-ának felel meg. Valerij Kapasin vezérezredes, a vegyi fegyverek tárolásáért és megsemmisítéséért felelős szövetségi hivatal vezetőjének bejelentése szerint 2010. november közepéig összesen 19 380 tonna, azaz 48,5%-nyi vegyi fegyver megsemmisítését tudta végrehajtani Oroszország. Ezen belül a Maradikovszkijban működő üzem 71,9%-át, a leonyidovkai üzem 78,3%-át, a scsucsjei üzem pedig 28,5%-át semmisítette meg az adott helyszínen található vegyi fegyvereknek.²⁰

²⁰ Roszsijszkaja Gazeta, 2010. november 24.

Oroszország 2012. április 29-ig nem tudja megsemmisíteni teljes készletét. A halasztás a globális pénzügyi és gazdasági válsággal magyarázható, amely az elsők között és különösen érzékenyen érintette Oroszországot. Amint azt Viktor Holsztov, az orosz ipari és kereskedelmi minisztérium vegyi fegyverek megsemmisítéséért felelős vezetője 2010. november 26-án, a pocsepi vegyifegyver-megsemmisítő üzem megnyitása alkalmából elmondta, Oroszország elkötelezett vállalásainak végrehajtására, de pénzügyi okokból csak két-három évvel a vállalt határidőn túl tudja befejezni a teljes készlet megsemmisítését.²¹ Erre vonatkozóan az orosz kormány 2010 decemberében úgy döntött, hogy a vegyi fegyverek megsemmisítésének határidejét 2015. december 31-re tolja ki.

A vegyi fegyverek megsemmisítése mellett a Vegyifegyver-tilalmi Egyezmény értelmében fel kell számolni vagy polgári célokra kell átalakítani a korábban vegyi fegyvereket gyártó üzemeket. Oroszországban összesen 24 ilyen üzem volt. 2002-ig közülük hetet bezártak, 17-et pedig polgári termelésre átalakítottak, vagy átalakításra terveztek. 2009 végére már csak a Himprom vállalat Volgográdban lévő vegyifegyver-gyártó üzeme várt az átalakítás befejezésére.²²

*A maradikovszkiji vegyifegyver-raktárbázis és -megsemmisítő üzem
„madártávlatból”*

²¹ http://www.sptimes.ru/index.php?action_id=2&story_id=33054.

²² <http://www.bicc.de/publications/papers/paper-48.html>.

A hagyományos lőszerkészletek helyzetéről

A Szovjetunió széthullását követően örökölt teljes lőszerkészlet nagyságát csak becsülni lehet. Annyi bizonyos, hogy óriási mennyiségről beszélhetünk. Nézzünk néhány adatot: az egykori NDK területén állomásozott Nyugati Hadseregcsoporthoz mintegy 380 ezer fős létszámból, 8200 harckocsiból, 5700 db 100 mm feletti tüzérségi eszközből állt 1989-ben, és jelentések szerint 60–90 napi harcra elegendő lőszerkészlettel rendelkezett. Ezen lőszerkészlet nagy részét az NDK-ból történt csapatkivonás keretében Oroszországba (illetve kisebb mértékben Ukrajnába és Fehéroroszországba) szállították, és még ma is raktárakban vagy nyitott tárolókban van elhelyezve. Egy másik adat, ami segítheti a valós mennyiség felbecslését: 2004-ben Ukrajna területén hárommillió tonna lőszert raktároztak. Összességében az Oroszország területén tárolt teljes lőszerkészlet 25–30 millió tonnára becsülhető, ami legalább ötszöröse a jelenlegi orosz haderő szükségleteinek.

A tárolási problémákról

A szovjet haderőben használt lőszer maximum tárolási ideje 35 év körül lehet. Figyelembe véve, hogy a Szovjetunió szétesését követően csak minimális mennyiségben gyártottak lőszereket, megállapítható, hogy a raktáron lévő lőszer jelentős hányadának biztonságos tárolhatósági és felhasználhatósági ideje lejárt. De a helyzet még ennél is sokkal rosszabb: a raktáron lévő hatalmas lőszerkészletnek jelentős része még régebbi gyártmányú, van köztük olyan is, ami a második világháborúból maradt meg. Ezek a nagyon régi lőszer már nem stabilak, így azokat biztonságosan nem lehet szállítani.

A lőszer jelentős hányadát, akár 60%-át is a szabadban tárolják, így ki van téve az időjárás viszontagságainak. A lőszer jelentős része instabillá vált, ezért bármilyen mértékű rázkódásra, kémiai reakcióra vagy hőhatásra fokozottan érzékenyek. Külön problémát jelentenek a különféle tárolt rakéták, amelyek véletlenszerű működésbe lépésük esetén a lőszerraktártól nagy távolságban is veszélyeztethetik az ott élő lakosság életét és testi épségét.

A lőszer minőségi problémáin túl nagy kockázatot jelent, hogy a lőszerraktárakban általában az engedélyezett maximum kapacitásnál lényegesen nagyobb mennyiségben helyezték el a lőszereket. Sokszor az indítószervezetekkel/töltetekkel együtt tárolják a lőszereket. A túlszűfolt, ugyanakkor csak kis létszámú őrséggel és kiszolgáló személyzettel biztosított raktárakban valószínűleg nem tudják végrehajtani az indítótöltetek stabilitásának rendszeres ellenőrzését, aminek következtében nő a veszélye annak, hogy azok maguktól működésbe lépnek. A fedett és nyitott tárolókban fokozott tűzveszélyt jelentenek az ottani a fák és a növényzet. Az egyes tárolóhelyek gyakran nincsenek földszáncal körülvéve, így az esetleg bekövetkező robbanás/tűz könnyen továbbterjedhet a többi tárolóhelyre.

Ezenkívül gondot jelent az is, hogy gyakran nem megfelelő a raktárak őrzés-védelme. A kerítések sok helyen átszakadtak, biztonságtechnikai berendezésekkel csak elvétve vannak felszerelve. Sok raktár lakott területek közvetlen közelében található, így az esetlegesen bekövetkező balesetek a polgári lakosságot is veszélyeztetik.

A lőszerkérdése néha nemzetközi biztonságpolitikai viták kapcsán is előtérbe került. Erre a legjellemzőbb példa a Moldova területén állomásozó orosz csapatok kérdése. A Szovjetunió idején Moldova területén a szovjet szárazföldi csapatok 14. hadserege állomásozott, amelynek a legnagyobb lőszerraktára Colbasznában volt. 2000 előtt 42 ezer tonna lőszert tároltak itt. Az erőteljes nemzetközi nyomásra végül megkezdték a lőszer elszállítását Oroszországba. 2006-ig 20 ezer tonnát el is távolítottak Moldovából, de ezt követően Oroszország leállította a kivonást.

A lőszerkérdés és lőszerraktárak kapcsán felsorolt problémák következtében az elmúlt években több súlyos katasztrófa is bekövetkezett a lőszerraktárakban.

Dátum	Hely	Halottak/sebesültek száma	Robbanás oka
2001. 06. 08.	Ramenszkoje	0/0	rövidzárlat
2001. 06. 23.	Nercsinszk	6/1	villámcsapás
2001. 07. 21.	Burjátia	3/17	tűz/villámcsapás
2002. 07. 10.	Burjátia	3/11	tűz
2002. 10. 16.	Vlagyivosztok	0/26	bontási munkálatok
2003. június	Mari El	5/0	?
2003. 07. 12.	Vlagyivosztok	0/13	petárda
2004. 12. 07.	Acskoj-Martan	0/0	tűz
2005. 05. 17.	Kronstadt	0/6	rakodás
2005. 09. 30.	Kamcsatka	0/1	tűz
2006. 04. 28.	Szergijev Poszad	2/0	?
2009. 11. 13.	Uljanovszk	2/44	lőszer-megsemmisítés
2009. 11. 23.	Uljanovszk	8/2	rakodás
2010. 10. 28.	Arga, Amur	0/1	rakodás

Az orosz lőszerraktárakban bekövetkezett katasztrófák az elmúlt tíz évben

Amint az áldozatok számából is látszik, az egyik legsúlyosabb katasztrófa 2009 novemberében Uljanovszkban következett be, majd tíz nappal később ugyanott újabb robbanás történt, további halálos áldozatokat követelve. Dmitrij Medvegyev elnök az eset után elrendelte az összes hasonló létesítmény biztonsági ellenőrzését, az orosz védelmi minisztérium pedig bejelentette, hogy felszámolják a lakott területen lévő lőszerraktárakat, illetve egy új szövetségi programot dolgoznak ki a rakéták, lőszerkérdés és robbanóanyagok tárolása biztonságának javítására a 2012–2016 közötti időszakra.²³

A hatalmas mennyiségű – és jórészt felesleges – lőszer megsemmisítése várhatóan jelentős terheket ró az orosz költségvetésre. Egy tonna, kézi lőfegyverekhez használt lőszer megsemmisítése mintegy 127, egy tonna 152 mm-es tüzérségi gránát megsemmisítése pedig 324 euróra tehető. Azt is figyelembe véve, hogy a raktárakban tárolt lőszerkérdés jelentős hányada bármikor felrobbanhat, a lőszerkérdés megsemmisítése várhatóan személyi veszteségeket is fog okozni a tárolásban, rakodásban és megsemmisítésben részt vevő katonák körében.

²³ <http://en.rian.ru/russia/20091204/157098364.html>.

A környezetszennyezésről

Aki járt annak idején a szovjet csapatok által hátrahagyott laktanyákban, repülőtereken, annak van fogalma arról, hogy milyen mértékű volt a környezet-szennyezés a szovjet haderő által használt objektumokban és a környékükön. Egyedül Magyarországon 60 milliárd Ft-ra becsülték a szovjet csapatok mögött maradt rombolás és a többnyire a talajt és vizeket érintő szennyezés következtében bekövetkezett kárt. Csak a debreceni repülőtéren, ahol az 1991-ben végzett környezeti állapotfelmérés akkori áron 1,3 milliárd forintnyi környezeti kárt állapított meg, 386 ezer liter kerozint kellett a talajból eltávolítani, és több mint egymillió köbméter talajvizet kellett megtisztítani.

Oroszországban a helyzet valószínűsíthetően még a magyarországinál is sokkal rosszabb. Az orosz védelmi minisztérium jelenleg 12,8 millió hektár területet (ami megközelítően akkora, mint Magyarország és Svájc területe együttvéve), ebből 5,1 millió hektár erdőt használ katonai célokra. Hétmillió hektáron már megszüntették a katonai célú területhasználatot. A katonai létesítményekre az 1980-as évek közepéig a környezetvédelmi előírások nem vonatkoztak. A katonai létesítmények kötelező évi környezeti felülvizsgálatát 1993-tól kezdve kellett végrehajtani. A környezetvédelmi hatóságok azóta kényszeríthetik a szennyezés okozóját a kármentesítési követelmények betartására, és ez a haderőre is vonatkozik. 1994-től 1999-ig mintegy kétezer katonai létesítményben végeztek előértékelést, illetve környezetvédelmi szemlét. A létesítmények többsége szennyezettnek bizonyult, és nem felelt meg a környezetvédelmi előírásoknak. A létesítmények hatalmas száma miatt a szennyezés mértékét nem voltak képesek felbecsülni.²⁴

A katonai létesítmények többsége az 1950-es és az 1960-as években épült és általában elhanyagolt állapotban van. A környezeti károk többségét a létesítmények üzemeltetése idézte elő. A katonai létesítményekből kikerülő teljes hulladékmennyiségből 10 millió tonna háztartási és 850 ezer tonna ipari eredetű. A háztartási hulladék kb. 90%-át lerakják, sok esetben védelem nélküli lerakókon. Az éves üzemanyag-fogyasztás tízmillió tonnára tehető, amelyből 0,2% a szállítások során, illetve a meghibásodott tartályokból elfolyik és a talajba jut. Az olajtárolók általában rossz állapotúak, aminek következtében gyakori az olajszármazékok által okozott talajvízszennyezés, továbbá a felszíni és felszín alatti vízszennyezés. A haditengerészeti bázisokról származó szennyvizet és szilárd hulladékot rendszerint közvetlenül a tengerben helyezik el.²⁵

A szénhidrogénnel szennyezett termőterület nagysága 3100 hektárra tehető. Különösen súlyos a helyzet a katonai repülőterek körzetében, mint például a hadászati légierő által használt Engelsnél és Szolcinál, ahol a talaj, illetve a talajvíz és a felszíni víz egyaránt súlyosan szennyezett, a talajvíz felszínén szabadfázisú kerozin úszik.

²⁴ <http://www.kvvm.hu/szakmai/karmentes/annotaciok/csop5/22.htm>.

²⁵ <http://www.kvvm.hu/szakmai/karmentes/annotaciok/csop5/22.htm>.

Rendkívül súlyosan szennyezett az űrsapátok rakétaindító bázisainak, Pleszecknek és Kapusztyn Jarnak a környete. A teljes érintett terület 5–9 millió hektárra becsülhető, amelyen szétszóródtak a rakéták levált alkatrészei. Az indítás során leváló hordozórakéták különböző fokozatai is jelentős mennyiségű felhasználatlan üzemanyagot, benne erősen mérgező 1,1-dimetil-hidrazint, tartalmaznak, amivel szintén nagy mennyiségben szennyezték ezeket a területeket.

A további tennivalókról

Húsz évvel a Szovjetunió szétesése után Oroszország még mindig jelentős kihívással néz szembe: fel kell számolnia a felesleges tömegpusztító-fegyver készleteket, amelyek már nem elrettentő erőt, hanem az Oroszországi Föderáció saját lakosságának életét, illetve a terrorizmus és proliferáció erősödése miatt akár a globális biztonságot is fenyegető tényezőt jelentenek. Nemzetközi támogatással – elsősorban pénzádományokkal –, illetve orosz költségvetési ráfordítással és jelentős erőfeszítéssel sikerült elhárítani a súlyosabb tragédiák bekövetkezését. Ugyan lassan, de mégis halad az atomfegyverek és a felesleges plutónium-, illetve más, az atomfegyverek előállításához szükséges hasadóanyag-készletek felszámolása, és biztonsági helyzetük sokat javult az elmúlt években. Még ha a meghatározott határidőn túl is, de néhány éven belül sikeresen felszámolják a világ legnagyobb vegyifegyver-készletét. Az óriási, nagyrészt felesleges lőszerkészlet és a súlyos környezetszennyezés kapcsán azonban még óriási feladat vár Oroszországra, olyan feladat, amely még a végrehajtásukra szánt költségkeretek jelentős növelése esetén is csak évtizedek alatt hajtható végre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aleksandr Nikitin – Igor Kudrik – Thomas Nilsen:
The Russian Northern Fleet: Sources of Radioactive contamination.
Bellona Foundation, 1996, ISBN 82-993138-5-6.
http://www.bellona.org/reports/The_Russian_Northern_Fleet_report_chapters/1175941317.21, letöltés: 2010. 12. 01.
- Bimal N. Patel:
Costs and Benefits of the Chemical Weapons Disarmament, 2005.
<http://www.bicc.de/publications/papers/paper-48.html>,
letöltés: 2010. 12. 01.
- Consolidating Fissile Materials in Russia's Nuclear Complex.
International Panel for Fissile Materials, 2009.
http://www.fissilematerials.org/ipfm/site_down/rr07.pdf,
letöltés: 2010. 12. 02.
- International Panel for Fissile Materials.
http://www.fissilematerials.org/ipfm/pages_us_en/disarmament/dispositionofpuandheu/dispositionofpuandheu.php,
letöltés: 2010. 12. 02.

- A Magyar Köztársaság Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium honlapja.
<http://www.kvvm.hu/szakmai/karmentes/annotaciok/csop5/22.htm>,
letöltés: 2010. 12. 02.
- Protecting Nuclear Weapons Material in Russia.
http://www.nap.edu/openbook.php?record_id=9469&page=8,
letöltés: 2010. 12. 02.
- Reducing and Eliminating Nuclear Weapons:
Country Perspectives on the Challenges to Nuclear Disarmament.
International Panel on Fissile Materials, ISBN 978-0-9819275-5-8,
http://www.fissilematerials.org/ipfm/site_down/gfmr09cv.pdf,
letöltés: 2010. 12. 01.
- RIAN hírügynökség.
<http://en.rian.ru/russia/20091204/157098364.html>,
letöltés: 2010. 12. 01.
- RIAN hírügynökség.
<http://en.rian.ru/world/20100413/158564782.html>,
letöltés: 2010. 12. 02.
- Robert S. Norris – Hans M. Kristensen: „*Russian Nuclear Forces, 2010*”.
Nuclear Notebook, Natural Resources Defense Council, Bulletin of Atomic
Scientists, January/February 2010.
<http://thebulletin.metapress.com>, letöltés: 2010. 12. 01.
- Roszsijszkaja Gazeta.
2010. 11. 24.
- The St. Petersburg Times.
http://www.sptimes.ru/index.php?action_id=2&story_id=33054,
letöltés: 2010. 12. 03.
- Thomas B. Cochran – Robert S. Norris – Oleg A. Bukharin:
Making the Russian Bomb: from Stalin to Yeltsin. Westview Press, 1995.
http://docs.nrdc.org/nuclear/files/nuc_01019501a_138.pdf,
letöltés: 2010. 12. 01.
- Vojenno-Promislennij Kurier.
No. 43, 2010. november 03-10, 2010.

OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ – MEGÚJULÓ HADERŐ

Az Oroszországi Föderáció megalakulásával gyökeres politikai és gazdasági változások történtek az orosz társadalomban. Ma már kijelenthetjük, hogy Oroszország piacgazdasággal bír – bár ezt sokan kétségbe vonják –, amely még az eredeti tőkefelhalmozás idejét éli át. Az orosz legfelső állami vezetés – 2000 óta, Vlagyimir Putyin elnök hatalomra kerülésével – nagyon józanul értékeli az ország gazdasági fejlődésének történelmi lehetőségét. Tisztában vannak a gazdasági diverzifikáció szükségességével, amihez megfelelő anyagi forrást biztosít a páratlan természeti gazdagság, többek között az energiahordozók területén is. Mind Putyin, mind Medvegyev elnök többször is kijelentette, hogy a gáz- és az olajtartalékok végesek – véleményük szerint mintegy 60–80 évre elegendőek. Ezért az energiahordozók exportjából származó bevételek jelentős részét a gazdaság fejlesztésére fordítják annak érdekében, hogy ha elfogynak a tartalékok, akkor a gazdaság valamilyen új energiaforrással továbbra is versenyképes maradjon.

Áttérés a globális hadviselés elméletéről a gyorsreagálású, lokális hadviselésre

Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői az elmúlt 18 év alatt komoly reformokon, azon belül létszámcsoökkentéseken mentek keresztül. Az igazi szerkezet-átalakítás azonban csak Anatolij Szergyukov védelmi miniszter kinevezésével indult el. Ugyan már korábban is voltak komoly átalakítási törekvések, de azok sorra elhaltak a „régí vágású” tábornokok ellenállásán. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy egy kívülről jött „civil” miniszternek nincsenek kötődései a haderőhöz, s így minden fájdalom nélkül képes felszámolni a régi rendszer megcsontosodott szervezeti elemeit, vagy gyökeresen átalakítani azokat. Ennek megfelelően 2008 októberében hirdette meg Anatolij Szergyukov védelmi miniszter a következő haderőreformot „*Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek új arcúlat*” dokumentummal, amelynek főbb elemei az alábbiak:

- a központi vezetői és parancsnoki szervek – Védelmi Minisztérium (VM), Vezérkar (VK), haderőnemi parancsnokságok és seregtestek) átszervezése és a létszámuk csökkentése;
- a szárazföldi csapatok átszervezése katonai körzet–hadműveleti parancsnokság–dandár lépcsőkre;
- a katonai körzetek területén lévő valamennyi katonai szervezet (légierő, haditengerészet és légideszant csapatok is) alárendelése az adott körzet parancsnokságának, azaz összhaderőnemi parancsnokságok létrehozása;
- a légideszantcsapatok átszervezése hadosztályokból dandárokká;
- a katonai alakulatok számának csökkentése;
- a keretalakulatok felszámolása (a megmaradó alakulatok mindegyike állandó harcászati szükségű lesz);

- a tisztek létszámának csökkentése, az állománykategóriák arányainak megváltoztatása;
- a tiszthelyettesi állomány létrehozása;
- a katonai felsőoktatás átszervezése, központosítása;
- a tartalékos rendszer és kiképzés átalakítása.¹

Az átalakítás mértékének jobb megértése érdekében fontosnak tartom áttekinteni az Oroszországi Föderáció haderejének előző strukturális felépítését és területi diszlokációját.

„Az orosz fegyveres erők átalakítása valójában már a megalakulásuk pillanatával, 1992-ben megkezdődött, amikor a politikai és katonai vezetés felismerte, hogy a volt Szovjetuniótól megörökölt, túlméretezett haderő fenntartása meghaladja az ország teherbíró képességét. Egy sor objektív tényező (a Kelet-Közép-Európából és a volt szovjet tagköztársaságokból kivonásra került alakulatok átdiszlokálási problémái, az atomüteg újrendezése, az orosz határokon belüli új hadászati csoportosítások létrehozásával kapcsolatos problémák, jelentős létszámcsökkentés stb.), valamint az átalakításhoz nélkülözhetetlen szubjektív feltételek meglétének a hiánya azonban nem tették lehetővé egy valódi reform következetes végrehajtását. Ennek következtében felerősödtek a negatív tendenciák, a teljes katonai szervezet állapota elérte a kritikus szintet és a további késlekedés beláthatatlan következményekkel járt volna.

Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői megalakulásuk óta lényegében három haderőreform-kísérleten keresztül jutottak el a 2008-as állapotukhoz. Mindhárom kísérlet alapvetően több szakaszban kívánta a haderő korszerűsítését megoldani és valamennyinek közös jellemzője volt, hogy jelentős létszámcsökkentést, alapos strukturális átalakítást célzott meg – minimális költségvetési támogatottsággal.”²

Az 1990-es évek végéig tartó haderő-átszervezések, valamint a későbbi létszámcsökkentések eredményeként alakult ki a 2008. évi 1 millió 134 ezres összlétszám.

A haderő struktúrája az alábbi volt:

Haderónemek:

- Szárazföldi Csapatok;
- Légierő;
- Haditengerészeti Flotta.

Önálló fegyvernemek:

- Hadászati Rakéta Csapatok;
- Kozmikus Csapatok;
- Légideszant Csapatok.

¹ Anatolij Szergyukov védelmi miniszter haderőreform-programja.
http://nvo.ng.ru/forces/2008-12-12/1_reform.html, letöltés: 2008. 12. 12.

² Tömösváry Zsigmond – Dr. Nagy László: *Oroszország a harmadik évezred küszöbén*. Budapest, 1999, Honvéd Kiadó. 44. o.

A Szárazföldi Csapatok katonai körzetekre tagozódtak, a körzetek állományában általában egy-három hadsereg és egy-két hadtest volt.

1. ábra. Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői Katonai Körzetei 2008-ban ³
(Forrás: Internet)

- Leningrádi Katonai Körzet
- Moszkvai Katonai Körzet
- Észak-Kaukázusi Katonai Körzet
- Volga menti–Uráli Katonai Körzet
- Szibériai Katonai Körzet
- Távol-Keleti Katonai Körzet
- Kalinyingrádi Különleges Terület (a Balti Flotta alárendeltségében)

Az orosz hadművészet szerint az Fegyveres Erők fő erejét a Szárazföldi Csapatok képezik, miszerint: „Ez a haderőnem képes elfoglalni és ellenőrzése alá vonni egy megadott területet. Bármilyen példát is veszünk elő mindig az a végkövetkeztetés, hogy a korszerű technika mellett a döntő harcot mindig a gyalogság vívja meg (például Afganisztán), lehet az különleges, tengerészgyalogos, vagy összefegyvernemi egység. Oroszország olyan szárazföldi erővel rendelkezik, amely képes megvédeni az ország területének integritását. Ez pedig igen nagy területet jelent, hiszen az Oroszországi Föderáció országhatárának hossza mintegy 22,5 ezer kilométert tesz ki.

A Szárazföldi Erők képezik az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek a fő területi csoportosításait, amelyek képesek a többi haderő- és fegyvernemmel együttműködve biztosítani a meghatározott régiókban a terület sérthetlenségét.

A szárazföldi erők létszáma mindig a teljes haderő létszámának egyharmada, vagyis 1 100 000 harmada, azaz mintegy 365 ezer fő.”⁴

³ <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/mo-md.htm>, letöltés: 2008. 02. 06.

⁴ Alekszej Maszlov vezérezredes, a Szárazföldi Csapatok főparancsnokának éves tájékoztatója az Oroszországban akkreditált véderő attasék számára. Moszkva, 2007, személyes részvétel.

A Szárazföldi Csapatok átszervezése

A „Szergyukovi” haderőreform megvalósításával optimalizálták a Szárazföldi Csapatok vezetését. Felszámolták a seregtesteket és magasabbegységeket. Kialakították a **katonai körzet–hadműveleti parancsnokság–dandár** vezetési szinteket.

A reform során felszámoltak 23 hadosztályt, amelyek állományát 12 gépesített lövészdandárba szervezték át. Jelenleg a Szárazföldi Csapatok állományát 85 dandárba szervezték, az alábbi felbontásban:

4 harckocsidandár	4 rakéta-tüzérdandár
35 gépesített lövészdandár	9 légvédelmi rakétadandár
1 harci támogató dandár	1 műszaki dandár
9 rakétadandár	12 híradó dandár
9 tüzérdandár	1 REH dandár ⁵

Továbbá a szervezetbe tartozik még 17 önálló egyéb rendeltetésű támogató ezred, valamint 60 raktárbázis. A Szárazföldi Csapatok létszáma 270 ezer fő, azon belül a dandárok személyi állományának létszáma pedig a korábbi ezredek létszámának a 2-2,5-szerese lesz a reform végére.

2. ábra. Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői Katonai Körzetei 2010-ben⁶
(Forrás: Internet)

- Nyugati Katonai Körzet
- Központi Katonai Körzet
- Déli Katonai Körzet
- Keleti Katonai Körzet

⁵ http://www.odnako.ru/magazine/main_theme/novaya_armiya_novoj_rossii/, letöltés: 2010. 10. 24.

⁶ <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/mo-md.htm>, letöltés: 2008. 02. 06.

Dmitrij Medvegyev elnök 2010. szeptember 20-án írta alá a katonai körzetek átalakításáról szóló utasítást. Eszerint az eddigi hat katonai körzet és az egy különleges terület helyett az ország területét négy katonai körzetre (a Moszkvai és Leningrádi KK-ből a Nyugati Katonai Körzetet, az Észak-Kaukázusi KK-ből és a Volga menti–Uráli KK részeiből a Déli Katonai Körzetet, a Szibériai KK-ből és Volga menti–Uráli KK nagyobb részéből a Központi Katonai Körzetet, valamint a Távol-Keleti KK-ből a Keleti Katonai Körzetet), azaz lényegében hadművelleti–hadászati parancsnokságra osztják fel.

A haderőstruktúra leglényegesebb változása – a területi felosztottság mellett – **a hadművelleti–hadászati parancsnokságok létrehozása**, amely egyébként megfelel a korábbi, „Balujevszkiji” haderőreform alapelveinek:

- Hadászati Nukleáris Erők Parancsnoksága;
- Légi-kozmosz Védelem Parancsnoksága;
- Szállítási Parancsnokság;
- „Nyugat” Parancsnokság;
- „Dél” Parancsnokság;
- „Kelet” Parancsnokság.⁷

A hadművelleti–hadászati parancsnokság parancsnoka az adott katonai körzet mindenkor parancsnoka.

Az orosz haderő jelenlegi szerkezete azt mutatja, hogy történtek bizonyos változások az orosz hadászatban. Nem a teljes globális hadviselésben gondolkodnak, de még nem voltak képesek megszabadulni a front szinttől. Az Oroszországi Föderáció területi épségének és a nemzet függetlenségének megvédéséhez nem okvetlenül szükségesek a nagyon szigorú vázra felépített, állandó összetételű haderőstruktúrák, azaz a katonai körzetek, vagyis a frontok.

Hadászati szempontból a legjelentősebb változás az egyesített összhaderőnemi parancsnokságok (hadművelleti–hadászati parancsnokságok) létrehozása, amelyek minősített időszakban alakulnak meg az adott Katonai Körzet parancsnokságának állományából a Katonai Körzet mindenkor parancsnokának vezetése alatt. A Katonai Körzet területén – korábban az adott hadászati irányban (sávban) – diszlokáló összes haderőnemi (kivéve Hadászati Rakéta Csapatokat és a Kozmosz Csapatokat) egység az egyesített összhaderőnemi parancsnokság alárendeltségébe tartozik. A megalakult hadművelleti–hadászati parancsnokságok feladata a harc megvívása, míg a hátramaradó Katonai Körzet szervezeti egységeinek a feladata a mozgósítás, kiképzés és utánpótlás biztosítása harcoló csapatok számára. Ebből az alkalmazási és feltöltési rendszerből következik az orosz katonai vezetők ragaszkodása a kötelező sorkatonai szolgálat megtartásához, hiszen így biztosítható a minősített időszakban a megfelelő mennyiségű (és minőségű) mozgósítható tartalékos állomány.

⁷ http://www.mk.ru/daily/188064.html?phrase_id=1625933, letöltés: 2008. 02. 25.

⁸ Az orosz terminológia szerint оперативно–стратегическое командование, amely a parancsnokság művelleti tevékenységét, azaz a harc vezetését jelenti. A hadművelleti–hadászati parancsnokság alárendelt csapatainak összetétele rugalmasan alakítható, a várható feladatoknak megfelelően.

A haderő ilyen mértékű és irányú átalakítását az az orosz vélekedés tette lehetővé, amely szerint az elkövetkezendő évtizedekben Oroszország érdekeit esetlegesen és alapvetően is a posztszovjet térségben folytatott lokális fegyveres harcokban kell megvédeni. Tehát nem globális hadviselésről, hanem maximum helyi jellegű fegyveres összetűzésekről lehet szó. Ehhez megfelelő mennyiségű és minőségű fegyveres erőre van szükség. Vagyis kis létszámú, de gyors reagálási képességgel bíró haderőre a megfelelő. Ezért is számolták fel a keretalakulatokat, és az összes békealakulatot teljes feltöltöttségűvé és állandó harckészültségűvé alakították át. Továbbá orosz értékelések szerint Oroszország biztonságát a nagyhatalmaktól (alapvetően az Egyesült Államoktól és a NATO-tól) a nukleáris visszatartó erők fogják garantálni. Az orosz szakértők véleménye szerint a belátható jövőben nem kell számolni egy globális szárazföldi támadással Oroszország területe ellen. Egyébként is egy ilyen méretű támadás előkészítésére (alapvetően az Amerikai Egyesült Államok, a NATO és Kína részéről) hosszabb mozgósítási–kiképzési időszakra, valamint az orosz határ mentén történő felvonulásra sok időre lenne szükség. Mindezt nem lehet észrevétlenül végrehajtani. Így a háborút megelőző fenyegetettségi időszak elegendő időt hagy az orosz haderő megfelelő válaszlépéseinek megtételére. Ezek a tények lehetővé teszik a követelmények szintjének csökkentését a tartalék erőkkel szemben. Feleslegessé válik a költséges keretalakulatok fenntartása. (Itt utalnék arra az orosz vélekedésre, amely szerint csak a kötelező sorkatonai szolgálat megtartásával lehet biztosítani megfelelő mennyiségű és minőségű tartalékos állományt.)⁹

A haderő rendfokozati kategóriáinak tervezett változtatását jól tükrözi a tisztikar várható átalakítását összefoglaló táblázat:

1. táblázat

Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői tiszti állományának jelenlegi és a reform utáni rendfokozati létszámviszonyai¹⁰

Megnevezés	2008	2012
Az OF FE létszáma	1 134 000	1 000 000
Tisztek összlétszáma	355 000	150 000
Tábornok	1 200	900
Ezredes	25 665	9 100
Alezredes	88 585	15 000
Őrnagy	99 550	25 000
Százados	90 000	40 000
Főhadnagy és hadnagy	50 000	60 000

⁹ Mihail Barabanov, a Moscow Defense Brief főszerkesztője.
http://www.odnako.ru/magazine/main_theme/novaya_armiya_novoj_rossii/, letöltés: 2010. 10. 24.

¹⁰ Anatolij Szergyukov védelmi miniszter haderőreform-programja.
http://nvo.ng.ru/forces/2008-12-12/1_reform.html, letöltés: 2008. 12. 12.

Az egymilliós haderő állománykategória szerinti összetételét az alábbi adatok ismeretében „könnyedén” meg tudjuk határozni. Induljunk ki abból, hogy a tisztek létszáma 150 ezer. Az elképzelések szerint minden tisztre két tiszthelyettes fog jutni. Így már 450 ezer fő hivatásos állományú katonáról beszélhetünk. A vezérkari főnök, Makarov hadseregtábornok többször kijelentette, hogy mintegy 100 ezer szerződéses katonával számolnak. Ha összeadjuk a hivatásos és a szerződéses állomány létszámát, akkor 500–550 ezer főt kapunk, amelyből következik, hogy a sorállomány létszáma – az egymilliós haderőt alapul véve – mintegy 450–500 ezer fő lehet. Ez meg is felel annak az adatnak, amely szerint minden behívás alkalmával (évente kétszer, tavasszal és ősszel) körülbelül 250–300 ezer fő közötti létszámot mozgatnak.

A különböző állománykategóriák létszámviszonyainak meghatározásakor az alábbi szabályból indultak ki:

– hadnagy alárendeltségében	=	szakasz	30 fő;
– százados alárendeltségében	=	század	100 fő;
– alezredes alárendeltségében	=	zászlóalj	500 fő;
– ezredes alárendeltségében	=	ezred–dandár	3 000 fő;
– vezérőrnagy alárendeltségében	=	dandár–hadosztály	10 000 fő;
– altábornagy alárendeltségében	=	hadsereg	50 000 fő;
– vezérezredes	=	katonai körzet	500 000 fő. ¹¹

A haderő egymilliós létszáma nem tekinthető végleges nagyságrendnek. Az orosz szakértők között igen tekintélyesnek számító Alekszej Arbatov, az Oroszországi Tudományos Akadémia Nemzetbiztonsági Központja igazgatójának véleménye szerint Oroszországnak körülbelül 600–800 ezer fős haderőre van szüksége. Arbatov ezt a számot úgy kapta, hogy véleménye szerint az orosz haderőnek egy-két helyi vagy regionális háborúban való részvétellel kell számolnia, ami mintegy 100 ezer főt jelenthet. Ha figyelembe vesszük, hogy egyszerre lehet fegyveres konfliktus a Kaukázusban és Közép-Ázsiában, akkor ez a szám 200 ezer fő lehet. A haderő teljes struktúráját tekintve – többi haderőnem és fegyvernemi csapatok – mintegy 600–800 ezer főből álló hadsereg képes lenne ellátni az ország biztonsága garantálásából adódó feladatokat.¹²

A légierő átalakítása

Az Oroszországi Föderáció geopolitikai helyzete megköveteli, hogy az ország rendelkezzen olyan légierővel, amely megfelelő visszatartó erőt jelent és adott esetben képes semlegesíteni bármilyen úrból jövő vagy légi fenyegetést. Ez a stratégiai feladat szükségessé teszi a légierő megfelelő technikai felszereltségét és színvonalát. Az a tény, hogy Oroszország a Föld szárazföldi részének az 1/6-án terül el, olyan képességet követel a légierőtől, amely lehetővé teszi az említett fizikai

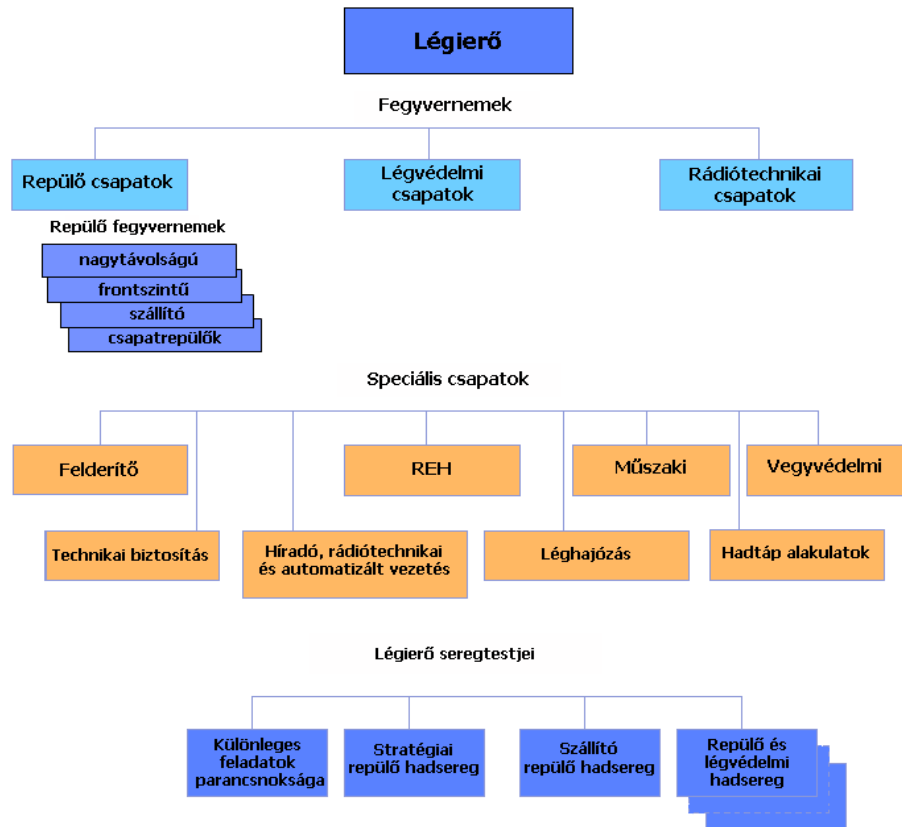
¹¹ Anatolij Szergyukov védelmi miniszter nyilatkozata a «Независимое Военное Обозрение» „Független Katonai Szemle” lap hasábjain. 2008. 12. 12.

¹² http://nvo.ng.ru/concepts/2009-04-24/10_krugstol.html, letöltés: 2009. 04. 24.

(geológiai) dimenzióban való alkalmazást úgy éjjel, mint nappal, valamint bonyolult időjárási viszonyok közepette.¹³

A „Szergyukovi” haderőreform keretében komoly változások lesznek a légierőnél. *2012-re a légierő az alábbi vezetési szintekből fog állni:*

- hadműveleti–hadászati parancsnokságokból;
- légi-kozmosz parancsnokság;
- nagytávolságú (hadászati) repülő parancsnokság;
- szállító-repülő parancsnokság;
- négy légierő és légvédelmi parancsnokság.

3. ábra. A légierő 2008. évi szervezeti struktúrája¹⁴

¹³ Vlagyimir Mihájlov hadseregtábornok, a Légierő főparancsnokának éves tájékoztatója az Oroszországban akkreditált véderő attasék számára, Moszkva, 2007, személyes részvétel.

¹⁴ Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői 2007. VM kiadványa. 189. o.

Az átszervezést követően a légierő csapatai is áttérnek a dandár szervezetre. Megszűnnek a repülőhadseregek, -hadosztályok és -ezredek, helyettük repülőbázisok lesznek, összesen 55. A 37. repülőhadsereg (nagyávolságú repülőcsapatok) bázisán létrehozták a Nagytávolságú Repülő Parancsnokságot. A 61. repülőhadsereg bázisán pedig felállították a Légi-szállítási Parancsnokságot.

A légvédelmi hadtestek és hadosztályok szintén felszámolásra kerülnek, azok bázisán hozzák létrehozzák a légi-kozmosz csapatok 13 dandárját. Medvegyev elnök 2010. december 7-én írta alá a rakétavédelmi és légvédelmi csapatok egyesítését. A 13 légi-kozmosz dandárt elosztják a négy hadművelési-hadászati parancsnokság és a hadművelési-hadászati szintű Légi-kozmosz Parancsnokság között.¹⁵

A rádiótechnikai csapatok ezred szervezésben maradnak. A jelenlegi 340 alakulat helyett 180 lesz.¹⁶

A sorba csak a légideszant csapatok „nem álltak be”. Az önálló fegyvernem beintegrálását az új struktúrába a légideszant csapatok főparancsnoka, Samanov altábornagy lobbizása mentette meg. Sőt, még a hadosztály szervezés (összesen négy hadosztály) is megmaradt. Véleményem szerint ez csak átmeneti állapot, hiszen előbb vagy utóbb úgyis beintegrálják a légideszantosokat az új struktúrába, valószínűleg szétszítják a hadművelési-hadászati parancsnokságok között.

A fenti három parancsnokság létrehozásával gyakorlatilag kialakították a már korábban említett „Balujevszkiji” hadászati struktúrát. Szinte biztosra vehető, hogy a közeljövőben a Hadászati Rakéta Csapatok és a Nagytávolságú Repülő Parancsnokság, illetve a hadászati haditengerészeti nukleáris erők összevonásával megalkotják a Hadászati Nukleáris Erők Parancsnokságát.

A Haditengerészeti Flotta átalakítása

Az orosz haditengerészet fejlesztésének középpontjában a nukleáris hadászati rakétákat hordozó atommeghajtású tengeralattjárók új, negyedik generációs változatának a megépítése és hadrendbe állítása mellett az új hadászati rakéták („Bulava”¹⁷) rendszerbe állítása áll. Bár egyes szakértők szerint ezek az új rakéták nem igazán új generációs eszközök, hanem a „Topol” fedőnév alatt kifejlesztett szárazföldi indítású hordozórakéták továbbfejlesztett változatáról van szó. A valóban új rakéták megalkotása még várat magára.

A helyzet reális értékelése érdekében elemzik a haditengerészet jelenlegi helyzetét és a várható fenyegetések, kihívások tükrében határozzák meg azokat a képességeket, amelyek a jövőben szükségessé válhatnak.

¹⁵ Mihail Barabanov, a Moscow Defense Brief főszerkesztője.

http://www.odnako.ru/magazine/main_theme/novaya_armiya_novoj_rossii/, letöltés: 2010. 10. 24.

¹⁶ http://nvo.ng.ru/forces/2008-12-12/1_reform.html, letöltés: 2009. 03. 25.

¹⁷ „Bulava” – SS-N24, a Haditengerészeti Flotta új, fejlesztés alatt lévő ballisztikus rakétájának kódneve, jelentése: „buzogány”.

2. táblázat

Az orosz haditengerészet flottacsoportosításainak eszközparkja¹⁸

Típus	Összesen	ÉF	CSOF	FTF	BF	KTF
Tengeralattjárók mindösszesen	71	42	25	2	2	
Atomhajtóműves-tengeralattjáró ballisztikus rakétával	15	11	4			
Atomhajtóműves-tengeralattjáró robotrepülőgéppel	10	4	6			
Többcélú atom tengeralattjáró	20	14	6			
Különleges rendeltetésű atomhajtóműves-tengeralattjáró	6	6				
Dízel-elektromos tengeralattjáró	20	7	9	2	2	
Hadihajók mindösszesen	264	61	63	44	65	33
Anyahajó	1	1				
Rakétacirkáló	6	3	2	1		
Nagy tengeralattjáró elhárító	11	5	4	2		
Aknahordozó	10	4	4		2	
Őrnaszád	8	1		3	3	1
Kis tengeralattjáró elhárító	36	10	10	8	8	
Rakétahordozó	18	5	4	4	5	
Rakétanaszád	29		8	6	10	5
Tüzérraszád	8					8
Aknakutató	77	19	15	11	22	10
Nagy deszanthajó	26	6	6	7	7	
Közepes deszanthajó	1			1		
Kis deszanthajó	5				3	2
Deszant naszád	28	7	8	1	5	7

¹⁸ A DUMA (az OF kétkamarás parlamentjének alsóháza) Védelmi Bizottságának készített tanulmány, 2006.

Orosz katonai szakértők fő viszonyítási alapnak az Amerikai Egyesült Államok haditengerészetét tekintik, bár a szovjet időkben sem volt a két akkori világhatalom tengeri flottája azonos szinten. Az 1990-es években bekövetkezett kényszerű csökkentések és a szükségessé váló műszaki fejlesztés elmaradása még inkább oda vezetett, hogy a mai orosz haditengerészet jelentősen alulmarad az amerikai erőkhöz képest, és ez a tendencia várhatóan tovább folytatódik. Moszkva úgy értékeli, hogy a paritás megteremtése és fenntartása érdekében a mennyiségi egyenlőség újrateremtésének időigényessége miatt most a minőségi fejlesztésre van szükség, ami szintén bizonyos időt és anyagi ráfordítást igényel. Ezért a hadra fogható eszközöket a lehető leghosszabb ideig rendszerben akarják tartani. Azonban azért, hogy elegendő pénz jusson a hadra fogható eszközökre, meg kell szabadulni azoktól a tengeralattjáróktól és hajóktól, amelyek javítási költsége irreálisan magas, vagy rendszerben tartásuk sem anyagi, sem műveleti szempontból nem kifizetődő. Ebből adódóan a közeljövőben az orosz haditengerészet eszközparkja mintegy egyötödével fog csökkenni. Minden egyes hajó esetében külön vizsgálatot vezetnek le, és azokat, amelyek jelentős anyagi ráfordítás mellett – ami azt jelenti, hogy meghaladja egy hasonló hajó előállítási költségének az 50%-át –, sem képesek megfelelni a rendeltetésüknek, véglegesen ki vonják a haditengerészet állományából. Vagyis ezeket az eszközöket feldarabolják és beolvasztják.

Az orosz haditengerészet fejlesztési programja¹⁹ kimondja, hogy azokat az eszközöket, amelyek még képesek a minimális hadrafoghatósági szintre, minimális pénzráfordítással továbbra is rendszerben kell tartani. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a korszerűsíthető régi hajókat meg akarják őrizni azokra az időkre, amikor majd lesz megfelelő anyagi-pénzügyi alap a modernizálásukra.

A hadra fogható hajók harcképességét tovább kívánják fokozni a fegyverzet korszerűsítésével. A kísérleti stádiumban lévő fejlesztéseket minél rövidebb idő alatt be akarják fejezni, hogy alkalmazhassák azokat a tengerészeti fegyverzeti rendszerek korszerűsítésben. A fejlesztések megvalósítása során előtérbe helyezik az élvonalbeli orosz technológiákat. Az új tengeralattjárók és hajók építése során figyelembe fogják venni az adott hadszíntéren minimálisan szükséges csoportosítás összetételének jellemzőit. Vagyis a valószínűsíthető harci feladatok végrehajtására olyan minimálisan elegendő hajócsoporthozást terveznek létrehozni, amely képes garantálni a várható alkalmazási térségben az erőegyensúlyt. Ennek érdekében átvizsgálják az eddigi hajóépítési technológiákat, és olyan többcélú eszközöket akarnak megépíteni, amelyek biztosítják a flották rugalmas, az adott feladatok végrehajtásához szükséges harcképességét. Vagyis nem csak nagyteljesítményű atommeghajtású tengeralattjárókra és hajókra van szükség, hanem kisebb, többcélú felhasználásra alkalmas dízel meghajtású tengeralattjárókat és hajókat is rendszerbe fognak állítani.

Összességében olyan hajóösszetételt tartanak szükségesnek, amely biztosítja bármely agresszor vagy annak szövetségese ellen mérendő „kritikus” (számára nem elfogadható) csapást úgy a tengereken, mint a parton, lehetőleg minél messzebb Oroszország határaitól.

¹⁹ A DUMA (az OF kétkamarás parlamentjének alsóháza) Védelmi Bizottságának készített tanulmány, 2006.

A fentiekben meghatározott képességek biztosítása érdekében az alábbi eszközökre és flottacsoportosításokra van szükségük:

- hadászati haditengerészeti nukleáris erők;
- tengeralattjárók;
- felszíni hadihajók;
- harcbiztosító és kiszolgáló hajók;
- haditengerészeti légierő.

Kiutat az új kihívásoknak megfelelő harcképességgel rendelkező haditengerészet kialakítása jelenthet, aminek gátat szab a még mindig elégtelen finanszírozás és a haditengerészet reformjának elodázása. Ugyanis nincs még egységes elképzelés a jövő orosz haditengerészetéről. A flotta vezetése ragaszkodik a jelenlegi struktúrához, míg a modern katonapolitikai helyzet új képességeket követel meg, amely csak a haditengerészet átszervezésével biztosítható.

„Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek új arculata” elnevezésű reformprogram a haditengerészetet is érinti. A jelenlegi 240 alakulatból álló haditengerészet az átalakítás után mintegy a felét, azaz 123 alakulatot foglal majd magába. Az új haderőstruktúra szerint a haditengerészet alakulatai az adott Katonai Körzet (hadműveleti–hadászati parancsnokság) parancsnokának lesznek alárendelve. Ide kívánczik az az információ, miszerint „megtört a jég”, ugyanis Szipidenko tengernagy személyében egy admirális lesz Katonai Körzet parancsnoka, amely beosztást korábban (történelmi távlatban is) kizárólag lövészparancsnok tölthetett be.

A Nemzeti Biztonsági Stratégia és a haderőreform

Oroszország biztonságát veszélyeztető források három típusát határozzák meg a szakértők – amelyek elhárításában valamely formában szerepet kapnak az OF Fegyveres Erői –, ezek a külső, belső és a határon túlról jövő fenyegetések. A Nemzeti Biztonsági Stratégiában a fegyveres erők fejlesztésének alapvető prioritásainál figyelembe veszik a világ katonapolitikai helyzetében jelentőssé vált olyan új típusú kihívásokat, mint a nemzetközi terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek terjedése, az etnikai és vallási radikalizmus, a szervezett bűnözés és a kábítószer-kereskedelem.

Rendkívül fontos, új eleme az orosz Nemzeti Biztonsági Stratégiának az a tézis, hogy Oroszország meg fogja védeni gazdasági érdekeit a világon bárhol, és erre a haderőnek késznek kell lennie.

Az orosz haderő szerkezetének teljes átalakítása gyakorlatilag megvalósult. Az új struktúra megfelel a Balujevszkij hadseregtábornok által megfogalmazott struktúrának (*Hadászati Nukleáris Erők Parancsnoksága, Légi-kozmosz Védelem Parancsnoksága, Légi-szállítási Parancsnokság, „Nyugat” Parancsnokság, „Dél” Parancsnokság, „Kelet” Parancsnokság*), bár az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői hadászati struktúrája hivatalosan maradt a korábbi.²⁰

²⁰ <http://www.mil.ru/848/1045/index.shtml>, letöltés: 2010. 12. 10.

Haderónemek:

- Szárazföldi Csapatok;
- Légierő;
- Haditengerészeti Flotta.

Önálló fegyvernemek:

- Hadászati Rakéta Csapatok;
- Kozmikus Csapatok;
- Légideszant Csapatok.

A valóságban azonban már az új haderőszerkezet működik, mivel a haderőnemi parancsnokságok szerepe a csapatok szakmai irányítására, kiképzésére és az új technikai eszközök harcászati-technikai adatainak meghatározására korlátozódik. A csapatok vezetését a Katonai Körzetek, azaz a hadműveleti-hadászati parancsnokságok végzik. Ennek megfelelően a hadászati struktúra az alábbiak szerint alakul *(amit a már fentiekben említett, Medvegyev által aláírt utasítás – amelyben elrendeli a rakétavédelmi és légvédelmi csapatok egyesítését a légi-kozmikus parancsnokság alárendeltségében 2011. december 1-jéig – csak megerősít.)*:

- Nyugati Katonai Körzet;
- Déli Katonai Körzet;
- Központi Katonai Körzet;
- Keleti Katonai Körzet;
- Hadászati Rakéta Csapatok;
- Nagytávolságú Repülő Parancsnokság;
- Légi-kozmikus Parancsnokság;
- Légi-szállítási Parancsnokság.

„Mindössze” a Hadászati Nukleáris Erők Parancsnokságát kell felállítani a haderő teljes, a kor színvonalának megfelelő képességekkel bíró struktúrájának megvalósítása érdekében.

Szergjukov védelmi miniszter új programja a haderő arculatának átalakítására egy új, véleménye szerint gyorsabb reagálású parancskiadási rendszert biztosít. A dinamikusabb vezetés – a parancskiadás és a végrehajtás megkezdése között eltelt idő csökkentése – érdekében a régi *katonai körzet–seregtest–hadosztály–ezred* lépcsők helyett egy új struktúrát alakítottak ki: **katonai körzet–hadműveleti parancsnokság–dandár**.

Némely orosz szakértők véleménye szerint helytelen a hadosztály lépcső megszüntetése, mert az ilyen magasabbegység az a katonai formáció, amely megfelelő nagyságú és hatékonyságú logisztikai biztosítással rendelkezik. Ezzel szemben a dandár szervezeti egység ugyan hatékonyabb és önállóbb, mint az ezred, de nem rendelkezik megfelelő logisztikai tartalékokkal a hosszabban tartó hadműveletekben való részvételre.

A haderő képességének növelése szempontjából a szerkezeti átalakításokon túl új fegyverzet-technikai eszközök rendszerbe állítása is szükséges az elavult régi szovjet haditechnikai eszközök felváltására. Az orosz kormány példa nélküli forrásokat biztosít az elkövetkező tíz évben (2011–2020) a haderő fegyverzetének felújítására. Az állami fegyverzetbeszerzési terv a következő évtizedben mintegy 23 trillió rubelt irányoz elő. Ebből 19 trillió jut a Fegyveres Erőkre, a többi az egyéb erőszakszervezetek fegyverzeti beszerzését biztosítja. A mai árfolyamon számolva (1 USD = 31 RUB) a haderő számára 612 milliárd USD áll rendelkezésre, csak a fegyverzet-technikai eszközök beszerzésére. Ez évente több mint 61 milliárd USD, ami csaknem a másfélszerese a Védelmi Minisztérium éves költségvetésének.

Az orosz állami fegyverzetbeszerzési terv fő célja, hogy 2011–2020 között 70–80%-osra növeljék az orosz haderőben hadrendbe állított új technika arányát, amely jelenleg 10% körül valószínűsíthető.

Következtetések

Az elmúlt évek folyamán a volt tagköztársaságokban zajló forradalmi változások, azok elszakadási, rendszerváltoztatási törekvései mind arra utalnak, hogy Moszkva teret veszített mind a világpolitikában, mind pedig a térség országaiban.

A Nemzeti Biztonsági Stratégia fő mondanivalója az ország és a szövetségi rendszerébe tartozó államok biztonságának garantálása, Oroszország nagyhatalmi státuszának visszaállítása.

Oroszország a megerősödő gazdaságára és a korszerűsített haderejére támaszkodva képes lesz és meg is fogja védeni gazdasági érdekeit a világ bármely pontján. Egy erősödő érdekérvényesítő képességgel bíró Oroszország jelentős szerepet tölthet be a világ biztonsági környezetének alakításában.

Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek képességnövekedése, az orosz haderő szerkezeti és haditechnikai korszerűsítése minden bizonnyal megalapozza Oroszország érdekérvényesítő képességének a katonai támogatottságát.

SZEMELVÉNYEK A ROMÁN GEOPOLITIKAI GONDOLKODÁS MÚLTJÁBÓL ÉS JELENÉBŐL – I.*

BEVEZETŐ

„Az európai országok közötti kapcsolatoknak nem csak európai országok révén kellene léteznie. Ebben a térségben – a történelem, a földrajz és a szükségszerűség miatt – Közép-Európa országai jó helyzetben vannak ahhoz, hogy egész Európát vezessék. (...) Kelet-Európában továbbra is vannak országok, amelyek még küzdenek azért, hogy erős demokratikus berendezkedést és lüktető piacgazdaságot hozzanak létre. Vajon hol találnak jobb példát a közép-európai országoknál, amelyek húsz évvel ezelőtt nagy bátorsággal és elkötelezettséggel cselekedtek, és az elmúlt húsz év során a fenntartható fejlődés útján haladnak? Önök nyújthatnak segítő kezét Moldovának, Grúziának és Ukrajnának a stabilitáshoz és jóléthez vezető úton. Elérkezett az idő, hogy Önök vezessenek. Örményország, Azerbajdzsán és Belarusz is hasznot húzhat az Önök tapasztalataiból.”¹

Gondolatok geopolitikai irányzatokról

Keleti szomszédunk államiségét a nemzeti ébredések időszakában, a 19. század második felében nyerte el, amikor Európa számos más nemzetállama is létrejött, átalakult. A két román fejedelemség (Moldova és Havasalföld) 1859-ben egyesült, a török befolyás alól orosz segédlettel kivívott felszabadulás (1878) után pedig királyság lett (1881). Részt vett a második Balkán-háborúban (1913), majd mindkét világháborúban. A környező nagyhatalmak pulzáló érdekei – és részben ebből adódóan – a gyakori szövetségesváltással járó román történelmi szerepvállalások az ország fokozatos területi bővüléséhez vezettek: az egység előtti román területek nagysága az első világháború utánra majdnem háromszorosára nőtt (295 ezer km²), mára pedig az eredeti kétszeresében állapotodott meg.²

A nagymérvű társadalmi változások és folyamatok, köztük a háború tudományos igényű megismerése és megértése számos tudomány tárgy- és szemléletbeli változását eredményezte. Románia kapcsán mindenekelőtt a történelemtudomány, illetve a román közgondolkodásban mai napig fennálló történelmi tézisek jutnak eszünkbe, elsősorban a dákoromán kontinuitás elmélete vagy a három fejedelemség

* A tanulmány a szerző „*Summa cum laude*” minősítéssel megvédett doktori (PhD) értekezésének szerkesztett, helyenként módosított, aktualizált változata. Eredeti címe: *A román politikai gondolkodás geopolitikai alapjai*. Budapest, 2009, ZMNE.

¹ Részlet Joe Biden: *Az Egyesült Államok, Közép-Európa és partnerség a 21. században* című beszédéből, melyet a rakétapajzs-telepítési tárgyalásai során, 2009. október 22-én tartott a bukaresti Központi Egyetemi Könyvtárban. Forrás: Az Egyesült Államok Nagykövetsége (Budapest) honlapja. http://hungarian.hungary.usembassy.gov/biden_bucharest.html (2010. 05. 10. A szerző kiemelése.)

² Románia területi változásait a következő oldalon található ábra mutatja.

(Havasalföld, Moldva, Erdély) 1600-ban, első alkalommal létrehozott ugyan tiszavirág életű, de geopolitikai szempontból máig példaértékűnek vélt egysége.³

A román politikai gondolkodás geopolitikai alapjainak vizsgálata kapcsán azonban – néhány kivételtől eltekintve – nem a történelemmel, hanem a földrajztudománnyal foglalkozom, mert a maga sajátos módján ez a diszciplína is a 20. században kezdett a társadalmi változásokat indukáló folyamatok felé fordulni. Ennek a tendenciának a leglátványosabb eredménye az alapvetően leíró, természet-tudományi szemlélet kiegészülése, nyitása a földrajzi tényezőként és a földrajzi környezetet befolyásoló tényezőként értelmezett *ember*, valamint az élő organizmusnak tekintett *állam* irányába. A nemzetállamok – és tegyük hozzá, a tömeghadseregek – kialakulása idejét figyelembe véve talán nem véletlen, hogy éppen a századvég német geográfusa, *Friedrich Ratzel* (1844–1904) dolgozta ki az egyik legkoherensebb elméletet a földrajzi helyzet állami létet meghatározó, determináló szerepéről. Az államot élő, organikus szervezatként fogta fel, amelynek jellegét a tér (*das Raum*), a pozíció (*die Lage*) és a határok (*die Grenzen*), illetve az állam középpontjának (*Mittelpunkt*) sajátosságai határozzák meg. Jóllehet, a földrajzi determinista szemlélet éppen abból a Németországból indult ki, amelynek nem a természeti tényezők, hanem a nép volt az összetartó eleme⁴, és Ratzel is bírálható azzal, hogy elmélete tele van „vulgáris geografizmussal”.⁵ De bármilyen helytállónak is tűnhetnek ezek a megállapítások, a pusztító világháborúk következtében (utólag) könnyen belátható, hogy ez az idea és nemzetenként adaptált változatai egymásnak is ellentmondó, versengő állameszmék megalkotásához, népek közti konfliktusok és háborús célok elméleti megalapozásához járultak hozzá. A német tudós nézetei geopolitikai iskolák elvi kiindulópontjaivá váltak, de legalább annyira meg is osztották a korabeli geográfus társadalmat; persze a különböző értelmezések nemcsak tudományelméleti, hanem a Németországhoz való igazodást visszatükröző külpolitikai és tudomány-politikai dilemmákat is rejthettek. A széles választékból gondoljunk csak a német iskolához hasonló svéd *Rudolf Kjellén* (1864–1922) – tegyük hozzá, Románia esetében is tapasztalható – német tengelydinamizmusra vonatkozó meglátásaira⁶,

³ A kontinuitás-elmélet alapja, hogy a mai Románia területén, a 2-3. században élt dák (géta) őslakosok és a római hódítók összeolvadtak, helyben maradtak, s ez megmagyarázza a románság kialakulását és máig tartó folyamatos jelenlétét a Dunától északra fekvő területeken. Ennek ellentmond a *bevándorlás* elmélete, mely szerint a románok a Balkánról vándoroltak fel a Dunán túlra, és létezik továbbá a kettőt ötvöző *hozzábevándorlás* tana is. A román eredetelméletekre és értelmezésekre lásd Miskolczi Ambrus: *Eszméik és téveszmék. Kritikai esszék a román múlt és jelen vitás kérdéseit tárgyaló könyvekről*. ELTE BTK Román Filológiai Tanszék, Budapest, 1994, Bereményi Könyvkiadó, uő: *Románok a történelmi Magyarországon*. Budapest, 2005, Lucidus Kiadó, valamint Du-Nay András: *A román nép kialakulása és korai története*. Budapest, 2004, Mundus Kiadó.

⁴ Rónai András megállapítása, idézi Hajdú Zoltán: *Friedrich Ratzel hatása a magyar földrajztudományban*. Tér és Társadalom, 1998/3. 110. o.

⁵ Mendöl Tibor szerint Ratzel emberföldrajzában azért lehet a földrajzi determinizmus a domináns, mert az emberi, társadalmi tényezőket mellőzi. Mendöl Tibor: *A földrajztudomány az ókortól napjainkig*. Budapest, 1999, ELTE Eötvös Kiadó. 218. o.

⁶ A Németországra vonatkoztatott tengelydinamizmus a szerző szerint azt jelentette, hogy az ország képes maga köré „strukturálni” a többi európai országot. V.ö: Gazdag Ferenc: *Bevezető az orosz geopolitikai szöveggyűjteményhez*. In: Ljubov Siselina – Gazdag Ferenc (szerk.): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest, 2004, Zrínyi Kiadó. 8. o.

a magyar⁷ mellett pedig a francia társadalom-, illetve emberközpontú iskola téziseire.⁸

A determinista német és a vele ellentétes francia iskoláról kialakított véleményem zömmel magyar forrásokon alapul. A német irányzat esetében *Ratzel* megítéléséből indultunk ki, akit a szakirodalom általában deterministának, vagy a „determinizmus hibájába”⁹ esett geográfusnak bélyegez. Persze a német tudós nézetei is folyamatosan változtak, finomodtak, ráadásul az sem könnyítette munkámat, hogy emberföldrajzi monográfiájának (1882) magyar fordításánál segédkezet nyújtva már tartalmi változtatásokat is eszközölt. Mindenesetre *Ratzel* elméletének elsősorú „támadójaként” a szakirodalom általában *Paul Vidal de la Blache*-t (1845–1918) említi, aki – megfordítva a német geográfus logikáját – azt vizsgálta, hogy miként hat az ember a környezetére, s ezzel megalapozta a földrajzi posibilizmust magába foglaló irányzatot.¹⁰ Végül soron – véleményem szerint – *Jean Brunhes* (1869–1932) is ez utóbbi kategóriába sorolható, hiszen elismerte ugyan az emberi lét földrajzi szükségleteit, azonban az anyagi és a szellemi tényezők kölcsönhatását, egymás mellé rendeltséget tekintette kutatása fő céljának.¹¹ *Jacques Ancel* (1879–1943) is egyértelműen deterministának értékelte *Ratzel*-t (sőt Nagy-Magyarországot is mesterséges egységnek nevezte).¹² Szerinte egy geográfus nem ismer természet által határolt területeket, így ő is elveti a határok lineáris fogalmának illúzióját. A határ nála „... politikai izobár, mely egy időre megszabja mind a tömegek, mind az erők egyensúlyát.”¹³ Végül *Emmanuel de Martonne* (1873–1955) korabeli nézeteit említem, aki geográfusi minőségben a párizsi békekonferencia szakértője volt. Romániához fűződő kutatásai az 1900-as évek elejére nyúlnak vissza, melyek romániai hatásaira dolgozatomban is utalok majd. A tudós még a világháborút megelőzően (1913!), éppen a Magyar Földrajzi Társaság előtt tartott előadásában fejtegette, hogy miért nem jó a Déli-Kárpátok tengelyén haladó magyar–román határvonal, s ezzel érzékeltette azt is, hogy mennyire hátráltatja ez a kutatómunkáját. Véleményét politikai–földrajzi és néprajzi érveléssel

⁷ *Ratzel*, illetve a német geográfia magyarországi hatására lásd: Hajdú i. m., valamint Holger Fischer: *Centrum-periféria kapcsolatok a tudományban. Német-magyar földrajztudományi kapcsolatok a két világháború között*. In: Nemes Nagy József: *Földrajz, regionális tudomány*. Regionális Tudományi Tanulmányok 2. Budapest, 1995, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék.
<http://geogr.elte.hu/old/REF/RTT-2hu/RTT-2hu.htm>, letöltés: 2009. 05. 15.

⁸ A nagy geopolitikai iskolák képviselőire, jellemzőire többek között lásd Bárdos-Fértoronyi Miklós: *Bevezetés a geopolitikába*. Budapest, 2006, L'Harmattan Kiadó; Bernek Ágnes (szerk.): *A globális világ politikai földrajza*. Budapest, 2002, Nemzeti Tankönyvkiadó; Csizmadia Sándor – Molnár Gusztáv – Pataki Gábor Zsolt (szerk.): *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Budapest, 1999, SVKI; Fifield, Russel H. – Percy, G. Etzel: *Geopolitics in principles and practice*. The Athenaeum Press, h. n., é. n., Palotás Zoltán: *A geopolitika mint államtudomány*. Hítel 1943/2. 98-109.-o.

⁹ *Mendöl* uo.

¹⁰ Uo. 219-220. o. *Blache* például azzal indokolta Elzász-Lotharingia francia földhöz való tartozását, hogy bármennyire is német kötődésű a terület történelme és kultúrája, mégis szenvedélyesen csatlakozott a francia forradalomhoz 1789-ben. *Vö.* Bernek i. m. 65. o.

¹¹ *Jean Brunhes: Emberföldrajzi problémák*. Földrajzi Közlemények 1913/7. 342. o. Megjegyzem, hogy *Brunhes*-t *Mendöl* Tibor is a *Ratzel*-t támadók közé sorolta (*Mendöl* id.m. 219. o.).

¹² *Jacques Ancel: Az európai politikai földrajz évkönyve*. In: *Csizmadia* (et. al) i. m. 372. és 394. o.

¹³ *Jacques Ancel: A határok geográfiája*. Uo. 422. o.

támasztotta alá. Előbbi lényege az volt, hogy a határvonal szétválasztja a fizikailag összetartozó részeket, utóbbié pedig az, hogy mindkét oldalán románok laknak.¹⁴ Mint mondta: összességében elismerjük, hogy nem lehet egy iskolát uniformizálni, azonban a klasszikus német irányzatot – az ismert irodalmak alapján – valamelyest mégis közelebb állónak érezzük a természetföldrajzi meghatározottsághoz, mint a földrajzi tényezők felett álló, a társadalmi egyenlőségen, egységen alapuló államfelfogást („nation building”) hirdető franciát.¹⁵

Az első világháború győzteseinek mámore és veszteseinek elkeseredettsége mindenesetre fokozta a geográfia társadalmi-politikai folyamatok felé történő közeledését és folyamatosan táplálta az újonnan kialakult diszciplínák, különösen az *emberföldrajz* és a *politikai földrajz* létjogosultságát, kiteljesedését. A földrajztudomány belső (elméleti) módosulását, egyben társadalmi elfogadottságát is nagyban előmozdította, hogy a háború jelentős területi kiterjedése korlátozta a helyszíni tapasztalatszerzést, ezért egyre szélesebb társadalmi, politikai és katonai igény merült fel a távoli területek és hadszínterek megismerésére. Ez a váltás, változás ugyan a geográfia fejlődésének egy újabb állomásává vált, ugyanakkor az átpolitizálódás reális kockázata magában hordozta a tudomány kiszolgáltatottságának nem kis mértékű veszélyét. „A nemzetállamok születése, az ideológiai háttér megtalálása a földrajztudomány számára is jelentős lehetőségeket jelentett minden országban. Különösen a modern nacionalizmus kialakulásától kezdve a földrajztudományok történeti érdeklődése politikai-ideológiai tartalmat kapott. A földrajztudomány sok országban célmeghatározó és államszolgáló tudománnyá vált ebben a kölcsönkapcsolatban.”¹⁶ „A szaktudomány ilyen világgá áramlásából azonban a földrajztudományra súlyos kötelezettség hárul: a helyes úton kell tartania a műveltség térszemléletét, a népet tanítania kell még az esetben is, ha az államvezetés nem is hallgatna tanításaira.”¹⁷

¹⁴ A tanulság kedvéért érdemes felidézni a francia geográfus gondolatait, melyeket az őt hallgató magyar kollégák akkor még minden bizonnyal nem gondoltak tovább, hiszen a háború előtt elképzelhetetlen volt az ország Trianon-mértékű összeomlása. A tanulság persze nemcsak de Martonne személyes indítatású érdekeiről, hanem lényegében a Kárpátok Magyarországtól való leválasztásának (talán a francia fejében már akkor körvonalazódó?) képzetéről is árulkodik: „Az első ok politikai-földrajzi tény: A dél-magyarországi hegységek egy hatalmas láncolathoz, a Kárpátokhoz tartoznak, mely Európának mintegy a csontvázát alkotja. Azonban a politikai határ legtöbbször a hegygerincet követvén, szétválasztja a fizikailag szorosan összetartozó tömegeket. Ez megnehezíti a Kárpátok szerkezetének megértését azok számára, akik csak a magyar, vagy csak a romániai oldalt tanulmányozzák. Az önök tudósainak kutatásai természetesen majdnem kizárólag magyar területre vonatkoznak. Nekem megvan az az előnyöm, hogy egyforma gondot fordítottam a Déli-Kárpátok mindkét lejtőjére. A másik ok néprajzi: E hegyvidék lakossága majdnem kizárólag oláh paraszt. Az oláh nyelv megtanulása francia embernek nem nehéz; így az egész területet bejárhattam és a hegység legvadabb, legelhagyatottabb részeit is fölfedezhettem úgy Magyarországon, mint Romániában.” Emmanuel de Martonne: *A Déli-Kárpátok domborzata*. Földrajzi Közlemények 1913/7. 297-298. o. Jegyzetelte és fordította dr. Pécsi Albert. (A szerző kiemelései.)

¹⁵ Ez a bekezdés nem szerepelt az értekezésben. A német és a francia geopolitikai iskola bővebb jellemzését az opponencia arra vonatkozó kifogására reagálva adtam elő, hogy miért gondoltam az előzőt deterministának, utóbbit pedig inkább emberközpontúnak.

¹⁶ Beluszky Pál (szerk.): *Magyarország történeti földrajza I.* Budapest–Pécs, 2005, Dialóg Campus Kiadó. 26. o. (A szerző kiemelése.)

¹⁷ Prinz Gyula: *Hat világrész földrajza*. Budapest, 1944, Renaissance Könyvkiadó. 6. o.

Az emberföldrajz és a politikai földrajz tehát – tudományos természete okán – törekedett az *oknyomozó módszer* érvényesítésére, a nemzetközi politikai erőviszonyok és konfliktusok komplex elemzésére, értelmezésére. Ez a szemlélet, illetve tevékenység azonban magában hordozta és végül is elkerülhetetlenné tette a szakma bizonyos mértékű átpolitizálódását, hiszen a politika is vonzotta a szakértői köröket döntéseik előkészítésére és alátámasztására. A politika támogatása önmagában nem elítélendő, viszont ebben a tekintetben világíthatunk rá az „új tudomány” megjelenésére, amely dinamikus és rugalmas módszerei révén alkalmasabbá vált az országok közti változó viszonyok, nyomások felismerésére és gyakran a (kül)politikai, nemzeti érdekek kiszolgálására. Az új tudomány, vagy tudományos igényű geodiszciplína,¹⁸ a *geopolitika* lett. A *klasszikus geopolitikai iskola* az ember- és a politikai földrajzzal nagyjából egyidős, hiszen rájuk épül. Viszont a geopolitika nem annyira szerény¹⁹ és sok tekintetben a politikához áll közelebb, így a két világháború közti fokozatos elterjedése nyilvánvalóan az első világháború sok ország számára elfogadhatatlan békéjének, illetve a másodikra való készülődésnek, az időszakot jellemző feszült nemzetközi helyzetnek nagymértékben tulajdonítható.

A második világháború utáni időszakra kialakult világhatalmi és ideológiai struktúra a geopolitikát sem hagyta érintetlenül. A bipoláris szembenállás elsősorban anyagi-technikai természete inkább a gazdasági, *gazdaságföldrajzi* tényezők szerepét domborította ki, a globális méreteket öltő nukleáris fenyegetés közepette a – regionális – természetföldrajzi tényezők tulajdonképpen elhanyagolhatóvá váltak. Míg a Szovjetunió érdekövezetében fasiszta, ezért *tiltott tudománynak* számított, addig az angolszász és a nyugat-európai világban továbbra is kisebb-nagyobb intenzitással művelték és – ha a világháború előttinél kisebb intenzitással is, de – újabb irányzatai alakultak ki. Újabb impulzusokat kapott a német és az amerikai katonaföldrajzi, illetve geostratégiai gondolkodás kiszélesedésével²⁰, majd az 1980-as évektől – a geopolitika *neoklasszikus* időszakára jellemzően – ismét a földrajzi tényezők kerültek előtérbe a természeti erőforrások egyenlőtlen eloszlása és az államok közötti kapcsolatok elemzése okán. Az amerikai külpolitika bírálata mentén létrejött a *kritikai geopolitika*, a keleti blokk összeomlása kapcsán viszont, amióta

¹⁸ A geopolitikára, politikai földrajzi és emberföldrajzi összefüggéseire, továbbá más geotudományokra (geostratégia, geopszichológia, geojogtudomány stb.) lásd például Garzuly József: *Geopolitika*. Magyar Szemle, 1938. augusztus. 386–396. o.

¹⁹ Rónai András szerint a politikai földrajz művelői szerényebbek, a geopolitikával pedig leginkább csak műkedvelők foglalkoznak. Rónai András: *Gondolatok a politikai földrajz témaköréből*. Budapest, 1941, Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság. 85. o.

²⁰ A geostratégiát lényegében a geopolitika katonai ágával, illetve a katonaföldrajz hadászati szinten megjelenő, oknyomozó szemléletű területével azonosíthatjuk. Bővebben erről és a katonai-földrajzi gondolkodás szükségességéről: Nagy Miklós Mihály: *Kis magyar hadelmélet*. Budapest, 2006, Zrínyi Kiadó.

újabb területi változásokkal és szövetségi átrendeződésekkel lehetett számolni, a geopolitika ismét régi arcát mutatja.²¹

A geopolitikai irányzatok természetesen szakértőnként, országonként, régióként eltérnek, azonban Magyarországot és közvetlen térségét – beleértve Romániát is – tekintve, azzal az állásponttal értek egyet, amely szerint az államok közti versenyt manapság nem a másik területének a meghódítása jelenti, hanem a globális gazdasági fejlődés hasznának a saját területre vonzása.²²

A tudományos kutatómunka előzményei

A román politikai gondolkodás földrajzi, geopolitikai alapokon nyugvó elemzése kapcsán a tudományos problémát alapvetően az okozza, hogy a geopolitika (önálló) tudományterületként való elfogadottsága mindmáig nyitott kérdés. Ennek eldöntésében magam sem kívánok állást foglalni, azonban a *földrajz-, a politika- és a hadtudomány* határterületein kitapintható interdiszciplináris (más nézőpontból multi- vagy transzdiszciplináris) létjogosultságát feltétlenül tudomásul kell venni. Ezzel együtt azt a jelenséget is érzékeljük, hogy miközben a román politika, geográfia és társadalom részéről a geopolitika széles körű, helyenként túlzott mértékű *alkalmazását, elfogadását* tapasztaljuk, addig Magyarországon még mindig kettős érzésekkel, távolságtartással kezelik (sőt geográfuskörökben, ha lehet, kerülik). Hasonló problémával szembesülünk, amikor alig találunk értékelhető utalást a román geopolitikai iskolára vagy képviselőire a magyar szakirodalomban, különösképpen a geopolitika virágkorát jelentő, két világháború közötti időszakban. Véleményem szerint ennek az lehet az oka, hogy a kor szellemét meghatározó „Trianon-trauma”, valamint a magyar geográfusok szakmai meggyőződése, hazafias érzelmei²³ a román geográfia és geopolitika alapvetően negatív megítélését váltották

²¹ „The much acclaimed «renaissance of geopolitics» is full of paradoxes. It is not, for example, a renaissance at all, at least not in the form that most political geographers have engaged with it. Driven by the fracturing of the geostrategical balances of the cold war – and of the dominant ideological discourses that had legitimated them – it identifies itself rather as a broadly framed «rethinking», and what it offers is indeed not a resurrection but a radical recasting of the spirit and purpose of geopolitics.” Mark Bassin: *The two faces of geopolitics*. In: Alexander B. Murphy (szerk.): *Is there a politics to geopolitics?* Progress in Human Geography 2004/5. 620. o. Az idézet, illetve a szerző szerint a geopolitika reneszánszán nem pusztán a geopolitika feltámadását, hanem valójában a geopolitika eredeti szellemének és céljának az újbóli, radikális megjelenését kell érteni.

²² John Agnew: *Az államhatárokon átnyúló politikai hatalom földrajza: terület, identitás és mozgás a világpolitikában*. Regio 2002/2. 28. o.

²³ A hazafiasság oltárán feláldozható tudományosság (ismét) tanulságos példáját szolgáltatja az elismert geográfus, Rónai András kritikája a bencés tanár, *Kalmár Gusztáv* egyik fő művéről, a *Magyar geopolitikáról* (1942): „Erről a könyvről földrajzi folyóiratban talán nem is kellene megemlékezni, ha a geopolitika elnevezést nem hozták volna amnyiszor a földrajzzal kapcsolatba. (...) A szerző amnyit használja ezt a kifejezést, olyan sokféle viszonyra, cselekményre, állapotra, sőt eszmékre, magatartásra is, hogy a szó lassanként elveszti teljesen külön fogalom jellegét és olyanná válik, mint a névelő: az «a» és «az». (...) Érdeme a kis könyvecskének könnyed, világos nyelvezte és a szöveg mögül mindegyre kicsillanó lelkes hazafiúi érzés.” Rónai András: *Dr. Kalmár Gusztáv: Geopolitika*. Földrajzi Közlemények 1943/4. 304. o. Kalmárral a geopolitika és a vallás közti kapcsolat végett a S. Mehedintiről szóló részben még foglalkozom, azonban életműve mai hatását érzékeltetve még annyit tennék itt hozzá, hogy gondolatai a rendszerváltás utáni magyar geopolitikai iskola újjászületése és az új magyar katonai stratégia elméleti megalapozása során is helyet kaptak. Vö. Kovács Jenő: *A kutatandó téma geopolitikai, geostratégiai alapvetése*. In: Kovács Jenő (szerk.): *Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma)*. Elméleti kutatási terület I. R. K.n, Budapest, 1993. 164–167. o.

ki. A korabeli magyar szakértők előtt minden bizonnyal ismertek voltak a román pályatársak művei, azonban nem tartották helyénvalónak azok széles körű ismertetését, publikálását. Ahogy Cholnoky Jenő fogalmazott: „*A hazánk testén osztozkodó három állam geografusai kimerülnek a politikai pamfletek és hazudozások gyártásában, ezekről, mint tudósokról nem is érdemes és nem is illik beszélni.*”²⁴

A román geopolitikai gondolkodás megismerése és ennek szükségessége természetesen nem csak a geopolitika tudománytörténetéből vagy a tudományos (elméleti) megismerés igényéből vezethető le, hanem – szomszédos ország lévén – abból az *alapvető magyar biztonságpolitikai érdekből és kötelező érdeklődésből*, amely még a regionalizálódó és globalizálódó világ közepette is hozzájárulhat a magyar nemzetpolitika vagy nemzeti stratégia helyes alakításához. Következésképpen, a kellő történelmi távlatból – a magyar kisebbségi érdekek lehetőség szerinti maximalizálása mellett – ma már nem csak a Versailles-i és párizsi békerendszer közvetlen hatásaiból kell kiindulni, hanem többek között a legutóbbi (2008-2009. évi) gazdasági–pénzügyi válságból és az ismételten felbukkanó protekcionizmus tanulságaiból, lényegében a nemzetközi biztonsági rendszerben még mindig jelen lévő, földrajzi alapokon és potenciálokon is nyugvó *nemzeti érdekérvényesítő képességekből, lehetőségekből*. Hiszen az utóbbi évek integrációs tendenciája ellenére az országok közti versenyfutás még a szövetségi viszonyrendszerben sem állt meg, így a nemzetek, azaz a nemzeti (geo)politikák továbbra is meghatározó szerepet játszanak. A román–magyar kapcsolatokra utalva gondoljunk csak *Traian Băsescu* 2009. februári budapesti látogatására, amikor a székelyföldi területi autonómiát (egyébként már sokadik alkalommal) elutasítva a román alkotmányra hivatkozott: lényegében *Románia egységes nemzetállami léte, oszthatatlansága* mellett foglalt állást.

Úgy ítélem meg, hogy az előbbi kijelentés mögött a román politikai gondolkodást jellemző, hosszútávon működő *reflexek* is működnek, ami nem csak történelmi, politikai, kulturális vagy etnikai természetű, hanem legalább annyira *földrajzi* vonatkozásokat is felvet. A 19. században, az államalapítás időszakában megszülető román földrajzi és az abból később kinövő *geopolitikai iskola* ugyanis állami (politikai) szintre emelte a román földrajzi tér kérdését. A korabeli román geográfusok, a Román Földrajzi Társaság vezényletével olyan nézetrendszert dolgoztak ki, amely a német földrajzi determinisztikus elemek francia típusú nemzetállami mintájának ötvöztetésével egy *földrajzilag és néprajzilag is egységes* román állam képét alkotta meg.

A román geopolitikai érvrendszer kutatását mindenekelőtt a második világháborút megelőző *magyar politikai földrajzi, geopolitikai iskola* fontosabb téziseinek tanulmányozása előzte meg, ugyanis a kárpát-medencei Magyarország földrajzi jellemzőit és geopolitikai helyzetét leíró fogalmak – sajátos módon – az 1920 utáni román geopolitikai gondolkodásban *szinte teljesen megegyezően* jelentek meg. Az Európában egyedülálló individuális *földrajzi miliő és harmónia*, a természeti tényezők alkotta *határok*, illetve a *nyugati geopolitikai iskolák* (jellemzően ugyanazon)

²⁴ Cholnoky Jenő: *A földrajz fejlődése az utóbbi években*. In: Teleki Pál – Bezdek József – Karl János (szerk.): *Zsebatlasz 1923*. Budapest, 1923, Magyar Földrajzi Intézet R.T. 14. o. (A szerző kiemelése.)

tudósaira való hivatkozás gyakorlata²⁵ – mint látni fogjuk – ugyanúgy előfordult a magyar és a román érvekben, mint az adott földrajzi tér gazdasági összefüggéseinek és egységének hangsúlyozása.²⁶ Természetesen mindkét félnek Erdély (Partiummal együtt) helyzete jelentette a legfontosabb kérdést, mivel a régió hovatartozása alapvetően határozta meg e két szomszédos állam területi nagyságát és geopolitikai jelentőségét.²⁷

A román geopolitikai iskola, illetve a Romániához fűződő földrajzi és geopolitikai ismeretek megalapozásához a román földrajzi környezet egyik szakértőjének megállapításait használtam támpontként. Hajdú-Moharos József (1957–2001) Románia kapcsán olyan szókapcsolatokat („bőkezű természet, útkereső ország”) rögzített a magyar szakirodalomban, amelyek aligha kerülhetők meg szomszédunk akár természet-, akár társadalom-földrajzi megismerése, elemzése során. A szerző a román geopolitika egyik meghatározó sajátosságaként ugyancsak kiemeli: „A hivatalos román történetírás és földrajz gyakran áltudományos érvekkel szolgálta az egységes nemzetállam megalapozását. A történészek a dákoromán elmélettel 2000 évnél régebbi gyökereket adtak népüknek a mai államterületen; a földrajzosok pedig a geopolitikai törekvések »természettudományos« alapját vetették meg (»A Tiszától a Dnyeszterig román hegyek anyagát terítették szét a folyók«).”²⁸

Hajdú-Moharos erőfeszítéseket tett a magyar–román geográfiai kapcsolatok közelítése érdekében is. A Kárpátokat inkább történeti választóvonalnak, mint földrajzi határnak tartotta²⁹, továbbá kompromisszumos javaslatot tett a két országot érintő földrajzi területek, tájak egységes elnevezésére – persze mindeközben jól érzékelt a kérdéskör magasabb szintű, a két ország közt mindmáig feszülő (földrajzi) gondolkodás- és felfogásbeli különbségeket. Mint írja: „Kardinális kérdés a tájbeosztás «felső kapcsolata»: e tekintetben Romániát Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa átmenetének, másrészt a Kárpátok térsége részének tekintjük. A kárpát-medencei és kárpáti nagytájaknál a közép-európai, a belső előteri nagytájaknál a pontuszi-balkáni jellemek dominálnak. Közép- és Kelet-Európa pontos elhatárolását azonban sem szükségesnek, sem lehetségesnek nem tartjuk. Nem értünk egyet sem a mai, sem a történeti (1918-as formájában valójában csak a 13. század óta létező) országhatár európai régióhatárrá való előléptetésével sem. A

²⁵ Például: „A Hungária név sohasem politikai területet jelentett, hanem annak a földrajzi területiségnek fogalomjele volt, mely Reclus, Ratzel és Kjellén szerint a legindividuálisabb államföldrajzi területiségek egyike. Azzá teszi a törzset alkotó, mintegy háromszázezer négyzetkilométer terjedelmű Duna-medence kerekdedsége, a Közép-Duna és mellékfolyóinak összekapcsolódása és a hegyláncok megszakíthatatlansága.” Prinz Gyula – Cholnoky Jenő: *Magyar földrajz. Magyarország tájrajza*. Prinz Gyula – Cholnoky Jenő – Gr. Teleki Pál – Bartucz Lajos: *Magyar föld, magyar faj*. Budapest, é. n., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. I. kötet. 17. o.

²⁶ Magyarország gazdaság- és kultúrföldrajzi összefüggéseire, az európai műveltségben és polgárosodásban elfoglalt helyzetére lásd: Prinz Gyula – Gróf Teleki Pál: *Magyar földrajz. A magyar munka földrajza*. Prinz Gyula – Cholnoky Jenő – Gr. Teleki Pál – Bartucz Lajos: *Magyar föld, magyar faj*. Budapest, é. n., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. II. kötet. 22–23. o.

²⁷ „Erdély hatalmas sziklavára szinte uralkodik Románián, alakjánál és helyzeténél fogva. Románia csak azáltal jelenthet maradandó veszedelmet az egységes magyar államra, ha az Erdélyt az ottani oláhságra támaszkodva állami törzstényezővé teszi.” I. m. 335. o.

²⁸ Hajdú-Moharos József: *Románia*. In: Probáld Ferenc (szerk.): *Európa regionális földrajza*. Budapest, 2000, ELTE Eötvös Kiadó. 496. o. (A szerző kiemelése.)

²⁹ Hajdú-Moharos József – Sasi Attila – Erős László: *Románia tájföldrajzi beosztása*. Vörösbény, 1993, Balaton Akadémia. 210. o.

*Regátot a Kárpátok térségéhez (s így közvetve Közép-Európához) fűző szálakról méltányoljuk a román geográfiának a kárpáti vízhálózatra való hivatkozását: a Tiszától a Dnyeszterig valóban egy hegység anyagát terítik szét a folyók, s a völgyek évszázadok óta szerves kereskedelmi és migrációs kapcsolatokba hozták a hegység két oldalát. A természeti tájbeosztásnak a történeti egységekkel való szembeállítás a térszerkezet színét és fonákját veti össze.*³⁰

A román földrajzi iskola külföldi (francia, német) kötődésére hívja fel a figyelmet Ian M. Matley, a Michigan-i Egyetem tanára.³¹ Megállapítja, hogy a 20. század elején megszületett modern román geográfiát egy sajátos *kontinuitás* övezi (1985-ig), amit még a *szovjet ideológia kényszere* sem tudott megváltoztatni. Ennek okát abban látja, hogy Simion Mehedinți, a román geopolitikai iskola megalapítója olyan egységes földrajzi rendszert dolgozott ki, amelynek elméleti alapja a dialektikus szemléletű marxista tudományt is kielégítette. Ugyanakkor szerinte a román – és a többi kelet-európai – földrajzi irányzat meglehetősen *belterjes*, aminek egyáltalán nem az elméleteik elvetése az oka, hanem a külföldi publikálás hiánya.³² A szerző megállapítása (furcsa módon) szinte megegyezik a kortárs román geográfia álláspontjával³³, viszont mindenképpen érdeme, hogy felhívja a figyelmet a román iskola külföldi összefüggéseire, különösen a szocialista időszakra vonatkozóan.

Borsi-Kálmán Béla a román nemzettudat, a politikai gondolkodás és a stratégiaalkotás összefüggéseit a román egység (1859) kialakulása körüli évtizedekre teszi. Az összefüggés gyökerét a Romániában uralkodóvá vált elit (havasalföldi, illetve bizánci) *társadalomfejlődésével*, valamint a kort jellemző *dinamikus román külpolitikai szemlélettel*, szereplésekkel indokolja.³⁴ Nézete szerint ezek a körülmények vezettek ahhoz, hogy a különböző történelmi konfliktusokból az ország *nyertesén*, vagy a lehető a legkisebb veszteségekkel kerüljön ki, ami egy sajátos, a rendszerváltozás utáni időkben is érvényes *kényszerpályára* állította a román nemzettudatot és nemzetstratégiát.³⁵ Geopolitikai szempontból Romániát *paradox szükségszerűségnek* tekinti, mert három (potenciális) nagyhatalom érdekövezetében fekszik, s földrajzi elhelyezkedése miatt magában foglalja a *közép-európaias*, az *orosz* és a *törökös-balkáni* gazdaság- és társadalomfejlődés, illetve politikai gondolkodás jégeit. A sokféle tényező Románián belüli együttállásából

³⁰ Hajdú-Moharos József: *Természeti és történeti tájbeosztások*. In: Frisnyák Sándor (szerk.): *A Kárpát-medence történeti földrajza*. K. n., Nyíregyháza, 1996. 255. o.

³¹ Ian M. Matley: *Simion Mehedinți and modern Romanian geography*. Professional Geographer 1985/4. 452–458. o.

³² „Although Mehedinți played a major role in the development of Romanian geography, he had little influence abroad. (...) This lack of citations does not reflect any rejection of Romanian ideas, but rather points to the relatively self-contained nature of the schools of geography in most East European countries.” Matly i. m. 457. o.

³³ „În pofida faptului că ideile și concepția geografică a lui S. Mehedinți n-au ocupat locul meritat în cadrul geografiei mondiale – lucrările de bază nefiind traduse într-o limbă de circulație internațională – ele au devenit un suport ferm pentru constituirea și dezvoltarea unei școli geografice românești.” Petre Deică: *Fondatorii geografiei moderne românești*. In: Lucian Badea et al. (szerk.): *Geografia României I. Geografie fizică*. București, 1983, Editura Academiei Republicii Socialiste România. 33–34. o.

³⁴ Borsi-Kálmán Béla: *A román politikai gondolkodás alternatívái a múlt század ötvenes-hatvanas-hetvenes éveiben*. In: Borsi-Kálmán Béla: *Kihívás és eretnokség*. Sepsiszentgyörgy, 1996, Kaláka Könyvek. 30. o.

³⁵ Borsi-Kálmán Béla: *Román lehetőségkeret – magyar külpolitika*. Pro Minoritate 1996/3. 86. o.

pedig (beleértve a vallási és a latinitásbeli jellegzetességeket is) az következik, hogy „... a román elit, politikai nézeteitől függetlenül, ún. nemzeti érdekei védelmében bármikor, bárkinek hajlandó felajánlkozni, és adott esetben bárki ellen kész sorompóba lépni, a legcsekélyebb erkölcsi skrupulus nélkül.”³⁶

A román psziché hasonló vonására mutatott rá Gáldi László³⁷ és Miskolczi Ambrus³⁸, azonban a román gondolkodásmód jellegzetességét egy másik irányból közelítette meg a korabeli román filozófus és pszichológus, Constantin Rădulescu-Motru (1868–1957). Egyfajta (ön)kritikai élel, a román lelkiség elmaradottságát (1937) a földrajzi környezet domináns hatásával hozta összefüggésbe. „Történelmi múlttal rendelkező népeknél, amelyek lelkében az intézményes karakter szilárd, pillanatnyi lelki állapotukat elsősorban az intézményes karakter befolyásolja, és csak másodsorban a többi tényező. Az örökletes biológiai alap és a földrajzi környezet a fiatal népek lelkiségét uralja, melyeknek nincs történelmi múltjuk és erős intézményes karakterük. A három tényező között tehát hatás tekintetében ellentmondás van. Inkonzisztens (sic!) szellemi intézményekkel rendelkező népesség esetében az örökletes tényezők és a földrajzi környezet hatása döntő. Azoknál ellenben, amelyeknél a szellemi intézmények erősek, a többi tényező befolyása gyenge. A szellemiség pajzs. Lehetővé teszi egyes népeknek, hogy önmaguk alakítsák saját sorsukat, felszabadulva életfeltételeik biológiai és földrajzi járma alól. (...) Nem szégyen, ha egy nép lelkileg különbözik a dicsőséges és erős népektől. Szégyen viszont, ha nem érez ösztönzést arra, hogy megismerje önmaga természetét és sorsát.”³⁹

A földrajzi érvek román történetírásba és politikai gondolkodásba történő beágyazódását Lucian Boia, a bukaresti egyetem történész professzora is bírálja. Földrajzi mitológiának tartja ugyanis a román egységet földrajzi alapon alátámasztó érvrendszert, mellyel így a románok gyakorlatilag a földrajz ellen harcolnak. A földrajzi nihilizmus álláspontjára helyezkedve tehát nem hisz a Duna, a Tisza és a Dnyeszter determináló, határállító képzetében, a Kárpátok összetartó szerepében.⁴⁰ Ugyanakkor néhány év elteltével, az integráció küszöbén mégiscsak (legalábbis) posszibilista, mikor elképzelhetőnek tartja az egyszerűsített földrajzi kategóriák létjogosultságát. De azt nem tartja fontosnak, hogy ki jött először erre a területre! Románia marginális földrajzi helyzetét inkább az izoláció és a nyugati modellkövetés közti ellentmondásokban, valamint az etnikai és kulturális keveredés komplementer jellegében látja.⁴¹ Mindenesetre, a román földrajzi környezet és a román társadalom integrációval kapcsolatos helyzetét

³⁶ Borsi-Kálmán Béla: *Kérdések és álkérdések*. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó. 33–35. o.

³⁷ Gáldi László. *Iorga*. Magyar Szemle 1941. január. 43–47. o.

³⁸ Miskolczi Ambrus: *Iorga-paradoxonok (Az erdélyi és magyarországi románok történetéről. 1915–1989)*. Tiszatáj 1991/2. 48–69. o.

³⁹ Constantin Rădulescu-Motru: *A román nép pszichológiája*. In: Pászka Imre: *Román eszmetörténet 1866–1945*. Aetas – Századvég, h.n., 1994. Az idézet első része a 111., a második pedig a 123. oldalról. (A szerző kiemelései.) (Eredeti mű: C. Rădulescu-Motru: *Psihologia poporului român*. București, 1937, Societatea Română de Cercetări Psihologice.)

⁴⁰ Lucian Boia: *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Bukarest–Kolozsvár, 1999, Kriterion Könyvkiadó. 161. o.

⁴¹ Lucian Boia: *Romania: Borderland of Europe*. London, 2001, Reaktion Books. 7–13. o. Eredeti mű: Uő: *România. Țară de frontieră a Europei*. București, 2001, Humanitas.

megítélve, szerinte „... *Romániának szüksége van Európára, mert csak ez biztosíthatja stabilitását és fejlődését; de Európának is szüksége van Romániára, hisz ez az ország a Kelet kapuja, innen ellenőrizhető a Balkán.*”⁴²

Kutatási célkitűzések és alkalmazott módszerek

A kutatási terület előzményeit összegezve alapvetően négy, egymással kölcsönhatásban álló fogalomkör különíthető el: *a nemzettudat, a politikai gondolkodás, a nemzetstratégia (geopolitika) és a földrajz*. Mindezek bizonyos összefüggéseire az előbbi megállapítások többféle szempontból mutatnak rá, azonban értekezésünkben a *román geopolitikai gondolkodás eszmetörténetének szélesebb földrajztudományi aspektusait*, valamint a *kortárs román politikai gondolkodásra ható* mechanizmusának az érvényesülését kívánjuk bemutatni.

Fontosnak tartom kihangsúlyozni, hogy a dolgozatban bemutatott, földrajz alapú román geopolitikai érvek bármennyire hangzatos szölamoknak is tűnhetnek⁴³, véleményem szerint mégsem önmagukban vizsgálándók, s helyezhetők el az igazság vagy az objektivitás mércéjén. A román geopolitikai nézetek (hasonlóan más geopolitikai iskolákhoz) nem egy zárt rendszert képeznek, hanem sok szállal kötődnek különböző társadalmi alrendszerekhez, a tudományos élethez, a kultúrához, a politikai gondolkodáshoz vagy az oktatáshoz. Ezért a román földrajzi és geopolitikai felfogást olyan *érzelmi és mentalitásbeli* jellemzőként is számba kell venni, amely hosszútávon meghatározza a román politikai gondolkodást. A *társadalom- és nemzettudat-építés* felől közelítve ez a jelenség legegyszerűbben az oktatásban érhető tetten, hiszen a saját ország megismerésén alapuló állampolgári nevelés fontosságát már a 20. század elején Európában és Magyarországon is felismerték, kezdeményezték.⁴⁴ Míg azonban Magyarországon az első világháború földrajzi értelemben (is) „tragikus” következményeinek⁴⁵ kellett ahhoz bekövetkezni, hogy a földrajzoktatás nemzeti szempontból értékes, nemzetnevelő célokat tudjon kitűzni⁴⁶, addig Romániában a területileg folyamatosan és jelentősen növekvő ország *sikerei* alapozhatták meg a földrajzi értékek nemzettudati beágyazódását.

⁴² Idézi: Kántor Erzsébet: *Románok és idegenek*. Korunk 2003/1. 36. o. (Kántor Lajos előszava.) A tanulmány Lucian Boia (2001) idézett művének a 6. fejezetét foglalja össze.

⁴³ Molnár Gusztáv az első körös román NATO-csatlakozási törekvések kapcsán hangzatos teóriának tartotta a román földrajzi érvrendszert, aminek szerinte semmi köze nincs a valósághoz. Vö. Molnár Gusztáv: *Románia eltévedt*. Korunk 1998/10. 71–80. o. www.hhrf.org/korunk/9810/10k15.html, letöltés: 2009. április 1.

⁴⁴ Vö. Teleki Pál: *Háború és földrajzi műveltség*. Pátria, h.n., 1915., Teleki Pál – Vargha György (szerk.): *Modern földrajz és oktatása*. Budapest, 1923, Studium. Fodor Ferenc: *A földrajzi oktatás jelenlegi helyzete Magyarországon*. In: Teleki Pál – Karl János – Kéz Andor (szerk.): *Magyar Földrajzi Évkönyv 1927*. Budapest, 1927, Magyar Földrajzi Intézet R.T. 178–199. o.

⁴⁵ A „trianoni” Magyarország földrajzi szempontú értékelésére lásd például: Fodor Ferenc: *A csonka magyar állam politikai földrajzi helyzete*. Magyar Katonai Közlöny 1920/2. 91–96. o., valamint Málnási Ödön: *Csonka-Magyarország katonai földrajzi helyzete*. Földrajzi Közlemények 1925/4-5. 49–66. o.

⁴⁶ Ennek egyik jellemző állomása volt a honismeret mélyítése és az osztálykirándulások bevezetése a földrajzoktatásba. Bővebben: Fodor Ferenc: *A szülőföld és honismeret helyzete külföldön és hazánkban*. In: Karl János – Kéz Andor (szerk.): *Magyar Földrajzi Évkönyv 1929*. 140–159. o., illetve Bodnár Lajos: *A földrajz az embernevelés szolgálatában*. In: Kéz Andor – Pécsi Albert (szerk.): *Földrajzi Zsebkönyv 1948*. Budapest, 1948, Magyar Földrajzi Társaság. 107–114.

A román geopolitikai iskola, illetve politikai gondolkodás földrajztudományi kötődésének vizsgálata – a releváns szakirodalom magyar nyelvű elérhetőségének hiánya miatt – *alapvetően a román geopolitikai gondolkodás esztétörténeti kutatását, szakirodalmi forrásainak közlését és elemzését indokolta.* A román források feldolgozása a geopolitikán kívül eső egyes szakterületek és személyek megismerését is lehetővé tette, de az értekezés fő témájához kapcsolódóan az analógia módszerével ugyancsak törekedtem a korabeli releváns magyar és külföldi (német, francia) elméleti párhuzamokat is bemutatni.

Az elméleti párhuzamok kapcsán abból indultam ki, hogy a román földrajzi iskolaalapító, Simion Mehedinți Lipcsében doktorált és Ratzel egyik tanítványa volt, akinek determinista felfogása áttételesen a román geopolitikai gondolkodást is megtermékenyíthette. Feltevésemmek látszólag ellentmondott, hogy a német tudós egyik fő művében – az akkorra már a Fekete-tengerig érő – Romániát, tévesen, a tengerpart nélküli országok közé sorolta.⁴⁷ Ugyanakkor elképzelésemet elvileg nagyban támogatják Románia gyakori területi változásai, főleg az első világháború kedvező „földrajzi következményei”, ami végül is egyértelműen kedvezhet a román geopolitikai gondolkodás efféle irányzatának. Kutatásaim során szerettem volna megérteni azt az ellentmondást is, hogy miközben a magyar geopolitika a Kárpátokat határállító tényezőnek tartja, addig azt a román az ország természetes tengelyének, gerincoszlopának; és természetesen azon is tanakodtam, hogy a – sokunk számára jól ismert – Nagy-Románia koncepciónak miért éppen a Tisza és a Dnyeszter lenne a két szélső határa? Mindeközben folyamatosan látókörömbé kerültek a kortárs román integrációs kül- és katonapolitikai törekvések, amelyek szintén nem nélkülözték az ország földrajzi helyzetére és az ebből következő kiváltságokra való hivatkozást. Ezért nem csak és főként nem(!) a tradicionális magyar–román szembenállás geopolitikájára összpontosítottam, hanem – dolgozatom aktualitás értékét remélve – *a román geopolitikai iskola érvrendszerének a rendszerváltás utáni időkig kitapintható folyamatosságára.* A geopolitikai motívumok hosszú távon megnyilvánuló hatásmechanizmusának értelmezése és elemzése miatt a *kronológiai feldolgozás* módszerét tartottam célszerűnek.

Románia NATO- és Európai Unió (EU) integrációjának társadalmi támogatottsága, illetve a különböző külpolitikai nyilatkozatok és dokumentumok „üzenetei” kapcsán arra gondoltam, hogy a geopolitikai utalások és magyarázatok csak egy *befogadó- és (meg)értőképes közönség* esetén lehetnek hatékonyak. Így az a feltételezés adódott, hogy a román társadalom rendelkezik ilyen fajta alapképzettséggel, műveltséggel(?), ezért – a geopolitika természetéből adódóan – a *földrajz oktatását* lenne érdemes szemügyre venni. A román nép lelki tulajdonságait és nemzettudati tényezőit elemző óriási irodalom összegzését nem, de a tévedés

⁴⁷ Ratzel Frigyes: *A Föld és az ember. Anthro-po-geographia vagy a földrajz történeti alkalmazásának alapvonalai.* Budapest, 1887, Magyar Tudományos Akadémia. A könyvben szereplő ország-kategóriák szerint Románia „... II/B) Politikai határvonalainak csak egy része egyezik meg a természeti határokkal; d) Az országot egészen körülveszik az idegen országok; d') Az ország egy tengerre vezető nagy folyammal határos. Ez utóbbi fajta országok elől a tenger el van zárva, és ezért természetesen egész történeti szerepükre igen nagy hatása van annak, hogy mi módon társulnak más államokkal.” (149. o.)

kockázatát⁴⁸ vállalva tehát megkíséreltem a földrajzoktatás és a geopolitika román nemzettudat-építésben játszott szerepének a megvilágítását. A középiskolai földrajzoktatást vizsgáltam meg, mert az általános iskolás korosztály még lényegében „csak” természetföldrajzi oktatásban részesül, viszont a felsőoktatás már csak egy eleve kisebb létszámot érint és nagymértékben – a földrajzot gyakorta nélkülözve – specializált. Következésképpen, a középiskolai diákság a legszélesebb földrajzi oktatásban részesülő korcsoport, ezen túl pedig ez az életkor kellő értelmi érettséget és érzelmi nyitottságot feltételez a nemzettudatot formáló érzések elsajátításához. Az oktatott földrajzi–geopolitikai elemek sajátosságainak értelmezését a *dedukció* módszerének segítségével végeztem el, így rámutathattam a geopolitikai gondolkodásmód kialakítására vonatkozó oktatáspolitikai szándéokra, és így végső soron, kis kockázattal, beláthatjuk a (román) földrajzi tér következményeit jól ismerő román geopolitikai szemléletmód nemzettudati tényezőként történő megjelenését, beágyazódását.

A román földrajzoktatás vizsgálatát még akkor is fontosnak tartottam, ha a román–magyar kapcsolatok „terhelt” múltját tekintve (az értekezés megvédése után) jelentős mérőföldkövet jelentett a román parlament 2010. május 18-ai jóváhagyása a földrajz és a történelem tantárgyak nemzeti kisebbségi nyelven való oktatására. Jelentős, mert ezzel a döntéssel a négy, románul oktatott ún. *nemzeti tantárgy* száma kettőre (nyelv és irodalom) csökkent és a magyarul tanulók is könnyítést kaptak a mindennapi tanulásban. Az engedménynek azonban a magyar nemzettudat fenntartására negatívan ható következményei, kockázatai is lehetnek. Hiszen a földrajz és a történelem mégis csak az adott állam földrajza és történelme, a közvetítő nyelv változásától pedig önmagában nem válnak megoldottá, elfogadhatóbbá a román–magyar történelmi diskurzus kétértelmű kérdései; Transsylvania (ejtsd: Transzilvánia) sem válik a mai Magyarország Erdélyévé, és ugyanígy a Kárpátok sem. Az újítás kapcsán persze legelőször a román földrajzi nevek magyar megfeleltetésére, lényegében fordítási technikára gondolunk, viszont nagyobb gondot okozhatnak (és nyilvánvalóan már a mai gyakorlatban is okoznak) a mélyebb összefüggéseket rejtő nézetrendszerbeli eltérések. A legtöbbek számára ismert példa kedvéért: az Erdélyi-középhegységet a román földrajz a Nyugati-Kárpátoknak tekinti. És ezentúl is (valahogy) el kell majd magyarázni, hogy mit kell érteni Romániában a földrajzönyvekben (is) tanított nemzetállam fogalma alatt és a román földrajzi egység szimbóluma alatt. *A földrajz ugyanis* – Humboldt és Ritter óta tudjuk – *nem pusztán leíró tudomány!* Nem pusztán a földfelszín leírásának tudománya, hanem magába olvasztja, szintézisében vizsgálja a növény- és állatvilágot, a rajta élő embert és vele együtt gazdasági, társadalmi, politikai életét, vallását stb. Úgy látszik, eljött az ideje Hajdú-Moharos erőfeszítéseinek, aki kollégáival már a rendszerváltozás után néhány évvel (1993) kompromisszumos javaslatot tett a magyar–román földrajztudományi kapcsolatok erősítésére, a két országot közösen érintő földrajzi nevek egységes elnevezésére. Persze jól érzékelték e probléma – ma is felettébb aktuális – komplexebb

⁴⁸ „Alig van annál zavarosabb kérdés, mint az, hogy mit lehet és mit kell nemzeti öntudat alatt érteni. Nemzet és nemzetiség, nép és népiség, politikai különállás és alárendeltség, állam, terület, társadalom, műveltség, vallás – mindez szervesen hozzákapcsolódik; nem csoda, hogy az avatatlan eltéved ebben az alig járható sűrű bozótban.” I. Tóth Zoltán: *Cotorea Gerontius és az erdélyi román nemzeti öntudat ébredése*. In: Hittel. Kolozsvár 1935–1944. II. kötet. 341. o.

összefüggését, felsőbb kapcsolatát: a földrajz, a földhöz való kötődés ugyanúgy a nemzeti(ségi) hovatartozás letéteményese, mint a nyelv, a kultúra és a tradíciók.

Összességében: az értekezés fő céljának lényegében a román geopolitikai iskola, illetve a román geopolitikai gondolkodásmód és érvrendszer jellemezését, továbbá a román politikai gondolkodásban, különösen a rendszerváltozás utáni kül- és biztonságpolitikában, valamint oktatáspolitikában játszott szerepének kimutatását tűztem ki.

Az értekezés témájának körülhatárolása, struktúrája és forrásai

Az 1. fejezetben Románia fontosabb természet-, gazdaság- és katonaföldrajzi jellemzőit foglaltam össze. A leíró jellegű földrajzi áttekintéssel az volt a célom, hogy mélyebb következtetések levonása nélkül azokat a fontosabb sajátosságokat emeljem ki, amelyek az értekezés további részeiben geopolitikai összefüggésben szerepet kaphatnak. Az adatokat magyar összefoglaló művekből, atlaszokból és az internetről merítettem. Habár igyekeztem a legaktuálisabbnak és legautentikusabbnak vélt információkat szerepeltetni, munkám szempontjából nem tartottam fontosnak az igen gyakori, de kisebb differenciák okainak és hitelességének ellenőrzését, ezért sok helyütt csak hozzávetőleges adatot közöltem.

A 2. fejezetben bemutattam és jellemeztem a román geopolitikai iskola eszmetörténetét, elméleti alapjait és érvkészletét – nyelvismeretünkhöz igazodóan – román, illetve egyes szerzők angol, francia és olasz nyelven kiadott könyveinek, folyóiratcikkeinek feldolgozására támaszkodva. Egy-egy témakör tudománytörténeti vagy -elméleti hátterének, párhuzamainak bemutatására a román források mellé külföldi és magyar utalásokat is illesztettem.

A 3. fejezetben először a román geopolitikai gondolkodás máig ható földrajzi meghatározottságát, tradicionális elemeit mutattam ki *kül-, katona- és biztonságpolitikai koncepciókban*. Ennek keretében az integrációs törekvések jegyében született 2000. évi román katonai stratégiát és a román kormány külpolitikai programját, másrészt a terrorizmus elleni globális küzdelem idején, 2006-ban jóváhagyott nemzeti biztonsági stratégiát vizsgáltam meg.

Ezek után a román nemzettudat földrajzi, geopolitikai összefüggéseit elemeztem a geopolitika földrajzon belüli oktatásában, a 2004–2007 között érvényes 9–12. osztályos (líceumi) tananyagban. A román középiskolai földrajz-tankönyvek különböző kiadású (Humanitas, ALL, Corint, Sigma) sorozatából a Corint-ot választottam, amely egy *Geopolitika és Geostratégia* elnevezésű, tíz részből álló sorozatot is gondoz.⁴⁹ A négy tankönyv mellett egy *tesztgyűjteményt* is tanulmányoztam, amely egyrészt összefoglalja a középiskolás tananyagot, másrészt sajátos (feleletválasztós) didaktikai módszerével dinamikus, féligazságokat mérlegelő tanulói magatartást is feltételez. Arra vonatkozóan nem rendelkezünk adattal, hogy a tanintézetek milyen arányban preferálják ezeket a tankönyveket, ugyanakkor – az egységes tantervet feltételezve, illetve közvetett információk

⁴⁹ Ezek között a francia geopolitikai iskola egy-egy jelentős művének román fordítása, például Paul Claval: *Geopolitică și geostrategie* (2001) és Aymeric Chauprade – François Thual: *Dictionar de geopolitică* (2003).

alapján – a különféle változatok nem különböznek jelentősen tartalmi és szerkezeti felépítésükben.

A *tudományági körülhatárolást* tekintve a geopolitikát elsősorban a földrajztudományból kiinduló, a földrajz elemző és integráló jellegét ötvöző diszciplinának, módszernek tartom, ezért a *román földrajzi szakirodalomra* összpontosítottam.

A *szakirodalmi gyűjtés* döntő részét nagyobb közgyűjteményekben, illetve intézetek könyvtáraiban folytattam (Központi Szabó Ervin Könyvtár, Magyar Földrajzi Társaság, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Országgyűlési Könyvtár, Országos Idegennyelvi Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár, Szegedi Tudományegyetem), valamint rendszeresen használtam az Internetet. Az elemzésre került dokumentumok, források egyes részleteinek szöveghű közlését azért tartottam fontosnak, mert így válhat kitapinthatóvá a földrajzi és a geopolitikai tényezők (politikai) kommunikációs eszközökkel történő megjelenítése, illetve keveredése is.

A kutatás *időbeni behatárolásánál* a 19. század második felét jelöltem ki kezdőpontnak, amit két fő momentum, a román államiség és a geopolitika elmélete kibontakozásának időbeni egybeesése indokolt. Az adatgyűjtést és a kutatást – formálisan – Románia Európai Unió csatlakozásával, 2007. január 1-jével zártam le.

ROMÁNIA FÖLDRAJZI ÉS KATONAFÖLDRAJZI ÁTTEKINTÉSE

„Bőkezű természet – útkereső ország”⁵⁰

Lakossága (22 246 862)⁵¹ és területi nagysága (238 391 km²) alapján Románia – a kis területű államok földrajzi kategórialimitjét⁵² éppen csak átlépve – a kontinens közepes nagyságú országai közé tartozik. Sajátos módon az ország területi nagyságára (legalább!) két különböző adattal, legtöbbször a 237 500 km²-rel találkozhatunk, de természetesen tudjuk, hogy az 1947. évi békeszerződés óta politikai államterület nem változott. A területi módosulást nagy valószínűséggel a határokat képező folyószakaszok mederszenvizsainak változása és/vagy a Duna hordalékának Fekete-tengert feltöltő hatása okozta.⁵³ A határok változására az utóbbi évek feszültséggel terhes, a Duna-deltától kb. 40 km-re fekvő 17 hektáros *Kígyó-sziget* státusza ügyében kialakult román–ukrán konfliktus sem volt befolyással. A nemzetközivé vált ügy végül (2009. február) azzal zárult, hogy a sziget körüli kontinentális talapzat mintegy 79%-át, 9700 km²-t, a Hágai Nemzetközi Bíróság Romániának ítélte. Az érintett tengerfenék megszerzésével bár jelentős földgáz- és kőolajkészlet került román fennhatóság alá, mégsem ez a terület okozta az előbbieken jelzett kb. 900 km²-nyi különbséget, hiszen szárazföldként nem ismerték el.

⁵⁰ Hajdú-Moharos (2000) i. m. 494. o.

⁵¹ 2008-as becslés alapján: www.cia.gov. (2009. január 30.)

⁵² Az államterület mérete alapján *közepesnek* számítanak a 200–500 ezer km² közötti nagyságú országok.

⁵³ A változás nyomát és okát hivatalos forrásban nem találtam meg, és arra vonatkozóan sincs adatom, hogy melyik szomszédos ország, milyen mértékű rovására következ(het)ett be.

Kárpátok – Duna – Fekete-tenger

A *Kárpátok* 1500 km hosszú lánc mindösszesen kb. 190 ezer km² kiterjedésű területet foglal el. Csak néhány helyen lépi túl a 2500 m-es magasságot, gleccserei vagy állandóan hóval borított területei nincsenek. Az Alpoktól és a Balkán-hegységtől a Duna választja el. A Kárpátokat övező területek általában kedvezőtlen mezőgazdasági adottságokkal rendelkeznek, azonban a szén-, vas- és színesfémérc-lelőhelyek mentén települt iparvidékeit a szigetként működő, együzemes kohászati városok alkotják. A hegyvidéki tájakat általában az urbanizáció alacsony foka, viszont jelentős fa- és bútoripari, valamint vízienergia-termelő képesség jellemzi. A hegylánc területe nem sűrűn lakott, települések általában csak a folyók völgyeiben vannak. A hegység az általa érintett országok többségének periferiát, határterületet jelent, ezzel szemben Romániának a közepén húzódik és az ország területének nagyjából egynegyedét foglalja el. Romániai szakaszát, amelynek legmagasabb pontja 2544 m (Moldoveanu), átlagban negyven kilométerenként szelik át közúti hágók. Az átjárók legsűrűbben a Kárpát-kanyarban, Brassó körzetében futnak össze, ami megmagyarázza a város múltbéli és jelenkori kereskedelmi szerepét.

A *Duna*, a Volga után, Európa második legnagyobb (2842 km) és a világ legtöbb országot, nemzetet, nyelvet, vallást és kultúrát összekötő folyója. A számos példa közül talán elég, ha csak a gazdasági és a földrajzi távolság tekintetében is két szélsőség, Németország és Moldova ilyesfajta kapcsolatára utalunk, hiszen a két ország közti GDP-különbség mintegy negyvenszeres.⁵⁴ Mivel a vízi szállítás költsége fele a vasútinak és harmada a közútinak, a folyó elsősorban gazdasági kapocs a különböző térségek között.

Újkori történelme során a dunai hajózás biztosítása és a folyó szabályozása többször képezte nemzetközi konfliktusok, szerződések tárgyát. Először 1815-ben (Bécsi kongresszus) léptettek életbe bizonyos szabályozókat, majd a folyó a krími háborút lezáró békekötéskor (1856) vált ismét külpolitikai kérdéssé, amikor ellenőrzését az *Európai Duna Bizottság* és a *Parti Bizottság* hatáskörébe utalták. Mára a Duna és néhány mellékfolyója is nemzetközi vízi útnak minősül; a hajózás, vízgazdálkodás, határellenőrzés nemzetközi koordinálását a *Duna Bizottság* látja el. A folyó jelenleg közel 1000 km szakaszon képez országhatárt, tehát *nemcsak összekötő, hanem elválasztó természettel is rendelkezik*. Mindezt alátámasztja, hogy a 149 hídjából mindösszesen *nyolc (5%) ível át országhatárokon*, melyek közül három csak nemrég – a délszláv háborúk után – lett jugoszláv–horvát nemzetközi átkelő. A dunai hidak többsége (119) egyébként Németországban és Ausztriában található.

Románia esetében a Dunának leginkább az Európa felé vezető történelmi és gazdasági összekötő szerepét szokták megfogalmazni, ugyanakkor romániai, közel 1100 km-es szakaszát és a hidak számát megvizsgálva inkább az izoláció jut eszünkbe: a Duna határfolyó Szerbia (222 km, 1 híd), Bulgária (470 km, 1 híd),

⁵⁴ Illés Iván: *Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón*. Budapest–Pécs, 2002, Dialóg Campus Kiadó. 304. o.

Moldova (0,1 km, nincs híd) és Ukrajna felé (185 km, nincs híd). A vízi határok kapcsán figyelemre méltó, hogy Moldova felé már sokkal jobb a folyóvízi átkelőhelyek aránya, mivel a Prut 450 km-nyi szakaszán 5 hidat találunk. Ukrajna irányában tehát sem a Dunán, sem a Pruton (30 km) nincs híd, viszont a Tiszán (42 km) nemrég nyitottak meg egy átkelőt.⁵⁵ Úgy véljük, hogy Románia számára nemcsak a Duna visel politikai- (és katonai!) földrajzi tartalmat, hanem a többi, határt képező mellékfolyói is. Tényszerűen rögzíthetjük azonban, hogy román nézőpontból Magyarország felé nem csak a Duna nem alkot határt, de egyetlen másik folyó sem. Ebből a szempontból tehát ez a határszakasz kivételes és speciális helyzetűnek látszik, és máris jobban érthető a Tisza, vagy végső esetben a Duna román–magyar határalkotó koncepciója, képzete.

A *Fekete-tenger* teljes vízgyűjtő területe a Dunánál ötször nagyobb, 21 országra és 171 millió főnyi lakosságra terjed ki. Vízgyűjtője felét a Duna és vízrendszere teszi ki, ami a magas olajszennyezés mellett hozzájárul a tenger utóbbi évtizedekben tapasztalt folyamatos ökológiai leromlásához is. A környezeti károsodások miatt a tenger elvesztette korábbi turisztikai vonzerejét, tengerpartja jórészt a közepes és alacsony árkategóriában tud szolgáltatást nyújtani. Az ország számára a tenger mindenekelőtt a kereskedelmi (szállítási) rugalmasságot biztosítja, amely nemcsak a pásztorkodással foglalkozó társadalmi rétegek mezőgazdasági (gabonatermelő) foglalkoztatásának megkezdését, „farmerré” válását eredményezte⁵⁶, hanem a szocialista időszakban fenntartott harmadik világbeli kapcsolatok intenzitásának is része volt. A tenger katonai, geostratégiai szerepét Törökország NATO-tagsága ugyan behatárolja, azonban Románia – és Bulgária – Unió integrációjával a vízterület az euroatlanti és európai közösség legújabb határtengerévé is vált.

Románia történelmi tájai és gazdasági jellemzői

Havasalföld a Déli-Kárpátok és a Duna közti, mintegy 75 ezer km²-nyi területet, az Olt folyótól keletre eső Munténiát, és az attól nyugatra lévő Olténiát foglalja magába. Magyar jelentése havasokon túli terület (Havaselve). *Munténia* területén, a Román-alföld közepén helyezkedik el a főváros, *Bukarest* (București). Bár országon belüli földrajzi helyzetét tekintve excentrikus pozícióban van, a *Brassó–Giurgiu* kereskedelmi útvonal tengelyében sikerült megőriznie kereskedelmi vezető szerepét. A főváros természetesen központja a román gazdasági és kulturális életnek, a közlekedési hálózat is ráépült. Lakossága mintegy 2 millió fő. A várost körülvevő ipari övezet jelentős gép-, vegy-, textil- és bőripari kapacitással rendelkezik, továbbá kiemelkedik az optikai, az elektronikai, a kozmetikai és a nyomdaipar egyes szakágaiban.

⁵⁵ A hidak számára és eloszlására, illetve a térség transznacionális régióinak elemzésére lásd: Illés id.m. A munkában sajnos nem szerepelt a román–ukrán, valamint a kb. százméteres román–moldovai Duna-határ (98. o.), továbbá még nem szerepelhetett az Aknaszlatina és Máramarosziget (Sighetu Marmăției) közötti Tisza-híd.

⁵⁶ Vö. Daniel Chirot: *The origins and development of an agrarian crisis: the social history of Wallachia, 1250–1917*. Michigan, 1973, Xerox University Microfilms. A szerző a havasalföldi társadalomfejlődés mozgatórugóit a kívülről jött hatásoknak tulajdonítja, amelyek egyik állomása a fekete-tengeri kereskedelembe való becsatlakozás volt.

Az országrész alsó felén a *Munténiai-síkság* elsősorban mezőgazdasági területe található, amelyre főleg a napraforgó- és cukorrépa-termesztés, valamint az állattenyésztés a jellemző. A térség legfontosabb városa a hőerőművel és ipari üzemekkel rendelkező *Brăila*, továbbá a vegyipari központ *Giurgiu*, amely a román–bolgár Duna-szakasz egyetlen hídjánál fekszik. A felső, szubkárpati rész sűrűn lakott, az ország egyik legiparosodottabb része. A *Brassó–Ploiești tengely* az ország legjelentősebb ipari körzete, amelyben a román kőolajtermelés egyharmada összpontosul, illetve otthont ad a Renault–Dacia autógyárnak is (*Pitești*).

Olténia mezőgazdasági értékeit (szőlő, gyümölcs, búza, kukorica) nagyrészt *Craiova* gép-, textil-, bőr- és élelmiszertermelése, valamint hőerőmű kapacitása egészíti ki, és ugyancsak meg kell említeni a – szocialista időszak *Oltcit* autót gyártó vállalatot ma üzemeltető – dél-koreai Daewoo-t. A régióban találjuk a *Vaskapu-vízerőművet Drobeta–Turnu Severin* központtal, az olténiai lignitmedencét *Târgu Jiu* körzetében, valamint az Olt völgyének – és Romániának – egyetlen alumíniumkohóját (*Slatina*).

Moldva az ország keleti, a Kárpátok és a Prut folyó közé eső területe, kiterjedése kb. 46 ezer km². Román történelmi neve Moldova, ami megegyezik a szomszédos ország román elnevezésével is, amely magyarul Moldovai Köztársaság, rövid nevén Moldova. A *történelmi Moldva* egy jóval nagyobb, a Keleti-Kárpátok és a Dnyeszter közötti területet foglalja magába: északnyugaton *Bukovinával* (Bükkösország), keleti részén pedig a *Prut* és a *Dnyeszter* folyók határolta területtel, *Besszarábiával*, melynek jelentős része Moldova, északi és déli területei pedig Ukrajna részét képezik. Moldvát Románia legelmaradottabb régiójaként tartják számon, amelyre leginkább a mezőgazdasági termelés a jellemző. Az országrész észak-déli tengelyét a *Szeret* (Siret) folyó, illetve völgye képezi, melyhez a Kárpátokból érkező mellékfolyók csatlakoznak. A *Beszterce* (Bistrița) völgyében vízerőművek, vegy- és építőanyagipari üzemek találhatók, a *Tatros* (Trotuș) völgyében pedig kőolajat, kősót és barnaszenet bányásznak, valamint itt halad keresztül az Erdély felé közlekedő vasútvonal. A Dnyeszteren túli, a *Déli-Bug* alsó folyásáig terjedő terület neve *Transznyisztria*, amely a második világháború idején a Szovjetunió ellen megindított román offenzíva következményeként rövid ideig román fennhatóság alá került.

Moldva székhelye *Jászvásár* (Iași), amely – Bukarest megszállása miatt – 1917-1918-ban Románia fővárosa is volt. A nagyváros sokoldalú regionális gazdasági és kulturális központ, Moldovához (mint egyes román elképzelések és törekvések szerint második román államhoz) való közelsége révén pedig geopolitikai potenciáljára is rá kell mutatnunk. A régió dunai kikötője, hajóépítő és vaskohászati központja *Galac* (Galați).

Dobrudzsa (Dobrogea) a Duna és a Fekete-tenger között fekvő, geológiai értelemben a Balkán-félszigethez kapcsolódó terület. Romániához tartozó – nagyobb – része kb. 15 ezer km². A korabeli Kis-Szkitiának nevezett terület újkori története a szomszédos Bulgáriához is kötődik. A török uralom alatt álló tartomány 1878-ban került Románia fennhatósága alá, akkor lakossága 70%-a török–tatár eredetű volt. Déli, kétmegyényi részét (Cadrilater) Románia a második Balkán-háború során szerezte meg déli szomszédjától, de 1940-ben végleg elvesztette. Dobrudzsa jelenti

Románia számára a fekete-tengeri kijáratot. Északi részét a *Duna-delta* változatos élővilága és természeti környezete jellemzi. A Duna 0. folyamkilométerénél fekszik *Sulina*, a delta kapujaként pedig *Tulcea* városát tartják számon, amely tímfoldgyárral is rendelkezik. A középső és déli löszös területek Románia legszárazabb vidékét alkotják. Legjelentősebb települése *Konstanca* (Constanța), amely tengeri kikötő és a *Duna–Fekete-tenger csatorna* végpontja. Ipari termelésének javát a hajógyártás, a könnyű- és élelmiszeripari termékek adják. *Cernavoda* ugyan a régió egyik kisebb városa, de mégis stratégiai jelentőségű az itt üzemelő, egyetlen romániai *atomerőmű* miatt.

Erdély (Transsylvania) Románia legnagyobb tájegysége. Magyar jelentése erdőn túli területre utal (Erdőelő, Erdőelve), mivel a Bihari-hegységet a középkorban Erdőnek nevezték. Északról, keletről és délkeletről a Kárpátok övezi, míg nyugaton és északnyugaton Magyarország belső részeihez, a Tiszántúlhoz kapcsolódik. A történelmi Erdély a Szamos–Maros–Olt és a környező hegyek közti területet jelenti, de tágabb értelemben magába foglalja a Királyhágó-mellékként is nevezett, lényegében a Szilágyságot és Zaránd megyét befoglaló *Partiumot*, valamint délnyugati részén a Duna által a Tisza és a Maros alsó folyásánál közrezárt terület, a *Bánság* egy részét. Területének szinte teljes egésze (103 ezer km²) az első világháborút követően került a román állam fennhatósága alá. Mintegy 43 ezer km² nagyságú, északi része 1940–1944 között visszakerült Magyarországhoz. Az országrész korábbi három nemzete (magyar, román, német) közti arány mára jelentősen átrendeződött, döntő többséget ért el a románság.⁵⁷ Legnagyobb, magyar kisebbsége Belső-Erdélyben (Székelyföld) összpontosul nagyjából 650–700 ezer főnyi, lényegében összefüggő területet alkotó magyarlakta közösségben.⁵⁸

Erdély domborzatára a Kárpátok hegyláncja és havasai, az Erdélyi-középhegység és számos medence, illetve a hozzájuk kapcsolódó tájak változatossága jellemző. Fontosabb folyói a *Tisza*, a *Szamos*, a *Körösök*, a *Maros* és a *Temes*. A belső-erdélyi régió az országrész ipari, mezőgazdasági, turisztikai és közlekedési szempontból is legjelentősebb része. Legnagyobb városa *Brassó* (Brașov), amely a 18. század elején a Kárpát-medence legnépesebb települése, a *legkeletibb nyugati és legnyugatibb keleti városa*, kereskedelmi és gazdasági központja volt.⁵⁹ Románia egyik legnagyobb ipari központja, földrajzi helyzeténél fogva a három országrészt

⁵⁷ Az 1920-ban Magyarországtól Romániához csatolt Erdély területére vonatkoztatva a románok, a magyarok és a németek aránya (%) 1900-ban és 2002-ben: 2 670 131 (55,1%) / 5 395 925 (74,7%), 1 433 252 (29,5%) / 1 415 720 (19,6%), 579 593 (12%) / 53 073 (0,7%). Kocsis Károly (szerk.): *Délkelet-Európa térképekben*. Budapest, 2005, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet – Kossuth Kiadó. 32. o. Erdély magasságövek szerinti népesség- és településföldrajzi értékelésére lásd: Molnár Jenő: Erdély lakossága magassági övek szerint (doktori értekezés). In: Uő: *Táj és Társadalom*. Székelyudvarhely, 2004, Agora – Uke. 73–113. o.

⁵⁸ Az etnikai változással a vallási, felekezeti hovatartozás aránya is módosult, így Románia etnikai összetétele: román 89,5%, magyar 6,6%, roma 2,5%, ukrán 0,3%, német 0,3%, orosz 0,2%, török 0,2%, egyéb 0,4%. Felekezeti arányai: keleti ortodox 86,8%, protestáns 7,5%, római katolikus 4,7%, egyéb (főleg muzulmán) 1%. Forrás: A 2002. évi népszámlálás alapján: www.cia.gov, letöltés: 2009. január 30.

⁵⁹ Brassó gazdaságföldrajzi, -történeti jelentőségére lásd: Miskolczy Ambrus: *A brassói levantei kereskedő-polgárság kelet-nyugati közvetítő szerepe (1780–1860)*. Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó. Uő: *Nemzetiség és gazdaság: Brassó város „mítosza”*. Limes 1996/3. 29–44. o. és Cholnoky Jenő: *Brassó földrajzi helyzete*. Földrajzi Közlemények 1928/9-10. 199–212. o.

összekötő útvonal egyik legfontosabb állomása. Gépipari és repülőgépgyártó kapacitása mellett fontos kulturális központ is.

Északnyugati részének legnagyobb városa az Erdélyi-medence nyugati peremén elhelyezkedő *Kolozsvár* (Cluj-Napoca). Nemcsak kulturális központ, hanem a nyugati irányból Erdély és Románia belseje felé vezető utak egyik fontos csomópontja. A régió jelentős ipari termelési kapacitással bír (cement, vasérc, színesfém és érc, só, papír). A délnyugati régió a magyar Alföld keleti feléhez csatlakozik és a Bánság nagy részét magába foglalja. Kettős arculatát a sík területeket felváltó, a Déli-Kárpátok és az Erdélyi-középhegység hegy- és dombvidékei kölcsönzik. A változatos természeti és domborzati viszonyok különböző gazdasági lehetőségeket teremtenek, ezért ugyanúgy találunk mezőgazdasági területeket, mint bánya- és iparvidékeket. A környékbeli hegyvidékek kohászati és bányászati komplexumoknak adnak otthont, melyek közül külön említést érdemel a hat várost magába foglaló *Zsil-völgyi szénmedence*. Az alföldi részek két legfontosabb városa *Arad* és *Temesvár* (Timișoara).

Összességében: Románia *gazdag természeti erőforrásai és ásványkincsei, domborzata és kedvező klimatikus viszonyai* kedvező feltételeket biztosítanak a gazdaság különböző ágazatainak. A rendszerváltozás utáni piacgazdaságra való áttérést Romániában is az állami vállalatok privatizációja és a folyamatosan növekvő külföldi tőkebeáramlás jellemezte és jellemzi, azonban az átlagon felüli adottságok ellenére az ország még mindig nem tartozik a gazdaságilag fejlett európai államok közé.

Románia legfontosabb külkereskedelmi partnere – sorrendben – Olaszország, Németország, Franciaország, Törökország, Magyarország és Nagy-Britannia. A román kivitel egyharmadát textil- és ruhaipari termékek, egyötödét pedig a gépgyártás különböző termékei adják, míg a behozatal nagy részét gépek, könnyű- és vegyipari termékek, ásványi nyersanyagok teszik ki. A *mezőgazdasági termelés* volumene csökken, a gazdálkodás színvonala miatt a termésátlagok még mindig alacsonyok. Mindazonáltal a növénytermesztés legfontosabb ágazata a kukorica, a napraforgó és a kender, de nagy mennyiségben terem búza, árpa, rizs, burgonya, cukorrépa, bab, borsó, különböző zöldség- és gyümölcsfélék. Az állatállomány (szarvasmarha, juh, sertés, kecske, baromfi), részben a hagyományos havasi pásztorkodás háttérbe szorulásával, az utóbbi évtizedben erősen lecsökkent, a halászat nemzetközi viszonylatban nem jelentős.

A román *ipari termelés* összértéke a 2000. év után fokozatosan növekszik, azonban az ásványi kincs készletek jelentősen csökkennek, a leromlott eszközállomány és infrastruktúra pedig meggátolja a gazdaságos kitermelést. A *bányászat* és a *kohászat* a szocialista időszak nagyszabású iparosítási törekvéseihez, eredményeihez képest csökkenő mértékű, de még mindig a román ipar egyik alappillért képezi. A Kárpátok külső oldalán kőolaj, az Erdélyi-medence területén pedig jelentős földgázkészlet található. A bányászat kapcsán elsősorban az 1840-ben megkezdett, ma is termékeny Zsil-völgyi barnaszén érdemel figyelmet, de fontos a lignit, a vasérc, az ólom, a réz, a cink, ezüst, az arany, a némi uránérc, nem utolsósorban pedig a kőszént kitermelése.

A román *vegyipar* sok tekintetben a bányászatra, a bőséges hazai nyersanyagbázisra épül. Jellemző területei a sóvegyészet, a kőolajgyártáshoz kapcsolódó petrokémiai ipar, a földgáz alapú műtrágyagyártás, valamint a gyógyszeripar. Stabil a *gépipari termelés* helyzete (repülőgép, traktor, teherautó, bányászati gépek, hajó stb.). A *könnyűipar* ágazatai közül elsősorban a fakitermelést és feldolgozást, a bútór- és papírgyártást szokás felsorolni, valamint az országszerte megtalálható textil-, ruházati- és élelmiszeripari, továbbá a nyersanyag lelőhelyek köré települő építőanyag-ipari üzemeket. A *villamosenergia-termelést* hő- és vízerőművek, valamint a kanadai CANDU-típusú atomreaktor (Cernavoda) biztosítja. A spanyol Iberdrola cég pedig újabban 50 szélpark építését tervezi Romániában. A világ eddigi legnagyobb szélenergia-projektje csaknem egymillió háztartás ellátását (1500 MW) biztosítaná.⁶⁰ A román *közlekedési hálózat* lényegében a Bukarest-központú vasút- és közútvonalakra épül. A vasúti pályák hossza (2007) 11 ezer km, melynek 40%-a villamosított, a 200 ezer km hosszú (2004) közúthálózathoz 60 ezer km szilárd burkolatú, benne 228 km autópályával. Az ország 61 különböző nagyságú és burkolatú repülőtere közül a legjelentősebb a bukaresti.⁶¹

Románia néhány katonaföldrajzi jellemzője⁶²

A román haderő létszáma az 1980-as évek végi 171 ezerhez képest 2008-ra egy 75 ezres, 2006 óta önkéntes szolgálaton alapuló erőre redukálódott. A CFE (Conventional Armed Forces in Europe) által Románia számára engedélyezett haderő maximális békelétszáma 230 ezer fő. Területi kiterjedése és lakosságszáma alapján – a szomszédos Ukrajna (2008-ban 46 millió lakos, 130 ezer fő aktív állomány) után – szűkebb *térsége második legnagyobb katonai képességgel rendelkező országa*. Valamivel tágabb összehasonlításban, Románia katonai ereje és potenciálja Lengyelországnak (2008-ban 38 millió lakos, 127 ezer fő aktív állomány) alig több, mint a fele, viszont nem vethető össze Törökország (2008-ban 71 millió lakos, 510 ezer fő aktív állomány) és Oroszország (2008-ban 141 millió lakos, 1 millió fő aktív állomány) haderejével.⁶³ A román fegyveres erők haderőnemeit a szárazföldi, a légi- és légvédelmi, valamint a haditengerészeti csapatok alkotják.

⁶⁰ Sz. n: *Rekordot dönt Románia szélenergiában*. Napi gazdaság, 2010. április 19. www.napi.hu/default.asp?cCenter=article.asp&place=hirkereso_cimoldal%20&nID=442687, letöltés: 2010. 08. 29.

⁶¹ www.cia.gov, letöltés: 2009. 01. 30.

⁶² A katonaföldrajzi téma kapcsán az opponencia ennek az alfejezetnek a hiányos forrásait és rövidegét kifogásolta. A hiányos irodalomjegyzék elismerése mellett válaszképpen megjegyeztem, hogy az ismert anyagok (tankönyvek) – kiindulópontjuk szerint – a *haditervezés és a földrajzi környezet* közti kapcsolatrendszer elemzik. Ennél fogva megállapításai – a természeti, társadalmi, gazdasági, katonai stb. adatok alapján – elsősorban katonai „felhasználóknak” készültek, zömmel a fegyveres küzdelem megvívásához szükséges hadászati-hadműveleti (néhol harcászati jellegű) mutatókkal, értékelésekkel. Jelen értekezésnek éppen fordított volt a logikája, mert fegyveres küzdelemmel gyakorlatilag nem számoltam! Viszont kifejezésre akartam juttatni, hogy napjainkban a román (össz)nemzeti célok, törekvések milyen katonai elemekkel, képességekkel is párosulnak a természeti és gazdasági jellemzők mellett, azokat kiegészítve. Mivel az egész első fejezet a később kifejtendő geopolitikai nézeteket, ismereteket megalapozó résznek készült, a katonai vonatkozású információk közül is csak a legfontosabbnak vélteket szerepeltettem.

⁶³ A The Military Balance 1989/1990. és 2008. évi kiadványai alapján.

A román fegyveres erők alapadatai mellett ki kell emelni az ország kedvező természetföldrajzi adottságait, közel *ovális alakjának* (350–450 x 600–720 km)⁶⁴ és az ország *domborzatának* a katonai műveletekre gyakorolt, összességében előnyös hatásait. Az ország határainak hossza 3174 km.⁶⁵ A *határfolyók*, valamint a *Kárpátok centrális helyzete*, a *változatos térszín* és a hegyláncról kifelé és a vele párhuzamosan áramló *folyók elhelyezkedése* alapvetően a *hadászati védelmi képességet erősítik*. Kivételt képez ez alól a teljes magyar határszakasz, ahol a határral egybeeső vagy vele párhuzamos, jelentős folyóakadály nincs.⁶⁶

Románia az 1990-es évek végén még a világ 5. legnagyobb fegyver-exportőre volt. Az ország *sokszínű ipari infrastruktúrája* kiváló hátteret biztosíthat a hagyományos fegyveres küzdelem önerőből történő támogatásának. A színes gazdasági potenciált a nagyszámú és arányos elhelyezkedésű *repülőtér-hálózat* egészíti ki, lehetővé téve a csapatmozgások rugalmas végrehajtását. Harcászati–hadművelési szempontból fontosak lehetnek a dél-erdélyi *erődtemplomok*, amelyek a mai modern tűzerőhöz képest ugyan limitált védelmi képességet jelentenek, de szilárd építésű (vastag falú), statikailag még mindig megfelelő szerkezetük miatt óvóhelyként, egészségügyi objektumként, harcálláspontként mindenképpen számba vehetők.

Románia 2004-ben csatlakozott a NATO-hoz, védelempolitikai, katonai stratégiai alapelvei a védelmi (területvédelmi) érdekek mentén a Szövetség prioritásaihoz igazodnak. Rendelkezik Fehér Könyvvel (2004)⁶⁷, nemzeti biztonsági stratégiával (2006)⁶⁸, nemzeti védelmi stratégiával (2008)⁶⁹, katonai stratégiával (2000)⁷⁰ és haderő transzformációs stratégiával (2007).⁷¹ A NATO-tagság kellő önbizalmat adott az országnak, határozottabbá tette EU-csatlakozási törekvéseit, de kiváltotta a román haderő egyre növekvő mértékű *missziós szerepvállalását* is, amely már a 2001. szeptemberi terrortámadás következtében Közel-Kelet felé forduló amerikai, majd NATO-külpolitika és -hadviselés támogatásaként korábban elkezdődött. Az iraki hadszíntérre alapvetően nem harcoló, főleg vegyvédelmi,

⁶⁴ A kerekded alak a legjobb, mert a védelem mellett a gazdasági és politikai élet szervezését is megkönnyíti, ugyanakkor a szomszédos államok rendszerint „kisebb súllyal nyomnak” egy ilyen formájú államot. Vö. Rónai (1941) i. m. 101. o. A téma, illetve Románia alakjának bővebb kifejtésére, geopolitikai jelentőségére és ábrázolására lásd *Mihai D. David* nézeteit az értekezés következő fejezetében.

⁶⁵ Magyarország – 445, Ukrajna – 639, Moldova – 681, Fekete-tenger – 234, Bulgária – 631, Szerbia – 544 km.

⁶⁶ Románia katonaföldrajzi értékelésére bővebben lásd: Lánszki János – Pödör Andrea: *A Magyar Köztársaság környező országainak általános katonaföldrajzi értékelése*. Egyetemi jegyzet. Budapest, 2004, ZMNE.

⁶⁷ *Carta Albă a Securității și Apărării*. (A Biztonság és Védelem Fehér Könyve) Román Nemzetvédelmi Minisztérium honlapja: www.mapn.ro/diepa/planificare/carta_alba.htm, letöltés: 2010. 05. 30.

⁶⁸ *Strategia de Securitate Națională a României*. (Románia Nemzeti Biztonsági Stratégiája) Román elnöki hivatal honlapja: www.presidency.ro/static/ordine/SSNR/SSNR.pdf, letöltés: 2006. 08. 01.

⁶⁹ *Strategia Națională de Apărare a Țării*. www.mapn.ro/despreamap/strategia_nationala_de_aparare.pdf 2010. április 27. Szó szerinti fordításban „Az ország nemzeti védelmi stratégiája”, de célszerűbbnek tartjuk a „Románia Nemzeti Védelmi Stratégiája” megnevezést.

⁷⁰ *Strategia Militară a României*. (Románia Katonai Stratégiája) www.mapn.ro/strategiamilitara/index.htm, letöltés: 2009. 01. 02.

⁷¹ *Strategia de Transformare a Armatei României*. (A Román Haderő Transzformációs Stratégiája) www.mapn.ro/despreamap/strategie_transformare_2007.doc, 2010. 05. 30.

műszaki, egészségügyi és katonai rendész alakulatokat vezényeltek. Az iraki román kontingens legnagyobb létszámát, mintegy 500 fővel, 2008-ban érte el, majd 2009 júliusában néhány kiképző tiszti beosztás kivételével kivonásra került. Az Irakból felszabadult létszámkeretet Afganisztánba csoportosították át, ahol NATO- és amerikai alárendeltségben látja el feladatait. *A román nemzetközi szerepvállalásról összességében elmondható*, hogy a román haderő missziós létszámadatai (még mindig)⁷² arányban vannak az ország képességeivel, mint azt az alábbi táblázatból kiolvashatjuk:⁷³

HADSZINTÉR	NATO	EU	ENSZ	KOALÍCIÓS	ÖSSZESEN
Bosznia-Hercegovina	1	59 (EUROFOR)			60
Kosзовó	145 (KFOR)				145
Afganisztán	1 060 (ISAF)			63 (Enduring Freedom)	1 123
Irak	4 (NTMI)				4
Egyéb		7 (EUMM)	51 (megfigyelők)	6 (összekötők)	64
ÖSSZESEN	1 210	66	51	69	1 396

Románia külföldi missziós szereplése jól szolgálja az ország kedvező nemzetközi megítélését. Ez még akkor is igaz, ha az iraki, afganisztáni beavatkozás kapcsán kialakult európai megosztottság Románia számára is egyfajta diplomáciai dilemmát okozott. A román válságkezelő és műveleti elkötelezettség (súlyal Afganisztán, Nyugat-Balkán, Irak,) ugyanakkor jelentős mértékben összefonódott az Egyesült Államokkal ápolttal *stratégiai partnerséggel*, hiszen a terrorizmus elleni harc jegyében vállalt közel-keleti román vállalat egyik első lépését a Konstanca melletti haditengerészeti bázis felajánlása képezte. Az amerikai partnerség újabban a kikötő közös üzemeltetésével, repülőgép-vásárlási projektek tető alá hozásával, és az amerikai rakétaelhárító rendszer egyes elemeinek romániai telepítésével mélyülhet tovább. Az egykori Jugoszlávia területén teljesített román misszionak tulajdonképpen az ad sajátos ízt, hogy míg a terület stabilitása felett román katonák „nemzetközi egyenruhában” őrökdenek, addig a román diplomácia vonakodik elismerni Koszovó függetlenségét.

⁷² Az aktív missziós létszám 2009 elejéhez képest kb. 240 fővel csökkent. Akkor az 1635 külföldön állomásozó katona közül 855-en Afganisztánban, 496-an Irakban, 149-en pedig Koszovóban teljesítettek szolgálatot, a román külügyminisztérium 2009. január 21-ei kimutatása szerint. www.mae.ro, letöltés: 2009. 01. 30. A 2009-ben jóváhagyott román szabályozás az egyidőben külföldön állomásoztatható missziós létszámot 1798 főben maximalta.

⁷³ A Román Nemzetvédelmi Minisztérium 2010. májusi, nyilvános adatai alapján. www.defense.ro/misiuni-internationale/index.php, letöltés: 2010. 05. 10.

Összefoglalás

Románia közepes méretű és lakosságszámú ország, azonban gazdasága nem tartozik Európa élvonalába. Viszont – részben exportra támaszkodva – rendelkezik az ipari termelés növeléséhez szükséges nyersanyagkészlettel, infrastruktúrával, valamint a mezőgazdaság fejlesztéséhez szükséges természeti erőforrásokkal és tapasztalattal. Az erőforrások magasabb színvonalú és hatékonyságú kiaknázását bizonyos külföldi befektetések, az EU-tagság óta pedig a különböző uniós alapok, pályázatok segíthetik elő.

Összességében megállapíthatjuk, hogy – sok más országgal egyetemben – Románia EU-csatlakozása is sikertörténet, hiszen a rendszerváltozást követő tíz évben a romániai *gazdasági rendszerváltás még nem következett be*, az ország a koppenhágai kritériumokat⁷⁴ csak politikai vonatkozásban teljesítette. Nem, vagy csak akadozva indultak be azok a makrogazdasági folyamatok, melyek kellő háttérrel biztosíthaták a kibontakozásnak, majd az Európai Unió tagságnak is. A 2000-től meginduló intenzív reformfolyamatok eredményei és nem utolsósorban az Európai Unió 2004. évi, vártnál szélesebb körű bővítése közelebb hozta a román tagság megvalósulását. Ez 2007. január 1-jén következett be, bizonyítva ezzel a román erőfeszítések szükségességét és eredményeit, ugyanakkor a döntés (nyugat-) európai gazdasági–politikai háttere sem hanyagolható el. A csatlakozás időpontjában az egy főre jutó GDP alapján Románia nyolc régiójából *hét az Unió tizenöt legszegényebb övezete közé* tartozott⁷⁵, ennek ellenére térségbeli összehasonlításban a román gazdaság meglehetősen versenyképes képet mutatott, az euró bevezetését is 2014-re tervezték.⁷⁶ Amíg az európai integráció a román gazdaságnak, a NATO-csatlakozás a román katonapolitikának adott lendületet. A román haderő modernizálása már a csatlakozási folyamatban elkezdődött, ugyanakkor nagy erőforrásokat kötött le a területvédelmi célok érdekében alkalmazandó – alapvetően szovjet típusú – területvédelmi szervezet, erők és fegyverzet fenntartása, fokozatos korszerűsítése. A haderő egyre növekvő mértékű külföldi szerepvállalása viszont emelte Románia nemzetközi presztízsét.

Az ország Európán belüli relatív földrajzi pozícióját tekintve a földrajzi értelemben vett *Kelet-, Közép- és Dél-Európa találkozásánál* helyezkedik el, ezért földrajzi helyzetének meghatározása nem lehet egyértelmű. A kortárs román szakirodalom általában Közép-Európába sorolja, de különböző forrásokban a kelet- és a délkelet-európai jelzővel is gyakran találkozunk. Hasonló egyezések vagy eltérések tapasztalhatók a *politikai földrajzi, geopolitikai helyzet* meghatározásánál is, de természetesen más szempontok előtérbe kerülésével.

⁷⁴ 1993-ban az Európai Tanács állította fel a következő kritériumokat: 1. demokráciát, jogrendet, emberi és kisebbségi jogok védelmét garantáló intézményrendszer; 2. működő piacgazdaság; 3. képesség az EU-tagságból fakadó politikai, gazdasági, monetáris kötelezettségek teljesítésére. Vö. Horváth Jenő:

Az európai integráció története. Budapest, 1997, Horváth Jenő. 191. o.

⁷⁵ Sz. n: *Januártól Románia az EU legszegényebb övezete*. HVG, 2006. november 27.

http://hvg.hu/vilag/20061127_romania.aspx, letöltés: 2007. 06. 28.

⁷⁶ Sz. n: *Románia 2014-ben akar eurót*. HVG, letöltés: 2007. 01. 16.

http://hvg.hu/gazdasag/20070116_euro.aspx, letöltés: 2007. 06. 28.

Történelmi örökségét tekintve Románia a korabeli orosz, török és osztrák érdekövezet mezsgyéjén fekszik, emellett az ország különböző földrajzi tájai eltérő etnikai, kulturális és vallási hagyományokat is képviselnek, ezért az ország földrajzi és geopolitikai jellegű besorolását gyakran aktuálpolitikai szempontok dönthetik el. Természetesen nem vitatom el Románia jogát saját helyzetének meghatározására és egyetértek azzal a véleménnyel, hogy „... a földrajzi vidékek, tájak és régiók mindig aszerint határolódnak el és manifesztálódnak, hogy az emberek, akik bennük élnek, milyen módon konstituálják őket.”⁷⁷ Így tehát elfogadhatónak tartom Románia újabban közép-európai színezetű geopolitikai feltűnését, fellépését,⁷⁸ viszont ez már a következő fejezetek témáihoz illeszkedik.

Románia és a környező országok⁷⁹

⁷⁷ Lendvai L. Ferenc: *Közép-Európa mibenlétének problémája*. In: Módos Péter (szerk.): *Közép-európai olvasókönyv*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó. 14. o.

⁷⁸ Míg a bipoláris szembenállás idején Románia is kelet-európainak számított, az európai integrációs törekvések nyomán kibontakozott a közép-európai Románia koncepciója. Vö. Borsi-Kálmán Béla: *Kérdések és álkérdések*. Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó. 80–82. o. (46. sz. jegyzet), valamint Sándor Tóth: *Central or South-Eastern, or in between*. AARMS, 2006/2. 229–236. o.

⁷⁹ Szerkesztette: Tóth Sándor és Faragó Zsolt.

Forrás: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/52/Black_Sea_map.png, letöltés: 2010. 05. 10.

PROF. DR. HABIL. SZAKÁLY SÁNDOR

**KALANDOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ELŐTT,
ALATT ÉS AZT KÖVETŐEN**

A közelmúltban jelent meg Francis Shelton: *Különleges küldetésem. Ügynök csellóval a II. világháborúban.* címmel egy 460 oldal terjedelmű könyv Budapesten, a Scolar Kiadó gondozásában, amely ugyancsak felkeltette figyelmemet.

A hírszerzés és a kémelhárítás különleges világa volt, illetve az is és lesz is a hadak történetének, amíg a világ, világ. Szinte alig van olyan ember, akit ne vonzana a mindig és mindenkor rejtélyes szolgálatok történetének megismerése, és különös örömmel vesz kézbe olyan könyveket, amelyekből – úgy véli – addig nem ismert titkokat tudhat meg. Amikor pedig leteszi a könyvet, rájön arra, hogy az egykori szolgálatok egykori „alkalmazottjai” igazi titkokat mégsem fednek fel. Maradnak a már ismert, avagy kevésbé fontos dolgokról fellebbentett fátylak és az izgalom, hogy talán majd legközelebb...

Magam nem gondoltam azt, hogy a Magyarországon Schönberger Ferenc néven született – és még napjainkban is aktív zenekritikusként dolgozó Francis Shelton –, a második világháború éveinek egy részében a brit SOE (Special Operations Executive) alkalmazásában állt csellista emlékezése alapvetően változtatja meg a második világháború történetéről megszerzett ismereteimet, de abban biztos voltam, hogy kiegészíti azokat.

Schönberger Ferenc, a zeneakadémiai tanulmányokat is végzett, jogi diplomával a zsebében Budapesten különböző helyeken és „együttesekben” zenélő, középosztálybeli zsidó családból származó fiatalember – akinek történetesen „rendes” kereső foglalkozása is volt –, egyszer csak úgy gondolta, hogy el kell hagynia Magyarországot. Meglátása szerint a háború és a magyarországi változások nem jelenthettek számára életbiztosítást. El tehát Magyarországról! De hová? Minél messzebbre és úgy, hogy azért a megélhetés is biztosítva legyen.

Mi lett a legjobb – avagy kényszerű – megoldás? A zenei tudással és ismeretekkel, zenekarba „lépve” irány a Közép-Kelet, Irán, pontosabban annak fővárosa, Teherán.

Francis Shelton kötetéből élénk tárul az utazás megannyi kalandos, izgalmas eseménye, az összecsátásból adódóan (is) érdekes emberi kapcsolatok világa, az egyéni és a közös érdekek alakulása, a Közel- és Közép-Kelet európai ember számára sajátos „közege”.

Ha valaki csak a kötet kétharmadáig jut el az olvasásban, akkor egy – kellő anyagiakkal nem rendelkező – „aranyifjú” világával ismerkedhet meg. Bordélyházak, szórakozóhelyi zenélés, közepes nagyvállalat nemzetközi részlegének mindennapjai, a zsidó és nem zsidó polgárok kapcsolata, s a sort még hosszan lehetne folytatni.

Ha viszont tovább olvassuk az érdekesen, olvasmányosan megírt – eredetileg angol nyelven készült – könyvet, akkor megismerkedhetünk a „beszervezéssel” – igaz, Schönberger Ferencet nem nagyon kellett „ösztkélni” – a brit haderő újoncainak kiképzésével és azzal, hogy a második világháború idején miként és mire igyekeztek alkalmazni a több idegen nyelvet (is) beszélő, nem brit állampolgárokat.

Schönberger Ferenc végül is a Közel-Keletről sugárzó brit rádióadások egyik magyar bemondója, kommentátora lett. Híreket elemzett és híreket szerkesztett, kommentárokat készített és olvasott fel. Nem lett belőle „speciális ügynök”, nem került bevetésre idegen vonalak mögött, de sok mindent megélt és átélt. Érezhette magát kivételezett helyzetben lévő „szövevényes katonának”, megtűrt közép-európainak, és lett belőle ENSZ-alkalmazott is az idők folyamán.

Története nem mindennapi, de nem is igazán különleges. Származása és a diktatórikus rendszerek iránt érzett ellenszenv is predesztinálta arra, hogy a teheráni bárók világa helyett – számos más magyar és nem magyar társával együtt – a brit haderőt válassza. Igaz, ebben közrejátszott a szerencse, no meg a meg- és felismert magyar – Pálóczi-Horváth György –, akinek gyakorlatilag a SOE-hez történt kerülését is köszönhette.

S hogy többek között milyen ötlet került szóba személyével kapcsolatban a szolgálatnál, illetve a brit haderőben? Idézzünk most egy történetet tőle! (Francis Shelton egyébként a most következő részlettel egyúttal rámutat arra is, hogy a hírszerzéssel foglalkozók ötletei néha milyen döbbenetes tájékozatlanságát is jelzik egyúttal a „kiötlőknek”).

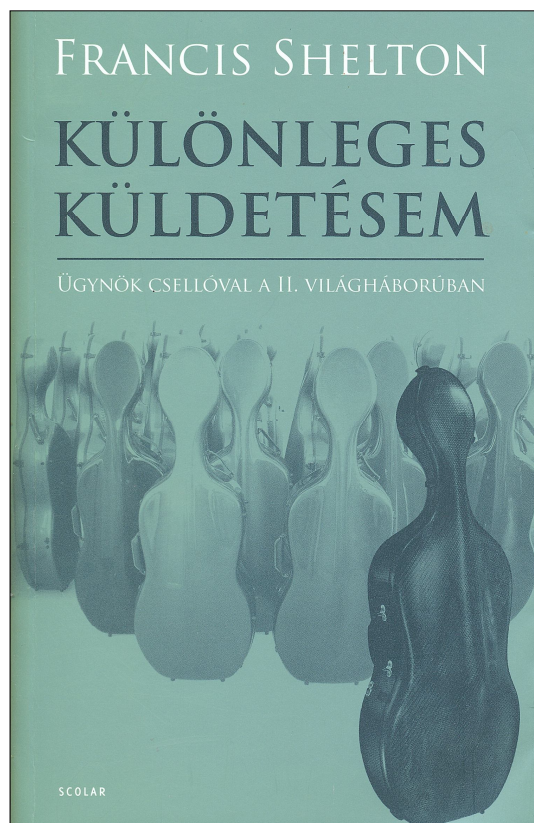
„A terv úgy szólt, hogy fogságba esett német katonaként elkerülök az egyik táborba és segítséget kérek a szökéshez. Majd miután kapcsolatba kerültem a szöktető szervezettel, értesítem a Biztonsági Szolgálatot, hogy lecsaphassanak a bandára, és letartóztathassák őket. (...) Egy fiatal, Budapestről érkezett magyart a Nyugati-sivatagban fogságba esett német katonának álcázni, majd becsempészni egy fogolytáborba, csak azért, mert valamennyire beszél németül – kész öröklésnek hangzott. A tábornok még egyfolytában beszélt hozzám, miközben lelki szemeim előtt megjelent egy kép: meztelenül állok a fogolytábor zuhanyzójában, miközben a többi meztelen SS-katona elgondolkozva bámulja nemi szervemet.”

A jelzett „bevetésre” nem került sor. A magyarországi zenész-jogász, jogász-zenész maradt, pontosabban a rádióhoz került, azt megelőzően pedig olvasta a magyarországi híreket, készítette a sajtószemléket, elemzéseket. Valami olyasmit csinált, mint a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke 6. osztályának beosztottjai: igyekezett fellazítani az ellenséges oldalt, annak polgárait és katonáit egyaránt.

A napjainkban Németországban élő, kilencvenedik életévén már rég túllépett szerző érdekes, izgalmas és tanulságos történetét ismerheti meg mindaz, aki nem csak a kezébe veszi, de el is olvassa a könyvét. Ami még hasznosabb és informatívabb lehetett volna az olvasó számára, az egy alapos és elemző utószó. Arra célszerű lett volna a korszak és a hírszerzés történetének valamelyik alapos ismerőjét felkérni. Ungvári Tamás utószava ugyanis nem ad igazán többlet információkat a számunkra. Megfontolandó lett volna az alaposabb jegyzetelés is.

Számos elírást, tévedést nem sikerült korrigálni, kiigazítani, illetve az olvasók számára kevésbé vagy alig ismert események, személyek megérdemelték volna néhány sort...

Mindezek ellenére és mindezekkel együtt úgy vélem, érdemes megvenni – 3750 forintunk „bánja” – és elolvasni a könyvet, mert tanulságos, hasznos, olvasmányos és némi bepillantást enged egy olyan világba, amelyet csak azok ismernek igazán, akik annak részesei voltak. Nekünk meg jutnak a morzsák, de azokkal és azokból is lehet és kell élni, mert minden információmorzsa jól jött és jól jöhet!

**A RÁDIÓELEKTRONIKAI FELDERÍTÉS
LEGÚJABB TANKÖNYVÉRŐL**

Torma Béla Gyula nyá. ezredes a „*Távközlési mesterséges hold híradás és felderítésének elméleti alapjai*” címet viselő kétkötetes műve egyértelműen hiánypótló munka, hiszen az utóbbi időkben nem készült olyan tanári segédlet vagy egyetemi jegyzet, amely egyszerre részleteiben és átfogó módon foglalkozott volna a témával.

Sajnos a probléma nem csak a katonai oktatást érinti, hiszen a naprakész szakirodalom hiánya manapság már az ún. „civil” szférában is érzékelhető. A régi, ma már klasszikusnak számító szak- és tankönyvek sokadik kiadása, esetleges reprintje ugyan jó szakmai alapokat ad(hat), de a rohamléptekkel fejlődő technológia változásainak, az újdonságok nyomán követésére azonban ma már nem elegendők. A fentiek természetesen nagymértékben nehezítik az oktatást, ezért üdvözölhető minden olyan kezdeményezés, amely megpróbálja az új ismereteket megcélolni, még akkor is, ha a témának csak egy kis szegmensét képesek könyvekként lefedni.

A műholdas távközlés összetett és bonyolult technológiák ötvözte és több, egymástól messze álló tudományterületet és technológiát foglal magába. Mindezek megértése nagy szakmai és matematikai felkészültséget igényel és számos területen kell otthon lennie annak, aki teljes vertikumban kíván a kérdéssel foglalkozni.

A két kötet azonos főcímmel, de értelemszerűen más-más tartalommal jelent meg. Az első kötet „*A mesterséges hold mozgások fizikájának elméleti alapjai*”, míg a második kötet a „*Távközlési mesterséges holdak és elsődleges rádiófelderítő ismérveik*” címmel rendszerezi az elsajátításra váró ismeretanyagot.

Szakmai szempontból nézve a kétkötetes mű témaválasztása abszolút aktuális. Az utóbbi évek trendjeit figyelembe véve kijelenthető, hogy a rádióelektronikai adatszerzés egyre inkább a műholdas terület felé fordul, hiszen a mai mozgalmas világunkban maguk a felhasználók is ezen a dinamikusan allokálható és menedzselhető, nagy átviteli kapacitást nyújtó technológiák irányába mozdultak el. A jelentőképeség fenntartásának igénye pedig magával vonja a megfelelő technikai szintű lehallgató képesség megteremtésének szükségességét, illetve a meglévő vevőpark folyamatos modernizálását és megújítását. A fenti igények alapján indított fejlesztések, illetve azok eredménye képen megvalósult adatszerző rendszerek hosszú távú üzemeltetése és helyes alkalmazása viszont jól képzett, biztos szakmai ismeretekkel rendelkező szakemberek és mérnökök nélkül elképzelhetetlen. A minőségi oktatáshoz, viszont minőségi tankönyvek is szükségesek, amelyek mind a szervezett oktatást, mind pedig az önképzést is segítik.

A tankönyv írója nagy fába vágta a fejszéjét, hiszen sok ezer oldalnyi szakkönyvben részletesen és aprólékosan kifejtett ismeretanyagot kívánt egy egységbe gyúrni. A feladat már csak azért sem egyszerű, mivel nagyon nehéz

meghúzni azt a képzeletbeli határvonalat, amely eldönti, hogy ténylegesen mely ismeretekre van (lehet) szükség a gyakorlatban. A könyv szerzője képes volt a kényes egyensúlyt megtartani és helyesen súlyozni a rendelkezésre álló anyagot, és azokból egy új, rendszerezett, jól strukturált tankönyvet létrehozni. Számos korábbi hasonló próbálkozás sajnos elveszett a részletekben.

Az elkészült tankönyv legfőbb érdeme, hogy csak hosszas utána járással, sok-sok könyv átforgatásával és olvasásával megszerezhető ismereteket gyűjt egybe, amelyet aztán jól szerkesztve és közérthetően ad közre. A szerző a fontosabb témákat módszeresen érintve és kifejtve, jól követhető módon kalauzolja az olvasót az ismerethalmazon keresztül.

Fontos megemlíteni, hogy a könyvben, a régebben készült tankönyvekkel ellentétben, olyan témakörök (műhold pályák, manőverek, irányítás) is a látókörbe kerültek, amelyeket korábban elhanyagoltak, viszont a téma alapos megértéséhez mégiscsak szükségesek.

Annak ellenére, hogy a tankönyv elméletcentrikus, fejezetenként számos példán keresztül is bemutatja az elméleti ismeretek gyakorlati használhatóságát. Mindezek mellett a könyvbe bekerült táblázatok, mellékletek, ellenőrző kérdések, valamint a szemléletes ábrák és képek nagymértékben segítik a témakörök megértését. Az első kötethez csatolt CD-n található PowerPoint prezentáció pedig egy az egyben, vagy a kívánt mértékben átalakítva használható az oktatás során.

Azonban nem szabad szó nélkül hagyni, hogy számos, ma már széles körben elterjedt modulációs módról, hibajavítási eljárásról, üzemmódról és műholdas rendszerről a tankönyv nem tesz említést. Mivel a két kötet alapvetően az elméleti alapokról szól, ez a hiányosság még elfogadható, ugyanakkor aktualitásuk miatt a jövőben ezen kérdéseket is mielőbb fel kellene dolgozni, hogy az oktatók és a tanulók is teljes képet alkothassanak a témáról.

Összegzés

Az elkészült tankönyv mindenképpen ajánlott mindazok számára, akik a rádióelektronikai hadviselés, vagy éppen a rádióelektronikai felderítés kérdéseiben kívánnak elmélyülni. Ajánlott irodalomként könnyen bevonható az egyetemi oktatásba is.

Véleményem szerint a jelenleg kétkötetes mű a jövőben egy igazi „szakértő” sorozattá is bővíthetne, amely az elméleti alapon kívül az aktuális újdonságokat, illetve a gyakorlati ismereteket is adni fog. A jövőben pedig feltétlenül gondolni kell a tiszthelyettes kezelői állományra és részükre is jól használható, gyakorlati tapasztalatokon alapuló segédlet készítésére is.

A téma gyakorlatilag maga szinte kimeríthetetlen és szinte minden hónapra jut egy-egy olyan hír, amely arról erősít meg bennünket, hogy a műholdas távközlés a jövőben is meghatározó és egyre több felhasználó részére elérhető, nagyszámú, összetett szolgáltatást nyújtó technológia marad.

NAGY GYULA EZREDES

**A NEMZETKÖZI ELLENŐRZŐ ÉS FELÜGYELŐ
BIZOTTSÁG DÉL-VIETNAMI MŰKÖDÉSÉNEK RÖVID
TÖRTÉNETE, AZ MNVK 2. CSOPORTFŐNÖKSÉG
TEVÉKENYSÉGE TÜKRÉBEN (1973–1975)***

A vietnami nép közel negyedszázada tartó fegyveres felszabadító háborúja eredményeként 1968. május 13-án Párizsban megtörtént az első kapcsolatfelvétel a Vietnami Demokratikus Köztársaság (VDK) és az Amerikai Egyesült Államok (USA) képviselői között. 1969 januárjában megállapodás született a tárgyalások kiterjesztésére a háborút folytató négy fél – USA, VDK, DIFK, saigoni rezsim – bevonásával.

1972 októberében Henry Kissinger amerikai és Le Duc Tho észak-vietnami külügyminiszter kidolgozta a békemegállapodás tervezetét, amelynek értelmében az egyezmény rendelkezéseinek végrehajtásával kapcsolatos ellenőrzésre és felügyeletre egy semleges négytagú nemzetközi ellenőrző és felügyelő bizottság (NEFB) létrehozását tervezték. A VDK kormánya a Magyar Népköztársaság és a Lengyel Népköztársaság kormányát kérte fel az ellenőrző bizottságban való közreműködésre. 1972. október 24-től 26-ig konzultációs megbeszélésre került sor Varsóban a NEFB-ben végzendő tevékenység egyeztetéséről, a felkészülésről, az együttműködésről. A konzultáción a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnökségét Kőszegvári Tibor alezredes képviselte, akit a párizsi megbeszélésekre is delegáltak.

A honvédelmi miniszter utasításának megfelelően a NEFB katonai állományának személyi biztosítása 1972. október 30-tól vette kezdetét. A csoportfőnökség aktív szerepet vállalt a felkészülésben, a személyi biztosítás szervezésében Pászka Géza ezredes, a vezénylésre kerülő személyek kiválasztásában Németh István ezredes, akinek közvetlen segítője Nagy Gyula százados és Varga Tibor őrnagy volt, a felkészítés megszervezésében és biztosításában Dr. Ady Zoltán alezredes, Szócs Elek alezredes és Vári Sándor alezredes vett részt.

A bizottsági beszélgetések a vezetők kiválasztásával, valamint a csoportfőnökség állományából kijelölt állománnyal 1972. október 2-án kezdődtek. Az első lépcsőben kiválasztott 14 fő 1972. november 13-tól 25-ig, a második lépcsőben kiválasztott 8 fő 1972. november 27-től december 8-ig Szentendre–Annayólgyben (akkoriban „tábornoki üdülőnek” nevezett objektumban) felkészítő tanfolyamon vett részt.

Mivel az USA a VDK bombázását felújította, a békemegállapodás tervezetét a tárgyalások felfüggesztése miatt a felek nem írták alá. 1973. január 19-től 22-ig a VDK kérésére Párizsban konzultációs tárgyalásra került sor, amelyen Kőszegvári Tibor alezredes vett részt.

* A Szerkesztőbizottság az olvasó szíves figyelmébe ajánlja Dr. Botz László altábornagy vietnami küldetéséről szóló írását, amely a Felderítő Szemle 2010/2. számában (2010. június) jelent meg.

A párizsi Vietnam-konferencián részt vevő felek 1973. január 27-én egyezményt írtak alá a háború befejezéséről és a béke helyreállításáról Vietnamban. Az egyezmény 18. cikkelyének végrehajtása érdekében jegyzőkönyv került aláírásra a Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottságra vonatkozóan is.

A tűzszünet egész Dél-Vietnam területén 1973. január 27-én 24.00 órakor lépett életbe, ezzel a NEFB is megkezdte működését. A főhadiszállásnak a tűzszünet hatálybalépését követően 24 órán belül, a regionális csoportoknak 48 órán belül, a többi csoportnak 15–30 napon belül működőképessnek és a helyén kellett lenni.

Az egyezmény szabta feladatok végrehajtására 1973. január 26-án az első, 1973. február 12-én a második csoport indult Saigonba. A NEFB katonai parancsnokának nemzetközi kapcsolattartó helyettesévé Kőszegvári Tibor ezredest, NEFB részlegvezetővé Esztergomi Ferenc alezredest, híradó részlegvezetővé Ács Imre alezredest, hadművelleti osztályvezetővé, majd az V. körzet parancsnokává Vári Sándor alezredest, rejtjelző részlegvezetővé Lukács József századost nevezték ki.

Az MNVK 2. Csoportfőnökség állományából az I. váltásban az alábbiak teljesítették szolgálatot (a katonai tagozat létszáma 234 fő volt):

Ács Imre	sk. alez.	1973. 01. 26. – 12. 17.	HM dicséret
Berentés József	fhdgy.	1973. 01. 26. – 11. 30.	HSZÉÉ arany
Botz László	sk. szds.	1973. 01. 26. – 10. 07.	HM dicséret
Csökö Tamás	sk. szds.	1973. 01. 26. – 11. 30.	
Esztergomi Ferenc	alez.	1973. 02. 12. – 12. 17.	KSZÉR
Fabró Károly	sk. szds.	1973. 01. 26. – 06. 08.	
Fábik Géza	fhdgy.	1973. 01. 26. – 11. 30.	
Fliszár László	sk. alez.	1973. 01. 26. – 12. 17.	KSZÉR
Gál Imre	fhdgy.	1973. 01. 26. – 11. 30.	
Hajdú László	sk. szds.	1973. 01. 26. – 12. 17.	KSZÉR
Kőszegvári Tibor	sk. ezds.	1973. 01. 26. – 12. 17.	KSZÉR
Krácsik József	alez.	1973. 02. 12. – 12. 17.	HSZÉÉ ezüst
Ludmann Feenc	alez.	1973. 02. 12. – 11. 30.	HM dicséret
Lukács József	fhdgy.	1973. 02. 12. – 12. 17.	HSZÉÉ arany
Máté László	alez.	1973. 01. 26. – 12. 17.	HM dicséret
Révész József	sk. szds.	1973. 01. 26. – 12. 17.	HM dicséret
Varga Pál	sk. alez.	1973. 01. 26. – 12. 17.	HM dicséret
Vári Sándor	alez.	1973. 01. 26. – 12. 17.	KSZÉR

Az alárendeltek állományából a következők utaztak:

Czák László	alez.	Serafin József	fhdgy.
Bálint József	örgy.	Vajda Győző	fhdgy.
Magyar László	örgy.	Gönczi Lajos	fhdgy.
Nagyabonyi István	szds.	Paraszi Ferenc	ftőrm.
Zsiros Imre	mk. szds.	Boros Ferenc	ftőrm.
Fehér László	fhdgy.		

1973. március 12-től 16-ig a Csoportfőnökség állományából Szöllösi Mihály alezredes, Lacházi László alezredes, Sebők Béla alezredes és Nagy Gyula százados vett részt a Magyar Néphadsereg tisztjeinek vietnami előkészítő intenzív nyelvtanfolyamokra való kiválogatásában.

A NEFB jellegéből adódóan speciális feladatok hazai koordinálására; a váltások szervezésére, bonyolítására; az állomány tagjainak hozzátartozóival való kapcsolattartásra 1973. június 1-jei hatállyal a Csoportfőnökség alárendeltségében felállításra került a NEFB katonai titkársága, amelynek parancsnokává Fodor Gyula ezredest nevezték ki, akit Kozma József alezredes váltott, tagjai Barbócz Károly alezredes és Komlósi József alezredes voltak.

Az első váltásban szolgálatot teljesítettek közül (beosztásuk jobb ellátásához, a kedvezőbb feltételek megteremtése érdekében) 9 főt soron kívül előléptettek. Beosztásukban végzett eredményes munkájukért hazatérésüket követően 5 fő KSZÉR, 2 fő HSZÉÉ arany, 1 fő HSZÉÉ ezüst fokozatot, 6 fő HM dicséretet kapott.

Az első váltás tapasztalatait felhasználva kezdődött meg 1973 októberében a második váltás kiválasztása, felkészítése és kiutaztatásuk megszervezése. A NEFB II. váltásának katonai parancsnokává Csapó Viktor vezérőrnagy, a parancsnok nemzetközi kapcsolattartó helyettesévé Gombos Károly ezredes, NEFB részlegvezetővé Novák Zoltán alezredes, híradó részlegvezetővé Szűcs József mk. alezredes, hadművelési részlegvezetővé Várhegyi István alezredes, körzetparancsnokká Dudás János alezredes, Kálmánczhey Pál alezredes, Meiszterics István alezredes és Varga Tibor őrnagy, rejtjelző részlegvezetővé Paukovics József alezredes került kinevezésre.

A Csoportfőnökséget az alábbiak képviselték (a katonai tagozat létszáma 152 fő volt):

Csapó Viktor	sk. vör. gy.	1973. 11. 27. – 1974. 11. 11.	
Dudás János	sk. alez.	1973. 11. 27. – 1974. 06. 06.	
Gombos Károly	sk. ezds.	1973. 11. 27. – 1974. 11. 11.	
Heizmann György	szds.	1973. 11. 27. – 1974. 10. 11.	
Kálmánczhey Pál	alez.	1973. 11. 27. – 1974. 05. 02.	
Kikó László	sk. alez.	1973. 11. 27. – 1974. 08. 12.	
Kiss Tibor	fhdgy.	1973. 11. 27. – 1974. 08. 30.	
Meiszterics István	alez.	1973. 11. 27. – 1974. 10. 11.	HSZÉÉ arany
Novák Zoltán	alez.	1973. 11. 27. – 1974. 09. 20.	KSZÉR
Paukovics József	sk. alez.	1973. 11. 27. – 1974. 09. 20.	
Petró Ottó	örgy.	1973. 11. 27. – 1974. 08. 30.	
Sebők Béla	alez.	1973. 11. 27. – 1974. 08. 12.	
Szunyogh Sándor	örgy.	1973. 12. 14. – 1974. 11. 11.	
Szűcs József	sk. mk. alez.	1973. 11. 27. – 1974. 09. 20.	
Taletovics János	fhdgy.	1973. 11. 27. – 1974. 11. 11.	
Varga Tibor	örgy.	1973. 11. 27. – 1974. 11. 01.	KSZÉR
Várhegyi István	sk. alez.	1973. 11. 27. – 1974. 08. 30.	

Az alárendeltek állományából a következők utaztak:

Kevei Gyula szds. Szlifka József főrm.
Gábris Endre főrm.

A váltásból kiutazás előtt 7 főt soron kívül előléptettek, hazatérés után 2 fő KSZÉR, 1 fő HSZÉÉ arany fokozat kitüntetésben részesült.

A Párizsi Egyezmény szellemének megfelelően a második váltás időszakában a feladatukat végrehajtott csoportok felszámolásra kerültek, így ennek megfelelően az állomány létszám és összetétele is megváltozott.

A folyamatos szervezőmunka eredményeként az egyeztetett feladatok megoldása érdekében a csoportfőnökség közreműködésével került a III. váltás összeállításra. A NEFB katonai parancsnok nemzetközi kapcsolattartó helyettesévé Tóth G. János ezredes, NEFB részlegvezetővé Práczki István alezredes, híradó részlegvezetővé Szetei Ferenc őrnagy, hadműveleti részlegvezetővé Szőcs Elek alezredes, rejtjelző részlegvezetővé Nagy Péter alezredes került kinevezésre.

A Csoportfőnökséget az alábbiak képviselték (a katonai tagozat létszáma 141 fő volt):

Budai Ferenc	alez.	1974. 10. 24. – 1975. 05. 09.	HSZÉÉ arany
Imre Lajos	sk. alez.	1974. 10. 17. – 1975. 05. 09.	HSZÉÉ arany
Nagy Gyula	sk. őrgy.	1974. 08. 15. – 1975. 05. 09.	HSZÉÉ arany
Nagy Péter	sk. alez.	1974. 09. 05. – 1975. 05. 09.	HSZÉÉ arany
Práczki István	alez.	1974. 09. 05. – 1975. 05. 09.	HSZÉÉ arany
Simon Csaba	szds.	1974. 10. 24. – 1975. 05. 09.	HSZÉÉ arany
Szetei Ferenc	sk. őrgy.	1974. 09. 05. – 1975. 04. 25.	
Szőcs Elek	alez.	1974. 08. 15. – 1975. 04. 23.	
Tóth G. János	sk. ezds.	1974. 09. 26. – 1975. 05. 09.	HSZÉÉ arany
Végh Alfréd	alez.	1974. 08. 15. – 1975. 05. 09.	HSZÉÉ arany

Az alárendeltek állományából a következők utaztak:

Jászberényi János zls. Uray Gyula főrm.
Kékesi Vilmos főrm. Kalmár Péter főrm.

A sorozatos területabló saigoni próbálkozások és a párizsi béke-megállapodások megsértésének megtorlására a felszabadító erők 1974. december 15-én támadásba lendültek. 1975. március 4-én indult a végső, győzelmes „Ho Si Minh” offenzíva. A hadműveletek által érintett területekről a NEFB kivonta helyi ellenőrző csoportjait, s megkezdődött a személyi állomány hazaszállítása.

1975. április 25-én a NEFB katonai állománya 14 főre csökkent, ebből 8 fő a Csoportfőnökség beosztottja volt.

Tóth G. János	ezds.	Práczki István	alez.
Budai Ferenc	alez.	Végh Alfréd	alez.
Imre Lajos	alez.	Nagy Gyula	örgy.
Nagy Péter	alez.	Simon Csaba	szds.

A csoport tagjai fegyelmezetten, kötelességtudóan teljesítették az egyezmény szabta feladatokat, nem egyszer életük kockáztatásával nyújtottak segítséget az Ellenőrző Bizottságba, illetve a Négy Fél Közös Katonai Bizottságába delegáltak részére.

1975. április 30-án a Dél-Vietnami Ideiglenes Forradalmi Kormány csapatai felszabadították Saigont (Ho Si Minh város), a bábregsim feltétel nélkül kapitulált, ezzel lényegében véget ért Vietnam harmincéves háborúja.

A küldetésbe indulás előtt 5 főt soron kívül előléptettek, eredményes tevékenységükért 2 fő külszolgálat alatt, 6 fő pedig Saigon felszabadítása során tanúsított helytállása, valamint a kiküldetése folyamán végzett eredményes munkája elismeréseként a HSZÉÉ arany fokozatát kapta.

A tevékenység befejezésével a NEFB katonai titkárságát 1975. október 15-ével felszámolták.

A NEFB-ben nyújtott tevékenységük alapján idővel az alábbiak kerültek a Csoportfőnökség állományába (rendfokozatuk a NEFB-be való vezénylés szerinti):

Szücs Ferenc	vörgy.	Fekete János	fhdgy.
Kozma József	alez.	Orbán Lajos	fhdgy.
Mándoki Sándor	alez.	Süttő Árpád	fhdgy.
Bányai Levente	örgy.	Török László	fhdgy.
Kádár Pál	örgy.	Varga János	fhdgy.
Tüske Gyula	szds.	Nagy Gábor	hdgy.
Bali József	fhdgy.	Stefáni György	hdgy.

A NEFB-ben szolgálatot teljesítettek valamennyien példaértékű munkát végeztek, későbbi szolgálati előmenetelük is bizonyította kiválasztásuk helyességét.

A NEFB-ben végzett munka alapul szolgált a magyar békefenntartás megalapozásában, a tapasztalatok felhasználásával később számosan a HM, illetve a VKF olyan szervezeteihez kerültek vezénylésre, illetve áthelyezésre, ahol a hazai békefenntartás elméletének végleges kimunkálását, majd közvetlen irányítását végezték.

A Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság munkájában részt vett valamennyi katona és polgári személy helytállása immár a magyar történelem és hadtörténelem szerves részévé vált. Erről emlékeztünk meg a küldetés befejeződésének 35. évfordulóján.

DR. BERTALAN GYÖRGY ALEZREDES

**KÜZDELMEK ÉS EREDMÉNYES ÉVTIZEDEK –
HÚSZÉVES A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
ÉS SZAKMAI PERIODIKÁJA, A HADTUDOMÁNY**

Mai rohanó világunkban, amelyben csak a folyamatos változás állandó, valódi kurióznak számít, ha egy szervezet, egy folyóirat két évtizeden át megszakítás nélkül teszi a dolgát, vagyis működik, megjelenik. Nos, létezik ilyen! Fennállásának 20. évfordulóján a Felderítő Szemle Szerkesztőbizottsága tisztelettel és nagyrabecsüléssel köszönti a Magyar Hadtudományi Társaságot és széles körben ismert folyóiratát, testvérújságunkat, a Hadtudományt. Eredményes együttműködésünk folytatására a jövőben is készek vagyunk. E jeles évforduló alkalmából örömmel adjuk közre tudós kollégánk, a Hadtudomány új főszerkesztőjének a jubileumi közgyűlésről készített írását. A Magyar Hadtudományi Társaságnak és folyóiratának további eredményes éveket-évtizedeket kívánunk!

Az 1983-ban megalakult és Kiss Károly honvéd ezredesről, a Magyar Tudományos Akadémia első katona rendes tagjáról elnevezett tudósklub egykori szervezői olyan szakmai fórum, majd társaság létrehozásán munkálkodtak, amely a progresszív hadtudományi gondolkodást képviseli és tevékenységében a nemzeti hadtudományi kutatás hagyományait folytatja – idézte fel az ünnepi közgyűlés megnyitójában Prof. Dr. Szenes Zoltán nyugállományú vezérezredes, a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottságának elnöke. A Magyar Hadtudományi Társaság megalapítása céljából 1990. november 18-ára összehívott alakuló ülés résztvevői elkötelezték magukat a hadtudomány fejlesztése, a kutatási eredmények ismertetése, a védelmi szektor tudományos problémái megoldásának segítése és a szélesebb értelemben vett hadtudomány művelőinek összefogása mellett. Ennek előmozdítására Elnökséget választottak, amelyet megbíztak a Társaság alapszabályának összeállításával, az 1991. évi munkaterv elkészítésével és a cégbíróági bejegyzéssel, ami 1990. december 4-én megtörtént.

Az elmúlt 20 évben sok változás történt a Társaság szűkebb-tágabb környezetében, ami szükségképpen nyomot hagyott a szervezeti fejlődésében, működési feltételeiben és a tagság összetételében is. A Társaság keretei között azonban változatlanul együtt van egy erős szakértői csoport, amelynek tagjai mindig fontosnak tartották a hadtudomány gazdagítása érdekében végzett önkéntes társadalmi tevékenységét. A szervezeti működés fontos feltételét jelentették mindvégig a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség anyagi, valamint a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem szellemi és logisztikai támogatása. Mindezek együttesen olyan fontos belső és külső garanciák, amelyek a sikeres jövő zálogát is képezik. E gondolatok jegyében nyílt meg az ünnepi tanácskozás.

*

A megnyitót követően Prof. Dr. Szabó Miklós akadémikus, nyugállományú altábornagy köszöntötte az ünnepi közgyűlés résztvevőit. „Egyre hosszabb a megtett út, sokan már alig emlékeznek a kezdetekre” – kezdte mondandóját. Felidézte a hadtudomány művelői által a rendszerváltozást megelőző évtizedekben vizsgált problémákat, kiemelkedő eredményeket, a hadtudomány akkori intézményrendszerét. A rendszerváltozás idején, 1989-1990-ben Magyarország szempontjából alapvetően változtak meg a katonapolitikai és biztonsági viszonyok – emlékeztetett. A korábbiakhoz képest más természetű veszélyek születtek vagy erősödtek fel; megszűnt a Varsói Szerződés és új hadművészeti elvek, nézetek váltak általánosakká; tagjai lettünk NATO-nak, illetve az Európa Uniónak; a hadkötelezettség megszűnésével egészen más alapokra kellett helyezni a személyi állomány toborzásának, pályára irányításának és pályán tartásának rendszerét. Az ezekre és a többi számtalan más, fajsúlyos kérdésre választ kereső politikai és katonai vezetésnek felbecsülhetetlen segítséget nyújtott és nyújt a mai napig a 20 évvel ezelőtt megszületett Magyar Hadtudományi Társaság. Gratulálva a Társaság minden volt és jelenlegi tagjának eddigi áldozatos és eredményes munkájához, köszönetet mondott az önzetlen segítségéért. Végezetül arra emlékeztette a jelenlévőket, hogy rájuk nem vonatkoznak Madách Imre halhatatlan gondolatai, miszerint „... A gép forog, az alkotó pihen. Évmilliókig eljár tengelyén, Mig egy kerékfogát ujítani kell...”. A hadtudomány robotosai, a Magyar Hadtudományi Társaság tagjai számára, sajnos, nincs megállás – zárta mondandóját az akadémikus.

Az előadásokról

Dr. Simicskó István, a Honvédelmi Minisztérium parlamenti államtitkára „A HM aktuális elképzelései, különös tekintettel a tudományos tevékenységre” című előadását azzal kezdte, hogy 1993 óta maga is tagja a Magyar Hadtudományi Társaságnak, és politikán belüli indíttatásának szakmai alapjait is ennek a közönségnek köszönheti. Szívesen tett eleget tehát az ünnepi közgyűlésére szóló meghívásnak.

Ha a hadtudósok állítanak valamit, arra a politikai döntéshozóknak fel kell figyelniük – mondotta. Az aktuális folyamatokból, a jövő valószínűsíthető kihívásainak elemzéséből levont következtetéseikre alapozódnak ugyanis az ország biztonságának megszilárdítását szolgáló politikai döntések.

A kutatás–fejlesztésről szóló 2004. évi törvény – egyebek mellett – tartalmazza, hogy a tudományos tevékenységnek hozzá kell járulnia az ország védelmi és biztonsági képességeihez szükséges fejlett technológiák alkalmazásához. Ezzel egybecsengenek Dr. Szendy István ezredes egyik figyelemre méltó tanulmányának megállapításai, miszerint a hadtudománynak jól felhasználható elvi és gyakorlati ismereteket kell adnia. Tehát nem csak elméleti, hanem felhasználható tudást is várnak a hadtudományok művelőitől – hangsúlyozta az államtitkár.

Az elmúlt nyolc évben a honvédelmi tárca vezetése számos területen drasztikusan korlátozta a hadsereg képességeit. Valószínűleg nagy bátorság kellett volna olyan tanulmányok megírásához, amelyek szembe mentek volna a trendekkel. Ennek ellenére hiányolta például a Nemzeti Katonai Stratégia kritikáját, amely – véleménye szerint – utólag igyekezett alátámasztani azokat a leépítéseket, átalakításokat, csonkításokat, amelyek megtörténtek a Magyar Honvédség intézményrendszerében.

Jogos a kérdés: vajon milyen ma a politika érdeklődése a honvédelem rendszere, a hadtudomány iránt? Különösen annak tükrében, hogy 2010 tavaszán büntetőeljárás indult a hadsereg néhány tisztjével, tábornokával szemben, ami nem emeli sem a honvédelem, sem a hadtudósok presztízsét. Nos, a tárca vezetése a kölcsönösség alapján igényli és támogatja az MHTT tevékenységét. A jövőben szeretnének az eddiginél jobban támaszkodni a hadtudósok véleményére: visszacsatolást kívánnak kapni arról, hogy jó irányba haladnak-e; el kívánják érni, hogy a hadtudomány rendelkezésére álló eszközrendszerrel erősítsék, vagy cáfolják meg azt, hogy a mostani honvédelmi politikai célkitűzések jók vagy sem!

A működés feltételeihez, a kutatómunka hatékonyságának növeléséhez a továbbiakban is mintegy 5,5 millió forinttal járul hozzá a tárca, bár igen nehéz költségvetési helyzetet örökölt meg. Létezik a Honvéd Vezérkar által létrehozott alapítvány is, amelynek 3 millió forint körüli kamatai szintén segítenek. Ami a logisztikai feltételeket illeti, a Társaság továbbra is számíthat a Nemzetvédelmi Egyetem támogatására. Álláspontjuk szerint a hadtudomány művelésének támogatása akkor is fontos, ha a tárca aktuálisan forráshiányokkal küszködik. Zrínyi Miklós mondta, miszerint „... azé a győzelem, akié a nagyobb hadi mesterség”.

*

Dr. Szabó József nyugállományú vezérőrnagy az 1980-as évek elején alakult Kiss Károly Hadtudományi Klub lelkes tagjaira emlékezve kezdte „*A Magyar Hadtudományi Társaság 20 éve*” című előadását. Ők voltak ugyanis a kezdeményezői 1990-ben a Magyar Hadtudományi Társaság megalakításának, amelynek 150–200 fős létszáma rövidesen 1000 fő fölé növekedett, 20 szakosztályában és 2 klubjában pedig a pezsgő tudományos tevékenység folyhatott.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. osztálya mellett működő Hadtudományi Bizottság az 1990-es évek közepétől igen eredményesen oldja meg feladatait, hathatósan segíti a hadtudomány fejlődését.

Már a megalakulást követő évben, 1991-ben megjelent a Társaság fóruma: a *Hadtudomány* című folyóirat, amely elévülhetetlen érdemeket szerzett a tudományos eredmények közreadásában.

Visszatekintve a húsz esztendő eredményeire, kiemelkedő esemény volt a Társaság által megjelenített a kétkötetes, 1600 oldalas, 126 szerző munkájának eredményeképpen született Hadtudományi Lexikon, aminek anyagi háttérét a Honvédelmi Minisztérium biztosította. Remélhetőleg a közeljövőben sor kerülhet a lexikon kiegészítő kötetének megalkotására is.

Az elmúlt két évtized során számos fontos konferenciára került sor az MHTT szervezésében, amelyek jól követték az aktuálisan felmerülő tudományos problémákat, szakmai kihívásokat. Ezek sorába illeszkedett a repülőharcászattal foglalkozó, 1995-ben megrendezett szakmai konferencia. De ilyen volt például a „*Békemissziók, helyük a hadtudományban, nemzetközi és jogi hátterük*” címet viselő tanácskozás. A tisztázó, értelmezést elősegítő rendezvényekre nagy szükség volt,

van és lesz is, hiszen mind a haderő, mind pedig a Társaság életét nagy változások jellemezték. Utóbbiak között voltak szükségszerűek és olyanok is, amelyek talán elkerülhetők lettek volna, mint például a fegyvernemi kultúrák egy részének a feledés homályába süllyesztése.

Korábban a magyar haderő egyik haderőnemét a légvédelmi és repülőcsapatok alkották. Ez a rendszerváltozást követően jelentősen megváltozott. Véleménye szerint a haderőnemek összevonását lehetővé tevő szemléletből eddig több kár származott, mint haszon. Egyebek mellett ezért is tartotta szükségesnek hangsúlyozni, hogy a honvédelem terén elengedhetetlen a problémák gyökerének őszinte feltárása. Ennek hiányában ugyanis a hadtudomány nem válhat a mindennapok munkájának kovászává.

Összességében megállapította, hogy a MHTT az elmúlt két évtized alatt nagy utat tett meg és mindenkor segítette a Magyar Honvédség átalakítását. A továbbiakban is a nyílt eszmecsere, a problémák őszinte feltárása, a vélemények ütköztetése, a részletek feltárása és a döntéshozókkal való megértetése a feladat. A problémát soha nem az okozza ugyanis, amit nem tudunk, hanem az, amit rosszul tudunk.

*

A Magyar Hadtudományi Társaság megalakulásának 20. évfordulója alkalmából – a Magyar Köztársaság honvédelmi minisztere nevében – *Dr. Simicskó István*, a HM parlamenti államtitkára elismeréseket adott át *Dr. Gruber Nándor nyugállományú dandártábornoknak*, *Dr. Jakab László nyugállományú alezredesnek* és *Dr. Cséry-Szűcs Péter nyugállományú alezredesnek*.

A Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége életműdíjjal ismerte el *Dr. Bognár Károly nyugállományú ezredesnek* a hadtudományi kutatások terén elért kiemelkedő eredményeit, valamint több évtizedes tudományos közéleti és publikációs tevékenységét, Tanárky Sándor-díjat adományozott *Prof. Dr. Turcsányi Károly nyugállományú mérnök ezredesnek*, a Lahner György Hadtudományi Klub elnökének. *Horváth István nyugállományú ezredest*, a *Hadtudomány* című folyóirat főszerkesztőjét, két évtizedes szerkesztői munkája elismeréseképpen, e tisztségből történő leköszönése alkalmából, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége a folyóirat szerkesztőbizottságának örökös tagjává választotta. Az elismeréseket *Prof. Dr. Nagy László nyugállományú mérnök ezredes*, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke adta át.

A hozzászólásokból

A Magyar Hadtudományi Társaság tagjainak jelentős része a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem oktatói karát gazdagítja és ez fordítva is igaz. Ez a kettősség, valamint a két intézmény közötti kölcsönös tudományos támogatás és együttműködés az elmúlt 20 évben is összekötötte és remélhetőleg a jövőben is össze fogja kötni a két szervezetet – mondta hozzászólásában *Dr. Lakatos László vezérőrnagy*, a ZMNE rektori hatáskört gyakorló főtitkára.

Korinek László professzor a Magyar Rendészettudományi Társaság elnökeként köszöntötte a fennállásának 20. évfordulóját ünneplő Magyar Hadtudományi Társaságot. Négy olyan közös halmaz van, amelyek révén a rendészettudományok művelői méltán ünnepelhetnek együtt a jelenlévőkkel. Ezek egyikét alkotják a sok tekintetben közös feladatok és módszerek. A második halmaz a hadtudományok és a rendészettudományok tárgya közötti sajátos konvergenciából táplálkozik. Létezik egyfajta „perszónalunió” is, hiszen a jelenlévők közül is sokan tagjai mindkét társaságnak. Az előbbieken túl elmondható, hogy nagyon jó az együttműködés a Magyar Tudományos Akadémia illetékes szakbizottságában is a két szakterület képviselői között, akik témavezetőként, opponensként kölcsönösen részt vesznek egymás tudományos minősítési eljárásaiban is. A távlatokat illetően sok eredményes 20 évet kívánt a partnerszervezet vezetőinek és tagjainak.

Orosz Zoltán vezérőrnagy, a Honvéd Vezérkar Főnök helyettese hozzászólásában a vezérkar nevében mondott köszönetet a társaság értékes tevékenységéért, amit az elmúlt 20 évben nyújtott. Reményét fejezi ki, hogy a jövőben az aktív katonák nagyobb arányban vesznek részt a társaság munkájában. Erre, egyebek mellett, garanciát lát abban, hogy a Honvéd Vezérkar főnöke maga is foglalkozik tudományos kutatómunkával. Bízik abban, hogy a hadtudósok és az aktív állományú katonák a jövőben is képesek lesznek eredményesen együttműködni a politikusok elé terjesztendő szakmai javaslatok kimunkálásában. Ehhez kíván erőt, egészséget a jelenlévőknek.

Dr. Bognár Károly nyugállományú ezredes hozzászólásában örömet fejezte ki, hogy az ünnepi közgyűlésen a Honvédelmi Minisztériumot a tárca parlamenti államtitkára képviseli, aki személyében a honvédség és a hadtudomány elkötelezett híve. Igen fontosnak tartja, hogy a honvédelem érdekének előmozdítása érdekében az Országgyűlés Honvédelmi Bizottságában az eddiginél nagyobb arányban legyenek jelen egykori hivatásos katonák. Nagyobb teret kellene kapnia a honvédelemnek az ország közvéleménye alakításában is, hiszen egyre több helyen teljesítenek szolgálatot hősiességgel helytálló katonáink, akik öregbítik hazánk hírnevét is. Ezekről a teljesítményekről sajnos nagyon keveset lehet látni és hallani a közszolgálati hírcsatornákon.

Dr. Simicskó István – megköszönve Dr. Bognár Károly értékes felvetéseit – válaszában elmondta, hogy sok éven át vett részt az Országgyűlés Honvédelmi Bizottság tevékenységében, amelynek tagjait elsősorban tetteik minősítik. Bár nemzetközi megítélésünk szempontjából is nagy jelentőséggel bír a védelmi tárca költségvetésének alakulása, de annak növelésére saját önbecsülésünk miatt is szükség van. A 2011-re vonatkozó tervek alapján a Honvédelmi Minisztérium költségvetése 8,8%-kal, 22,3 milliárd forinttal növekszik, ami az ország jelenlegi nehéz gazdasági helyzetében komoly teljesítmény. A rendelkezésre álló 275 milliárd forintból a tárca a fejlesztésre is többet kíván fordítani, ami közelít a 20% felé. Kulcsfontosságú a tartalékos rendszer újbóli kiépítése. A tárca vezetése a katonák teljesítményét anyagi értelemben is jobban el kívánja ismerni.

Sajtos Sándor nyugállományú ezredes Tahitótfalu polgármestereként és a Pest megyei védelmi bizottság alelnökeként katasztrófahelyzetek kezelése során szembesült azzal a tapasztalattal, hogy a döntések előkészítése, meghozatala, a visszacsatolások megszervezése a normális körülmények között megszokottól eltérő vezetési módszerek alkalmazását igényli a polgármesterektől és az önkormányzati testületektől. Javasolja tehát a Társaságnak, az Egyetemnek, hogy a Belügy-minisztérium útján nyújtson segítséget az ilyen jellegű felkészítéshez, a célirányos munkamódszerek átadásához.

Dr. Deák Péter nyugállományú ezredes hozzászólását egy húsz évvel korábbi emlékképének felidézésével kezdte: amikor annak idején kezdeményezték Kosáry Domokosnál, az Magyar Tudományos Akadémia akkori elnökénél, hogy hozzanak létre hadtudományi szakbizottságot az MTA IX. osztályán, fel kellett készülniük arra, hogy el tudják magyarázni, mi is a hadtudomány. Azóta eltelt 20 év, és a '90-es évek átmeneti biztonságpolitikai problémáiból átsúsztunk a globalizáció kiterjedésének korszakába. Olyan új jelenségek mutatkoznak, amelyekről tisztázni kell, hogy vajon a szervezett fegyveres küzdelem részét képezik-e. Vagyis: *Mi lehetne ma a hadtudomány definíciója?* Nemzetközi viszonylatban nem nagyon használják a hadtudomány kifejezést. Ha vállalkozna a Hadtudományi Társaság arra, hogy az új korszakban ezt a definíciót meghatározza, akkor nemzetközi vonatkozásban is jelentős feladatnak tenne eleget.

Prof. Dr. Nagy László nyugállományú mérnök ezredes, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke hozzászólásában köszönetet mondott azoknak, akik elfogadták a meghívást a társaság fennállásának 20. évfordulója közös megünneplésére. A jubileumi kiadványban azt írta, hogy a Társaság történetét „vörös szalagként” fogja át két paraméter: az állandóság és a megújulás. A Társaság húszéves hagyományainak egyike például a *Hadtudomány* című folyóirat nyomdai úton történő kiadásához való ragaszkodás, bár mertültek fel másfajta megoldások is. Ami a jövőt illeti, az elmúlt két évben egy bizottság, az ún. „stratégiai bizottság” mérte fel a Társaság helyzetét és tett javaslatokat a megújulás érdekében. Felvállalták a Társaság külkapcsolatainak felmérését is, amit közeljövőben fognak elvégezni és arról a 2011. évi küldöttgyűlésen terjesztik elő javaslataikat. A terveket illetően az elnök elmondta, hogy a kiemelten fontos partnerszervezetekkel a kölcsönösen előnyös kapcsolatok sarkalatos elemeit hosszabb távú megállapodásokban tervezik rögzíteni. Felújítják a szabadegyetemi előadássorozatot is, a HM illetékes szerve pedig felajánlotta segítségét ahhoz, hogy az előadások 2011-ben a televízióban is láthatók legyenek. 1995-ben elkészült a Hadtudományi Lexikon, amelynek a közeljövőben tervezik kiadni a kiegészítő és korrekciós harmadik kötetét is. Megkezdődtek az előkészületek egy magyar katonai értelmező szótár kiadására. Végezetül: tavaly novemberben újraavatták Kiss Károly honvédezredes emléktábláját, amelyet korábban az Üllői úti objektumban helyeztek el, most pedig a ZMNE könyvtárának épületét díszíti.

Prof. Dr. Turcsányi Károly nyugállományú mérnök ezredes hozzászólásában megköszönte a Társaságtól kapott elismerést. *A haditechnika fejlődése generáló, kiinduló forrás, annak eredményei generálják a harcelfjárások változását* – hangsúlyozta. Utóbbiak pedig a szervezetben, a vezetésben idéznek elő változásokat.

Akkor működik jól ez a láncolat, ha megvárjuk, mire képesek a műszaki tudományok, és ezt szem előtt tartva vizsgáljuk, hogy az új eredmények hogyan alkalmazhatók a haditechnikában, illetve azok milyen változásokat vonnak maguk után más területeken. A probléma az, hogy a katonai, de még inkább a politikai vezetés felismeri-e időben, hogy milyen szerepe van egy-egy új haderőképességnek, és azt milyen értelemben határozza meg a haditechnika. A középpontban azonban mindig az ember áll, aki a haditechnikával felvértezve bizonyos képességekhez jut.

Czene Gréta, a Biztonságpolitikai Szakosztály elnöke, hozzászólásában elmondta, hogy kutatásaikban az utóbbi időben az Európai Unió stratégiájára – azon belül főként a Duna-stratégia problémáira, az EU további bővítési politikájára és azok Magyarország biztonságára gyakorolt hatásaira, a politika és a migráció kérdéskörére – és a magyar uniós elnökségre koncentrálnak. A biztonságpolitikával, a hadtudománnyal foglalkozó magyar kutatók feladata a változások mibenlétének feltárása, értelmezése, szem előtt tartva azt is, hogy „*nyugati zászló alatt hajózunk, de a keleti szél fúj*”.

Dr. Boldizsár Gábor ezredes, a MH Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Művelési Központ parancsnoka hozzászólásában arra emlékeztetett, hogy amióta a Társaság megalakult, a Magyar Honvédség egyre több és bonyolultabb békeműveletben vett és vesz részt. A békeműveletek tapasztalatainak feldolgozása komoly segítséget nyújt az ország védelmi képességeinek biztosításához és a NATO kollektív védelmi képességeinek fenntartásához. Szakterületével összefüggésben kutatásra érdemes témákat jelent például a különböző térségekben jelentkező művelési környezetek azonosságainak feltárása, a katonákat fenyegető veszélyek mibenlétének beazonosítása, a művelési területeken tevékenykedő erők ellátása feltételeinek vizsgálata, a személyi állomány védelmét biztosító berendezések hatékonyságának elemzése. Továbbá a mobil, telepíthető, korszerű egészségügyi ellátórendszer alkalmazási tapasztalatainak feltárása, hiszen ez a rendszer biztosíthatja azt a bizonyos „aranyórát” sérült bajtársaink életének megmentése érdekében.

Dr. Zámbo Péter rendőr ezredes és *Kállai Eszter Etelka* rövid hozzászólásait követően *Kocsis László nyugállományú mérnök ezredes*, a Magyar Védelmiipari Szövetség főtítkára kért szót. Elmondta, hogy szükségesnek tartják a szoros együttműködést a tudomány, különösen a hadtudomány képviselőivel. Tagcégeiknél sokan rendelkeznek tudományos fokozattal, mások felsőoktatási intézményekben oktatnak. Gyakorlati fejlesztő, tervező, kivitelező szakmai tudásukat készek megosztani a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, illetve a Rendőrtiszti Főiskola hallgatóival, a hadtudomány elméleti művelőivel. Ehhez részükről a szándék megvan és bíznak abban, hogy legalább ilyen lesz a fogadókészség a másik oldalról is.

Zárszó

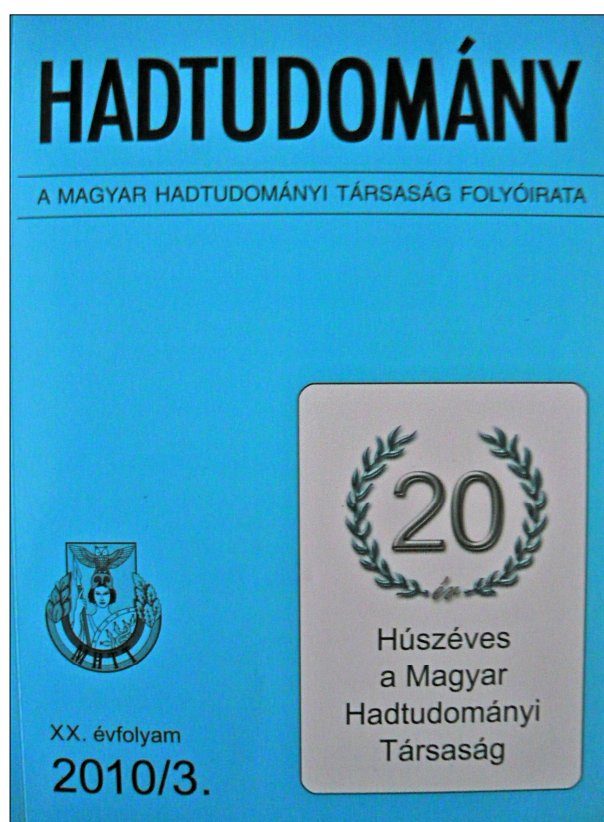
Prof. Dr. Nagy László nyugállományú mérnök ezredes, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke zárszavában elmondta, hogy őszintén örül a tanácskozás létrejöttének és eredményes megtörténtének.

Tekintettel az elhangzott javaslatok tömkelegére, nem vállalkozott arra, hogy azonnal reflektáljon azokra. Ígérte azonban, hogy a Társaság vezető szervei minden elhangzott kezdeményezést megvizsgálják és fontolóra vesznek.

A Magyar Hadtudományi Társaság – küldetésének megfelelően – a jövőben is arra törekszik, hogy a gondolkodásban kövesse a környezetében bekövetkezett változásokat. Sőt, lehetőleg elébe menjen azoknak. Ezt szem előtt tartva is köszöni a kooperációs kezdeményezéseket.

Ez a tanácskozás is megerősítette, hogy indokolt a hadtudomány definíciójának újragondolása. Ezzel összefüggésben emlékeztetett arra a több mint másfél éve kezdődött, „*Napjaink hadtudománya*” sorozatcímét viselő konferenciáláncolatra, amit a közeljövőben újabb rendezvényekkel terveznek folytatni. A jövőben is számítanak a társaság munkáját eddig támogató szervezetek, szponzorok alkotó és hatékony közreműködésére.

Befejezéséppen felidézte az ünnepi közgyűlés mottóját: „*Több gyakorlatot az elméletbe, több tudományt a gyakorlatba!*” Ennek szellemében kívánt további eredményes munkát a hadtudomány művelőinek.

DR. VIDA CSABA MK. ÖRNAGY

A NEMZETKÖZI BIZTONSÁGI TANULMÁNYOK FEJLŐDÉSE – RECENZIO

2009 szeptemberében a Cambridge Egyetemi Kiadó gondozásában jelent meg „*A nemzetközi biztonsági tanulmányok fejlődése*”¹ című kötet, amely a nemzetközi kapcsolatok², valamint a nemzetközi biztonsági tanulmányok (a továbbiakban: ISS)³ fejlődésével foglalkozik. A kötetet szerzőpáros jegyzi: Barry Buzan, a nemzetközi kapcsolatok angol iskolájának meghatározó alakja Lene Hansennel, a Koppenhágai Egyetem professzorával közösen készítette el a tanulmánykötet.

Barry Buzan, a Londoni Gazdasági Főiskola professzora, a Koppenhágai Egyetem és a Jilin Egyetem tiszteletbeli professzora. 2009-től a Nemzetközi Kapcsolatok Montague Burton Professzora címet⁴ viseli. 1998-ban a brit akadémia teljes jogú tagjává választották. 1983-tól a nemzetközi kapcsolatok elméletének egyik kiemelkedő alakjává vált, amikor publikálta az „*Emberek, Államok és Félelem: A nemzeti biztonság problémái a nemzetközi kapcsolatokban*” című művét, amelyben lefektette a regionális biztonság komplexum elméletét. Ezt követően a nemzetközi kapcsolatok elméletében az angol iskola egyik meghatározó kutatója, 1999-től az iskola fő koordinátora. A nemzetközi kapcsolatok elméletében számos meghatározó mű készítője. Fő kutatási területe a nemzetközi biztonság fogalmi rendszere, annak regionális aspektusai, a nemzetközi kapcsolatok történelme és fejlődése.

Lene Hansen a Koppenhágai Egyetemen társadalmi tudományok továbbképző iskolájának igazgatója. Korábban fő kutatási területét Dánia EU-csatlakozásával kapcsolatos politikai elméleti kérdései képezték, az Európa-kutatások képviselője. Ezzel párhuzamosan – a koppenhágai iskola hatásainak következtében – a nemzetközi kapcsolatok elméletének konstruktivista, feminista és posztstrukturalista iskoláinak képviselője. Egyik fő műve, amelyet Ole Wæverrel közösen írt 2002-ben, „*Az Európai Integráció és a Nemzeti Identitás: A skandináv államok kihívásai*” címmel.

„*A nemzetközi biztonsági tanulmányok fejlődése*” című kötetet a szerzők nyolc fejezetre, valamint bevezetőre és összegzésre osztották fel. A bevezetőben és az első három fejezetben az ISS elméleti kérdéseit rendszerezik, amelynek során a különböző biztonságpolitikai (és a nemzetközi kapcsolatok elméletének) iskolái közötti különbségeket is felvázolják. Recenziómat erre a három fejezetre összpontosítottam, mert véleményem szerint a szerzők ebben összegzik az ISS alapjait, amelyek tartalmazzák a biztonsági tanulmányok magyar szakirodalmá számára még ismeretlen területeket (tételeket) is. Ezekben a fejezetekben a szerzők

¹ Az eredeti címe: *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press, 2009. ISBN 978-0-521-69422-3.

² International Relations – IR.

³ International Security Studies – ISS.

⁴ A címet 1924 óta ítélik oda, Barry Buzanon kívül eddig hét tudós kapta meg.

megállapítják azokat a tényezőket (elemeket), amelyek segítségével bemutatják az ISS történelmi fejlődésének különböző szakaszait, valamint kitekintést engednek a nemzetközi biztonság jövőjével kapcsolatban. A negyedik fejezettől a nyolcadik fejezetig az ISS fejlődésének szakaszait ábrázolják, az adott időszakot meghatározó biztonságpolitikai tényezők, valamint események figyelembevételével. Az utolsó (kilencedik, összefoglaló) fejezetben az ISS jövőjével kapcsolatos kérdéseket tekintik át.

A bevezetőben a szerzők az ISS elméletével kapcsolatos alaptételeket fogalmaznak meg, amelyek között a legfontosabb a tanulmányok kialakulásának felvázolása. Megállapítják, hogy a nemzetközi biztonsági tanulmányok kérdése a nemzetközi kapcsolatok elméletének egyik önálló területként jött létre, amely azt követően saját fejlődési pályára állt. Az ISS-t a szerzők „nyugati” tanulmányként határozzák meg, amelynek képviselői elsősorban Észak-Amerikában, Európában és Ausztráliában fejtenek ki tevékenységet. Az ISS a második világháborút követő időszakban jött létre, amikor megjelent a biztonság új koncepciója. Ennek következtében az ISS egyik alapeleme a biztonság fogalmi körével kapcsolatos tudományos vita.

1945-öt követően – a főbb biztonságpolitikai iskolák szerint – három fő tényező határozta meg a biztonság fogalomkörét.

- A biztonságot már nem csak a háború és a katonai tényezők vonatkozásában, hanem a politikai szektorban is vizsgálták.
- A nukleáris fegyverek megjelenése a biztonság kérdéskörét új megvilágításba helyezte.
- A biztonságot nemcsak katonai, hanem polgári kutatók is vizsgálták, amelynek következtében a biztonsági tanulmányok a fizikusok, a közgazdászok, a szociológusok és a pszichológusok számára is kutatási területté vált.

A polgári oldal felé történő elmozdulás az ISS fejlődését felgyorsította, mert az 1970-es évektől a biztonságot sokkal szélesebb körben vizsgálták, továbbá az 1990-es évektől megjelentek a biztonság alanyaként az állam mellett más objektumok is.

Az első fejezetben az ISS kialakulását, valamint fogalmi körét vázolják fel a szerzők, amelynek során megállapítják, hogy az ISS *„abból a vitából alakult ki, hogy az állam a második világháborút követően hogyan védi meg magát a belső és külső fenyegetésekkel szemben”*. A biztonsághoz hasonlóan az ISS sem rendelkezik általánosan elfogadott tételes fogalmi rendszerrel, mert az ISS definíciója a biztonság fogalmi rendszerén alapul.

Az ISS struktúrájának vizsgálatakor négy alapvető kérdéskört vázoltak fel:

- az állam központi szerepét;
- a külső és belső fenyegetettségek közötti kapcsolatot;

- a biztonság vizsgálatának tárgyát a biztonság különböző szektoraiban, valamint az erőszak alkalmazásának szerepét;
- a biztonság, illetve a fenyegetettségek, a kockázati tényezők és a kihívások közötti kapcsolatot.

A kérdéskörök megválaszolása során kimutatják, hogy továbbra is az állam játszik központi szerepet a biztonság területén, mert ez az az egység, amely önállóan képes a fennhatósága alá tartozó közösség és terület biztonságának garantálására. Az állam szerepe felveti az állami és a nemzeti biztonság közötti kapcsolat vitáját. Az ISS képviselői szerint a biztonság garantálása keretében a nemzet támogatja az államot, amely a nemzet értékeinek és érdekeinek védelmével viszonyozza azt. Az államnak nemcsak külső, hanem belső fenyegetettségekkel szemben is meg kell teremtenie a biztonságot. A külső és a belső fenyegetettségek között fontossági sorrendet nem lehet meghatározni, mert különböző időszakokban különböző hatást gyakoroltak a biztonságra. Tendenciaként azonban megállapítható, hogy a globalizáció hatásaként fokozatosan eltűnik a külső és a belső fenyegetettségek közötti különbség.

Az ISS a biztonságot a katonai szektoron túl a társadalom más alrendszerében is vizsgálja. A hidegháborúban a katonai szektornak volt meghatározó szerepe, mert a katonai képességek határozták meg az állam biztonságát. A hidegháborút követően előtérbe kerültek más szektorok is, többek között a gazdasági és a környezeti. A biztonság szektorainak száma folyamatosan bővül. Végül a biztonság és a fenyegetések közötti kapcsolatként az ISS a – John H. Herz⁵ által megfogalmazott – biztonsági dilemmát tartja alaptételnek. Ennek ellenére a biztonság és a fenyegetettség kapcsolatát kibogozhatatlannak tekinti.

A biztonság fogalmi körére vonatkozóan az ISS három koncepciót fogalmaz meg:

- kiegészítő koncepció, amely az elrettentés és a visszaszorítás (visszatartás) kérdéskörét vizsgálja;
- párhuzamos koncepció, amely a hatalom, a szuverenitás és az identitás fogalmak köré szerveződik;
- szemben álló koncepció, amely olyan fogalmakat vizsgál, amelyekkel lecserélhető a biztonság, ilyenek a béke, a kockázat és így tovább.

Ezzel párhuzamosan az ISS megállapítja, hogy a biztonság fogalmi körével kapcsolatos vita a hidegháborút követően felélénkült. A hidegháború békekutatásai, valamint a konstruktivista kritikai elmélet jelentős mértékben hozzájárult a biztonság fogalmi körének szélesebb értelmezéséhez.

A két szerző ezt követően a nemzetközi kapcsolatok (IR) elmélete és az ISS közötti fogalmi kapcsolatrendszerrel tekinti át, amelynek során megállapítják, hogy az IR és az ISS közötti határokat rendkívül nehéz meghúzni. Ezt tovább nehezíti, hogy

⁵ John H. Herz: amerikai politológus, a nemzetközi kapcsolatok professzora és jogász. 1951-ben a „*Politikai realizmus és politikai idealizmus*” című tanulmányában jelentette meg a biztonsági dilemma alaptételét.

az IR és az ISS között jelentős átfedések vannak. Az IR és az ISS közötti különbség ott kezdődik, hogy az IR sokkal általánosabb körben vizsgálja a nemzetközi kapcsolatokat, míg az ISS az erőszak (erő) alkalmazására fókuszál. Ennek következtében a katonai jellegű erő alkalmazására helyezi a hangsúlyt. Ez is alátámasztja, hogy az ISS sokkal szűkebb területet vizsgál, mint az IR. Ennek megfelelően az ISS olyan kérdéseket tanulmányoz, amelyek a katonai erővel kapcsolatosak: fegyveres erők, fegyverkezési verseny, fegyverzet-ellenőrzés, a katonai technológiai fejlődése és így tovább.

A második fejezetben, a biztonság fogalmának meghatározása során – az ISS struktúrájának elemzéséhez hasonlóan – négy fő kérdéskör vizsgálatára tettek kísérletet a szerzők:

- Milyen biztonságot kell tanulmányozni?
- Elsősége van-e a biztonság szektorai között a katonainak?
- A biztonság garantálása során csak a külső vagy a belső veszélytényezőkkel is kell foglalkozni?
- A biztonságpolitikának a fenyegetésekkel, a veszélyekkel és a szükség-helyzetekkel kell foglalkoznia?
- Milyen módszert kell alkalmazni a biztonság tanulmányozása során?

A szerzők – az ISS keretében – egyfajta fogalmi feltételrendszert hoztak létre a biztonság meghatározására, amely szerint az állam a vizsgálat objektuma, a központi tényező az erő alkalmazása és elsődlegesek a külső veszélytényezők. A biztonság objektumával kapcsolatban az ISS kettős szintet vizsgál, mert a biztonságot az állam, illetve az egyén szempontjából is elemzi, de leszögezi, hogy az állam a központi szereplő. Az állam képes reagálni a biztonsági kihívásokra, valamint az állam képes garantálni a biztonságot. Ez az alapvető különbség az állam és a biztonság más objektumai között.

Megállapítják továbbá, hogy amennyiben az állam racionálisan viselkedik, akkor megjósolhatók az állam lépései egy adott biztonsági probléma esetén. Az ISS-en belül tudományos vita kezdődött az állam racionális viselkedésének kérdéskörében, mert egyes elméletek szerint csak akkor lehet az állam biztonsággal kapcsolatos tevékenységet megmagyarázni, ha az racionálisan viselkedik. Az ISS ezen megállapítása a realista irányzat felé közelít. A biztonság objektumán túl az ISS a biztonságot katonai és nem katonai tényezőkre bontja.

Az ISS-en belül a biztonság tanulmányozása módszereinek vizsgálata során kialakult egy ismeretelméleti vita, amely a biztonság szubjektív, objektív és diszkurzív⁶ megközelítésének értelmezésén alapul. A biztonság szubjektív és objektív meghatározása az ISS fejlődése során végig jelen volt, amelyekről Arnold Wolfers⁷ megállapítja, hogy objektív oldalról a biztonságot a fenyegetettségek hiányából lehet levezetni, míg szubjektív oldalról a biztonságot a félelem

⁶ Következtetés módszere.

⁷ Arnold Wolfers: a Yale Egyetem politikatudományok professzora.

szegmenséből lehet eredeztetni. Wolfers szerint a biztonság érdekében tett intézkedések általában nem objektívek, mert a biztonság alanyainak (az államok döntéseit befolyásoló személyek) szubjektív megítélése, vagyis félelme is befolyásolja az állam reakcióit. Ez alapján nem határozható meg, hogy az állam minden esetben racionális (ésszerű) döntést hoz-e egy biztonsági probléma esetén.

A biztonság objektív és szubjektív megközelítése következtében kialakult feszültség mindvégig jelen volt az ISS fejlődése során. A szubjektív megközelítés tartalmazza a történelmi traumákat, a normákat, a félelem pszichológiáját és az észlelés fontosságát, valamint olyan fogalmakat, mint a barát, az ellenség, a vetélytárs és a semlegesség. A biztonság szubjektív oldalát vizsgálva meghatározható, hogy az állam is úgy viselkedhet, mint az ember. Ennek alapján lehet paranoiás (ott is lát veszélyt, ahol nincs), lehet öntelt (nem törődik a valódi veszéllyel), valamint lehet racionális (megfelelően reagál a biztonsági problémára). Az objektív és a szubjektív oldal hatása az állam képességeinél is megjelenik, mert az objektív képességek az anyagi (katonai) képességek, míg a szubjektív képességek a katonai kultúra, a nemzeti kohézió és az erő alkalmazásának normái.

A biztonság objektív és szubjektív oldalával szemben a diszkurzív oldal azt állítja, hogy a biztonságot nem lehet objektív módon meghatározni. A diszkurzív megítélés szerint a biztonság ott kezdődik, amikor egy-egy tényezőt biztonsági tényezővé minősítenek (biztonsági tényezőnek mondanak), vagyis az állam képviselői határozhatják meg, hogy a megjelenő biztonsági fenyegetések ellen bevetethetik azokat a képességeket, amelyek rendelkezésükre állnak. Ebben az esetben a fenyegetések objektívek, de szubjektívek is, mert a politikai tényezőkön múlik, hogy annak minősítik-e azokat. Ennél fogva a biztonság egy önmeghatározó tényező. Biztonsági tényezővé akkor válhat valami, ha a politikai tényezők elismerik azt biztonsági fenyegetésnek. Ennélfogva a diszkurzív koncepció a szubjektumok közötti folyamatokra fókuszál, amelyekben megfogalmazódnak az adott biztonsági problémák.

A harmadik fejezetben az ISS fejlődését (átalakulását) meghatározó erőket sorolják fel a szerzők, amelyek során megállapítják, hogy a biztonsági tanulmányok keretében az elmúlt évtizedekben jelentős változások történtek, amelyek módosították a biztonsággal kapcsolatos állásfoglalásokat. Ennek következtében az ISS tartalma és hangsúlyai teljes mértékben átalakultak, amelyek újabb és újabb vitákat és kérdéseket vetettek fel.

Az ISS történetét vizsgálva megállapítható, hogy fejlődését öt tényező határozta meg:

- a nagyhatalmi politika alakulása;
- a technológiai fejlődés;
- a bekövetkező főbb események;
- az ISS-en belüli tudományos viták belső dinamikája;
- az ISS intézményesülése.

A nagyhatalmi politika az ISS fejlődésének legnyilvánvalóbb irányelve, amely alapvetően az államok közötti hatalommegosztáson alapul. A bipoláris szembenállás időszakában az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti rivalizálás biztosította a hatalommegosztást. A hidegháborút követően az unipolárisra váló világrendet multipoláris rendszer váltotta fel. Az unipoláris világrend végét az 1990-es években Kína előretörése, majd 2000-et követően Oroszország újbóli jelentős megerősödése jelentette. A hatalommegosztásban az Egyesült Államoknak ismét partnerei akadtak. Az ISS a 2001. szeptember 11-ét követő terrorizmus elleni (világméretű) háborút is a nagypolitika részének tekinti, amelyben az Egyesült Államok hatalma erősödhet, de csökkenhet is. A nagyhatalmi politika tehát magában foglalja a vezető államok közötti hatalommegosztást, a nagyhatalmak beavatkozási szintjét, valamint a nagyhatalmak hajlandóságát a nemzetközi biztonság fenntartására.

Az új technológiák megjelenése az ISS fejlődésében kényszerpályát indukált, amely jelentős hatást gyakorolt a biztonságra. Ennek következtében szükségessé vált annak vizsgálata, hogy az új technológiák milyen fenyegetettségeket és stratégiai módosulásokat eredményeztek a nemzetközi biztonság területén. Ennek legjobb példája a nukleáris fegyverek megjelenése volt, de ide sorolható az Internet terjedése is. Technológiai hatása a 2001. szeptember 11-ei (9/11) eseményeket követően is kimutatható, mert a terrorizmus elleni globális háború megmutatta, hogy a terrorizmus új technológiája új fenyegetettségeket indukál.

Az ISS fejlődését a bekövetkező események is befolyásolták. A konstruktivista iskola szerint ide kell sorolni az elméleti eseményeket is. Az események nemcsak a nagyhatalmak közötti kapcsolatot módosíthatják, hanem paradigmaváltásokat is okozhatnak. Az ISS-en belül Parmar Inderjeet⁸ az eseményeket négy fő csoportja osztja:

- lényeges események (például 9/11, a kubai rakétaválság);
- katalízis események (például a Pearl Harbor elleni támadás);
- jelentős kritikus események (amelyek a biztonsági tanulmányok elméletében változásokat indukálnak);
- elhalasztott kritikai események (amelyek a biztonságot befolyásoló események, de az elméletek fejlődésére nincs hatásuk).

A tudományos viták belső dinamikája a biztonsági tanulmányok keretében felvetődő kérdések megválaszolása és elemzése következtében módosítja az ISS-t. Az ISS ennek következtében fokozatosan és folyamatosan fejlődik. A nagyhatalmi politika, az új technológiák és a bekövetkező események hipotéziseket hoznak létre az ISS-n belül, amelyet elutasítanak vagy megerősítenek, de mindenképp hatnak az ISS fejlődésére. A vitákat négy csoportba sorolták: nagy terjedelmű vitákra; a más tudományos területet is befolyásoló vitákra; a politikát befolyásoló vitákra; valamint a különböző iskolák fejlődésére vonatkozó vitákra.

⁸ Parmar Inderjeet: a Manchester Egyetem professzora, az egyetem politikatudományi szervezetének vezetője.

Az ISS fejlődésében meghatározó lépcsőfok a biztonság elméletek intézményesülése, mert az elméletnek szüksége van a gyakorlati alkalmazására, vagyis csak a biztonsággal foglalkozó intézményeken keresztül valósíthatók meg. A tudományos diszciplínák és területek nem objektíven reprezentálják a realitást, így gyakorlati úton kell megvizsgálni azokat. Az elméleteknek szükségük van gyakorlatban történő kipróbálásukra. Ez megvalósulhat úgy, hogy a nemzetközi élet szereplői (kiemelten az állami vezetők) döntéshozatali mechanizmusuk során felhasználják a tudományos kutatások eredményeit.

A vaskos kötet negyedikől nyolcadikig terjedő fejezeteiben a szerzők a biztonsági tanulmányok 1945-től bekövetkező állomásait vizsgálják ugyanazokkal a módszerekkel, mint az ISS fejlődése esetében. Tehát a nagyhatalmi politika változásait, az új technológiák megjelenését, a bekövetkező eseményeket, a kialakult tudományos vitákat, valamint a biztonsági tanulmányok intézményesülését tekintik át.

A negyedik fejezet a klasszikus hidegháború időszakát mutatja be a stratégiai tanulmányok szemszögéből.

Az ötödik fejezet a hidegháború enyhülésének időszakát ábrázolja a békekutatások és a fegyverzet-ellenőrzés oldaláról.

A hatodik fejezet a hidegháborút követő időszakot elemzi, amikor a Szovjetunió felbomlása jelentős dilemmákat vetett fel a nemzetközi biztonsági tanulmányokban.

A hetedik fejezet a hidegháborút követően kiéleződött biztonsági vitát vezeti le, amikor a biztonság fogalmi rendszere szélesedett és mélyült.

A nyolcadik fejezet a 2001. szeptember 11-ét követő időszakra próbál választ adni, amelynek központi eleme a terrorizmus elleni (világméretű) háború.

A kilencedik (Következtetés című) fejezetben a szerzők az ISS jövőjével kapcsolatban a korábban ismertetett öt tényező alapján elemezték, hogy milyen irányba fejlődhet tovább a nemzetközi biztonsági tanulmányok elmélete.

Zárszóként, a megjelent művel kapcsolatban, Stephen M. Walt, a Harvard Egyetem professzorának véleménye és javaslata a legtalálóbb, amely szerint: „*A nemzetközi biztonsági tanulmányok fejlődése című kötet a biztonsági tanulmányok egyik legátfogóbb elemzése, amely a tudományos viták széles körét elemzi. A mű bemutatja azoknak a folyamatoknak és tényezőknek a világos elemzését, amelyek befolyásolják a különböző biztonsági tanulmányok erősségeit és gyengeségeit. A szerzők elfogulatlanul mutatják be a tudományos vitákat, amelyet modell értékűnek lehet tekinteni.*”

A tanulmánykötet a magyar hadtudomány számára is hasznos, mert számos támpontot biztosít a biztonsági kutatások folytatásához. Felhasználható a hadtudományi alapkutatások újraindításához is, amely az elmúlt években egyre sürgetőbbé vált.

VASS GYÖRGY

A MENTORI RENDSZER SZÜKSÉGESSÉGE A MINISZTERIUMI KÖZIGAZGATÁSBAN

A közigazgatás rendszere – melynek alapvető feladata a közérdek érvényesítése¹ – megköveteli, hogy a benne dolgozók folyamatosan képezzék magukat, fejlesszék tudásukat. Nemcsak azért, mert a rendszer működésének keretei, a jogszabályok időről-időre változnak, s mert a technikai fejlesztések, tudományos kutatások újabb és újabb eredményeket érnek el, hanem azért is, mert a közigazgatás az adófizetők pénzéből működik, az adófizetők pénzét használja.

Ha a rendszer jól funkcionál, akkor a szervezet rendelkezésére álló állami költségvetés hatékonyan kerül felhasználásra. Ám ha nem működik a tőle elvárható hatékonysággal, akkor ez a követelmény nem valósul meg.

Hiszem, hogy a munkatársak kiválasztási folyamata a jövőben még hatékonyabb lesz. A megfelelő munkaerő kiválasztásának egyik garanciája a versenyvizsga intézménye, amely a szükséges tudás meglétét teszteli. Másik garanciája a munkakörök betöltéséhez előírt iskolai végzettségek, képesítési listák, melyek a meghirdetett pozíciókra vonatkozóan tartalmazzák a kvalitási igényeket.

Tapasztalható, hogy a munkahelyi szocializációt, illetve a pályán maradási kedvet erőteljesen meghatározó első évvel a rendszer keveset foglalkozik. Példaként említhető, hogy a minisztériumi közigazgatásba belépő köztisztviselő az első évben hivatalosan is „gyakornok” besorolást kap. Ennek a jelzőnek csupán a fizetési fokozat, illetve az ahhoz tartozó illetmény szorzószám meghatározásánál van jelentősége.² Sajnálatosnak ítélem, hogy a közigazgatás – a versenyszférától eltérően, sok esetben – magára hagyja a fiatal kollégákat és a mentori rendszer működtetése helyett a „mélyvízbe dobás” módszerét alkalmazza.

A minisztériumi tennivalókról

A közigazgatásban munkát vállaló minisztériumi ügyintézőnek/szakmai előadónak nemcsak saját hivatalát, de intézményének szakmai környezetét, így a saját szakterületéhez kapcsolódó együttműködő szervezeteket és azok legfontosabb produktumait is ismernie kell. Illik tudnia, hogy melyik szervezetnek milyen feladata kapcsolódhat ügyintézői tevékenységéhez. Az együttműködő munkatársak nevének, elérhetőségének ismerete tovább könnyíti a hatékony kooperáció kiépítésének lehetőségét. Mindezen ismerettel, kapcsolati tőkével legtöbbször csak a régebben a szakterületen dolgozó kollégák rendelkeznek. Ugyanakkor, az újonnan rendszerhez csatlakozóknak ezen információk megszerzése csak akkor mehet egyik napról a másikra, ha ehhez valakitől (például egy mentortól) segítő támogatást kapnak.

¹ Kormányzati Személyügyi Szolgáltató és Közigazgatási Központ: Közigazgatási alapvizsga tankönyv. Budapest, 2009. II. fejezet: A közigazgatás felépítése és működése. 31-32. o. alapján.

² Kovács Gergely: Közzolgálati emberi erőforrás menedzsment – Közzolgálati szervezetek vezetése. Előadás. Budapesti Corvinus Egyetem – Vezetéstudományi Intézet – Vezetési és Szervezési Tanszék, 2008. november 18.

Ebből adódóan nyilvánvaló, hogy az ilyen típusú tudás megszerzéséig a rendszer hatékony működése nem biztosított.

Az új kollégák szakterülettel történő ismerkedésének szempontjából a hétköznapi élethez közelebb álló témák, így az oktatás, vagy az egészségügy rendszerének átlátása sem egyszerű feladat; míg a mindennapoktól távolabb eső témakörök, mint például a kül- és biztonságpolitikai kérdésekben történő eligazodás, ennél még bonyolultabb lehet.

A minisztériumi közigazgatásban dolgozó, biztonságpolitikai kérdésekkel foglalkozó szakelőadónak tudnia kell, hogy munkájához milyen szervezettől kaphat segítséget, illetve munkáját milyen szervezetek támogatják. Ezekben a kérdésekben a kijelölt mentorok adhatnak hatékony támogatást.

*A minisztériumok alapfeladata a döntés-előkészítés.*³ Egy minisztériumi ügyintéző döntés-előkészítő tevékenysége során elsősorban írásos felterjesztést, háttéranyagot készít, a megfelelő információs források felhasználásával. Egy jó szakmai érzékkel rendelkező ügyintéző – mentor segítségével – könnyen elsajátíthatja, hogy a rendelkezésére álló információs halmazból mi az, ami az ő szakterülete szempontjából, a vezetői döntés előkészítését illetően fontos, említésre méltó. Ha ismeretei nem csak a saját szakterületére, de a rendszerre is kiterjednek, azt is megtanulhatja, hogy az általános, összefoglaló jellegű információkon túl, szakterületileg előre rendszerezett információk biztosításával is tudja segíteni a vezetői döntés előkészítését. Így az ügyintéző a szakterületi szűrés fázisát megspórolhatja; tehát a rendszer ismerete a döntés-előkészítés idejének rövidülését, vagyis a hatékonyság növekedését eredményezheti.

Elfogadva azt az általános nézetet, miszerint szakmai tudásunk több mint kétharmadát munkavégzés közben sajátítjuk el, könnyű belátni, hogy az ügyintézőnek mennyi apró részletet kell ismernie ahhoz, hogy kellő hatékonysággal végezhesse feladatát. Megállapíthatjuk, hogy a rendszert életben tartó adófizetői pénz akkor kerül hatékonyan felhasználásra, ha az újonnan csatlakozó kollégák „teljes munkaképességüket”⁴ minél hamarabb eléri. A teljes munkaképesség mielőbbi elérésének záloga pedig a mentori rendszerben rejlik.

A mentori rendszerről⁵

Jelen írásom célja a mentori rendszer szükségességének érzékeltetése. A rendszer felépítését illető technikai kérdések kifejtése egy másik dolgozat témája lehet.

³ Az ország irányítását a közigazgatás csúcsszerve, a kormány végzi. A kormány miniszterelnökből és miniszterekből áll, a miniszterek munkaszervezeteinek pedig a minisztériumokat tekintjük. Ebből adódóan, a minisztériumi apparátus legfőbb feladata a miniszteri döntések előkészítése. Kormányzati Személyügyi Szolgáltató és Közigazgatási Központ: Közigazgatási alapvizsga tankönyv, Budapest 2009. II. fejezet: *A közigazgatás felépítése és működése*. 31–37. o. alapján.

⁴ Jelen esetben teljes munkaképesség alatt azt értem, ha kihasználásra kerül az adott kolléga mindazon tudása, kapacitása, amelynek köszönhetően adott munkakörébe felvételt nyert.

⁵ A HR portál alapján – Személyzetfejlesztés – A mentori rendszer.
http://www.hrportal.hu/feature_print.phtml?id=34276 2010. június 14.

A mentorálás célja a gyakornok szervezetbe történő zökkenőmentes beillesztése és szakmai fejlődésének elősegítése, az egyéni és szervezeti célok összehangolásával, illetve a szervezeti kultúrában felhalmozott tudás átadásával. Általában új belépők, pályakezdők, fiatal vezetőjelöltek, női vezetők vagy (valamely) kisebbséghez tartozó munkatársak (az előítéletekből adódó ellenállás leküzdése érdekében) esetében alkalmaznak mentort, aki tapasztalt vezetőként vagy szakemberként mind a szakmai, mind személyes fejlődéshez hasznos tanácsokkal tud szolgálni a mentorált személynek.

A mentor a munkakezdést követő első napokban bemutatja a munkatársakat, ismerteti azok szerepét, közvetíti a szervezeti értékeket, beavat a szokásokba, majd később folyamatos kapcsolatot tartva válaszol minden időközben felmerülő kérdésre. Tapasztalatok szerint a mentorált munkatársak szakmai és problémamegoldó képessége gyorsabban fejlődik nem mentorált társaiknál, ezáltal növekszik a szervezet teljesítménye. A mentoráltak közül kevesebben lépnek ki a szervezetről, nagyban csökkentve ezzel a toborzásra és a kiválasztásra fordított költségeket.

Ki lehet mentor?

Kizárólag olyan, nagy tapasztalattal rendelkező szakember helyezhető mentori szerepbe, aki az új belépőt könnyedén képes ellátni kellő információval, mind az intézményt, mind az alkalmazottakat illetően. A szervezet felépítésével, rendszereivel, kultúrájával tökéletesen tisztában kell lennie, hogy a „kötelező irodalom” mellett gyakorlati tanácsokkal is segíthesse a szakmai és a személyes fejlődést. Ehhez részéről nagyfokú empátiára van szükség. Fontos említeni, hogy a mentor nem lehet közvetlen felettes, vezető, mert a feladatszabó és számon kérő szerep gátolhatja a nyílt párbeszédet a két fél között.

A mentori rendszer szervezeti előnyei:

- időben rávilágít a hibákra, hiányosságokra;
- javul a kommunikáció az egyes szervezeti szintek között;
- elkötelezettebb dolgozókat, kisebb fluktuációt eredményez;
- gyorsabb tanulást tesz lehetővé, a „teljes munkaképesség” hamarabb elérhető;
- erősödik a szervezeti kultúra.

Előny a mentor számára:

- elismerik tudását, rangra emelik;
- felgyülemlett szakmai tapasztalata nem vész el, átadásra kerül a fiatalabb munkatársaknak;
- kihívást jelent számára a feladat sikeres megvalósítása;
- a közös siker örömmel tölti el;
- növeli személyes presztízsét a szervezeten belül (ha jó mentornak, később esetleg jó vezetőnek is).

Esély az új munkatársaknak⁶

Nagyon szerencsés az, aki nemcsak mentort kap, de olyan személyt, kollégát, akivel kitűnően megértik egymást, magas a bizalom szintje és nyílt a kommunikáció közöttük. A mentorált szakmai készségeinek fejlesztésére ebben a támogató környezetben nagy esélyt kap, a szervezetben sokkal könnyebben tájékozódik, ráadásul erőteljes hatalmi háttérrel is rendelkezik. Egyes kimutatások szerint a mentoráltaknak sokkal nagyobb esélyük van a karrierfejlődésre, mint az e nélkül küzdőknek, és az illetményüket is gyakrabban emelik.

A rendszer ugyanakkor a mentorált motivációja nélkül nem működik. Hiába a sok segítség, ha az illető nem képes, vagy nem akar fejlődni, változni, kockáztatni, és erőfeszítéseket tenni. A mentori rendszer csak háttértámogatást nyújt ahhoz, hogy gyorsabban beilleszkedjen és fejlődjön az, aki vállalja ezt.

Generációs tudásvesztés, generációs tudásbővülés

Ha a közigazgatás rendszerébe újonnan érkezők – a mentori rendszer hiányából adódóan – nem kapnak meg lényegi információkat a szervezeti struktúrát, a feladatköröket illetően, ahhoz vezethet, hogy a generációváltás egyfajta tudásvesztéssel párosul.

Generációs tudásvesztés alatt értem mindazt az elvesztett értéket, információt, melyet a rendszerben hosszabb idő óta dolgozók képviselnek, ismernek, alkalmaznak, viszont az újonnan érkezők automatikusan nem kapnak meg (ebből adódóan munkájukban nem is alkalmazzák).

A generációs tudásvesztés ellentétje is létezik. Generációs tudásbővülés alatt értem mindazt az új ismeretet, tudást, melyet a rendszerbe újonnan érkezők hoznak magukkal.

Mind a generációs tudásbővülés, mind a generációs tudásvesztés időszakos (akár években is mérhető) konfrontációkat, összeütközéseket okozhat személyek, illetve szervezetek között. Értelemszerűen, ennek veszélye addig áll fenn, amíg a tudásszintek ki nem egyenlítődnek, vagy az egyik generáció ki nem lép a rendszerből.

Összegzés

Írásom célja a problémafelvetésen és a gondolatébresztésen túl egy lehetséges megoldás szolgáltatása volt.

Nem tartom jó megoldásnak, hogy a közigazgatási rendszerbe bekerült munkatársak általában a „mélyvízbe dobás” módszerével tanulnak bele első munkakörükbe. Sajnálatos módon éppen szakmai pályafutásuk első, meghatározó évében nem segíti tevékenységüket egy olyan intézmény, mint a mentori rendszer, melynek hatékonyságnövelő szerepe vitathatatlan.

⁶ Szatmáriné dr. Balogh Mária: *A mentori rendszer a munkahelyi beilleszkedés szolgálatában*. <http://www.convictus.hu/files/mentor.pdf> 2010. június 14.

Ahhoz, hogy egy újonnan érkező kolléga mielőbb elérje teljes munkaképességét, vagyis kihasználja képességeit, segítségre, támaszra van szüksége. Ezt a segítő, tanító, ellenőrző funkciót megítélésem szerint a mentori rendszer töltheti be.

Egy jól működő, hatékony közigazgatás az ország, a társadalom fejlődésének egyik előmozdítója, míg a rosszul működő annak kerékkötője lehet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Magyar Köztársaság Információs Hivatal honlapja.
<http://www.mkih.hu/osint.shtml>, 2010. 06. 28.
- A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal honlapja.
<http://www.kfh.hu/jogszabaly.html>, 2010. 02. 22.
- Bokor Attila PhD. egyetemi docens: *Teljesítmény menedzsment előadás*. Budapesti Corvinus Egyetem – Vezetéstudományi Intézet – Szervezeti Magatartás Tanszék, 2009.
- Farkas Ferenc – Karoliny Mártonné – László Gyula – Poór József: *Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv*. Budapest, 2009, Complex Kiadó.
- HR portal – Személyzetfejlesztés – A mentori rendszer.
http://www.hrportal.hu/feature_print.phtml?id=34276, 2010. 06. 14.
- Kormányzati Személyügyi Szolgáltató és Közigazgatási Központ. *Közigazgatási alapvizsga tankönyv*. Budapest, 2009.
- Kovács Gergely: *Közzszolgálati emberi erőforrás menedzsment*. Közzszolgálati szervezetek vezetése előadás, Budapesti Corvinus Egyetem – Vezetéstudományi Intézet – Vezetési és Szervezési Tanszék. 2008. 11. 18.
- Dr. Poór József: *Nemzetközi emberi erőforrás menedzsment*. Budapest, 2009, Complex Kiadó.
- Szatmáriné dr. Balogh Mária: *A mentori rendszer a munkahelyi beilleszkedés szolgálatában*.
<http://www.convictus.hu/files/mentor.pdf> 2010. 06. 14.

**AZ AFGANISZTÁNI MISSZIÓ EGÉSZSÉGÜGYI
KOCKÁZATAI, A SAJÁT CSAPATOK EGÉSZSÉGÜGYI
HADERŐVÉDELME**

Egészségügyi szempontból a haderővédelem a harcképesség megőrzése oly módon, hogy a harcoló katonák egészségesek, hadra foghatóak és alkalmazhatóak legyenek meghatározott időben és helyszínen. A felkészülési (predeployment), az alkalmazási (deployment) és az alkalmazás utáni (postdeployment) időszakok magukba foglalják mindazon intézkedéseket, illetve tevékenységeket, szakfeladatokat (például alkalmasságvizsgálat, egészségügyi felderítés, kiképzés, közeg felkészítés, pszichológiai felkészítés stb.), amelyek az állományra, rendszerekre és különböző szintű (alegység, egység) katonai szervezetekre vonatkozó megelőző intézkedések formájában hárítják el, vagy csökkentik a környezet, a betegségek okozta egészségkárosító kockázatokat, illetve a különleges fegyverrendszerek romboló hatásait. Az egészségügyi tervezéshez és magához a művelethez szükséges felderítésnek széles körűnek, gyorsan elérhetőnek, pontosnak és naprakésznek kell lennie. Az egészségügyi felderítés részletes információt szolgáltat többek között a földrajzi tényezőkről, valamint ezek egészségre gyakorolt hatásairól. Kiemelten fontos információkat gyűjteni az adott területre jellemző járványos és endémiás betegségekről, megjelenési formáikról és gyakoriságukról. A kockázatanalízishez elengedhetetlen a tájékozódás a speciális környezeti és foglalkozási veszélyekről is. A kockázatok azonosítása után a felkészülés során fel kell világosítani a katonák a szolgálati hely egészségügyi veszélyeiről, a lehetséges ártalmakról és a megelőzés, védekezés lehetőségeiről.

A MAGYAR HONVÉDSÉG TARTOMÁNYI ÚJJÁÉPÍTŐ CSOPORTRÓL

A Szövetség afganisztáni művelete (Operation Enduring Freedom – OEF) 2001. október 7-én kezdődött meg az Amerikai Egyesült Államok vezetésével, majd 2003 augusztusában a NATO átvette a művelet parancsnokságát és a tevékenység koordinálását, mellyel egyidejűleg az addigi békekikényszerítő művelet átalakításra került békefenntartó műveletté. Az ISAF (International Security Assistance Force) műveletben jelenleg 25 NATO-tagállam és 15 további ország vesz részt, több mint 80 ezer katonával, ezen felül további 40 ezer amerikai katona állomásozik Afganisztán különböző régióiban, amelyek nem tartoznak az ISAF kötelékébe, feladataikat közvetlenül amerikai irányítás alatt hajtják végre.

A PRT-k (Provincial Reconstruction Team – Tartományi Újjáépítési Csoport) létrehozását 2003 elején az OEF hadszíntéri parancsnoksága kezdeményezte néhány tartományban azzal a céllal, hogy javuljon a biztonsági helyzet és a lakosság is elfogadja a koalíciós erők tevékenységét. A PRT-k működése 2003 végére már sikeres volt, beváltották a hozzájuk fűzött reményeket, ezért döntés született a tartományi újjáépítési csoportok számának növeléséről.

Magyarország – az alkotmányban, valamint a honvédelmi törvény preambulumban rögzítetteknek megfelelően – eleget téve a nemzetközi szerződésből eredő kollektív védelmi kötelezettségeinek, 2003 óta tevőlegesen részt vesz az afganisztáni műveletekben, valamint biztonsági és stabilizációs programokban. 2006 szeptemberében a Baghlan tartományban, Pol-e Khomri város mellé települt holland PRT átadásra került a magyar erőkhöz, így az önálló magyar PRT még az év őszétől megkezdhetette tevékenységét. A 2006 óta folyamatos mandátum-meghosszabbításokkal működő, már többnemzeti, de magyar vezetésű PRT alapvetően a tartomány stabilitását és fejlesztését szolgáló feladatokat lát el. A fejlesztési tervek – figyelembe véve hazánk erőforrásait –, alapvetően az oktatás, a mezőgazdaság, valamint az egészségügy területeinek előremozdítására koncentrálnak.

A Pol-e Khomri-ban települt magyar vezetésű PRT feladatainak ellátása mellett, a Magyar Honvédség még további erővel is hozzájárult az afganisztáni misszióhoz. 2009-től került kihelyezésre az északi régióba a magyar OMLT (Operational Mentoring Liason Team – Műveleti Támogató Összekötő Csoport), amely a helyi haderő kiképzésében, felkészítésében vesz részt, 2010 szeptemberétől pedig fél évre ismét a magyarok vették át a kabuli nemzetközi repülőtér (KAIA) irányítását. Így 2010 végére több, mint ötszáz fő lett az Afganisztánba kihelyezett magyar katonák létszáma, akik különböző törzstiszti, valamint kötelékbeosztásokban látják el feladataikat.

Mivel magyar katonák Afganisztán több különböző térségében is állomásoznak, ezért eltérő etnikai arányú, kulturális, valamint éghajlati viszonyok közé kerülnek, melyre már a hazai felkészítés során figyelmet kell fordítani.

Az európaiatól eltérő kulturális környezet hatása

Az Afganisztánban szolgálatot teljesítő nemzetközi erőkhöz, így a magyar katonákhoz is, a civil lakossággal való érintkezés során rendkívüli kihívást jelent a kommunikáció, mivel az ország területén a lakosság 35%-a beszéli a pastut, 50% az afgán perzsát, a darit; 11% beszél török nyelveket – elsősorban üzbéget és türkmént. Ennek következtében a civil–katonai kapcsolattartás során elengedhetetlen a helyi tolmácsok igénybevétele. Adott esetben egyazon területen, településenként más-más nyelvben járatos tolmács, fordító alkalmazása válik szükségessé, de javítja a helyzetet, hogy gyakori a kétnyelvűség. Az analfabéták száma is rendkívül magas, mivel a – a teljes lakosságot tekintve – férfiak csupán a 32%-a, a nők 9%-a írástudó.

Afganisztán lakosainak száma – becslést létszám szerint – 30 millió fő fölött van, a népsűrűség 47 fő/km². A lakosság a mezőgazdasági termeléshez kedvező feltételekkel rendelkező területeken koncentrálódik. A legnagyobb városok, mint Kabul (2 millió), Kandahár (329 ezer), Mazar-e Sharif (233 ezer), Herát (162 ezer) és Dzsalálábád (154 ezer) lehetőségeikhez képest óriási tömegeket fogadnak be és tartanak el. A munkalehetőség a városokban is csekély, például Kabulban 2001-ben 800 ezerre becsülték a hajléktalanok számát, a lakosság nagy része analfabéta, 85–90%-uk az agrárszektorban dolgozik.

A társadalmi berendezkedés középkori, patriarchális képet mutat, a legitim törvények a fővárostól távolodva fokozatosan érvényüket veszítik, helyüket pedig a vallási törvények és a szokásjogok veszik át. A közösségek döntéshozatali folyamatai demokratikus alapúak, választott képviselők és vallási vezetők útján érvényesítik a közösség kollektív akaratát. A gazdasági, társadalmi és vallási törvények betartását a területek hadurai ellenőrzik, amely szabályok főként a hadurak érdekei mentén fogalmazódnak és nyilvánulnak meg.

A helyi érdekeket, vallási és társadalmi sajátosságokat nem sértő külföldi katonákkal barátságosak, de az európai társas érintkezés szokásaitól eltérően, váratlan helyzetekben szélsőséges viselkedést produkálnak. Így a magyar katonák missziós felkészítése során nagy hangsúlyt kell helyezni a helyi kultúra, vallási és társadalmi szokások megismertetésére és a missziós kihelyezés idején, a szabályok betartására.

A földrajzi sajátosságok műveletekre gyakorolt hatásai

Afganisztán az északi féltekén, az északi szélesség 33°00' és a keleti hosszúság 65°00', Közép- és Dél-Ázsia választóvonalán terül el. A Türkmenisztánnal közös 744 km hosszúságú északi határszakasz részben dombság, részben félsivatagos terület. A 137 km hosszú üzbég határszakaszt az Amu-darja folyó medre körül kialakult homokdűne-övezet jellemzi. A Tádzsikisztánnal 1206 km hosszú közös határvonal az Amu-darja folyó által kialakított mélyen bevájt hegyvidéki völgy. Kínával mindössze 76 km hosszúságú határszakasszal rendelkezik. A Pakisztánnal 2430 km-es közös határ északi szakasza a Hindukus hegység (legmagasabb pont: Nowshat – 7458 m) fő gerincét követi, helyenként több mint 7000 méteres tengerszint feletti magasságban. A középső szakaszon a határ alacsonyabb hegyvonulatokon keresztül húzódik, amelyeket a Kabul folyó egy szurdokban tör át. Itt található a legfontosabb közúti kapcsolat Pakisztán és Afganisztán között, a Hajbár-hágón keresztül. A Pakisztánnal közös déli határszakasz többnyire sík, sztyeppés és sivatagos terület. A nyugati, Iránnal közös 936 km hosszú határszakasz déli része sík, részben mocsaras vidék, középső szakasza sivár sztyeppés terület, az északi szakasza pedig alacsony hegyvidék. A növényzet a csapadékmennyiség függvényében a növénytakaró általában nyugatról északkelet felé haladva egyre dúsabb. Az ország nagy része sztyeppékkel és félsivatagi területekkel fedett.

Az országon kelet–nyugati irányban keresztülhúzó 5000–7000 méter magas hegységrendszer helikopterrel nem átjárható, a tartomány közúton történő megközelítése Kabulból egyetlen hágón (Salang) lehetséges, amely a téli időszakban a szélsőséges időjárási viszonyok miatt többnyire szintén nem, vagy csak nehézségek árán járható át. A nehéz megközelíthetőségnek a Tartományi Újjáépítő Csoport Kabulból történő ellátása, illetve a MEDEVAC (Medical Evacuation) igénybevétele miatt van kiemelt jelentősége. Az ellátás északról Mazar-e Sharif, illetve Termez irányából valósulhat meg.

A domborzati viszonyok jelentősen befolyásolják a műveletek tervezhetőségét, a mély völgyekkel szegdelt, kiterjedt barlangrendszerrel (például Tora-Bora) rendelkező sziklás hegyvidék kifejezetten alkalmas kis létszámú, helyi terep-ismerettel bíró csoportok rejtőzködésére és lesből való támadására, egyszóval gerillaháborúra. A sík területek műveleti szempontból jól lefoghatóak, így a fegyveres csoportok által kevésbé kedveltek. Ám jelentőségük mégis abban rejlik, hogy az ország 47 repülőterének jelentős hányada ezeken a területeken található.

Az afgánok ellen eddig vívott háborúk tapasztalati azt mutatják, hogy az erősen tagolt hegyvidéki környezetben szárazföldi manőverekkel csak igen korlátozott sikert lehet elérni (aszimmetrikus hadviselés). Lényegesen hatékonyabb a légitámadások és a precíziós fegyverek támogatása mellett kis létszámú, gerillacsapatokhoz hasonló felépítésű egységekkel célzott támadásokat végrehajtani kiemelt objektumok (terrorista kiképzőbázisok, kábítószer-előállító „üzemek”), illetve személyek ellen. Természetesen még ilyen műveletek esetén is számottevő veszteségek érik a szövetséges erőket. A fegyveres csoportok diszlokációja zömében az afgán–pakisztáni határ mentén összpontosul. Ennek egyik oka egyrészt a magas hegyek biztosította védelem, melyet a szövetséges erők csak nehezen, vagy egyáltalán nem tudnak ellenőrzésük alá vonni, másrészt a pakisztáni határ teljes szakaszán átjárhatóságot biztosítanak a pakisztáni szélsőséges erőktől és tehetősebb vallási vezetőktől támogatott terrorista csoportoknak.

Az ismeretlen (az európaiktól, különösen a magyarországi domborzati és éghajlati jellemzőktől eltérő) környezet, valamint a terrorista csoportok különösen kegyetlen harcmodorának – melyet akár a harcérintkezés során, akár a hadifoglyokkal (túszokkal) szemben tanúsítanak – katonáinkra gyakorolt negatív pszichológiai hatásával is számolni kell. Ezért a kihelyezést megelőző pszichológiai tréningeket a teljes állománynak (felkészülőknek és felkészítőknek egyaránt) célirányosan hangsúlyosan kell kezelni.

Afganisztán (majdnem teljes területével) a közép-ázsiai száraz övezetben található. **Az éghajlat** nagyon változatos képet mutat, északkeleten a magas-hegyvidéki, délnyugaton a száraz és forró sivatagi éghajlat uralkodik. Az országra jellemző a nagy hőmérséklet-ingadozás (a napi ingadozás egyes területeken akár 40 °C is lehet), télen és tavasszal a csekély mennyiségű csapadék, valamint uralkodók az erős és száraz szelek.

A központi hegyvidéki területen előforduló éghajlat meglehetősen különleges. Nyáron száraz és forró, télen nagyon hideg, nem ritka a méteres hótakaró. A porviharok mindennaposak, a kisszámú ipari üzem igen elavult, a környezetvédelem nélkül (így jelentős szennyező források) és az erős napsugárzásnak köszönhetően a legmagasabb nyári hőmérséklet eléri a 35 °C-t, míg éjszaka helyenként fagypont közeléig süllyed. Az ország nagy részének éghajlatát az északról érkező szelek befolyásolják, amelyek nyáron különösen erősek és hatásukra a délnyugati afgán medencékben a hőmérséklet 50 °C fölé emelkedik. A csapadék többnyire a téli hónapokban jelentős. A napokig tartó rövid, heves záporokat egy-két napos kihagyások jellemzik. A magas hegységekben heves helyi zivatarok alakulnak ki, amelyek következtében áradások keletkezhetnek. Az ország keleti területein előfordulhatnak nyári monszunesők is.

Pol-e Khomri, Baghlan tartomány székhelye Afganisztán északi részén, a Hindukus hegyvonulataitól északra helyezkedik el, az északi síkság határán. A tartomány területén az átlagos szintmagasság 600 méter. A tartomány népessége kb. 850–900 ezer fő. Baghlan tartomány éghajlatát kevés csapadék, nagyfokú hőingadozás jellemzi. A nyár forró és száraz, a középhőmérséklet 26–28 °C, a tél azonban hideg, a középhőmérséklet 0–5 °C. A tél második fele csapadékosabb, a csapadék főleg hó formájában jelentkezik, vastagsága elérheti akár a 2 métert is. A júniustól szeptemberig tartó időszakban jellemző erős szél (50–90 km/óra) szinte napi rendszerességgel okoz a déli órákban jelentős porviharokat. Ezt az időszakot „a szél 120 napjának” is nevezik, a szél sebessége szélsőséges esetben elérheti a 100–120 km/órás sebességet is.

A magas nappali hőmérséklet és az erős napsugárzás elleni védekezés, a hőártalmak megelőzése a nyári időszakban kiemelt egészségügyi feladat (ruházati könnyítések, védőital biztosítása, megfelelő klimatizálás, szabadban árnyékos helyek létrehozása, fizikai terhelés lehetőség szerinti ésszerűsítése).

A kedvezőtlen és szélsőséges éghajlati hatások az európai időjárási viszonyokhoz szokott szövetséges erők katonáinak egészségére, fizikai teljesítőképességére negatívan hatnak, ezért kiemelt jelentősége van a megfelelő hosszúságú akklimatizációs időszak biztosításának. Ez főként az északkeleti hegyvidéki és a délnyugati sivatagi területeken diszlokáló erők számára hangsúlyos. A magyar erők jelenleg Kabulban és környékén, valamint északon és délen állomásoznak.

A négy legjelentősebb természeti csapás (földrengés, aszály, áradás és földcsuszamlás) tekintetében Baghlan tartomány jellemzően közepes veszélyeztetettségű, azonban a tavaszi esőzések és hóolvadás idején (márciustól májusig) a folyók jelentős áradása évről évre bekövetkezik. Ez a tény a bázis közvetlen folyóparti elhelyezkedése miatt kiemelt figyelmet érdemel. Fel kell készülni a bázis területének esetleges védelmére az áradó folyók ellen, másrészt a felázott talaj kedvez a szúnyogok és más rovarok szaporodásának (rovarcsípés megelőzésére irányuló intézkedések).

HADERŐVÉDELEM A KATONAI MŰVELETEK SORÁN

A katonai (had)műveletek során és az állomásoztatás teljes időszakában a mindenkor parancsnok elsődleges feladata a saját csapatok hadrafoghatóságának megőrzése (haderővédelem). Ennek érdekében szükséges a pontos és mindenre kiterjedő hadszíntér-ismeret, amely a földrajzi, éghajlati, közegészségügyi-járványügyi és kulturális összetevőket, valamint a (had)műveleti terület ipari és gazdasági jellemzőit is magába foglalja. A hadszíntér sajátosságairól megszerzett információk nem csak a harcmező felderítő előkészítéséhez (Intelligence Preparation of Battlefield – IPB) szolgáltatnak adatokat, de meghatározó szempontokra világítanak rá az egészségügyi biztosítás előkészítése, megszervezése és végrehajtása során is.

Az egészségügyi haderővédelem (Force health protection) elmélete az Amerikai Egyesült Államok haderejében már néhány éve megfogalmazódott, 2008-ban a NATO is elfogadott doktrínájává tette. Lényege: a szövetségi hadműveletek egészségügyi biztosításának részletesebb kifejtése, amely a korábbi

elvek folytatásának is tekinthető, olyan új elemek pontos meghatározásával, mint az egészségügyi felderítés, és az orvosi haderővédelem. Hangsúlyozottabb lett az integratív feladat-megfogalmazás, a megelőző orvostan számos feladata a különböző kockázat- és fenyegetettség-felmérésekkel együtt az egészségügyi felderítés ciklikusan működő rendszerébe került át. A prevenció és a klinikum több területe kiegyensúlyozottan, egységbe szervezeten jelenik meg a missziók előtti, alatti és utáni időfelosztás logikája mentén.

Felkészülési időszak (Predeployment medical support)

Az önkéntes, aktív katonai szolgálati idő alatt a NATO tagországok katonái több alkalommal is bevetésre kerülhetnek a különböző típusú külföldi missziók során. Az egészségügyi felderítés információi alapján megtörténik az adott földrajzi helyre vonatkozó minden területre kiterjedő kockázatbecslés – analízis és a területen „dolgozó” katonák tevékenységére vonatkozó becslés és elemzés, mely lehetővé teszi a szolgálatteljesítés során jelentkező foglalkozási ártalmak megelőzését, vagy legalábbis minimalizálását. A feladat-végrehajtást megelőzi az állomány teljes körű alkalmasság vizsgálata, különleges feladat esetén a speciális személyi sajátosságok, tulajdonságok számbavétele. A megelőzés keretein belül történik meg védőoltások/ profilaxis felvétele, a megfelelő védőeszközök biztosítása az állomány részére és nem utolsósorban az adott feladatra igazított egészségügyi (közegészségügyi és járványügyi) felkészítés megtartása.

Egészségügyi felderítés

Az egészségügyi felderítés úgy definiálható, mint „*a hírszerzés egy olyan kategóriája, amely orvosi, biológiai-tudományos, járványügyi és környezeti információk gyűjtéséből, kiértékeléséből, elemzéséből és értelmezéséből áll. Ide tartozik továbbá a külföldi – mind a katonai, mind a civil – egészségügyi képességek felmérése és értékelése is*”.

Az egészségügyi felderítés információi felhasználásra kerülnek:

- (a) az egészségügyi kockázat megállapításához;
- (b) az egészségügyi számvetések elvégzéséhez;
- (c) a megelőző egészségügyi intézkedések és rendszabályok, kidolgozásához és végrehajtásához;
- (d) egy részletesebb egészségügyi kockázati tervezéshez;
- (e) az egészségügyi szolgáltatások folyamatos menedzseléséhez;
- (f) az egészségügyi haderővédelemhez és az általánosan vett védelem során.

Az egészségügyi tervező törzs számára jelentős prioritással bíró felderítési igények az alábbi kategóriákba sorolhatók:

A betegségek vonatkozásában:

- Melyek a hadszíntér műveletet befolyásoló fontosságú endémiás megbetegedései, amelyek kedvezőtlen hatással lehetnek a NATO harcoló állománya és a polgári lakosság egészségére?
- Melyek a műveletre hatással bíró, 15 napnál rövidebb, illetve 15 napnál hosszabb lappangási idejű fertőző betegségek?
- Mi a műveletre hatással bíró betegségek hadszíntéren belüli földrajzi megoszlása a tengerszint feletti magasságtól, tereptől és növényzettől függően?
- Előfordul-e valamilyen műveleti fontossággal bíró és csak egy körülhatárolt földrajzi területen jelentkező betegség?
- Hogyan alakult a műveleti szempontból fontos betegségek trendje (incidencia, prevalencia) az előző 12 hónapban?
- Milyen a polgári lakosság körében előforduló megbetegedések helyzete?
- Melyek azok a hadszíntéren előforduló fertőző betegségek, amelyeknél jelentős gyógyszer-rezisztencia kialakulása várható? A gyógyszer-rezisztencia meghatározása.
- Mik (voltak) a menekültek körében előfordult jelentősebb járványok?
- A megelőző intézkedések elmaradása esetén mik lehetnek a menekültek körében előforduló járványok?
- Az alultápláltságból eredő legyengült immunrendszer következményeként milyen a várhatóan kialakuló fertőző megbetegedések veszélye?
- A polgári lakosság körében előforduló megbetegedéseknek milyen hatása lehet az egészségügyi biztosításra a polgári–katonai kooperáció összefüggésében?
- Milyen a polgári lakosság AIDS/HIV helyzete? Mik ennek a stratégiai szinten jelentkező gazdasági és katonai kihatásai? Mennyi a HIV szeropozitívak becsült aránya?
- Milyen a TBC helyzete a lakosság körében, illetve előfordulnak-e gyógyszer-rezisztens törzsek?

A környezeti tényezők vonatkozásában:

- Mik a személyi állomány egészségére káros hatással bíró környezeti tényezők jellemzői a hadszíntéren (vízellátás helyzete: minőség/fogyaszthatóság, hulladékkezelési szokások és eljárások, környezetszennyezés helyzete stb.)?
- Milyen az infrastruktúra helyzete a vezetékes vízellátás, a felszíni vízellátás, a víztisztító berendezések és a csatornahálózat vonatkozásában?

- Mik az ipari és mezőgazdasági szennyezés fő forrásai és hol találhatók?
- Milyen honos veszélyes (mérgező/mérgező) állatok és növények fordulnak elő a (had)műveleti területen és milyen az előfordulásuk földrajzi megoszlása? Melyek azok a természetes közegek, terepviszonyok és tengerszint feletti magasság, ahol számítani lehet előfordulásukra?
- Milyen típusú ellenszérumokat lehet helyileg beszerezni kígyómarás esetén?

Az egészségügyi infrastruktúra és képességek terén:

- Mennyi stacioner egészségügyi intézmény található a hadszíntéren (számuk, ágykapacitás stb.)? Milyen a szolgáltatás minősége a korszerű egészségügyi ellátás szabályaihoz és színvonalához képest (berendezés, szolgáltatás, személyzet elérhetősége és kiképzése, alkalmasság)? (Megjegyzendő, hogy helyi kórházak nemigen léteznek, csak a NATO-bázisok egy-két ellátóhelye jöhet szóba.)*
- Melyek az egészségügyi létesítmények települési helyei?
- Rendelkezik-e helikopter-leszállóval a nagyobb kórházak valamelyike? Mekkora lehet a légi és földi kiürítő kapacitás?
- Mennyi az említett kórházak kapacitása? Milyen klinikai és egyéb jellegű szolgáltatásokat tudnak nyújtani?
- Melyek a nagyobb vérbankok és hol találhatók? Mekkora a kapacitásuk? Milyen betegségekre vonatkozóan tesztelik a vért? (Sajnos, helyileg gyakorlatilag nem léteznek.)
- Melyek a nagyobb gyógyszergyárak? Milyen a termékeik minősége és kik végezték az auditálást? (A PRT-nek a gyógyszereket főként ENSZ-adományokból biztosítják, de előfordulhatnak ellenőrizhetetlen eredetű és összetételű csempészett és egyéb „gyógyszerek” is.)

Az ellenséges erők egészségügyi képességei vonatkozásában:

- Melyek a hadszíntér ellenséges erőinek egészségügyi egységei, azok száma, elhelyezkedése? (Mivel nincs szembenálló reguláris haderő, így nincs szervezett egészségügy, például sebesülthordó sem.)
- Milyen típusú és terjedelmű egészségügyi biztosítási rendszerrel rendelkeznek az ellenséges erők?
- Milyen az ellenséges erők relatív egészségi állapota és egészségügyi készültségi foka?
- Rendelkezik-e az ellenséges erő olyan egészségügyi biztosítási struktúrával, amelyik ugyanabban a készültségi fokozatban van, mint az általa biztosított harcoló alakulat?

* A zárójelbe tett megjegyzések a szaklektor által tett kiegészítések, aki orvosként maga is teljesített már szolgálatot az afganisztáni misszióban.

Az ellenséges erő katonai képességei vonatkozásában:

- Melyek a fő fegyverfajták és ezzel összefüggésben a várható és jellegzetes egészségkárosodások harci vagy egyéb jellegű alkalmazás során?
- Rendelkezik-e az ellenséges erő ABV-fegyverrel? Ha igen, milyen a hordozó rendszer fajtája, mik a hatóanyagok, azok mennyisége és milyen az alkalmazási doktrína?

Alkalmasságvizsgálat

Az egészségi, pszichológiai és fizikai alkalmasságvizsgálat során megállapításra kerül, hogy a katona adott időszakban alkalmas-e a külföldön, fegyveres szerepvállalásban való részvételre. A felderítés alapján az általános szempontok bővíülhetnek az adott földrajzi viszonyok, vagy a feladat speciális jellege miatt. Az egészségügyi alkalmasság-vizsgálatok pontos dokumentálása fontos az alkalmazásból visszatérők (esetleges) különböző egészségkárosodásai, illetve a maradandó egészségkárosodásból adódó későbbi kártérítési igények elbírálása miatt. Nemzeti és nemzetközi szinten is növekvő figyelmet fordítanak a csapatok egészségügyi alapfelmérései adatainak nyilvántartására.

Védőoltások

A megelőző intézkedések sorában igen jelentős a védőoltások felvétele. A NATO-tagállamok mindegyikében más és más a gyermekkori védőoltási protokoll és az általános katonai védőoltási szabályzat. Folyamatosan megújuló NATO STANAG-ek foglalkoznak a (had)műveleti területen tevékenykedő katonák immunizációjával, valamint a biológiai fegyverek veszélyének kitett állomány megelőző oltásaival. A kiutazó és a tartalékállományt a tanulmányban közreadott táblázatban feltüntetett védőoltási és gyógyszeres profilaxisban kell kötelezően részesíteni. A védőoltások kötelező felvétele – melyet hazai jogszabály (Hjt) és NATO STANAG egyaránt előír – a kiutazás alapfeltétele.

Egészségügyi felkészítés

Az egészségügyi felkészítés/kiképzés két fő eleme a saját (ön-) és kölcsönös elsősegélynyújtás alapvető fogásainak elsajátítása szélsőséges, harctéri körülmények között, illetve a közegészségügyi és járványügyi felkészítés. A kiképzésnek az életmentő elsősegélynyújtás elsajátításán túl hangsúlyt kell helyeznie a legfontosabb fertőző betegségekkel és egyéb környezeti egészségügyi kockázatokkal szembeni megelőző intézkedésekre és egészségügyi alapelvekre, beleértve a kellő személyi higiéniát és tisztaságot.

Alkalmazási fázis (Deployment medical support)

Alkalmazás időszaka alatt a klinikai egészségügyi biztosításon kívül, alapinformáció lehet a helyi környezeti egészségügyi adatok gyűjtése és figyelemmel kísérése, valamint a környezet-egészségügyi információk folyamatos monitorozása.

Védőoltási protokoll az afganisztáni műveleti területre utazóknak (* = a megnevezés a gyártótól függ)

Védőoltás / gyógyszer*	Megelőzendő megbetegedés	Részoltások száma	Védettség időtartama	Egyéb
DI-TE / TD Pur Boostrix	Diftéria Tetanusz	1	10 év	Láz, izomfájdalom, levertség.
Mo-Ty Typherox, Typhim Vi	Hastífusz	1	5, illetve 3 év	Láz, izomfájdalom, levertség.
Engerix B	Hepatitisz B	3 (0, 1 és 6–12 hónap)	Élethosszig tartó védetség. Eü.-ben 5 évente booster (emlékeztető oltás) szükséges.	(Ellenanyag-szinttől függően oltanak újra.)
Avaxim / Havrix 1440	Hepatitisz A	2 (0 és 6–12 hónap)	8 év	
Twinrix	Hepatitisz B Hepatitisz A kombinált	3 (0, 1 és 6–12 hónap)	lásd Engerix B	
Mencewax ACWY	Fertőző agyhártyagyulladás	1	3 év	
Polio OPV / Imovax Polio	Poliomyelitis	1	8 év / 10 év	
Priorix MMR	Kanyaró, Mumpsz, Rózsahimlő	1	élethosszig	
Dukoral	Kolera	2 (0. és 14. nap)	2 év	
Lariam tableta	Malária	Heti egy tableta az aktív időszakban.		Kezdet megelőző 2 hét. Befejezés: aktív időszakot követő 4 hét.

Megjegyzés: Malária megelőzése céljából 2000 méter alatti területeken április és december között mefloquin, atovaquone/proguanil, vagy doxycyclin tartalmú maláriaellenes gyógyszer szedése javasolt. Kabulban és Mazar-e Sharifban nem áll fenn fertőzési veszély. Kullancs-encephalitis és veszettség elleni oltások felvétele nem indokolt.

A NATO (had)műveletek alkalmazási fázisa során a megfigyelés és a követés fontos (mérési) adatokat (információt) biztosítanak az egészségügyi biztosítási készülségre vonatkozóan. Ezek az információk a következők:

- (a) a csapatok általános egészségügyi készülségi állapotának helyzete az orvosi jelentések alapján;
- (b) járványügyi megfigyelő-, adatgyűjtő- és jelentő-rendszer létrehozása;
- (c) a stressz menedzselési rendszer és a poszt-traumás stressz eredetű betegségek megelőzésével foglalkozó rendszer jóváhagyása;
- (d) a nem NATO-tagállamok alkalmazásba kerülő egészségügyi képességeinek az ellenőrzése, a készenlét és a felkészülség vonatkozásában;
- (e) az egészségügyi haderővédelem feladatainak értékelése, amely magába foglalja:
 - a parancsnoknak adott értékelést az egészségügyi biztosítási struktúra minden szintjének készenlétéről és megfelelőségéről;
 - a pozitív tapasztalatok megállapítását annak érdekében, hogy az segítse és előmozdítsa a (had)művelet sikerét;
 - útmutatást a parancsnok részére a nemzeti vagy kollektív tevékenységet igénylő egészségügyi kérdésekben;
- (f) bizonyos preventív egészségügyi haderővédelmi tartalmú elsődleges továbbképzések biztosítását.

Az alkalmazás időszakában az egészségügyi szolgálatok nagyon fontos feladata az alapvető közegészségügyi és higiénés rendszabályok betartása és betartatása szükségességének folyamatos hangsúlyozása, időről időre elméleti és gyakorlati foglalkozásokon az ismeretek frissítése. A műveleti területen eltöltött idő múlásával növekszik a fáradtság és fásultság, csökken az elővigyázatosság.

Alkalmazás utáni fázis (Postdeployment medical support)

A harmadik nagy vizsgálati időszak a csapatok alkalmazásból történő kivonása után, a hazatérési szakasz. Ez a nemzeti alkalmazási felelősségnek egy olyan fontos és kiemelt feladata, amely jelentős kihatással bír mind az adott NATO (had)művelet utókövetés időszakának formálására, mind pedig az új (had)műveletekre nézve. Az ismételten alkalmazásra kerülő erők egészségügyi készülségi állapotában bekövetkezett változásra vonatkozó információ mind rövid, mind pedig hosszabb távon is fontos a nemzeti és a NATO szintű menedzsment számára. A feladat befejezése után elengedhetetlen az állomány egészségügyi, pszichológiai (vissza)szűrése, (és visszaillesztése a hazai környezetbe?) mind a katona egészsége, mind a hazai polgári környezet védelme miatt. A feladatvégrehajtás helyszínének alapos ismerete lehetővé és szükségessé teszi a hazatérés után esetleges speciális vizsgálatok elvégzését, ezen túl a foglalkozás-egészségügyi feladata a katona egészségi állapotának folyamatos kontrolálása.

JÁRVÁNYÜGYI HELYZET, EGÉSZSÉGÜGYI KOCKÁZATKEZELÉS

Afganisztán közegészségügyi és járványügyi szempontból – a WHO adatai alapján – a világ egyik legelmaradottabb országa. Az élve született gyermekek negyede nem éri meg az ötéves kort. A terhes nők harmada belehal a terhesség, illetve a szülés kapcsán fellépő komplikációkba. A házak általában sárból, vályogból készülnek, amelyekben nincs áram, vezetékes víz, csatornarendszer. A helyzet vidéken a legrosszabb, a kórházak 60%-a Kabulban működik, az orvosok kétharmada szintén a fővárosban praktizál.

Fertőző megbetegedések

Afganisztánban a fertőző megbetegedések okozta veszélyek kiemelt kockázatot jelentenek. Megfelelő preventív intézkedések és a lehető legszélesebb spektrumú védőoltási protokoll hiányában, a kitelepült erők harckészségét súlyosan veszélyeztető tényezőként értékelendők. Kiemelt prevenció feladat a tábor területén a rovar (különös tekintettel a repülő rovarokra) és rágcsálóirtás. A hatékonyság ellenőrzését folyamatosan és szigorúan végre kell hajtani.

Kockázatkezelés: Egyéni védelem (impregnált ruházat, repellens, gyógyszeres profilaxis) illetve kollektív védelem (rovarhálók, elektromos és mechanikus rovarcsapda. Szerződéses megállapodás rendszeres rovar és rágcsálóirtásra. Hatékonyság ellenőrzése.

Az alábbi fertőző megbetegedések jelentenek kiemelt kockázatot:

Malária (vektora: *Anopheles szúnyog*, kórokozó: *P. Falciparum*, *P. Vivax*) a területen endémiás megbetegedés. A megbetegedés jellemzően a 2000 méter tengerszint feletti magasságot meg nem haladó területeken, márciustól novemberig fordulhat elő. A csapadékos, meleg idő, a felázott ingoványos talaj kedvez a rovarok elszaporodásának, ezért a folyók tavaszi áradását követően a betegséget közvetítő szúnyogok tömeges megjelenésével kell számolni. Az endémiás területeken a fertőzöttek száma a teljes lakosság körében a 40%-ot is meghaladhatja, de a részleges immunitás következtében a tünetek aszimptomatikusak, ezért félrevezetőek lehetnek. Pol-e Khomri körzetében a malária kórokozójának előfordulásával számolni kell, Kabulban a malária kemoprofilaxis nem szükséges. A Tartományi Újjáépítő Csoport mindenkori egészségügyi szolgálatának feladata, a kiérkező váltoállomány helyszíni malária prevenciójának biztosítása (kemoprofilaxis és repellens vonatkozásában, ha itthonról biztosítanak). Azokat az ismeretlen eredetű lázas megbetegedéseket, amikor a beteg nem részesült malária profilaxisban, a pontos diagnózis felállításáig maláriaként kell kezelni.

Kockázatkezelés: Napnyugtát követően hosszú ujjú ruházat viselése, a szabad testfelületeken repellens (rovarriasztó krém, oldat) használata, a ruházat permetrines (ha itthonról biztosítanak) impregnálása. Az impregnálás a kiadott szakvélemény alapján 5 mosásig hatásos, a ruházat mosásának számát az állomány tagjai saját felelősségre tartásukon. A gyógyszeres (Lariam, Malarone) profilaxis az aktív időszakban szükséges. Az ISAF bevezette a *Dry day* protokollt, aktív időszakban a táborokban és a közvetlen közelben heti egy alkalommal meg kell szüntetni a pangó vizeket (tócsák, sátorlapokban felhalmozódott esővíz, gumiabroncsok stb.) További fontos intézkedés az aljnövényzet (már ahol van egyáltalán) szisztematikus irtása a táborokban.

Leishmaniasis (leishmániázis) szintén az endémiás megbetegedések közé tartozik az országban. A PRT területén (Baghlan tartomány) a megbetegedés vektora, *Phlebotomus* spp. (lepkeszúnyog v. homoki légy) előfordulása kevésbé jellemző, mint az északabbra fekvő tartományokban, például Mazar-e Sharif környékén, ahol igen gyakori. A helyi lakosság körében végzett nem reprezentatív epidemiológiai vizsgálat a betegség által leginkább érintett területeken 21,6%-os átfertőzöttséget mutatott ki. Tekintettel arra, hogy a betegséget átvivő lepkeszúnyog igen kicsi méretű, hangtalanul repül és csípése nem érezhető, valamint nem áll rendelkezésre profilaktikumként szóba jöhető gyógyszer, a megelőzés egyetlen, és ezért kiemelt fontosságú eszköze, a malária esetében is alkalmazott egyéni és kollektív védekezés.

Kockázatkezelés: Az egyéni védekezés lehetőségei: repellens állandó használata, a ruházat permetrines impregnálása. A lepkeszúnyog gyenge repülő, általában a talajszint feletti 1 m-es sávban mozog, ezért a védekezés egyik lehetséges módja a fekhelyeket az 1 m-es szint fölé emelni, és rovarhálós körülvéni. A táborok körbekerítése magas (2 métert meghaladó) fallal szintén megbízható védelmet nyújt, mert ez a lepkeszúnyogok számára nem átjárható, további fontos intézkedés az táborok területén a rovarok számára élőhelyet jelentő aljnövényzet szisztematikus irtása. Napnyugta után indokolt a hosszú ujjú ruházat viselése, mert a rovar ebben a napszakban aktív.

Tuberculosis (tüdőgümőkór) előfordulása – Afganisztán legsúlyosabban érintett területein – a felnőtt lakosság körében meghaladja a 60%-ot. A világon újonnan kialakuló tuberculosis fertőzések 80%-át 22 országban regisztrálják, ezen országok egyike Afganisztán. A fertőzéses megbetegedés kialakulásának feltétele a tartós és közeli kontaktus egy aktív, fertőző TBC-s személlyel, ezért a fertőzöttek nagy száma ellenére, a biztonsági előírások betartása esetén, az állomány részére a tuberculosis közepes kockázati tényezőt jelent. A TBC behurcolásának megelőzése a tábor területére és Magyarországra kiemelt járványügyi feladat, ezért a helyi alkalmazottak rendszeres szűrővizsgálata elengedhetetlen. Az egészségügyi szolgálatokra vonatkozóan, a helyi betegek kezelésekor a negatív laboratóriumi eredmény kézhezvételéig a beteg kötelezően viseljen szájmaszkot.

Kockázatkezelés: A helyiakkal való kontaktus esetén fokozottan ügyelni a higiénés rendszabályok betartására (gyakori kézmosás, testnedvekkal való közvetlen kontaktus mellőzése, szükség esetén szájmaszk, gumikesztyű viselése és így tovább). A helyi alkalmazottak rendszeres belgyógyászati vizsgálata, félévente laboratóriumi vizsgálat, évente mellkas-röntgenvizsgálat (ami egyelőre nem kivitelezhető). Elméleti oktatásban kell részesíteni őket a higiénés rendszabályokról, a betegségek – kiemelten a tuberculosis – megelőzésének módszereiről, illetve a gyanús tünetekről, valamint a teendőkről azok jelentkezése esetén.

Bőrbetegségek

A bőrbetegségeket eredetük szerint három csoportba sorolhatjuk.

Napégés okozta bőrtünetek: Az erős napsugárzás következtében gyakran alakulnak ki a napégés különböző fokozatai.

Valahol Afganisztánban...

Kockázatkezelés: Az erős napsugárzás elleni egyéni védelem (védőkrém, a nyak lehető legnagyobb területének ruházattal fedése), a déli órákban lehetőség szerint árnyékban tartózkodás

Allergiás bőrbetegségek: Az állomány körében több esetben előfordult egy, a jellemzően a nyak területén jelentkező, eleinte bőrpírral járó, bullózus, fájdalmas bőrelváltozás (ún. *phototoxicitás*), amely 7–10 nap alatt gyógyul. A tünetek hátterében valószínűsíthetően egy nem ismert növényi allergén és az erős napsugárzás együttes hatása állhat.

Kockázatkezelés: Az etiológia pontos ismerete hiányában a megelőzés eszközei szerények. Az égés jellegű tünetek alapján egyrészt az erős napsugárzás elleni védelem (védőkrém, a nyak lehető legnagyobb területének ruházattal fedése), másrészt az ismeretlen növények érintésének mellőzése lehet a megelőzés eszköze.

Fertőzőses megbetegedések

A láb és a testhajlatok gombás megbetegedése (*mycosis*) igen gyakran előfordul.

Kockázatkezelés: Szigorú személyi és lábhigiénia (mosdás, spray, hintőpor), fürdőben papucs használata, fürdőszobák gyakori alapos takarítása, lábbelik szellőztetése.

Gastroenteritis (akut gyomor-bél rendszeri gyulladás). Kórokozók szerint a gastroenteritis lehet vírusos, bakteriális, illetve protozoon vagy férgek által okozott.

Egyik fajtája jellemzően a misszió első napjaiban jelentkezik a hasfájással, hányingerrel, levertséggel, esetenként *lázal járó heveny hasmenés*, amely az esetek jelentős részében két-három nap alatt spontán rendeződik (ún. „*Utazók betegsége*”). Kórokozó ez esetben általában nem válik ismertté.

A másik fajtája a helyi étel, ital vagy jég fogyasztása esetén különböző súlyosságú *bakteriális gastroenteritis* – melynek általános tünetei heveny hasmenés, láz, levertség, gyengeség – szinte 100%-os valószínűséggel kialakul. A kórokozó lehet *Escherichia Coli*, *Shigella*, *Campylobacter*, *Yersinia*, *Salmonella* stb.

Kockázatkezelés: A megelőzés egyetlen módja a szigorú étel, ital kontroll, a helyi élelmiszerek, italok, jég teljes mellőzése. Kiemelt figyelmet kell fordítani a higiénés rendszabályok betartására (kézmosás, toalett használat) mind az állomány, mind a konyhai személyzet esetében.

A *protozoonok* okozta gastroenteritis szintén nagyon gyakori kórkép a helyi lakosság körében, a leggyakoribb kórokozók a *Cryptosporidium* ssp, *Entamoeba histolytica*, *Gardia lamblia*.

A *férges* okozta gastroenteritis szintén gyakori (*Ascaris*, *Trichuris*).

Kockázatkezelés: A megelőzés egyetlen módja a szigorú étel, ital kontroll, a helyi élelmiszerek, italok, jég teljes mellőzése. Kiemelt figyelmet kell fordítani a higiénés rendszabályok betartására mind az állomány, mind a konyhai személyzet esetében.

Rabies (veszettség). Afganisztán területén, az ember közelségében élő állatok (például kutya, macska, szamár, patkány, denevér stb.) körében igen gyakori, ezért az ezekkel való kontaktus kerülendő. A WHO adatai szerint a veszettség kockázata Afganisztánban az egyik legnagyobb a világon. A veszettséget terjesztő állatok az ország bármely területén nagy számban előfordulhatnak. Minden gazdátlan illetve vadon élő húsevő állat, valamint denevér fertőzöttnek tekintendő mindaddig, amíg ennek ellenkezője be nem igazolódik.

A veszettség halálozási valószínűsége, a postexpozíciós védőoltási sorozat beadása nélkül közel 100%, lappangása általában 20–56 nap, de ennél több is lehet. A fertőzés a fertőzött állat nyálával kerülhet a szervezetbe általában harapás útján, de előfordulhat bármely bőrsérülés vírust tartalmazó nyállal történő kontaminálódása esetén is.

Kockázatkezelés: Elsődleges a potenciális veszélyforrást jelentő állatok kerülése. Harapás vagy más gyanús sérülés esetén az állatot veszettnek kell tekinteni, ameddig ennek ellenkezője teljes biztonsággal igazolást nem nyer. Ennek hiányában a védőoltási sorozat beadását az előírás szerint meg kell kezdeni és végre kell hajtani. Fontos tudni, hogy az előzetes, preexpozíciós védőoltás nem jelent teljes védelemet, az előírat szerit további postexpozíciós oltások beadása szükséges. A magyar védőoltási protokoll nem alkalmaz előzetes immunizálást. Veszettségre gyanús sérülés esetén az egészségügyi szolgálat az előzetesen biztosított készletéből (ami egyelőre nincs) hajtana végre a postexpozíciós vakcinációt. A táborokban a befogadott kutya vagy más állat tartása felesleges kockázatot jelent, ezért nem javasolt.

Víz és élelmiszer által közvetített, közepes kockázatú megbetegedések

Hepatitis A (vírusos fertőző májgyulladás, A típus). A fertőződés leggyakrabban fertőzött élelmiszer, ital, illetve jég elfogyasztását követően jön létre, de a széklet útján történő fertőződés is előfordul. A felnőtt lakosság körében diagnosztizált fertőzések kis száma, amelynek a gyermekkori átvészelttség az oka, nem jelenti – főként nem a közismerten rossz higiénés körülmények között élők esetében – a veszélyeztetettség alacsony voltát.

Kockázatkezelés: A kiutazó állomány immunizálása kötelező. A megelőzés fontos módszere a szigorú étel, ital kontroll, a helyi élelmiszerek, italok, jég teljes mellőzése, valamint a személyi higiénés rendszabályok betartása.

Tífusz, paratífusz fertőződés leggyakrabban fertőzött élelmiszer, ital, illetve jég elfogyasztását követően jön létre a nem immunizált személyekben. A jelentős folyadékvesztéssel, magas lázzal járó hasmenés nagyon megviseli a szervezetet. A gyermekkorban átvészelt megbetegedés védelemet, illetve tünetmentes kórokozó hordozást eredményez. A tünetmentes hordozó a legveszélyesebb fertőző forrás. A felnőtt lakosság körében diagnosztizált fertőzések kis száma, éppúgy mint a Hepatitis A esetében, nem jelenti – főként nem a közismerten rossz higiénés körülmények között élők esetében – a veszélyeztetettség alacsony voltát.

Kockázatkezelés: A kiutazó állomány kötelező immunizálása. A megelőzés fontos módszere a szigorú étel, ital kontroll, a helyi élelmiszerek, italok, a jég teljes mellőzése. További lényeges információ, hogy a polirezisztens kórokozó (Salmonella typhi, paratyphi) előfordulása viszont igen gyakori.

Cholera (kolera) fertőződés leggyakrabban fertőzött víz, ital, illetve jég elfogyasztását követően jön létre a nem immunizált személyekben. A megbetegedés megfelelő terápia (folyadék-, só- és cukorbevitel, illetve antibiotikum) mellett általában nem fatális kimenetelű, de a szervezetet nagyon legyengíti. Az elmaradott vidékeken a járványok nem ritkák.

Kockázatkezelés: A kiutazó állomány immunizálása kötelező. A megelőzés alapja a szigorú étel, ital kontroll, a helyi élelmiszerek, italok, jég teljes mellőzése.

Hepatitis E fertőzést leggyakrabban szennyvízzel szennyezett ivóvíz vagy élelmiszer okoz. A fertőzés veszélye különösen árvizek idején nő meg, hiszen ilyenkor igen nagy a vízkészletek szennyeződésének esélye.

Kockázatkezelés: A megelőzés alapja a szigorú étel, ital kontroll, a helyi élelmiszerek, italok, jég teljes mellőzése, valamint a személyi higiénés rendszabályok betartása.

Brucellosis. Az elmaradott országokban igen gyakori bakteriális állat-megbetegedés, általában kezeletlen tejtermékek fogyasztása, vagy a beteg állatokkal tartós és közeli kontaktus útján kerülhet át emberre.

Kockázatkezelés: A helyi élelmiszerek, tejtermékek teljes mellőzése. Az állatokkal való kontaktus kerülése.

További, vektor által közvetített közepes kockázatot jelentő megbetegedések:

Dengue láz. Az arbovírus által terjesztett megbetegedés általában izomfájdalommal, magas lázzal, felső légúti tünetekkel, majd a második lázas periódusban papulo-makulózus kiütésekkel jár. Az esetek kis részében azonban súlyos belszervi vérzések alakulnak ki, végső soron koponyaűri vérzés következtében a betegség halálhoz vezet. A kórokozót a fertőzött betegről az *Aedes aegypti* szúnyogfaj viszi át a másik emberre. A megbetegedés Pakisztánban igen elterjedt, gyakran innen történik a behurcolása.

Kockázatkezelés: Az egyéni védekezés lehetőségei: repellens állandó használata, a ruházat permetrines impregnálása, napnyugta után hosszú ujjú ruházat viselése. A kockázatos időszak márciustól novemberig tart. A tábor körüli 500–800 méteres zónában az esetleges állóvizeket, tócsákat, ingoványokat fel kell számolni.

Krími–Kongó vérzéses láz. Kullancs által terjesztett akár 50%-os letalitású, súlyos megbetegedés. Gyakori Iránban és Pakisztánban.

Kockázatkezelés: A szabadban, bokrok, fák között alvás nem javallott, kullancsriasztó repellens használata célszerű, ahol előfordul a kullancs. A fertőzött beteget el kell különíteni.

Szexuális úton, illetve vér útján terjedő fertőző megbetegedések:

Gonorrhoea és a Chlamydia fertőzés. Afganisztán területén igen elterjedt fertőző megbetegedések, melyek inkubációs ideje 2–14 nap. A fertőzés leggyakrabban megfelelő védekezés nélküli szexuális kontaktus útján terjed.

Kockázatkezelés: A leghatásosabb módszer a területen tartózkodás ideje alatt a teljes szexuális absztinencia.

HIV fertőzés és AIDS. Afganisztán területén előforduló vírusos szexuális úton és vér útján terjedő fertőző megbetegedés.

Kockázatkezelés: A leghatásosabb módszer a területen tartózkodás ideje alatt a teljes szexuális absztinencia. Ismeretterjesztő képzések a betegség terjedéséről, tévhitekről, a testékszerek illetve a tetoválások veszélyeiről. A helyi lakosság egészségügyi ellátásakor és elsősegély nyújtáskor gumikesztyű használata.

Hepatitis B. E fertőző vírusos megbetegedés elsősorban tünetmentes, vírushordozó betegekkel létrejött, védekezés nélküli szexuális kontaktus útján terjed. A vírus vérrel és egyéb testnedvekkel vihető át. A tünetmentes hordozók aránya ázsiai viszonylatban 10% körül mozog a lakosság körében.

Kockázatkezelés: A leghatásosabb módszer a területen tartózkodás ideje alatt a teljes szexuális absztinencia. Ismeretterjesztő képzések a betegség terjedéséről, tévhitekről, a testékszerek illetve a tetoválások veszélyeiről. A helyi lakosság egészségügyi ellátásakor és elsősegély nyújtáskor gumikesztyű használata.

Veszélyes állatok, csípő rovarok okozta veszélyek

Az ISAF HQ MEDAD-tól (medical advisor, egészségügyi szaktanácsadó) kapott információ alapján, a területen honos legtöbb kígyófaj marása ellen ismereteik szerint nem, vagy csak korlátozottan áll rendelkezésre antiszérum. További tájékozódás szükséges a helyszínen.

Kockázatkezelés: Az állományt fel kell készíteni a kígyókkal való esetleges találkozás esetén követendő, elkerülő magatartásra. A skorpiók csípése ellen legjobb a megelőzés, öltözködés közben a ruházat, a bakancs, cipő és papucs kirázása. A tenyérynyi méretű tevépók mérge nem toxikus, de a harapás helyén fertőzés alakulhat ki. Csípésének megelőzése érdekében azokon a területeken, ahol előfordul, az öltözködnél körültekintően kell eljárni. Bármilyen mérgező csípés, harapás esetén, a beteget azonnal, a lehető leggyorsabban elérhető orvoshoz kell vinni.

ÖSSZEFOGLALÁS

A NATO-tagság új típusú (válságkezelő, békefenntartó) feladatok elé állította a Magyar Honvédséget is, melyhez elengedhetetlenül szükséges volt a NATO-direktívák megismerése és integrálása a magyar védelmi és katonai doktrínák rendszerébe. Ugyanakkor a tartós békeállapotban szolgálatot teljesítő katonáink, akik az új elvárásokkal és eljárásokkal addig csak elméletben ismerkedtek meg,

„katonai, missziós” feladatokra történt kihelyezésüket követően, a megszokottól eltérő földrajzi, éghajlati és kulturális környezetbe, nem egyszer háborús körülmények közé kerültek. A szlogen, mely szerint *„inkább békefenntartó missziókban szerezzenek harci tapasztalatot a magyar katonák, semmint honvédő háborúban”*, méltán kifejezi Magyarország szövetségi törekvéseit és azt a szándékot, hogy a felmerülő akadályok és tragikus események ellenére is, folytatni kívánjuk a nemzetközi békeműveletekben vállalt feladataink végrehajtását.

A NATO-tagállamok haderőiben – így a Magyar Honvédségben is – szolgálatot teljesítő katonák, szolgálati idejük alatt, akár több alkalommal is bevetésre kerülhetnek, különböző válságkezelő katonai (missziókban) (had)műveletekben. A felkészülés időszakában az egészségügyi felderítés információi alapján megtörténik az adott földrajzi területre vonatkozó részletes kockázatbecslés, illetve analízis és a területen „dolgozó” katonák tevékenységére vonatkozó becslés és elemzés, mely lehetővé teszi a foglalkozási ártalmak megelőzését vagy minimalizálását.

A feladat-végrehajtást megelőzi az állomány teljes körű alkalmasság vizsgálata, különleges feladat esetén a speciális személyi sajátosságok, tulajdonságok számbavétele. A megelőzés keretein belül történik meg védőoltások/profilaxis felvétele, a megfelelő védőeszközök biztosítása az állomány részére, és nem utolsó sorban az adott feladatra igazított egészségügyi felkészítés megtartása. A fertőző megbetegedések megelőzése, az állomány folyamatos harckészségének biztosítása érdekében elengedhetetlen a személyi higiénés rendszabályok és a szigorú étel és italkontroll betartása, a tábor területén belül és azon kívül egyaránt.

A preventív egészségügyi intézkedések lehetővé teszik a terep, a klíma, a fertőző betegségek, a különleges környezeti és foglalkozási ártalmak jelentette kockázatok felismerését és azonosítását. A hadművelet sikerét jelentős mértékben befolyásolhatja a közegészségügyi, járványügyi és környezet egészségügyi információk gyűjtése, elemzése és az időben meghozott, szakmailag helytálló döntések meghozatala.

Az egészségügyi biztosítási terveknek tartalmazniuk kell a telepített erők részletes „megelőzésre” vonatkozó intézkedéseit. A tervezésnél figyelembe kell venni a földrajzi és katonai környezetet, az éghajlati viszonyokat, a környezet (víz, levegő, talaj) szennyezettségét, a katonai feladat végrehajtást, mint szennyező forrást a környezetre nézve, azon kívül a járványügyi környezetet. Az általános közegészségügyi és környezet-egészségügyi kérdésekre már a tervezés időszakában nagy hangsúlyt kell fektetni, mivel az egészségügyi képességeknek egyensúlyban kell lenniük a telepített erők várható kockázataival. A betegségek és a nem harci eredetű sérülések folyamatos kockázatot jelentenek az állomány számára. A környezet-egészségügy, a nem fertőző megbetegedések gyakoriságának csökkentésével, az egészségfejlesztési stratégia meghatározó jelentőségű komponense lehet. A preventív egészségügyi ellátás részeként képessé teszi az egészségügyi szolgálatot, hogy segítse a parancsnokot a döntéshozatal folyamatában.

Ugyanakkor a közelmúltban Afganisztánban bekövetkezett halálesetek sokkolták a magyar társadalmat, az életét vesztett két elvesztett katonával együtt missziós külszolgálatot teljesítő katonatársakat, azonban rávilágítottak arra a tényre is, hogy a missziós kihelyezéseket megelőző felkészülési időszakban, a katonai feladatok mellett, nagyobb hangsúlyt kell fektetni a katonák pszichológiai felkészítésére, amely – főként az Afganisztánba készülők esetében – különösen fontos eleme a felkészülésnek.

A NATO- és a nem NATO-tagállamok (had)műveleteinek egészség biztosítási rendszerében megnövekedett a preventív feladatok száma. Tapasztalati tény, hogy a háborús tapasztalatokkal rendelkező katonai vezetők a múlt háborúiban is és a jövő csatáiban is értékelték és értékelik a megelőző orvostan nyújtotta lehetőségeket a katonák harcképességének megóvása terén. Ezen nemzetközi és hazai tapasztalatok felhasználása, elengedhetetlen katonáink békeműveletekre történő felkészítése során is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Tartományi Újjáépítő Csoport (PRT) közegészségügyi, járványügyi és környezet-egészségügyi kockázatelemzése (2008. évi felülvizsgálat). MH HEK belső nyilvántartott, 2009. febr.
- AJP-4.10 (A): Szövetségi Összhaderőnemi egészségügyi biztosítási doktrína, STANAG 2228
- Békési Livia – Faludi Gábor – Halász László: *Kockázatbecslés és értékelés minősített időszakban.* Honvéddorvos 2001/1-2.
- Békési Livia: *A munkaegészségügy helyzetelemzése, fejlesztésének irányelvei, a honvéd munkaegészségügy békeellátásban, illetve rendkívüli helyzetben.* ZMNE, PhD disszertáció, 2007.
- ISAF MEDAD Office, Medical threat risk assesement of Afghanistan, 2005.
- Leskó László Tamás: *Afganisztán kézikönyv.* Szerzői kézirat, 2009.
- MC 326/2: A NATO egészségügyi biztosításának alap és irányelvei.
- Simó Andrea: *Béketámogató műveletek felderítő támogatása, különös tekintettel az afganisztáni műveletekre és annak magyar vonatkozására.* ZMNE Diplomamunka, 2006.
- Svéd László (szerk.): *Katonaegészségügy: a tervezéstől a műveletig.* Budapest, 2009, Zrínyi Kiadó, Budapest.

**A TENGEREK SZABADSÁGÁNAK VÉDELME,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZOMÁLIAI KALÓZKODÁS
ÁLTAL OKOZOTT NEHÉZSÉGEKRE**

Bevezetés

Sokak számára nem ismert az a tény, hogy a világ összes kereskedelmi áruszállításának mintegy 90%-át ma is hajókkal végzik.¹ Az egyre globalizálódóbb szabad piac azonban veszélyektől mentes tengeri közlekedést igényel. Sok esetben ugyan a nagyobb szállítmányok egyszerűbben és olcsóbban szállíthatók tengeren, a járművek azonban – éppen a nagy távolságok, illetve a sokszor kiszámíthatatlan időjárási körülmények miatt – jóval kiszolgáltatottabbak, és nem csupán a természeti erőkkel, hanem a jogellenes emberi cselekményekkel szemben is.

A tengeri közlekedés ugyanis a bűnözők számára számtalan lehetőséget kínál. Jóllehet a szárazföldön a járművek és személyzetük a kiépített úthálózatnak köszönhetően viszonylag könnyen ellenőrizhetők és vizsgálat alá vonhatók, addig a Föld felületének több mint 70%-át² borító tengereken (legyen az a nyílt tenger, vagy valamely állam parti tengere) a bűnözők sokkal szabadabban közlekedhetnek, és könnyebben elrejtőzhetnek, a kikötők környékén ugyanis könnyű megbújni a kis halászhajók rengetegében. A parttól távolabb, a nyílt tengeren sem kedvezőtlenebb a bűnelkövetők helyzete: itt ugyan kevesebb a hajó, azonban a nemzetközi jog komoly akadályokat gördít a járművek és szállítmányaik ellenőrzése elé. A nyílt tengeren ugyanis – néhány, az alábbiakban részletesebben tárgyalt kivételtől eltekintve – nem érvényesül a parti állam joghatósága, és amennyiben az érintett tengerszakaszra nem vonatkozik az ENSZ Biztonsági Tanácsa által hozott vonatkozó határozat kifejezett rendelkezése, amely felhatalmazást adhat különböző akciók végrehajtására, az érintett hajó területére lépni viszont – fő szabály szerint – csak a hajó lobogója szerinti állam illetékes hatóságainak beleegyezésével lehet.³

Az elmúlt években a tengeri közlekedés szabadságát leginkább veszélyeztető tényezők közé emelkedett, és évtizedek (évszázadok?) óta nem tapasztalt méreteket öltött a tengeri kalózkodás, különösen a Szomália menti tengerrészekben. A problémával megküzdeni nem tudó, a „bukott államok” 2010. évi listáján első helyen szereplő⁴ Szomália segítségére siető nemzetközi közösség több-kevesebb sikerrel próbálja ugyan megvédeni az Ádeni-öbölben átmenő hajóforgalmat a

¹ Murphy, Martin N.: *Suppression of Piracy and Maritime Terrorism. A Suitable Role for a Navy?* Naval War College Review, Summer 2007, Volume 60, Number 3. Naval War College Press, 686 Cushing Road, Newport. p. 28.

² Britannica Concise Encyclopedia.
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/424285/ocean>, letöltés: 2009. 05. 03.

³ Murphy, p. 29.

⁴ Failed State Index – The Fund for Peace.
http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=99&Itemid=140,
letöltés: 2010. 11. 08.

szomáliai kalóztól, de – amint az a problémamegoldás során általában lenni szokott – a tüneti kezelés a jelenség okainak megszüntetése nélkül nem hozhat tartósan kedvező eredményt. A kalózellenes összefogás résztvevőinek feladatát nem könnyíti meg a vonatkozó nemzetközi jogi rezsím, jóllehet – elsősorban Szomália vonatkozásában – az ENSZ Biztonsági Tanácsa által a témával kapcsolatban az utóbbi két évben elfogadott határozatok lényegesen kiszélesítették a nemzetközi jog biztosította kereteket.

A kalózkodással szembeni nemzetközi fellépés jogi korlátai nem érthetők meg anélkül, hogy tisztában lennénk néhány tengerjogi alapfogalom tartalmával és jelentőségével. Az alábbiakban ezek rövid áttekintésére teszek kísérletet.

Tenger, parti tenger, nyílt tenger

Kalózkodás esetében az elkövetés helyszínének – mint földrajzi környezetnek – külön jelentősége van, így nem mellőzhető a tengerre vonatkozó sajátos jogi rezsím alapfogalmainak tisztázása.

(a) *Tengernek* nevezzük azt az összefüggő vízterületet, amelynek bármely pontjáról a világóceán bármely pontja elérhető.⁵ Másként fogalmazva, az a sós vízterület minősül tengernek, amely a földgolyó egyéb pontjaihoz szabad és természetes összeköttetéssel kapcsolódik.⁶

(b) *Parti tenger* a tengernek az adott állam szárazföldi területe mellett elhelyezkedő része. A parti tenger megkülönböztetése a nyílt tengertől *Hugo Grotius* (1583–1645) nevéhez kötődik, aki úgy vélte, hogy a tengernek vannak olyan részei, amelyen tulajdonjog nélkül, de mégis joghatóságot gyakorolhatnak azok az államok, amelyek ezt a tengerrészt tengerpartjukról hatékonyan ellenőrizni tudják. *Grotius* álláspontját a skót *William Welwood* (1578–1622) fejlesztette tovább, aki már nem választotta el a tulajdonjogi analógiát a joghatóság gyakorlásának kérdésétől, és úgy vélte, hogy a joghatóság gyakorlásának igenis feltétele az, hogy a parti állam rendelkezzen a tulajdonjog lényegét alkotó jogokkal (idegenek kizárásának joga, védelemhez való jog stb.).⁷

A parti tengerhez való jog elvének széles körű elterjedése ellenére azonban két kérdés folyamatosan felszínen maradt, és viták forrása mind a mai napig: az egyik kérdés a parti tenger szélessége, a másik pedig a parti tengeren gyakorolható jogok.

Ami az első kérdést illeti, a parti tenger szélessége a kezdeti időkben – az akkori felfogás szerint – a látóhatárig terjedt. Az ebből adódó bizonytalanságot a holland *Cornelius van Bynkershoek* (1673–1743) oldotta meg, aki a „*De dominio maris*” című művében (1702) a parti tengert aszerint határozta meg, hogy a parti állam meddig képes a partmenti vizeken a tengerpartról ellenőrzést gyakorolni,

⁵ Hercegh Géza (Szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, 1989, Tankönyvkiadó. p. 92.

⁶ Nguyen, Quoc Dinh et al.: *Nemzetközi jog*. 665. § – In: Nemzetközi jogi szemelvények és dokumentumok (Szerk.: Kende Tamás). Budapest, 2000, Osiris Kiadó. I. kötet. p. 291.

⁷ Churchill, Robin Rolf – Lowe, Alan Vaughan: *The law of the sea*. Manchester University Press, 1988. Second edition. p. 59.

vagyis milyen távolságig képes ágyúival az ellenség hajóit feltartóztatni. Ezt a távolságot *Ferdinando Galiani* (1728–1787) 1783-ban három tengeri mérföldnek (kb. 5 km) gondolta.⁸ Annak ellenére, hogy a technikai fejlődés eredményeképpen az egy ágyúlövésnyi távolság folyamatosan nőtt, a három mérföldes szabály több, mint 150 évig volt érvényben.⁹ A parti tenger kiterjedését ma az ENSZ 1982. évi Tengerjogi Egyezménye (UNCLOS) 12 tengeri mérföldben határozza meg.¹⁰

A parti tengeren gyakorolható jogokkal összefüggésben mindenekelőtt rögzíteni kell, hogy a parti tenger az államterület része, amelyre a parti állam szuverenitása (joggyakorlása) is kiterjed. A szuverenitás azonban önmagában korlátozott, vagyis a joggyakorlás nem lehet kizárólagos, hiszen más államok hajói számára is lehetővé kell tenni a békés célú áthaladást (innocent passage), amely – a nemzetközi jog mai szabályai szerint – a körülményekhez képest gyors, megállás nélküli áthaladás biztosítását jelenti. Nem minősül békés áthaladásnak például a parti állam területi integritása, szuverenitása vagy politikai függetlensége ellen irányuló bármilyen erőszakos megnyilvánulás, fenyegetés, vagy olyan cselekmény, amely az ENSZ Alapokmányában foglalt nemzetközi jogi alapelvekkel ellentétes, vagy bármilyen fegyver használatával járó gyakorlat vagy más tevékenység.¹¹

A parti állam szuverenitása – fentiek mellett – tovább korlátozható például az ENSZ Biztonsági Tanács határozataival, de magának az államnak a beleegyezésével is (például két- vagy többoldalú nemzetközi szerződéssel), amellyel hozzájárul külföldiek területére lépéséhez.

(c) *Nyílt tenger* a tengernek mindazon része, amely nem minősül államterületnek. Jogi helyzete szerint tehát a nyílt tenger területi felségjog alatt nem álló, ezért mindenki által szabadon használható terület (*res communis omnium usus*¹²), amelyet senki sem vehet egyoldalúan birtokba. Ebből következően a nyílt tengeren egyik állam joga sem érvényesülhet kizárólagosan, használatára előbb

⁸ Churchill – Lowe, p. 65.

⁹ Figyelemre méltó, hogy – habár voltak már eltérő igények, pl. Svédország és Norvégia 4; Olaszország, Görögország, Spanyolország Portugália 6 tengeri mérföldre tartott igényt – az államok többsége még az 1950-es években csak a 3 mérföldes sávban határozta meg a parti tengert. Lásd Smith, H. A.: *The Law and the Custom of the Sea* – The London Institute of World Affairs, Frederick A. Praeger Inc. Second edition, 1950. p. 15.

¹⁰ A 3 mérföldes szabály megváltoztatását értelemszerűen komoly vita előzte meg. Már az ENSZ tengerjogi egyezményét megelőző tárgyalássorozat kezdetén közel 70 ország vélte úgy, hogy a parti tenger szélességét 12 mérföldben kell megállapítani. Csupán 25 állam vélte úgy, hogy a parti tenger továbbra is 3 mérföld széles legyen, 15 állam álláspontja „szóródott” a 4–10 mérföldes sávban, míg egy 8 államból álló csoport 200 mérföldes parti tengeri sáv megállapítását indítványozta. Lásd *The United Nations Convention on the Law of the Sea (A historical perspective)*. http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_historical_perspective.htm#Key%20provisions, letöltés: 2009. 03. 01.

¹¹ *United Nations Convention on Law of the Sea (UNCLOS)*, 10 December, 1982. http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm, letöltés: 2009. 03. 01., 19. Cikk 2. bekezdés a)-b) pontok. Lásd még Hercegh, p. 93-94.

¹² A római korban a tengerek mindenki által használható, közös dolognak minősítése a római magánjogi szabályokra utalt, amelyek kizárták a tulajdonszerzést. A rómaiak szabad tengerhasználatát azonban akkor még nem jelentette azt, hogy a tenger más népek számára is szabad lenne. Bruhács János: *Nemzetközi jog II.* Budapest–Pécs, 1999, Dialóg Campus Kiadó. p. 119.

szokásjogi szabályok¹³ alakultak ki, amelyeket később nemzetközi szerződésekben rögzítettek.¹⁴

A tengeri halászat és kereskedelem fejlődésével a nyílt tenger szabad használatához fűződő érdek az évszázadok során egyre nőtt. A „nyílt tenger” („*mare liberum*”) és a „zárt tenger” („*mare clausum*”) fogalmi kettőssége a nemzetközi jogban abból a történelmi konfliktusból származik, hogy bizonyos államok kizárólagos uralomra törekedtek a tenger meghatározott részei felett.¹⁵ Spanyolország és Portugália például az 1494. június 7-én aláírt Tordesillas-i Szerződésben felosztotta egymás között a világ tengereit. Érdekesség, hogy a koncepciót az 1493-ban és 1506-ban kiadott pápai bullák is támogatták.¹⁶

Míg tehát egyes országok távoli óceánokra is igényt tartottak, más nagyhatalmak (például Anglia) a birodalmukat körülvevő teljes tengerrészt követelték. A hagyomány szerint a „tengerek szabadságának” elve *Elisabeth* brit királynőtől származik, aki 1580-ban a brit privateer-ek (és főként *Drake* kapitány) tevékenysége ellen tiltakozó spanyol nagykövetnek azt a választ adta, hogy a tenger használata mindenki számára közös (common to all), tehát az óceán semmilyen címen nem tartozhat valamely személy vagy személyek hatalmába, minthogy ez ellentétes az óceán természetével és közös használatához fűződő érdekekkel.¹⁷

A tengerek szabadságával kapcsolatos elvet később *Grotius* tette szélesebb körben ismertté az 1609-ben kiadott „*Mare liberum*” című munkájával. A nyílt tenger koncepciója alapján *Grotius* még nem amellett érvelt, hogy a tengerek teljes egészükben, minden ember által szabadon használhatók, hanem inkább úgy vélte, hogy a nyílt tenger felett senki nem rendelkezhet kizárólagos tulajdonjoggal, amely értelemszerűen mások használatát kizárná.¹⁸ *Grotius* álláspontjával szemben azonban az ún. „zárt tenger” koncepció szintén követőkre talált, így például a brit *John Selden* (1584–1654) „*Mare clausum*” című művében (1635) kifejtette, hogy a tenger gyakorlatilag ugyanúgy elfoglalható és tulajdonba vehető, mint a szárazföld.¹⁹ Az elmúlt évszázadok tapasztalata azt bizonyítja, hogy az egymással ütköző elméletek közül a nyílt tenger koncepciója került ki győztesen.

¹³ A Nemzetközi Jogi Bíróság Alapokmányának 38. Cikke szerint nemzetközi szokásjog körébe tartozik a jogként elfogadott általános gyakorlat (general practice accepted as law) is. Lásd Statute of the International Court of Justice.

http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0#CHAPTER_II, letöltés: 2008. 12. 10., Article 38, para. 1.b.

¹⁴ Bokorné Szegő Hanna: *Nemzetközi jog*. Budapest, 1999, Aula Kiadó. III. kiadás. p.175.

¹⁵ Így például a korabeli Svédország és Dánia a Balti-tenger felett, Velence az Adriai-tenger felett, Genova a Ligur-tenger felett. Lásd Churchill – Lowe, p. 165.

¹⁶ 1494-ben – tehát két évvel azután, hogy Kolombusz felfedezte Amerikát – VI. Sándor pápa találkozott az akkori két nagy tengeri hatalom, Spanyolország és Portugália képviselőivel, és felosztották a tengereket a két ország között. A pápa által meghúzott vonaltól nyugatra eső területeket Spanyolország, az attól keletre eső részeket Portugália kapta. Ezen az alapon – legalábbis a pápai bullák szerint – az Atlanti-óceán északi része, a Csendes óceán és a Mexikói-öböl Spanyolországé, míg a dél-atlanti térség, valamint az Indiai-óceán Portugáliáé lett. Lásd The United Nations Convention on the Law of the Sea (A historical perspective), valamint Shaw, Malcolm N.: *Nemzetközi jog*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó. p. 367.

¹⁷ Smith, p. 44.

¹⁸ Churchill – Lowe, p. 59.

¹⁹ Online Encyclopedia (Encyclopedia Britannica, 1911) – Vol. V17.

http://encyclopedia.jrank.org/MAL_MAR/MARE_CLAUSUM.html, letöltés: 2008. 12. 18. p. 698.

A modern jog²⁰ a nyílt tengert akként határozza meg, mint a tenger bármely olyan része, amely nem tartozik valamely állam kizárólagos gazdasági zónájához, parti tengeréhez, vagy belső vizeihez, vagy szigetcsoportból álló állam szigetvilágának vizeihez. Az 1982. évi UNCLOS az alábbiak szerint kodifikálja a tengerek szabadságát:

„A nyílt tenger minden ország számára nyitott”²¹ (...) egyik ország sem állíthatja, hogy a nyílt tenger bármely része szuverenitása alá tartozik.”²² Minthogy tehát egyik ország sem terjesztheti ki kizárólagos hatalmát a nyílt tengerre, illetve annak valamely részére, a nyílt tengeren (elvieken) az állami szuverenitás összeütkezésének lehetősége csekély. Mint a következőkben részletesen kifejtem, éppen a kalózkodás kérdése jelenti az egyik potenciális lehetőséget a különböző államok érdekeinek összeütkezésére.

A nyílt tengeren érvényesülő szabadságjogok közé tartozik – egyebek mellett²³ – a hajózás szabadsága, amely a többi szabadságjognak az alapja, hiszen azok gyakorlása valamilyen módon összefügg a hajózással. A hajózás szabadsága azt jelenti, hogy minden államnak joga van a nyílt tengeren lobogója alatt hajózni, akár van tengere, akár nincs.²⁴ Ennek (és a többi) szabadságnak a gyakorlása során viszont tekintettel kell lenni más országoknak a nyílt tenger szabadságához kapcsolódó jogainak gyakorlására, emellett a joggyakorlás, illetve a kötelezettségek teljesítése nem valósíthat meg joggal történő visszaélést.²⁵

További korlátot állít fel az UNCLOS 88. cikkelye, amely kimondja, hogy a nyílt tenger csak „békés célokra” használható, a fogalom tartalmára vonatkozóan azonban már nem nyújt további útmutatást. Az általános felfogás szerint ezt, a szükségzavú megfogalmazást úgy kell értelmezni, mint amely a nyílt tengeren történő agresszív katonai fellépést tiltja.²⁶ A bizonytalanságot némileg oldja, hogy az UNCLOS 301. cikkelye alapján legalább az körvonalazható, hogy milyen tevékenységek nem minősülnek békés célú használatnak. Eszerint az UNCLOS rendelkezéseiből származó jogok és kötelezettségek gyakorlása során az államok kötelesek tartózkodni a másik állam területi integritása, vagy politikai függetlensége elleni irányuló fegyveres erőszak alkalmazásától, vagy az azzal történő fenyegetéstől, illetve minden olyan cselekedettől, amely nem összeegyeztethető az ENSZ Alapokmányában foglalt nemzetközi jogi alapelvekkel. Nyilvánvaló, hogy ezen alapelvekkel összhangban van a fegyveres erő használata a nyílt tengeren, ha arra az ENSZ Alapokmány 51. cikkelye által is elismert önvédelem jogának gyakorlása érdekében, vagy az ENSZ BT erre irányuló felhatalmazása alapján kerül sor.²⁷

²⁰ UNCLOS 86. cikkely.

²¹ UNCLOS 87. cikkely (1) bekezdés. Ez az alaptétel ugyanígy vonatkozik a tengerparttal nem rendelkező országokra is.

²² UNCLOS 89. cikkely.

²³ A nyílt tenger szabadsága alatt kell érteni még az átrepülést, a halászatot, a tudományos kutatást, a tenger alatti kábelek és vezetékek fektetésének, valamint a mesterséges szigetek létesítésének szabadságát is. Lásd UNCLOS 87. cikkely.

²⁴ UNCLOS 90. cikkely.

²⁵ UNCLOS 87. cikkely (2) bekezdés, 300. cikkely.

²⁶ Churchill – Lowe, p. 176.

²⁷ Churchill – Lowe, p. 308.

Az UNCLOS 88. cikkelyével kapcsolatban egyébként *Hercegh* megjegyzi, hogy a rendelkezés ellentmond a hadviselés szabályainak, amelyek megengedik, hogy az államok a nyílt tengeren hadműveleteket folytathassanak.²⁸

Fentiek alapján megállapítható, hogy a nyílt tenger nem egy erkölcsi vagy jogi vákuumban létezik, ahol minden megengedett és semmi sem tilos. A jog uralma tehát nem ér véget a tengerparti államok felségvizeinek határánál.

(d) A *lobogó* a hajó valamely államhoz tartozásának, illetve az adott állami szuverenitás érvényesülésének jelzésére szolgál.²⁹ Jóllehet az UNCLOS 91. cikkely (1) bekezdése határozottan rögzíti, hogy a hajó és a lobogó szerinti állam között szoros köteléknek kell lennie, a gyakorlat (lásd adózási szempontok miatt hajók más államban történő regisztrálása) nem igazán bizonyítja ezen elvárás érvényesülését.

Fő szabály szerint a hajók annak az államnak a lobogója alatt közlekednek, amely a hajót regisztrálja (lajstromba veszi) és kiállítja a hajó okmányait.³⁰ Az UNCLOS 92. cikkely (1) és (2) bekezdése szerint a hajók csupán egy állam lobogóját használhatják, és – az Egyezményben, vagy más nemzetközi szerződésekben foglalt kivételes körülményektől eltekintve – annak az államnak a kizárólagos joghatósága alá tartoznak a nyílt tengeren. Az a tény azonban, hogy egy hajó kalózhajóvá válik, önmagában nem fosztja meg a hajót a nemzetiségétől, vagyis az addigi lobogójának használati jogától. Ebből következően a lobogó szerinti államnak továbbra is fennmarad a joghatósága a hajó felett.³¹ Emellett a kalózok többnyire valamely állam polgárai, és a nemzetiségük szerinti állam(ok)nak – értelemszerűen – továbbra is fennmarad a joghatósága ezen személyek felett. Mindez akár azt is magában foglalhatja, hogy az érintett állam diplomáciai védelmet nyújtson az állampolgára számára (még akkor is, ha kalóz), amennyiben más államban a jogait megsértik.

Röviden összefoglalva tehát a modern nemzetközi jog már nem tekinti a kalózt jogon kívül állónak, akit bárki szabadon megölhet, vagy elveheti a nála talált javakat: jóllehet bűnelkövető, de mint valamely állam polgára, mégis teljes jogalanyisággal rendelkezik. Ez azt jelenti, hogy élvezheti saját állama védelmét és joga van tisztességes bírósági eljáráshoz, ahol ártatlanságát bizonyíthatja.³²

A hajó a lobogóját útközben, illetve a kikötőben való tartózkodás ideje alatt nem változtathatja meg, kivéve, ha tényleges tulajdonosváltás történik, illetve megváltozik a hajó regisztrációja. Ha egy hajó több lobogó alatt hajózik, és a lobogót tetszése szerint változtatja, akkor az honosság nélküli hajónak tekinthető.³³

²⁸ *Hercegh*, p. 100.

²⁹ A lobogó fontosságát, szimbólumként való használatának jelentőségét bizonyítja például az is, hogy 1800-as évek elejéig az angolok megkövetelték, hogy az ún. „angol tengereken” az idegen államok hajói – a brit uralkodó szuverenitásának elismeréseként – bevont zászlóval hajózzanak. Lásd *Bruhács*, p. 120.

³⁰ Kivételesen lehetséges, hogy valamely hajó nem állam, hanem valamely nemzetközi szervezet, pl. az ENSZ lobogóját használja.

³¹ UNCLOS 104. cikkely. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a lobogó szerinti állam dönthet úgy is, hogy megvonja a hajótól a lobogóhasználati jogot.

³² *Whiteman, Marjorie M.: Digest of International Law (Vol. 4).* Department of State, U.S. Government Printing Office, 1965. p. 651.

³³ UNCLOS 92. cikkely.

Egy hajó önmagában azon tény miatt, hogy nincs lobogója, még nem válik kalózhajóvá. Míg az államok kötelesek rögzíteni azokat a feltételeket, amelyek alapján egy hajó valamely állam lobogóját viselheti³⁴, a lobogóhasználat a hajók részére csupán lehetőség, vagyis a hajóknak nincs olyan kötelezettségük, hogy valamilyen lobogó alatt hajózzanak, vagyis hogy „legyen nemzetiségük”. Amennyiben egy hajónak nincs lobogó szerinti állama, a nemzetközi szokásjog szerint nem élvezheti egyik állam védelmét sem. A Molvan-ügyben³⁵ 1948-ban hozott döntés értelmében ugyanis, amennyiben egy hajó állami lobogó nélkül hajózik, illetve nincs olyan állam, amelynek lobogója alatt az érintett hajó közlekedik, akkor ezen hajó nem hivatkozhat egyik állam védelmére sem, és egyik állam sem hivatkozhat a nemzetközi jog megsértésére ezen hajó más állam hatóságai által történt lefoglalása esetén.

Egy hontalan hajó tehát, amely semmilyen lobogót nem használ, a nyílt tengeren átvizsgálható és – indokolt esetben – lefoglalható. Mindez persze nem jelenti azt, hogy ezen lobogó nélküli hajó mindenféle állami védelem nélkül maradna, hiszen a személyzetét vélhetően valamely állam(ok) polgárai alkotják, akik az őket ért kalóztámadás esetén, a passzív személyiség elve³⁶ alapján ezen állam(ok) joghatósága és – értelemszerűen – védelme alá fognak tartozni. Az ilyen hajóval szemben még a nyílt tengeren végrehajtott hivatalos eljárás is – és különösen a személyzet személyi vagy vagyoni jogainak megsértése – alapos jogi indokokat kíván, már amennyiben nem cél egy kényes diplomáciai konfliktus kirobbantása.

Az állam területi joghatósága

A joghatóság „*olyan eszköz, amellyel biztosítani lehet a jog működőképességét*”. Másképpen fogalmazva, a joghatóság a nemzeti (illetve bizonyos esetekben a nemzetközi) jogszabályok kikényszeríthetőségének egyik feltétele. Ha például bűncselekményt követnek el, akkor az érintett államnak rendelkeznie kell bizonyos fajta joghatósággal annak érdekében, hogy megfelelő jogi eljárásokat folytathasson le.³⁷

A területi joghatóság hagyományos felfogása szerint egy állam bíróságai olyan személyek felett gyakorolnak joghatóságot, akik az adott ország területén követnek el bűncselekményt. Azonban az köztudott, hogy az államterület nem csupán az állam szárazföldi területét jelenti, hanem ide értendő például –a tengerparttal rendelkező államok esetében – a partvonaltól számított meghatározott távolságon belül eső tengerrész (parti tenger), valamint a szárazföld és a parti tenger feletti légtér is. Amíg tehát egy hajó (repülőgép) egy állam területén („felségvizein”,

³⁴ UNCLOS 91. cikkely.

³⁵ Molvan v. Attorney General for Palestine (The „Asya”). 81 Ll L Rep 277. United Kingdom: Judicial Committee of the Privy Council., 20 April 1948. UNHCR Refworld, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b6544.html> (Letöltés: 2008. december 18.)

³⁶ Ezen elv szerint a joghatóság a bűncselekmény sértettjének nemzetiségén alapul, tekintet nélkül a bűncselekmény elkövetésének helyére, vagy az elkövető állampolgárságára.

³⁷ Kraytman, Yana Shy: *Universal Jurisdiction – Historical Roots and Modern Implications*. In: BSIS Journal of International Studies, Vol. 2, 2005 <http://www.kent.ac.uk/brussels/journal/archivepage/2005/Kraytman%20-%20Universal%20Jurisdiction.pdf>, letöltés: 2008. 12. 16. p. 94.

illetve légterében) közlekedik, ezen állam területi fennhatósága (joghatósága) alá tartozik.

Más a helyzet azonban, ha egy jármű olyan területen közlekedik, amelyre egyik állam területi joghatósága sem terjed ki. Amint a fentiekben ez részletesebben kifejtésre került, ilyen földrajzi területnek tekintendő például a nyílt tenger. A jog, vagyis a lajstromozó (regisztráló) állam fennhatóságának érvényesíthetőségét biztosítja viszont az a szabály, miszerint a nyílt tengeren közlekedő hajón az annak lobogója szerinti állam joghatósága érvényesül (ugyanaz igaz a nyílt légtérben közlekedő, államilag lajstromozott repülőgépekre).³⁸ Ugyanakkor ez a joghatóság egyáltalán nem tűnik abszolútnak, és az UNCLOS számos olyan körülményt említ, amely megengedi a lobogó szerinti államon kívül más államoknak is, hogy beavatkozzanak a nyílt tengeren közlekedő hajó ügyeibe. Bizonyos kivételektől eltekintve azonban ennek feltétele, hogy a hajó lobogója szerinti állam ezen intézkedésekhez előzetesen hozzájáruljon.

A lobogó szerinti állam, illetve a hajó kapitányának beleegyezése

Amint a fentiekből következik, az érintett hajó felett joghatóságot gyakorló állam (vagyis a *lobogó szerinti állam*) beleegyezését adhatja ahhoz, hogy a nyílt tengeren levő hajójának területére egy másik állam hatóságának képviselői lépjenek. Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy az állam részéről ki adhatja ehhez a hozzájárulását, már egy kicsit részletesebb vizsgálatot igényel. A megoldás látszólag egyszerűnek tűnik: az államok egymás közötti megállapodásaik révén olyan kapcsolattartó intézményeket jelölnek ki, amelyek megkeresés esetén megadhatják a szükséges hozzájárulást. Konkrét esetben azonban a hozzájárulás megszerzése – legalábbis az eljárás eredményessége szempontjából – komoly idővesztéssel járhat.

A gyakorlat oldaláról megközelítve a végrehajtás mikéntjét, joggal vetődik fel a kérdés, hogy – sürgős intézkedési kényszer esetén – lehet-e ezt az eljárást gyorsítani? A szabályok lehetővé tesznek ugyan egy olyan megoldást, miszerint a beleegyezést megadottnak kell tekinteni abban az esetben, ha az átvizsgálási lehetőséget kérelmező állam négy órán belül nem kap választ a lobogó szerinti államtól, de a négyórás határidő csak akkortól kezdődik, amikor a lobogó szerinti állam visszaigazolta a kérés megérkezését.³⁹

³⁸ Az Állandó Nemzetközi Bíróság a *Lotus-ügyben* kimondta, hogy a nyílt tengeren közlekedő hajók csak annak az államnak a joghatósága alá tartoznak, amelynek lobogóját viselik. A tengerek szabadságának elvéből következően, miszerint a nyílt tengeren nincs területi szuverenitás, egyetlen állam sem gyakorolhat semmilyen joghatóságot más állam hajója felett. Lásd *The Case of the S.S. „Lotus”* (PCIJ, Ser. A., No. 10, 1927) – Publications of the Permanent Court of International Justice, Series A, No. 10 – Collection of Judgments, A.W. Sijthoff's Publishing Company, Leyden, 1927. – http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1927.09.07_lotus/, letöltés: 2008. 12. 16. p. 4.

³⁹ Lásd Protocol of 2005 to the Convention for the Suppression of Unlawful Acts of Violence Against the Safety of Maritime Navigation (SUA Convention) 8. cikkely (5) bekezdés (d) pontját. http://www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/aptmaritime.pdf, letöltés: 2008. 12. 07.

Az eljárás gyorsításával kapcsolatban érdemes azt is megvizsgálni, hogy milyen pozícióban van a hajó kapitánya, vagyis adhatja-e ő a beleegyezését az általa irányított hajónak egy másik állam általi átvizsgálásához? Ezt a szituációt a megállapodások többsége nem tárgyalja, ezáltal a vonatkozó nemzeti jogrendszerekre bízva a kérdés rendezését. *Darren Reed* ezzel összefüggésben felhívja a figyelmet arra, hogy néhány NATO-tagállam esetében – a nemzeti jog rendelkezéseiből következően – a hajó kapitányának beleegyezése bizonyos körülmények között elégséges beleegyezésnek minősül a hajó fedélzetére lépéshez. Álláspontja szerint azonban a kereskedelmi hajó kapitányának hatásköre, illetve intézkedési jogosultsága eltérően alakul aszerint, hogy a hajó a parti tengeren, vagy a nyílt tengeren közlekedik. Míg ugyanis első esetben – a lobogó szerinti állam külön felhatalmazása nélkül – segítséget kérhet a joghatósággal rendelkező parti államtól, amennyiben ezen állam parti tengerén hajózva a hajó fedélzetén bűncselekményt követnek el, addig a nyílt tengeren a helyzet ettől lényegesen eltér, mivel ezen földrajzi területre egyetlen állam szuverenitása sem terjed ki. Nyílt tengeren tehát a kapitánynak a lobogó szerinti állam jogszabályai alapján kell eljárnia, és – habár ezek alapján vannak bizonyos felhatalmazásai –, a rendelkezésére álló keretjogosítványokat nem értelmezheti szabadon, és nem dönthet saját belátása szerint arról, hogy ki léphet az általa irányított hajóra. Amennyiben tehát a kapitány anélkül adná beleegyezését a hajó területére lépéshez, hogy ehhez a lobogó szerinti állam illetékes hatóságai korábban hozzájárultak volna, ezáltal önkényesen lemondana a lobogó szerinti állam joggyakorlásának lehetőségéről.⁴⁰

A kapitány által jogosulatlanul adott engedély alapján végrehajtott átvizsgálás, majd ennek eredményeként az esetleges lefoglalás jogellenes. Kétségtelen, hogy az ilyen jogellenes akciók rövid távon bizonyos előnyöket jelenthetnek az azt végrehajtó állam (illetve hajója) számára (például értékes felderítési információk nyerhetők), hosszabb távon azonban hasonló – esetleg szintén jogellenes – ellenintézkedéseket válthatnak ki a sértett nemzet részéről. Nem is beszélve arról, hogy amennyiben a hajó átkutatására téves információk alapján kerül sor, és nem találnak semmi jogelleneset, az akció egyedüli eredménye egy olyan kínos helyzet lesz, amely kártérítéssel, vagy végső esetben akár a nemzetközi kapcsolatok jelentős romlásával is végződhet.⁴¹

Van azonban egy kulcsfontosságú kivétel a lobogó szerinti állam beleegyezésének megszerzését illetően a hajó átvizsgálása előtt. Amint az közismert, a haditengerészet gyakran játszik fontos szerepet az ENSZ Biztonsági Tanács (BT) határozatai szerinti embargók kikényszerítésében. Az ezen határozatok alapján végrehajtott intézkedések magukban foglalhatják az olyan hajók nyílt tengeren történő megállítását és átkutatását is, amelyek az intézkedést foganatosító hajó államától eltérő nemzetűek. Az ilyen esetek tehát kivételt képeznek a lobogó szerinti állam kizárólagos joghatósága alól. Itt azonban ki kell hangsúlyozni az ENSZ BT azon speciális hatáskörét, amellyel az államok ruházták fel, miszerint valamennyi

⁴⁰ Reed, Darren: The Exercise of Enforcement Jurisdiction on the High Seas: Exemptions to Exclusive Jurisdiction of the Flag State (Part 2 – The Exemptions under Other Treaties and Customary International Law) – In: NATO Legal Gazette, No. 13, 30 April 2008 – Ed.: ACT/SEE Legal Office – p. 14.

⁴¹ Murphy, 29. o.

tagállam az ENSZ Alapokmány elfogadásakor beleegyezését adta ahhoz is, hogy nevében az ENSZ BT eljárjon, így közvetve tehát előzetesen hozzájárulását adta az ENSZ BT határozatainak végrehajtásához is. Következésképpen, ha az ENSZ BT határozata szerinti mandátum kiterjed a hajó területére lépésre és annak átvizsgálására, akkor nincs szükség külön kikérni a lobogó államának előzetes beleegyezését, mivel ezt előzetesen megadottnak kell tekinteni.⁴²

Reed szerint az UNCLOS megszövegezői minden bizonnyal már az egyezmény kidolgozásakor vélelmezték azt, hogy lesznek majd olyan helyzetek, amikor egyik államnak el kell tőrníe, hogy az őt megillető kizárólagos joghatóságot egy másik állam gyakorolja a nyílt tengeren.⁴³ Jól látszik ugyanakkor az is, hogy a tárgyra vonatkozóan később megszövegezett megállapodások többsége inkább azt tűzte ki célul, hogy előmozdítsa a részes államok együttműködését bizonyos bűncselekmények visszaszorítása érdekében, mintsem hogy jelentős változásokat vezetett volna be a nyílt tengeren való közlekedés szabadságát, illetve a lobogó szerinti állam speciális státuszát illetően.⁴⁴

Önvédelem a nyílt tengeren

Rögzítve mindenekelőtt azt a tényt, hogy a nyílt tenger sem mentes a bűncselekményektől, azt is ki kell emelnünk, hogy a nyílt tengeren sok olyan bűncselekményt elkövetnek, amelyeknek kedvezőtlen hatása mások által, nagy távolságban és széleskörűen érezhetők. Ennek következményeként az érintett államok esetleg úgy gondolhatják, hogy nincs más lehetőség számukra a védekező cselekvésre, mint a nyílt tengeren történő fellépés, tekintet nélkül az érintett hajó nemzeti hovatartozására.

A nemzetközi szokásjog régóta megengedi az államoknak, hogy megvédjék magukat, és ezt a jogot az ENSZ Alapokmánya⁴⁵ is megerősíti. Hasonlóképpen, az önvédelem joga az államok többségének jogrendszerében megtalálható, és nyugodtan feltételezhetjük, hogy valamennyi államnak van olyan jogszabálya, amely – jogtalan támadás esetén – megengedi az egyénnek, hogy ne csak saját maga, hanem mások védelme érdekében is megtegye a szükséges intézkedéseket, még ha a védelemként használható intézkedések körét és mértékét (esetleg) korlátozza is. Az egyén által a saját vagy mások védelme érdekében jogosan megtehető intézkedések köre országonként (de akár országon belül is) jelentősen eltérhet⁴⁶, de maga az elv tiszta alapokon nyugszik.

⁴² Reed, p. 14.

⁴³ UNCLOS 110. cikkely.

⁴⁴ Reed, p. 15.

⁴⁵ Charter of the United Nations. <http://www.un.org/aboutun/charter/index.shtml>, letöltés: 2008. 03. 09. UNCLOS 51. cikkely.

⁴⁶ Míg az Amerikai Egyesült Államokban sok helyen tilos vagyon elleni bűncselekményekkel szemben (válaszlépésként) élet elleni erőszakot alkalmazni, addig például Texas állam büntetőtörvényének 9.42. pontja megengedi a ház tulajdonosának, hogy megölje az éjjeli betörőt a tulajdona védelme érdekében. Lásd Texas Penal Code, Deadly Force to Protect Property, para 9.42. <http://caselaw.lp.findlaw.com/txcodes/pe000900.html#pe014.9.42>, letöltés: 2008. 12. 28.

Mindebből következően a hajóknak is joguk van megvédeni magukat a nyílt tengeren, összhangban a lobogó szerinti állam jogszabályaival. Emellett, éppen a tengeri környezettel kapcsolatban fentebb már említett kiszolgáltatottság csökkentése érdekében, a tengeren közlekedőknek bizonyos fokú kötelezettsége is van arra vonatkozóan, hogy a bajba jutott, illetve megtámadott hajóknak segítséget nyújtsanak.⁴⁷ Nincs ez másképp a hadihajókkal kapcsolatban sem, sőt, esetükben nyilvánvalónak tűnik, hogy egy modern és jelentős tűzerővel rendelkező hadihajó azáltal teljesíti fenti kötelezettségét, ha a jogtalanul⁴⁸ megtámadott hajó segítségére siet.

Úgy tűnik tehát, hogy a nyílt tengeren jogtalanul megtámadott kereskedelmi hajót megvédő hadihajó esete nem vet fel különösebb problémát. A vélemények azonban már jelentősen eltérnek akkor, ha a jogos védelemre olyan esetekben történik hivatkozás, amikor nincs folyamatban levő fegyveres támadás. Néhány példa segítségével megvilágítható, hogy mennyire különböző következtetések vonhatók le hasonló szituációkból, az aktuális politikai igényeknek megfelelően.

1873-ban Spanyolország elfoglalta a „Virginius” nevű amerikai hajót a nyílt tengeren: az indok annak feltételezése volt, hogy a tengeri jármű embereket és fegyvereket szállít a felkelőknek Kubába. A spanyolok – önvédelemre hivatkozással – elkobozták a fegyvereket és kivégezték a hajó kapitányát, valamint a legénység 53 tagját.⁴⁹ Az akkori Anglia elfogadta ezt az érvelést, az Amerikai Egyesült Államok viszont nem. Csaknem egy évszázaddal később, a franciák az algériai háborúban (1954–1962) szintén úgy érveltek⁵⁰, hogy az önvédelem alapján, az algériai felkelőknek szánt fegyverek felkutatása érdekében, jogszerűen lépnek a hajókra és kutatják át azokat algériai, vagyis az akkori állapotok szerint francia fennhatóság alá tartozó területen.

Mintegy két évtizeddel később, az 1982. évi falklandi háborúban az angol kormány megváltoztatta a 110 évvel korábban (1873-ban) kialakított álláspontját, és úgy vélte, hogy az önvédelem koncepciója nem engedi meg, hogy másik államhoz

⁴⁷ Az UNCLOS 98. cikkelye úgy rendelkezik, hogy minden állam köteles megkövetelni a lobogója alatt közlekedő hajó kapitányától, hogy amennyire csak a hajó, a legénység, vagy az utasok súlyos veszélyeztetése nélkül erre lehetősége van: a) segítséget nyújtson a tengeren eltévedt és veszélyben levő bármely személynek; b) amennyiben arról tájékoztatják, hogy segítségre van szükség, a lehető legnagyobb sebességgel siessen a veszélyben levő személyek megmentésére, feltéve, hogy ez a magatartás tőle ésszerűen elvárható.

⁴⁸ Nyilvánvaló az a körülmény, hogy csak a jogellenes támadás esetén lehet hivatkozni jogos védelmi helyzetre. Jogszerű támadás (pl. rendőri intézkedés esetén) nem keletkeztet jogos védelmi helyzetet.

⁴⁹ Az Amerikai Egyesült Államokat és Spanyolországot kis híján háborúba sodró incidensről részletesebben lásd *The Role of Tampa and Lakeland in the Spanish-American War; Reading Passage #1: The Cuban Revolution of 1868*.
<http://www.polk-fl.net/staff/teachers/tah/documents/floridaflavor/lessons/d-1.pdf>,
letöltés: 2008. 12. 29., pp. 4-5.

⁵⁰ A felkelés idején Franciaország akciói sorozatát indította a hajók átkutatására a nyílt tengeren. Ezen nagyszabású akcióisorozat első évében 1300 hajót vizsgáltak át. Az intézkedéseket a francia közigazgatási (adminisztratív) bíróság előtt megtámadták, de sajnálatos módon a valódi kérdést a bíróság nem tárgyalta arra hivatkozással, hogy erre nincs hatásköre. Lásd Ignazio Messina et Cie vs. L'Etat (Ministre des armées marines), Adm Tribunal of Paris, 90 JDI 1192 (1965), 70 RGDIP 1056 (1966)) In: NEFF, Stephen C: *War and the law of nations: a general history* – Cambridge University Press, 2005, pp. 369-370

tartozó hajókat a nyílt tengeren átvizsgáljanak olyan gyanúra alapozva, hogy ellenségnek szánt fegyvereket szállítanak. Ennek következtében nem kutatták át a nyílt tengeren azt a francia hajót, amely egyébként fegyvereket szállított Argentínának.

Az ENSZ Tengerjogi Egyezménye ilyen helyzetről nem rendelkezik, amint az azt megelőző megállapodás, az 1958-s Nyílt Tengeri Konvenció sem. Ugyanakkor nem mondhatjuk azt, hogy ez a hallgatás azt jelentené, hogy az önvédelem fent vázolt joga nem létezne. Összefoglalóan azonban annyi mindenképpen megállapítható, hogy habár nyilvánvalóan vannak az önvédelemnek olyan esetei, amelyek lehetővé teszik akkor is az intézkedések fogantatását, ha a támadó magatartása nem éri el a fegyveres támadás szintjét, az ezen jog gyakorlásának mértékével kapcsolatos vélemények a tények függvényében jelentősen eltérhetnek egymástól.⁵¹

A kalózkodás mint egyetemes joghatóság alá tartozó bűncselekmény

A kalózkodást hagyományosan – és vélhetően az elkövetés során, évszázadon át alkalmazott módszereknek köszönhetően – szörnyűnek, kegyetlennek (heinous) titulálják. Tulajdonképpen egy olyan erőszakos, jogellenes cselekedetről van szó, amelyet – megnyilvánulási formájától függően – nevezhetnénk akár rablásnak, emberrablásnak, gyilkosságnak, gyújtogatásnak stb. A különbség tehát nem elsősorban az elkövetési magatartásban keresendő. Ilyen esetben az elkövetés helye az irányadó. Lényegében ez az a minősítő körülmény, amely az egyébként „hétköznapi” bűncselekményt egyetemes joghatóság alá tartozó bűncselekménnyé teszi.

A kalózkodással kapcsolatban tehát régóta elfogadott az egyetemes joghatóság alkalmazása, az azonban már nem ennyire egyértelmű, hogy mi vezetett ezen gyakorlat kialakulásához. *Yana Shy Kraytman* szerint az a körülmény, hogy a legtöbb állam nemzeti joga büntetni rendelte a kalózkodást, hozzájárult annak a véleménynek a kialakulásához, miszerint a kalózkodás a „nemzetek joga elleni bűncselekmény”. Úgy véli, ez a minősítés inkább csak kényelmi szempontok miatt került be a köztudatba, mintsem azért, mert jogilag helytálló. Mindez teljesen ellentétes a hagyományos nemzetközi jog egyéb rendelkezéseivel is, hiszen a fenti gondolkodás elfogadása esetén a kalózok a nemzetközi jog közvetlen alanyává válnának. Jóllehet a mai emberi jogi szakértők már elfogadják azt, hogy egyének közvetlenül felelőssé tehetők nemzetközi bűncselekmények elkövetéséért, a kalózkodás „aranykorában” a nemzetek joga (law of nations) még csupán magukra a nemzetekre vonatkozóan tartalmazott előírásokat. *Kraytman* összefoglalt véleménye tehát az, hogy – szigorú jogértelmezés szerint – a kalózkodás sohasem volt nemzetközi bűncselekmény, csupán egy jogalap a területen kívüli joghatóság gyakorlására.⁵²

Kraytman hivatkozik azon véleményekre is, amelyek szerint a kalózkodás, hasonlóan a második világháborúban elkövetett náci háborús bűnökhöz, a hadviselés egy jogellenes formájának tekinthető. A megállapítással kapcsolatban elismeri, hogy

⁵¹ Reed, p. 11.

⁵² Kraytman, p. 100.

mind az említett háborús bűnök, mind a kalózkodás olyan nemzetközi problémaként jelentkeztek, amely más államok, vagy a nemzetközi közösség egészének békéjét és biztonságát veszélyeztették. Úgy véli azonban, hogy a kalózkodás – habár egyetemlegesen elítéljük – súlyosságában nem éri el az olyan bűncselekmények szintjét, amelyeket összefoglalóan emberiség elleni bűncselekményeknek (crimes against humanity) nevezünk, így a párhuzam egy kicsit túlzottnak mondható. *Kraytman* szerint a kalózkodást nem lehet általában véve hadviselési módnak tekinteni, mint ahogy a sorozatgyilkost sem lehet hadviselőnek minősíteni csak azért, mert embereket ölt. Emellett azt is látni kell, hogy a kalózkodás nem korlátozódik csupán a háborús időszakokra. Tovább vizsgálva a kérdést megállapítja, hogy az elkövetés helyét tekintve annyi hasonlóság mindenképpen felfedezhető, hogy a kalózkodást és az emberiség elleni bűncselekményeket is többnyire ott követik el, ahol a megelőzés nem lehetséges, illetve ahol az elkövetők számíthatnak arra, hogy cselekményük büntetlenül marad. Míg azonban az emberiség elleni bűncselekményeket, így például a náci háborús bűnöket is államok területén követték el, addig a kalózkodás fő előfordulási területe a nyílt tenger, vagyis állami joghatóságon kívül eső terület. Ezzel kapcsolatban hivatkozni lehetne arra, hogy a hajókat az adott állam „úszó területének” is szokták nevezni, vagyis fő szabály szerint a lobogó szerinti állam kizárólagos joghatósága alá tartoznak. A kalózkodás azonban olyan bűncselekmény, amely kivételt teremt a kizárólagos joghatóság alól, és lehetővé teszi más államok számára, hogy az elkövetőket elfogja és felelősségre vonja.⁵³

Fenti véleményeket látszik megerősíteni *El Zeidy* is, aki úgy véli, hogy a bűncselekmény veszélyessége, illetve a nemzetközi közösség érdekeinek megvédése iránti igény kétségtelenül szerepet játszottak abban, hogy az egyetemes joghatóság gyakorlásának szükségessége a kalózkodással kapcsolatban felmerült. Valójában önmagában az a tény, hogy ezen bűncselekményt az államok területi joghatóságán kívül szokták elkövetni (vagyis az elkövetés sajátos helye) fontosabb szerepet játszott az egyetemes joghatóság elvének alkalmazásában. Ez tehát az a körülmény, ami megkülönbözteti a kalózkodással kapcsolatos egyetemes joghatóságot például a háborús bűncselekmények, az emberiség elleni bűncselekmények, vagy a népiirtás vonatkozásában alkalmazandó egyetemes joghatóságtól, ahol az elv alkalmazásának alapját a bűncselekmények súlyossága adja.⁵⁴ Mindezek alátámasztásaként érdemes megemlíteni, hogy az *Amnesty International* az egyetemes joghatósággal kapcsolatban általa kialakított kategóriák közül a másodikba helyezte a kalózkodást, mint nemzeti jog szerinti, de nemzetközi vonatkozású bűncselekményt (crimes under national law of international concern), és nem az első kategóriába, amely a nemzetközi bűncselekményeket jelöli.⁵⁵

⁵³ Kraytman, pp. 104-105.

⁵⁴ El Zeidy, Mohamed: *Universal Jurisdiction In Absentia: Is It A Legally Valid Option for Repressing Heinous Crimes?* Oxford University Comparative Law Forum (Vol 4, 2003). <http://ouclf.iuscomp.org/articles/zeidy.shtml>, letöltés: 2008. 12. 18.

⁵⁵ Universal Jurisdiction: *The duty of states to enact and implement legislation*. Amnesty International, 1 September 2001, AI Index: IOR 53/002/2001. <http://www.indictsharon.net/amnestyuj.pdf>, letöltés: 2009. 12. 02. p. 1.

Georg Schwarzenberger ugyanakkor még a második világháborút követően is úgy vélte, hogy a kalózhajók nem tartoznak a nemzetközi jog egyik alanyának⁵⁶ joghatósága alá sem, a nemzetközi jog azonban felhatalmazza az államok hadihajóit, hogy gyakorolják az állami joghatóságot a kalózhajók felett. A joghatóságnak ilyen módon történő gyakorlása azonban nem lehet ellentétes más állam jogaival és nem akadályozhatja a tengeri közlekedés szabadságát.⁵⁷

Ezzel szemben viszont Bahar felhívja a figyelmet arra, hogy a kalózkodás vonatkozásában az egyetemes joghatóság nem arra szolgál, hogy kitöltse a nyílt tengeren létező joghatósági űrt. A kalózok ugyanis cselekményüket mindig valaki vagy valami ellen követik el aki/ami felett valamely állam (személyek esetén állampolgársági alapon, hajók esetében a lobogó jogán) joghatóságot gyakorol a nyílt tengeren is. A bűncselekmény áldozatai mellett vélhetően a kalózok is rendelkeznek valamilyen állampolgársággal. Ebből következően mindig lesz olyan állam, amely joghatóságra hivatkozással felléphet.⁵⁸ Bahar álláspontja szerint az egyetemes joghatóság sokkal inkább a joghatóság kikényszeríthetősége céljából szükséges, hiszen sok esetben a nemzeti hovatartozás kérdése nehezen eldönthető (például okmányok hiánya, hamis lobogó használata miatt), ezért a mai viszonyok között – különös tekintettel a kalózkodással érintett területeken áthaladó jelentős tengeri forgalomra – az egyetemes joghatóság szükségessége nem vonható kétségbe. Összefoglalva tehát, az egyetemes joghatóság „a nemzetközi jog válasza a felelősségre vonás pragmatikus nehézségeire azon cselekmények esetében, amelyeket a világon létező nemzeti jogrendszerek egyaránt bűncselekménynek tekintenek”.⁵⁹

Amint arra már utalás történt, a kalózokkal szemben az univerzális joghatóságra hivatkozva eljáró állam cselekvési joga nem abból ered, hogy a kalózhajó hontalanná vált⁶⁰, hanem annak a következménye, hogy a kalózhajó lobogója (már ha van) szerinti állam nem követelhet kizárólagos joghatóságot a kalózhajó felett.⁶¹ A kalózkodás egyetemes joghatóság alá vonásának gyakorlati következménye tehát abban nyilvánul meg, hogy kalózkodás gyanúja esetén megtörik a lobogó szerinti állam joghatóságának kizárólagossága, és bármely állam hadihajója jogosulttá válik a nyílt tengeren elfogni a kalózokat, illetve lefoglalni a kalózkodáshoz használt hajót. Ugyanezen elvből következik az is, hogy annak az államnak a bírósága lesz jogosult az ügyet megtárgyalni, és abban ítéletet hozni, amelynek hadihajója az elfogást végrehajtotta.⁶²

⁵⁶ Ebben a kontextusban a „subject of international law” kifejezés alatt nyilvánvalóan az államokat kell érteni.

⁵⁷ Schwarzenberger, Georg: *A Manual of International Law*. Frederick A. Praeger Inc., New York, (Second edition, 1951), pp. 52-53.

⁵⁸ Bahar, Michael: *Attaining Optimal Deterrence at Sea: A Legal and Strategic Theory for Naval Anti-Piracy Operations*. Vanderbilt Journal of Transnational Law. Vol 40 (2007), p. 1–85.
<http://ssrn.com/abstract=982679>, letöltés: 2009. 03. 30.

⁵⁹ Bahar, p.16.

⁶⁰ UNCLOS 104. cikkely. Amint az fentebb kifejtésre került, a hajó annak ellenére is megtarthatja nemzeti hovatartozását, hogy kalózhajóvá válik. A nemzeti hovatartozás megtartása vagy elvesztése annak az államnak a jogszabályaitól (döntésétől) függ, amelytől azt a hajó származtatja.

⁶¹ Bahar, p. 13.

⁶² UNCLOS 105. cikkely.

Az egyéni felelősségről

A kalózkodással kapcsolatban felmerül az egyének lehetséges nemzetközi jogi státuszának (felelősségének) kérdése. Másképp megfogalmazva, érdemes megvizsgálni: mennyiben érinti a nemzetközi jog közvetlenül az egyént, vagy erre csupán a nemzeti jogrendszerek közvetítésén keresztül van lehetőség?

Előjáróban le kell szögezni, hogy a nemzetközi jog hagyományosan nem tartalmazott olyan általános szabályokat, amelyek jogokat, illetve kötelezettségeket állapítottak volna meg egyének számára. A kérdéssel kapcsolatban ugyanakkor *Hersch Lauterpacht* kifejti, hogy amikor arról beszélünk, hogy a nemzetközi jog az államok „cselekedeteit” szabályozza, akkor nem szabad elfelejtenünk, hogy a szabályozott magatartások valójában az államok nevében eljáró egyének magatartásai. Habár a nemzetközi jog alanyai általában az államok, az egyének számára ugyanúgy biztosíthat jogokat, vagy róhat rájuk kötelezettségeket. Így tehát az egyének is bizonyos mértékig a nemzetközi jog alanyává válnak. Összefoglalt álláspontja szerint a kalózkodásban részt vevő személyekre nem elsősorban a nemzeti, hanem a nemzetközi jog ró kötelezettséget.⁶³

A nemzetközi jog hatókörét illetően a kalózkodás már a kezdetektől kivételnek számított. *Antonio Cassese* felhívja a figyelmet arra, hogy a véleményt nyilvánító szakértők korábban két eltérő álláspont mellett szálltak síkra. Az egyik csoportba tartozók szerint – amint azt fentebb is láttuk –, a nemzetközi jog a kalózkodással kapcsolatban közvetlen kötelezettséget rótt az egyénekre, mármint hogy tartózkodjanak a kalózkodás elkövetésétől. Ugyanezen jogi rezsim ugyanakkor az államokat – kivételes módon – feljogosította arra, hogy a nyílt tengeren elfogja a kalózokat, és – nemzeti hovatartozására tekintet nélkül – megbüntesse őket. Az ettől eltérő álláspont hirdetői szerint a nemzetközi jog a nemzeti jogrendszereket kötelezte, hogy alkossanak a kalózkodás visszaszorítására irányuló jogszabályokat, ezzel egyidejűleg felhatalmazta valamennyi államot, hogy megengedje nemzeti hatóságainak a kalózok elfogását, bíróság elé állítását és megbüntetését.⁶⁴

A mai időkben már nem kérdéses, hogy a nemzetközi jog meghatározott szabályai közvetlen jogokat és kötelezettségeket róhatnak az egyénekre, vagyis a nemzetközi jog közvetlen – a nemzeti jog közreműködése nélküli – kapcsolatba kerülhet az egyénnel.⁶⁵ Ezek a szabályok elsőként a hadijog területén⁶⁶ kristályosodtak ki, de idővel alkalmazást nyertek a béke időszakában is. Bizonyos kötelezettségek a világ minden egyes emberére vonatkoznak: mindenki köteles tartózkodni a megjelölt szabályok megsértésétől, tekintet nélkül arra, hogy az a nemzeti jogrendszer, amely alá az illető egyén tartozik, tartalmaz-e hasonló vagy ugyanolyan kötelezettséget. Ezen kötelezettségek akkor is terhelik az egyént, ha

⁶³ Lauterpacht, Hersch (Ed.): *Oppenheim's International Law, A Treaties – Vol. I., Peace* (Eighth Edition) – Longmas, Green and Co. Inc. (1955), p. 20.

⁶⁴ Cassese, Antonio: *International Law*. Oxford University Press (Second edition, 2005), pp. 143-144.

⁶⁵ A nemzetközi jogalanyiség nemzetközi részvételt, illetve a nemzetközi közösség részéről kinyilvánított elfogadottságot jelent. A modern nemzetközi jog alanyai – az államokon, mint elsődleges nemzetközi jogalanyokon kívül – lehetnek még nemzetközi szervezetek, különböző területi egységek, felkelők, hadviselő felek, és egyének. Vö. SHAW, p. 134.)

⁶⁶ A hadviselő felek fegyveres erőinek tagjai, de végeredményképpen bármely egyén a hadijog közvetlen alanya, és megbüntethető a vonatkozó szabályok megsértése miatt. Vö. Lauterpacht, p. 21.

hivatalos minőségben (például állami alkalmazottként) jár el, de – bizonyos feltételek teljesülése esetén – akkor is, ha mint magánszemély követi el a tiltott cselekményt.⁶⁷

A viszonylag egyszerű jogi alapképlet (vagyis aki elfogja a kalózt, az felelősségre is vonhatja) ellenére azonban jelenleg úgy tűnik, hogy a kalózállenes küzdelem „Achilles-sarka” éppen az elkövetők felelősségre vonása. Jól érzékelhető, hogy a szomáliai kalózok elleni fellépéshez egyébként technikai, anyagi és emberi erőforrásbeli segítséget nyújtó államok „nem törik magukat” azért, hogy lefolytathassák a kalózokkal szembeni büntetőeljárást.⁶⁸ A nemzetközi és nemzeti jogi rendelkezések találkozási pontjánál megbúvó egyéb jogi, politikai, és biztonsági aggályok miatt a fejlett országok nem szándékoznak „importálni” a kalózkodás miatt elítélendő/elítelt személyeket, hanem arra töreksenek, hogy a felelősségre vonás kérdése az érintett régióban sikerüljön megoldást találni. A nemzetközi közösség tanácsstalanságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 2010 júliusában az ENSZ főtitkára több alternatívát is felvázolt a szomáliai kalózok felelősségre vonására, és valamennyi lehetőség mellett bőven találunk pro és kontra érveket egyaránt.⁶⁹ Nem nehéz tehát megjósolni, hogy a kalózok felelősségre vonásának kérdése bőven ad majd munkát a jövőben is jogászoknak, politikusoknak és más szakembereknek. Minthogy azonban a bűncselekmények egyéni és általános prevenciójának egyik legjobb módja az eredményes felelősségre vonás, az ezzel kapcsolatos valamennyi kérdés megválaszolása nélkül nem képzelhető el lényeges előrelépés a kalózállenes műveletekben, így módon a tengerek szabadságának és biztonságának garantálásában sem.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ádány Tamás Vince: *A legsúlyosabb jogsértések miatti felelősségre vonhatóság nemzetközi jogi tendenciái, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának előfeltételeire.* Doktori értekezés, munkahelyi vitára benyújtott változat. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola. 2010. 06. 30. <http://www.jak.ppke.hu/tanszek/doktori/letolt/at.pdf>, letöltés: 2010. 10. 01.

⁶⁷ Cassese, p. 144-145. A nemzetközi jog szerinti bűncselekmények elkövetése miatt az egyének felelősségre vonhatóságának kérdéseit részletesebben lásd Ádány Tamás Vince: *A legsúlyosabb jogsértések miatti felelősségre vonhatóság nemzetközi jogi tendenciái, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának előfeltételeire* (doktori értekezés, munkahelyi vitára benyújtott változat) – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola (2010. június 30.) <http://www.jak.ppke.hu/tanszek/doktori/letolt/at.pdf>, letöltés: 2010. 10. 01., II. és III. fejezetek.

⁶⁸ A szomáliai kalózokkal felelősségre vonása jelenleg – a szomáliai igazságszolgáltatás komoly hiányosságai miatt – Kenyában és a Seychelles-szigeteken történik.

⁶⁹ Részletesebben lásd Report of the Secretary-General on possible options to further the aim of prosecuting and imprisoning persons responsible for acts of piracy and armed robbery at sea off the coast of Somalia, including, in particular, options for creating special domestic chambers possibly with international components, a regional tribunal or an international tribunal and corresponding imprisonment arrangements, taking into account the work of the Contact Group on Piracy off the Coast of Somalia, the existing practice in establishing international and mixed tribunals, and the time and resources necessary to achieve and sustain substantive results. United Nations, Security Council, S/2010/394 (26 July 2010) – pp.1–5.

- Bahar, Michael: *Attaining Optimal Deterrence at Sea: A Legal and Strategic Theory for Naval Anti-Piracy Operations*. Vanderbilt Journal of Transnational Law. Vol 40 (2007). <http://ssrn.com/abstract=982679>, letöltés: 2009. 03. 30.
- Bokorné Szegő Hanna: *Nemzetközi jog*. Budapest, 1999, Aula Kiadó. III. kiadás. ISBN 963-9215-28-7
- Britannica Concise Encyclopedia. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/424285/ocean>, letöltés: 2009. 05. 03.
- Bruhács János: *Nemzetközi jog II*. Budapest–Pécs, 1999, Dialóg Campus Kiadó. ISBN 963-85756-7-0
- Cassese, Antonio: *International Law*. Oxford University Press, 2005, Second edition. ISBN 0-19-925939-9
- Charter of the United Nations. <http://www.un.org/aboutun/charter/index.shtml>, letöltés: 2008. 03. 09.
- Churchill, Robin Rolf – Lowe, Alan Vaughan: *The law of the sea*. Manchester University Press, 1988, Second edition. ISBN 0-7190-2634-2
- El Zeidy, Mohamed: *Universal Jurisdiction In Absentia: Is It A Legally Valid Option for Repressing Heinous Crimes?* Oxford University Comparative Law Forum (Vol 4, 2003) <http://ouclf.iuscomp.org/articles/zeidy.shtml>, letöltés: 2008. 12. 18.
- Failed State Index – The Fund for Peace. http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=99&Itemid=140, letöltés: 2010. 11. 08.
- Hercegh Géza (Szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, 1989, Tankönyvkiadó. ISBN: 963-18-1903-5
- Kraytman, Yana Shy: *Universal Jurisdiction – Historical Roots and Modern Implications*. In: BSIS Journal of International Studies, Vol. 2, 2005. <http://www.kent.ac.uk/brussels/journal/archivepage/2005/Kraytman%20-%20Universal%20Jurisdiction.pdf>, letöltés: 2008. 12. 16.
- Lauterpacht, Hersch (Ed.): *Oppenheim's International Law, A Treaties – Vol. I., Peace*. Eighth Edition. Longmas, Green and Co. Inc., 1955.
- Molvan v. Attorney General for Palestine (The „Asya”). 81 Ll L Rep 277. United Kingdom: Judicial Committee of the Privy Council., 20 April 1948. UNHCR Refworld, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b6544.html>, letöltés: 2008. 12. 18.
- Murphy, Martin N: *Suppression of Piracy and Maritime Terrorism. A Suitable Role for a Navy?* Naval War College Review, Summer 2007, Volume 60, Number 3. Naval War College Press, 686 Cushing Road, Newport. ISSN 0028-1484
- Neff, Stephen C.: *War and the law of nations: a general history*. Cambridge University Press, 2005. ISBN 0-521-66205-2
- *Nemzetközi jogi szemelvények és dokumentumok*. (Szerk.: Kende Tamás) Budapest, 2000, Osiris Kiadó. I. kötet. ISBN 963-379-799-3

- Online Encyclopedia. Encyclopedia Britannica, 1911. Vol. V17.
http://encyclopedia.jrank.org/MAL_MAR/MARE_CLAUSUM.html,
letöltés: 2008. 12. 18.
- Protocol of 2005 to the Convention for the Suppression of Unlawful Acts of Violence Against the Safety of Maritime Navigation (SUA Convention).
http://www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/aptmaritime.pdf,
letöltés: 2008. 12. 07.
- Reed, Darren: *The Exercise of Enforcement Jurisdiction on the High Seas: Exemptions to Exclusive Jurisdiction of the Flag State*.
Part 2. The Exemptions under Other Treaties and Customary Interantional Law.
In: NATO Legal Gazette, No. 13, 30 April 2008 – Ed.: ACT/SEE Legal Office
- Schwarzenberger, Georg: *A Manual of International Law*.
Frederick A. Praeger Inc., New York, 1951. Second edition.
- Shaw, Malcolm N.: *Nemzetközi jog*.
Budapest, 2001, Osiris Kiadó. ISBN 963-379-895-7
- Smith, H. A.: *The Law and the Custom of the Sea*. The London Institute of World Affairs, Frederick A. Praeger Inc., 1950. Second edition.
- Statute of the International Court of Justice.
http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0#CHAPTER_II,
letöltés: 2008. 12. 10.
- Texas Penal Code, Deadly Force to Protect Property, para 9.42.
<http://caselaw.lp.findlaw.com/txcodes/pe000900.html#pe014.9.42>,
letöltés: 2008. 12. 28.
- The Case of the S.S. „Lotus” (PCIJ, Ser. A., No. 10, 1927).
Publications of the Permanent Court of International Justice, Series A, No. 10.
Collection of Judgments, A.W. Sijthoff's Publishing Company, Leyden, 1927.
http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1927.09.07_lotus/,
letöltés: 2008. 12. 16.
- The Role of Tampa and Lakeland in the Spanish-American War;
Reading Passage #1: The Cuban Revolution of 1868
<http://www.polk-fl.net/staff/teachers/tah/documents/floridaflavor/lessons/d-1.pdf>,
letöltés: 2008. 12. 29.
- The United Nations Convention on the Law of the Sea. A historical perspective.
http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_historical_perspective.htm#Key%20provisions, letöltés: 2009. 03. 01.
- United Nations Convention on Law of the Sea (UNCLOS). 10 December, 1982.
http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm,
letöltés: 2009. 03. 01.
- Universal Jurisdiction: The duty of states to enact and implement legislation.
Amnesty International, 1 September 2001, AI Index: IOR 53/002/2001.
<http://www.indictsharon.net/amnestyuj.pdf>, letöltés: 2009. 12. 02.
- Whiteman, Marjorie M.: *Digest of International Law (Vol. 4)*
Department of State, U.S. Government Printing Office, 1965.

RÉGMŰLT ESEMÉNYEK A KATONAI FELDERÍTÉS ÉRTÉKELÉSÉNEK MÉRLEGÉN – I.

A besenyők átkelése a Volgán és területfoglalásuk a Dontól nyugatra

A hivatásos történészi értékelésekből úgy ismerjük – és a magyar történeti köztudatban is úgy él –, hogy őseinket egy közös bolgár–besenyő támadás kényszerítette a Dnyeper és a Keleti-Kárpátok közötti szálláshelyeik elhagyására és a Kárpát-medencébe költözésre. Mindez 896-ra datálható. Azonban ha katonai gondolkodással vezetjük végig a történéseket – mondhatnám a katonai felderítés értékelését alkalmazzuk –, sokkal árnyaltabban vizsgálhatjuk ezeket a régmúlt eseményeket.

Őseink és a besenyők közötti ellenségeskedést több forrás is följegyezte. A kútfők két nagyobb besenyő támadásról tudósítanak. Az elsőről Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár DAI¹-jának 38. fejezetéből értesülünk, miszerint:

„A türkök népe régen Kazáriához közel szerzett magának lakóhelyet, azon a helyen, melyet első vajdájuk nevére Levédiának neveznek, A besenyők pedig ... a kazárok ellen háborút indítván és legyőzve, kénytelenek voltak saját földjüket elhagyni és a türkökére letelepedni. Amikor a türkök és az akkor kangarnak nevezett besenyők között háború ütött ki, a türkök hadserege vereséget szenvedett, és két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, ... a másik rész pedig vajdájukkal és vezérükkel, Levédivel nyugatra ment lakni az Etelküzü nevezetű helyekre, amelyeken mostanában a besenyők népe lakik. ...”²

A besenyők pedig őseink szálláshelyeit foglalták el a Volga és az Ural folyók között, ahonnan őket Bíborbanszületett szerint egy úz–kazár támadás üzte el.³ (A vonatkozó részt később idézem és elemzem).

Lényegében ezt a hírt erősíti meg Al-Maszúdi, a muszlim történeti és földrajzi irodalom 10. században alkotó neves képviselője:

„A tudományok fajtáinak s az elmúlt idők eseményeinek könyvében említettük, mi volt az oka annak, hogy a türkök e négy fajtája (besenyők és magyarok) Keletről elköltözött, miféle háborúk és portyázások voltak közöttük, valamint a Guzzya, a Harluhiya, a Kimakiya között (oguzok, karlukok és kimekek) a Gurgán-tó (Aral-tó) mentén. ...”⁴

¹ DAI – A diplomáciai tankönyvnek szánt mű „A birodalom kormányzásáról” (De administrando imperio, közkeletű rövidítéssel: DAI) címet viseli.

² Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó. 42–44. o.

³ Moravcsik i. m. 40–41. o.

⁴ *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1995. 58. o.

A további kútfők vonatkozó följegyzései a Don és a Keleti-Kárpátok közötti térség erőszakos besenyő elfoglalásának (második besenyő támadás) megtörténtét hitelesítik egybehangzóan. Bizánci forrásban VII. Konstantinnál⁵, arab forrásokban Al-Isztahrinál és Ibn Haukálnál⁶ valamint a Hadud al Álamban a kazár besenyők országának leírásánál⁷, továbbá latin forrásban Reginónál⁸ is megtalálható a besenyők etelközi területfoglalása. Azonban egyik forrás sem közöl még csak megközelítő időpontot sem.

A besenyő szállásterületek elhagyásának okáról, valamint a kimozdulás értékelhető időpontjáról Al-Maszúdi tudósítása ad fogódzót:

„Ebben az esztendőben (893-ban) Ismail ibn Ahmad (számánida uralkodó 892–907), miután testvére Nasr ibn Ahmad halála után Horaszán fölött az uralmat átvette, a turkok országába érve azt a városukat foglalta el, amelyet birodalmi székhelyüknek tekintettek, foglyul ejtette a hatunt (az uralkodó feleségét), azon kívül foglyul ejtett 10 ezer törököt és 5 ezret lemészárolt közülük.”⁹

A tudósítás későbbi részében említett hazlagiya népnév a török qarluq (karluk) alakot tükrözi, amit Narsaki perzsa történetíró további adatokkal erősít meg, miszerint az elfoglalt város neve Taraz¹⁰ és a rablóhadjárat 893. március–áprilisban kezdődött.¹¹

A tudósítások jöllehet a karlukok elleni számánida támadásról szólnak, azonban ez nem zárja ki, hogy egyúttal az úzokat ne érintette volna. Ezt indokolhatja az, hogy a számánida birodalom határos volt az úzokkal is, és hadműveleti (elterelő célú támadással az oguzok ellen és/vagy a karlukok elleni támadás szárnybiztosítása céljából) megfontolásból és/vagy a gazdagabb zsákmányszerzés céljából támadás érhetett az úzokat is. Talán erre utal az a mérhetetlen mennyiségű zsákmány és hadifogoly, amit a hadjáratban szereztek. Azonban a főcsapás a részben letelepedett karlukokat érte, mint ezt Taraz karluk város is bizonyítja.

A térségben a 9. század utolsó harmadában nem ismerünk más, nagy népmozgást (besenyők nyugatra, úzok a besenyők helyére) kiváltó indítékot, mint a számánida támadást. Csak ezen tudósítás alapján találunk kapcsolatot a besenyők Volga keleti szálláshelyeinek elhagyására. A császár időrendiségének pontatlansága ellenére ok-okozati összefüggésben jelenik meg előttünk az események láncolata. De kíséreljük meg tartalmában értékelni és időben pontosítani a történéseket.

⁵ Moravcsik i. m. 45., 47. o.

⁶ Kristó i. m. 49-50. o.: „A turkok egy törzse országától elszakadva a hazarok (kazárok) s a Rum (Bizánc) között elterülő vidéken telepedett le. Ezek neve baganákija (besenyők), tartózkodási helyük nem régóta szállásuk, ezt ugyanis megrohanták, s ott letelepedtek.”

⁷ Kristó i. m. 43. o.: „Ide jöttek és ezt az országot erővel elfoglalták és ott letelepedtek.”

⁸ Kristó i. m. 197-198. o.: „A mondott népet (magyarok) tehát a fent említett vidékekről (Don alsó folyását említi korábban), saját szállásaiból kiűzték a vele szomszédos népek, akiket besenyőknek hívnak, mivel számban és vitézségben felülmúlták őket, és mivel – mint előrebocsátottuk – az emberek tömegében bővelkedő szülőföld nem volt elegendő az ottlakásra.”

⁹ Kristó i. m. 57. o.

¹⁰ Taraz: a mai Kazahsztán déli határa (Kirgiz) mellett fekvő város.

¹¹ Kristó i. m. 57. o.

Mi olvasható ki az idézetből? Iszmail ibn Ahmed hadjárata 893 tavaszán kezdődött és a nyár végére/ősz elejére véget ért. Nem területfoglaló háború volt, hanem zsákmányszerző hadjárat. Nem maradtak a megtámadott területen, az ott lakókat nem kényszerítették otthonaik feladására, hanem foglyokkal és hatalmas zsákmánnyal visszatértek Horaszánba.

A számánida támadás után kialakult helyzetet vizsgálva, két lehetséges irányban lehet az értékeléssel elmenni annak érdekében, hogy megbecsüljük a besenyők nyugati irányú elmozdulásának okát és időpontját. Az egyik abból indulhat ki, hogy az úzok is veszteségeket szenvedtek a számánida támadás következtében. A másik, valószínűbb történés szerint elsősorban a karlukok szenvedték el a rablóhadjárat következményeit.

Elemezzük részletesebben az első eshetőséget, miszerint ha az úzokat is elérte a számánida had támadása, mivel a főcsapás nem ellenük irányult, elszenvedett kisebb veszteségeik nem kényszeríthették őket azonnali menekülésre. Különben is, ebben a térségben az ilyen összetűzések gyakran előfordultak. De még nagyobb veszteségek elszenvedése esetén sem tartom valószínűnek, hogy már 893-ban kiheverték a számánida támadás következményeit és honfoglaló háborút indítottak a besenyők ellen (még ha kazár szövetségben is). Erre leghamarább – figyelembe véve a kazár szövetség megszerzését és a felkészülést az együttműködésre – legkorábban 894-ben (vagy 895-ben) kerülhetett sor.¹²

A másik esetben (a karlukokat ért közvetlen csapás és veszteségeik következtében) erősen feltételezhető észak-északkeleti elmozdulásuk. Ezt kiváltotta egyrészt a támadás ereje, másrészt az a természetes igény, hogy eltávolodjanak az állandó fenyegetettséggel bíró, veszélyeztetett szállásaik térségétől. Elmozdulásuk azzal járhatott, hogy feladták a Talas folyó völgyét, és ezt követően az Isim alsó folyás és a Nura folyó, valamint a Balkas-tó (és a beömlő kisebb folyók) irányába húzódtak fel. Ezzel közelebb kerültek az úzokhoz és a kimekekhez. A térségben a négy törzsszövetség részére tovább szűkült a nomád életvitelre alkalmas terület nagysága. A történet folytatását Bíborbanszületett jegyezte fel az utókor számára, miszerint a besenyőket egy közös úz–kazár katonai támadás űzte ki szálláshelyeikről. Ez viszont abban az esetben értelmezhető, ha az úzok kényszer alatt cselekedtek. Erre egy karluk–kimek katonai közös támadás adhatja meg a választ, melynek ideje 894 előtt nem valószínűsíthető, ugyanis egy törzsszövetségi, de még inkább törzsszövetségek közötti közös katonai hadjáratokra a megkereséstől (a megegyezéstől) számítva egy éven belül nem kerülhetett sor. A történéseket sorba rakva, abból indulhatunk ki, hogy a számánida támadás után, legkorábban még 893 őszén megkereshették a karlukok a kimekeket (vagy a szomszédos törzseiket), és megegyezhettek egy úzok elleni támadásról.¹³ Ez esetben, legkorábban 894 tavaszán támadhattak az úzokra. Így a fenti logikát tovább folytatva, egy kazár–ogúz koalíciós támadás a besenyők ellen legkorábban 895-ben következhetett be.

¹² Pálóczi Horváth András: *Besenyők, kunok, jászok*. Budapest, 1989, Corvina Kiadó. 11. o.

¹³ Kristó i. m. 58. o. Idézet Al-Maszúditól: „... mi volt az oka annak, hogy a turkok e négy fajtája (magyarokra és besenyőkre azonosíthatók) Keletről elköltözött, miféle háborúk és portyázások voltak közöttük, valamint Guzziya, a Harluhiya, a Kimákiya között a Gurgan-tó (Aral-tó) mentén. ...”

Ez esetben is a 895. évet (esetleg 894-et) köthetjük a besenyők nyugati irányú elmozdulásához, mint az első esetben (az úzokat ért közvetlen számánida támadásnál tettük).

A számánida támadást követő eseményeket, a besenyők nyugati irányú szálláshely váltását, Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár *A birodalom kormányzása* című művének 37. fejezetében írtakkal hozhatjuk összefüggésbe. Itt a császár azt tudatja velünk, hogy műve írásától számított 50 vagy 55 évvel korábban az úzok, összefogva a kazárokkal, kiűzték a besenyőket szállásterületeikről (Volga és az Urál folyók térségéből)¹⁴, akik a Volgán átkelve¹⁵ őseinket támadták meg és üzték el földjeikről.

Egyébként ez a 895-ös évszám adódik a besenyők nyugati irányú elmozdulásának kezdetére, Bíborbanszületett DAI-jának 37. fejezetében leírtakkal összefüggésben:

*„Tudni való, hogy a besenyők szállása az Etíl (Volga) folyónál, valamint a Jejik (Ural) folyónál volt, s határosak voltak a kazárokkal és az ún. úzokkal. De ötven évvel ezelőtt az említett úzok a kazárokkal összefogván és hadat indítván a besenyők ellen, felülkerekedtek és kiűzték őket tulajdon földjükről, és azt mind a mai napig az említett úzok foglalják el. A besenyők pedig elmenekülvén szerte jártak, kutatva a hely után, megtelepedhetnének, és eljutván a ma birtokukban lévő földre, és rábukkanván az ott lakó törkökre, háborúban legyőzték, kiverték és elűzték őket, s letelepedtek azon és ura ennek a földnek, mint mondtunk, mind a mai napig ötvenöt esztendeje.”*¹⁶

A császár később, a DAI 40. fejezetében kiegészíti a fentieket, mikor a besenyők támadását két eseményhez köti. Ezek szerint a bolgárok elleni bizánci–magyar hadjáratot követően támadtak a besenyők Symeon hívására akkor, amikor a törkök hadjáraton voltak.¹⁷

Íme a császár DAI-jának ellentmondásos bekezdése. Hogyan történhetett meg korábban (55 esztendeje) az, ami valójában később esett meg? A császár két különböző eseményt két különböző időponthoz köt. Az első szerint közös úz–kazár támadás kényszerítette a besenyőket, a mű írásának idejét 50 évvel megelőzően, szálláshelyeik elhagyására és újak keresésére. A másik történet arról szól, hogy a besenyők 55 éve urai akkori szálláshelyeiknek.

Minket első megközelítésben az úz–kazár támadás érdekel, amely a mű fent idézett bekezdésének megírását (~950) 50 évvel megelőzően, tehát 900 körül, vagy 55 évvel korábban, azaz 895-ben esett meg. Az első évszám (900) nem jöhet számításba, mert – jöllehet a törzsszövetségi főerők ekkor (899/900-ban) ugyan Itáliában I. Berengár király ellen hadakoznak – azt sugallja, hogy a besenyők egy éven belül, az úz–kazár szövetséges haderőtől elszenvedett vereség után, több mint 2000 kilométert végigharcolva (a kazárokkal, a Kijevi Fejedelemséggel vívtak

¹⁴ Polgár Szabolcs: *Sarkel*. In: A Kárpát-medence és a steppe. Budapest, 2001, Magyar Őstörténeti Könyvtár. 109. o.

¹⁵ Polgár i. m. 109. o.

¹⁶ Moravcsik i. m. 41. o.

¹⁷ Moravcsik i. m. 47. o.

területszerző csatákat), megtámadják és kiverik a törzsszövetséget Etelközből. Elképzelhetetlen, hogy a megvert, veszteségeket szenvedett besenyők egy év alatt végigrohanják a dél-orosz sztyeppét családostul, csordástul, ménesestül. És még nem is mérlegeltük a bolgár küldöttség útját hozzájuk, a tárgyalásokat, a hadműveletek egyeztetését és így tovább.

Ha viszont az 55 évet veszem alapul, akkor az úz–kazár támadás és az első besenyő menekültek szálláshelyeinek elhagyása 895-ben vagy 896-ban kezdődhetett! Ez az évszám elfogadható a rá következő események tükrében is. A DAI megírásának ideje, ha tartalmaz is bizonytalanságot (plusz-mínusz 1-2 év), azt azért mutatja, hogy a besenyők kiszorítása szálláshelyeikről nem követte szorosan a 893. évi számánida támadást.

Sőt, ha az évszámokat felcseréljük és az úz–kazár támadást a besenyők ellen 55 évre, az etelközi besenyő foglalást pedig 50 évre értékeljük a DAI írását megelőzően, tehát 895-re és 900-ra, akkor fejtegetéseinkkel összhangba kerül az események időrendje.

Mindent összevetve, a besenyők elleni úz–kazár támadás 895/896-ra értékelt kezdete teljes mértékben összecseng Al-Maszúdi fent idézett soraiból levont következtetéssel. Azonban ez esetben a besenyők még nem foglalhatták el 896-ra Etelközt, kiűzve onnan a törzsszövetséget! A besenyők nyugati irányú elmozdulása tehát legkorábban 895-ben kezdődhetett, és a Volga keleti térségéből indult. Jóllehet ennek a besenyő népvándorlásnak lett a következménye Etelközbe költözésük, azonban ez csak valamikor a 900-as évek elején ért véget.

Tehát 895/896-ra a besenyők nem kerülhettek olyan kedvező helyzetbe, hogy kiszorítsák etelközi szálláshelyeikről őseinket. *Számításaim szerint a besenyők 899/900-ra is csak a Dnyeper–Déli-Bug térségbe érhettek ki*, a Szaratov–Kerszon feltételezett útvonalon mért, mintegy 1500 kilométer távolságot leküzdve, ahonnan már képesek voltak támadást indítani őseink szálláshelyei ellen. Ennek a távolságnak a négy-öt éven át tartó megtételét sem szabad egy megállás nélküli, folyamatos nyomulásnak elképzelni, megállókkal és pihenőkkel tarkított szakaszos vándorlásról beszélhetünk.

A Volga–Dnyeper közötti távolságot és a leküzdésére fordított négy-öt évet összevetve az avarok vándorlásával, elfogadható. Az avarok a Kaukázus–Al-Duna távolságot (szintén 1500 kilométerre becsülhető), hasonló körülmények között, de a türkök elől menekülve, öt év alatt tették meg.¹⁸

Belátható, hogy ez a helyzet megadta a lehetőséget arra, hogy Árpád és Kurszán 894-ben felelősséggel felvállaljanak egy bizánci koalícióban vívandó fegyveres hadjáratot a dunai bolgárok ellen, hiszen ez idő tájt nem fenyegetett, illetve nem volt ismert a besenyő veszély.

¹⁸ Az avarok vándorlásáról meglehetősen pontos adatokkal rendelkezünk. 552-ben hagyták el (a türkök elől menekülve) Belső-Ázsiát. 557 végén érkeznek a Kaukázus északi előterébe. 562-ben érik el az Al-Dunát. Tehát csak a Kaukázustól az Al-Dunáig (1500–1600 km) öt év alatt jutottak el! Vándorlásukat így évi 300–330 kilométer átlagos teljesítménnyel számolhatjuk.

Eddigi fejtegetésemmel összhangban lévő, azokat megerősítő négy közvetett adatot találtam arra vonatkozóan, hogy 900 előtt nem valószínűsíthető besenyő jelenlét a Dnyeper nyugat térségében.

Az első, ide vonatkoztható hír szerint 899-ben Bölcs Leó fő kardhordozójával (magas rangú testőrtiszt), Philotheossal összeállította a császári ünnepi bankettek ülésének protokollsorrendjét.¹⁹ Az írás szerint a kevésbé előkelők számára fenntartott asztalokhoz ültették a börtönőr parancsnokokat és tiszteket, valamint a testőrség idegen népek béli tisztjeit, mint a türköket, a kazárokat, és a többieket (összesen 54 főt). Mint látjuk, *az ülésrend a besenyőket nem említi. A türköket igen!* Ez arra utal, hogy 899-ben a besenyők még nem veszélyeztették a bizánci érdekeltségű Krím-félszigetet. Jelenlétük a császári palotában és a testőrségben nem volt fontos.

A másik mérvadónak mondható bizonyíték a VI. Bölcs Leó császár Haditaktika című műve²⁰, melyet 904 után fejezett be. A mű lényegében Bizánc meglévő és potenciális ellenségei fegyveres erőinek harcrendjét és hadművelleti felépítését, valamint az ellenük vívott sikeres harc feltételeit elemzi. **Ebben a munkában szó sem esik a besenyőkről! Ugyanakkor a türköket részletesen taglalja!** Ez arra utal, hogy a könyv írásakor a besenyők nem voltak olyan helyzetben, hogy a dél-orosz sztyeppén bizánci érdekeket fenyegetsenek! Azonban Bíborbanszületett Konstantin a DAI-jában (íródott 950 körül), már oldalakon keresztül, részletesen foglalkozik a besenyők történetével és jelenével. Elsősorban a Dnyeper nyugaton szállásterületet foglalókkal! Művének 53 fejezetéből az első nyolcat szenteli a Don nyugatra költözött besenyőeknek. Az 1. fejezetben így vall a besenyőkről:

„Úgy vélem, hogy minden időben előnyös a rómaiak császáranak, ha azon van, hogy a besenyők népével békében legyen, velük baráti egyezséget és szerződést kössön, hozzájuk innen évente illő és a nép számára megfelelő ajándékokkal ügyvivőt küldjön, viszont onnan kezéseket, azaz túszoikat és ügyvivőt vegyen, akik az illetékes hivatalnokokkal ebbe az istenoltalmazta városba jönnek, és élvezik a császári jótéteményeket és mindenféle, a császárhoz méltó bőkezűséget.”²¹

Bíborbanszületett Konstantinnál olvashatunk először a külkapcsolatok révén Konstantinápolyban megjelenő besenyőkről.

A harmadik közvetett bizonyítékunk a bolgárok elleni magyar–bizánci hadjáratot feldolgozó történelmi művek szerzői (György barát folytatása, Theophanes folytatása, Ioannes Skylitzes, Ioannes Zonaros). Ők a bolgárok elleni hadjáratot, Symeon magyarok elleni ellentámadását követően, a Bizánccal kötendő béke feltételéül szabott, bolgár fogolykiváltással fejezik be. Ioannes Zonaras teszi még hozzá, hogy hiába adta vissza Bölcs Leó a bolgár foglyokat, mégsem kötött békét.

¹⁹ Kristó i. m. 95. o.: „Az alsóbb asztalokhoz meg vannak híva a tribunusok, a vicariusok (börtönőr parancsnokok és tisztek) és a testőrség idegen népekbeli tisztjei, mint türkök (magyarok), kazárok és a többiek, szám szerint 54 fő.”

²⁰ Kristó i. m. 101–109. o.

²¹ Bíborbanszületett Konstantin: *A birodalom kormányzása*. (Moravcsik Gyula fordításában) Szeged, 2003, Lucidus Kiadó. 25. o.

Történetírásukat ezután a 934. évvel folytatják (a magyarok első hadjárata Bizánc ellen). Történetírási szemléletük egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy ez a háború a bolgár fogolykiváltással lezárult.

A negyedik információ Nikolas Mystikostól származik. Ő 913/914-ben a kiskorú Bóborbanszületett Konstantin melletti régenstanács feje. Fennmaradt levelei értékes kortörténeti dokumentumok. Közülük a 915-ből, vagy 916-ból származó 183.-ból idézek: „... *Tudjuk, hogy bűneink miatt az ostor (Symeon bolgár fejedelem), az ellenség, aki az Istentől és a keresztények hitétől elpártolt, sok felfordulást okozott a köznek. De azért mégsem kellene az Istennek és az ő szent házainak a tárgyait elrabolni... Most pedig ezt tesszük, a besenyőknek, türköknek és másoknak ajándékokat adunk, az ő hadi segítségüket kérve, Isten segítségét pedig, úgy látszik, mint lehetlent, és mint ami úgy sem használ, megvetve, kifosztjuk az ő isteni házait.*”²²

Ez a levél az első hiteles adat arra, hogy a besenyők a 910-es évek első felében a Dnyeper nyugaton tartózkodnak, hiszen a levélben arról van szó, hogy Bizánc a bolgárok ellen a besenyőket és a türköket (magyarokat) akarja szövetségesül megnyerni, amelyhez még a templomi kincseket sem sajnálja feláldozni.

Bármely ok is kényszerítette a besenyőket a Volga és Ural folyók menti szálláshelyeik elhagyására – több szempontból megvizsgálva – az nem történhetett 895-nél korábban. Ekkor pedig ősünk egy népessége már a Dnyeper, a Keleti-Kárpátok, és az Al-Duna között élt, másik nagy csoportjuk pedig a Kárpát-medence Dunától keletre eső (az Al-Dunától északra) területeit birtokolta.²³

Mindez hadműveleti helyzetértékeléssel is bizonyítható. A 896/897-re kialakult katonai helyzetet elemezve, látnunk kell, hogy a bolgár–bizánci békeszerződés (a bulgarophügoi győzelmet követő békeszerződés 896 vagy 897) után Symeon dél felől biztonságban érezhette magát, azonban tőle északra és északkeletre még ott tanyázott az elfoglalt Havasalföldön és etelközi szállásterületein, valamint Erdélyben és az Alföld déli területein a törzsszövetség erős, harcokban edzett katonai ereje. A katonai szempontok és a politikailag bármikor felújítható magyar–bizánci szövetség arra kényszerítette Symeont, hogy ne tűrjön meg a szomszédságában egy ilyen jelentős, ellenséges katonai erőt. Hogy mi történt ezután, arról Bóborbanszületett Konstantin emlékezett meg (DAI 38. fejezet):

„... *Néhány év múlva (Árpád fejedelemmé választását követően) a besenyők rátörtek a türkökre, és fejedelmükkel, Árpáddal együtt elűzték őket. A türkök tehát megfutamodván, földet kerestek, ahol megtelepedhetnének, s odaérkezvén elűzték Nagy Morávia lakóit, s megszállták azok földjét, amelyen a türkök most is mindmáig laknak. ...*”²⁴

²² Kristó i. m. 98. o.

²³ Ezeket a gondolatokat erősíti meg a madzsaroknak a Gardézi leírásában megismert földrajzi helyzete, amely azt tükrözte, hogy ősünk az első besenyő támadás után oly mélyen húzódtak nyugatra, hogy a besenyőkkel nem volt közös határunk, de még csak távoli szomszédságot sem említ a szerző (870-es évek!).

²⁴ Moravcsik i. m. 45. o.

Ezt a hírt megerősíti a 40. fejezetben: „Miután azonban Symeon **újból kibékült a rómaiak császárával** és bátorságban érezte magát, **a besenyőkhöz küldött** és megegyezett velük, hogy leverik és megsemmisítik a türköket. És amikor **a türkök hadjáratra mentek**, a besenyők Symeonnal a türkök ellen jöttek, családjaikat teljesen megsemmisítették, és a földjük őrzésére hátrahagyott türköket gonoszul kiűzték onnét. Miután a türkök visszatértek és földjüket ilyen pusztán és feldúlva találták, letelepedtek arra a földre, melyen ma is laknak, s mint mondtuk a folyók fenti elnevezése szerint neveznek (Temes, Maros, Körös, Tisza, Al-Duna). Azt a helyet pedig, amelyen a türkök korábban voltak, az ott keresztülmenő folyó nevével Etelnek és Küzünek nevezik, s mostanában a besenyők lakják. A türkök pedig a besenyőktől elűzetvén elmentek és letelepedtek arra a földre, amelyen most is laknak. Ezen a helyen vannak bizonyos emlékek, az első, ahol Turkia kezdődik Traianus császár hídjá (Drobeta Turnu Severin Romániában), aztán pedig három napi útra ettől a hidtól Belgrád, ... és ... Sirmion (Sremska Mitrovica Szerbiában) Belgrádtól két napi útra, és azokon túl a keresztelethen Nagy Morávia, melyet a türkök megsemmisítettek, s melyen előbb Szvatopluk uralkodott.”²⁵

Ebben a közlésben négy olyan információ szerepel, melyek a történések további alakulását illetően útba igazíthatnak bennünket.

Az első időbeli fogódzót ad, miszerint Symeon **újból kibékült** a császárral. Az előzőek ismeretében ezt csak úgy értelmezhető, hogy **az ezt megelőző kibékülés alatt a háborúskodás beszüntetését**, a bizánci és a bolgár csapatoknak a visszavonását a déli frontról, valamint a bizánci flotta visszarendelését lehet érteni. Ez az időbeliség illeszkedik a Bíborbanszületett Konstantin által feljegyzettek sorrendjébe, melyet követve az **újból kibékülés csak a bulgarophügoi csatát (896 vagy 897!) követő békeszerződés lehetett.**²⁶ Symeon kiváló hadvezér volt és el akarta kerülni a számára kedvezőtlenül végződött kétfrontos harc létrejöttét. Nem akart még egy ilyen előnytelen helyzetbe bonyolódni. Az őseink ellen indított támadásnál biztonságban szándékozott tudni a hátát dél felől. Ezért a békeszerződésnek meg kellett előznie tárgyalásait a besenyőkkel.

A másik fontos információ szerint Symeon **a besenyőkkel lépett szövetségre** az etelközi szálláshelyeken élő törzsszövetségi népesség ellen. Ez jelenti egyrészt azt, hogy Symeon nem tartotta a térségben bevethető erőit elegendőnek a biztos győzelemhez, másrészt azt is jelenti, hogy a besenyők már szomszédosak voltak Etelközzel.

A következő fontos közlése a császárnak, hogy a besenyő támadás előtt **a türkök hadjáratra távoztak**. De mikor?

Az is tudomásunkra jutott, hogy a besenyő támadás nem honfoglaló (területfoglaló) céllal történt. A rablóhadjáratot követően visszavonultak szálláshelyeikre. De hová?

²⁵ Moravcsik i. m. 45-46. o.

²⁶ Louis Bréhier: *A bizánci birodalom intézményei*. Budapest, 2003, Bizantinológiai Intézet. 112. o.

Egyébként olyan hadjáratokat, mikor a megtámadott terület védereje hadjáraton volt, a besenyők „rendszeresen” folytattak. A DAI 2. fejezetében írja a bizánci császár:

*„Az oroszok is azon vannak, fenntartsák a békét a besenyőkkel. Ugyanis tőlük vásárolnak szarvasmarhákat, lovakat és birkákat... Mi több, az oroszoknak **nincs módjukban hadba vonulni** határaikon túl, csak ha a besenyőkkel békében vannak, mivel **amíg ők távol vannak saját földjüktől, ezek támadást intézve elpusztíthatják és feldúlhatják területüket.** Ezért az oroszok egyrészt, hogy ne károsodjanak ömiattuk, másrészt, mert erős ez a nép, annál inkább arra törekednek, hogy megnyerjék szövetségüket ...”*

Azt is hírül adta a császár, hogy **eleink** a hadjáratról visszatérve, a pusztítás láttán **maguk döntöttek Etelköz elhagyásáról.**

A „De mikor?” és a „De hol?” kérdésekre válaszolva, első lépéseként kíséreljünk meg kronológiai fogódzót keresni. Ez nehéz lesz, mivel a császár *közlése pontos időpontot nem tartalmaz.* Egy megállapítás azonban elfogadhatónak tűnik: az előző katonai események nagy veszteségei miatt, és a 896/897. évi Bizánc elleni hadjárat okán, nem tartom valószínűnek, hogy még ugyanabban az évben a besenyőkkel (később a besenyők támadási lehetőségeit is értékelem) szövetkezve Symeon megtámadta volna a törzsszövetségi szálláshelyeket. *Sőt 897-ben és a következő néhány évben 899-ig, az Alföld és a Dráva–Száva köze birtoklásáért folyó harcok sem valószínűsítenek egy másik, párhuzamos nagy hadjáratot.*

A legközelebbi időpontok, mikor egy törzsszövetségi különítmény hadjáratra ment, a Fuldai évkönyv szerint 899 és 900. Mint tudjuk 899-ben a törzsszövetségi haderő Arnulf császár hívására Itáliában harcolt I. Berengár király (888–911) ellen, ahonnan csak 900-ban tértek vissza. Megbízható forrásból (Fuldai Évkönyv) ismert egy másik hadjárat is 900-ból, melyet a törzsszövetség teljes hadereje vívott Pannónia meghódításáért.

A fent ismertetett források és a felhozott avar példa alapján nem értékelhetem a törzsszövetségi hadjárat idejét és ez alatt bekövetkezett besenyő támadást sem korábbra, mint 900-ra (esetleg 899-re), amikor is a törzsszövetségi haderő hadjárata (időben és távolságban) elegendően messze volt ahhoz, hogy ne tudja kivédeni a besenyő támadást.²⁷

A „De hol?” kérdésre válaszolva engedjék meg, hogy a korlátokat figyelembe vevő katonai fantázia rekonstruálja nagy vonalakban az eseményeket.

A besenyők 895 után, nyugati irányú területfoglalásaik során, a kazárok, úzok és ruszok elleni harcokban nagy veszteségeket kellett, hogy elszenvedjenek és az előrenyomulás következtében hatalmas területeken forgácsolódtak szét erőik, vezetésük decentralizálódott. Az etelközi türk törzsszövetség és a besenyő erőviszony – számításaim szerint – valahol a Dnyeper–Déli Bug mentén kiegyenlítődhetett és *a besenyők nem voltak képesek további területfoglalásra.* Ebben a helyzetben, 899/900 körül kerülhettek Etelközzel szomszédságban olyan helyzetbe, hogy a bolgárokkal

²⁷ Csorba Csaba: *Árpád népe*. Budapest, 1999. 63. o.

szövetkezve és a törzsszövetségi haderő távolátében – zsákmányszerzési céllal – megtámadhassák a még Etelköz nyugati végein tanyázó törzsszövetségi népességet. A bolgár–besenyő együttműködés alapján feltehetően csak a Bulgáriával szomszédos, a Duna torkolatvidéktől észak-északkeletre szállásoló törzset vagy törzseket sújthatta a besenyő támadás.

A besenyők – a bizánci császár híradása alapján – hatalmas zsákmányra tehettek szert. (Elsősorban a létszükségletű állatállományt hajtották el, pótolva korábban elszenvedett veszteségeiket). Azonban nem voltak elég erősek ahhoz, hogy elfoglalják a kirabolt területeket! Hiányzott a hátország nélkülözhetetlen gazdasági támogatása. Ráadásul nyugatról és északról érintetlen törzsszövetségi tartalék erők bármikor rajtuk üthettek. Számukra a legfontosabb volt, hogy zsákmánnyal együtt visszatérjenek Dnyeperen/Bugon túli, biztonságos szálláshelyeikre, még mielőtt a törzsszövetségi főerők hadjáratukról visszatérnek.

Azt is egyértelműen látnunk kell, hogy **nem a besenyők kezdeményezték a támadást az etelközi szálláshelyek ellen, hanem a bolgárok!** A közös bolgár–besenyő támadás célja Symeon részéről fogalmazható meg nagy határozottsággal, miszerint neki vissza kellett foglalnia azokat a területeket (elsősorban Havasalföldet), melyet a 895-ben őseink elfoglaltak tőle. Ebben az értelemben *ez a hadjárat a magyar–bolgár háború (895–897) folytatásának tekinthető*, melyben közrejátszott az is, hogy a másik hadműveleti irányban, a balkáni átjáró (Báziás és Szabács között) birtoklásáért folytatott harcokban Symeon nem volt képest sikert elérni, és ahhoz szövetségest találni őseink ellen. Tehát a besenyők részvétele ebben a hadműveletben elsősorban a bolgár érdekeket szolgálta.

A fentiek alapján, **ez a besenyő–bolgár támadás (899-ben vagy 900-ban) nem kényszeríthette** a Dnyeper nyugaton elterülő szálláshelyeik elhagyására és honfoglalásra az Etelközben élőket. **Hogy elmennek, a törzsszövetségi haderő hadjáratról történt visszatérése után döntött a törzsszövetség vezetése.** A történések ok-okozati összefüggése tárulkozik fel ezt követően Pannónia elfoglalásában (900) mivel az Etelközből áttelepülők részére további szállásterületeket kellett foglalni.

Véleményem szerint a besenyő támadás a még Etelközben élő népességnek csak egy részét érte és készítette lakhelyeik azonnali elhagyására, akik a Kárpátok hágóin a védett Erdélybe menekültek. Azonban ez a támadás csak egy, esetleg két törzs szállásterületeit érinthette. Az ösgeztánkban a besenyő támadásról fennmaradt emlékképek éppen az áldozatul esett, a legnagyobb veszteséget szenvedett és azonnali menekülésre kényszerült törzs (vagy nemzetség) emlékeztetőiben élhetett tovább. Hogy az emlékezet megőrizte ezt az eseményt, az talán kíméletlen volta miatt annak is tulajdonítható, hogy azt a törzsszövetségen belül vezető szerepet betöltő törzs szenvedte el. Az Etelközben visszamaradtak, akiket nem sújtott a rabló hadjárat, csak később, a szövetségi haderő visszatérése után költöztek a Kárpát-medencébe.

Azonban még egy lehetőséget nem hagyhatunk figyelmen kívül! Ugyanis a történésekkel egy időben író prűmi apát arról tudósított, hogy eleinket a Don alsó folyása mentén elterülő szállásterületeikről űzték el a besenyők.²⁸ Ez, a fenti

²⁸ Kristó i. m. 197-198. o.

számvetések alapján lehetséges ugyan, azonban ellentmondásba ütközünk Bórbanszületett (és itthon is elfogadott) Etelköz terület-meghatározással. Még ha hiszünk is Reginónak, azt nem feltételezhetjük, hogy egy 895/896-ban lezajlott Don-környéki besenyő támadás közvetlenül a Kárpát-medencébe kényszerítette a törzsszövetséget. Az valószínűsíthető, hogy voltak olyan besenyő törzsek, melyek már 895 előtt kimozdultak szálláshelyeikről és átkeltek a Volgán. Ez azért is elképzelhető, mert a források alapján a besenyők nyugati irányú elmozdulását kiváltó okok között nem csak a számánida támadás vehető figyelembe, hanem a túlnépesedés, a legelőhiány, azaz a megélhetési körülmények (Reginó).

Ha elfogadjuk, hogy már 895 körül besenyő törzs(ek) szállásolt(ak) a Don alsó folyása térségében, akkor sem változik számvetésünk lényegesen, hiszen a későbbi mozgások kiváltó okai minden bizonnyal csakis az úz-kazár támadás miatt európai területre kényszerített további besenyő törzsek lehettek.

A Dzsajháni hagyomány szerint, még ebben az esetben sem voltak szomszédosak eleink etelközi szálláshelyeivel. Sem Ibn Ruzta, sem Gardézi nem említ földrajzi leírásában besenyő–magyar szomszédságot. Talán a Hadud al-Álam „kazár besenyői” képzelhetők a Don alsó folyása térségére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bórbanszületett Konstantin: *A birodalom kormányzása*. Szeged, 2003, Lucidus Kiadó.
- Csorba Csaba: *Árpád népe*. Budapest, 1999.
- *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1995.
- Louis Bréhier: *A bizánci birodalom intézményei*. Budapest, 2003, Bizantinológiai Intézet.
- Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó.
- Pálóczi Horváth András: *Besenyők, kunok, jászok*. Budapest, 1989, Corvina Kiadó.
- Polgár Szabolcs: *Sarkel*. In: A Kárpát-medence és a steppe. Szerk. Márton Alfréd. Magyar Őstörténeti Könyvtár 14. Budapest, 2001, Balassi Kiadó.

DR. VIDA CSABA MK. ŐRNAGY – DOBOS KRISZTINA

AZ MK KFH SZAKKÖNYVTÁR ÚJ BESZERZÉSEI

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal Szakkönyvtára a honvédelmi miniszter 74/2002. számú határozata¹ alapján tudományos kutatóhely, ahol a könyvtár több mint 20 000 kötetes állománya biztosítja az érdeklődők számára a tudományos kutatást. A könyvtár jelentős értéke a nagy számú idegen nyelvű szakkönyv, amelyek közül számos kötet országos szinten is egyedülállónak tekinthető.² Kuriózumokat találhatunk a hadtudomány, a nemzetközi kapcsolatok, valamint a politika területén. A Szakkönyvtár nem nyilvános könyvtár. A Hivatal állományába tartozókon kívül csak engedéllyel rendelkező kutatók számára biztosított a könyvtár használata. A külsős kutatók számára a Hivatal főigazgatója engedélyezi a Szakkönyvtár állományának igénybevételét, ahol könyvtáros biztosítja az olvasók szakirodalommal történő ellátását, a témafigyelést és a referenzszolgáltatást.

A Szakkönyvtár életében mérföldkőnek lehet tekinteni 2009-et, amikor megkezdődött a könyvállomány elektronikus katalogizálása a Hadtudományi Szakirodalmi Integrált Információs Rendszerben (HSZIIR). A HSZIIR létrehozásáról a 103/2002. (HK 30.) HM-utasítás rendelkezik, amely szerint a Hivatal Szakkönyvtára is HSZIIR-tagkönyvtár. 2009-et követően az OLIB integrált könyvtári rendszeren³ keresztül már szélesebb körben – a hadtudósok, valamint a hadtudomány iránt érdeklődők számára is – elérhetővé vált a Szakkönyvtár elektronikus katalógusa. Ennek következtében elérhető az egyik új szolgáltatás, vagyis a könyvtárközi kölcsönzés, amelynek keretében a könyvtár állománya a HSZIIR tagkönyvtárainak olvasói számára is hozzáférhetővé vált.

Ennek következtében a korábbi évektől eltérően egyre fontosabbá vált azoknak az idegen nyelvű szakirodalomnak a bemutatása, amelyek az elmúlt időszakban⁴ új állományként került a könyvtárba, és a ZMNE elektronikus katalógusában történő keresés alapján csak a Hivatal Szakkönyvtárában lelhetők fel.

A következőkben a hadtudomány területén az elmúlt időszakban a Szakkönyvtár részére beszerzett fontosabb idegen nyelvű kiadványokat mutatjuk be.

¹ A honvédelmi miniszter határozata az MK Katonai Felderítő Hivatal tudományos kutatóhelyé minősítette, amelyet követően a Hivatal Tudományos Tanácsa a Szakkönyvtárat jelölte ki a Hivatalon belül a nyílt tudományos kutatások színhelyévé.

² A meghatározó könyvtárak elektronikus katalógusa, valamint a saját kutatásunk során folytatott irodalomfeldolgozás alapján.

³ Az OLIB rendszer az ZMNE Egyetemi Központi Könyvtárának elektronikus katalógusán keresztül érhető el: <https://olibx.zmne.hu/cgi-olib91/w207.bat?session=1808475269&infile=searchform.glu&style=tiau>

⁴ Ezt megelőzően a Felderítő Szemle 2007. decemberi számában jelent meg tájékoztatás a Szakkönyvtár által 2007-ben beszerzett könyvjúdontságokról.

Beverley Milton-Edwards:
Az izraeli–palesztin konfliktus: a népek háborúja⁵

A könyv 2009-ben Londonban, a Routledge Kiadó gondozásában jelent meg, amelynek központi eleme az izraeli–palesztin konfliktus. A válságot a szerző a modern világ egyik legnagyobb kihívásának minősítette. Milton-Edwards a könyvben kísérletet tesz annak megválaszolására, hogy milyen okok vezettek a konfliktus kialakulásához, valamint miért olyan bonyolult elérni a rendezést a közel-keleti válságkörzetben. Ennek érdekében a szerző áttekinti a Közel-Kelet történelmét a 19. század végétől napjainkig abból a célból, hogy bemutassa, melyek azok a tényezők, amelyek meghatározták a konfliktus alakulását. Az események megértéséhez az író elemez olyan fogalmakat, mint a cionizmus, a palesztin nacionalizmus, a közel-keleti nemzetközi béketörekvések, a menekültek, az államépítés, a demokrácia és a vallásellenesség. Milton-Edwards bemutatja a konfliktus hatását a régió és a világ biztonságára, mert szerinte az izraeli–palesztin konfliktus az egyik első számú biztonságbefolyásoló tényező a világban. A kiadvány nagy értékének tekinthető a konfliktussal kapcsolatos események felsorolása, valamint az izraeli és palesztin szembenállás hiteles bemutatása.

Álvaro de Vasconcelos (szerk.):
Milyen ambíciói vannak az európai védelemnek 2020-ban?⁶

A művet 14 fős szerzői kollektíva készítette, és az Európai Unió Biztonsági Tanulmányok Intézete jelentette meg 2009 októberében. A kiadvány jelentős tanulmánynak számít az Európai Biztonság- és Védelempolitika (ESDP⁷) jövőjének vitájában, valamint a Lisszaboni Szerződéssel kapcsolatos folyamatok tisztázásához. A jelenleg már Közös Biztonság- és Védelempolitikának (CSDP⁸) nevezett fogalom az Európai Unió meghatározó külpolitikája. A tanulmány bemutatja az CSDP jövőjét és kihívásait a következő évtizedben, amelynek során a szerzők megállapítják, hogy az CSDP keretében az Európai Uniónak a következő időszakban ki kell építenie egy robosztus polgári és katonai képességet annak érdekében, hogy garantálni tudja a tagállamok biztonságát. A tanulmány fontos eleme Javier Solana, az EU kül- és biztonságpolitikai főképviselőjének előszava.

⁵ Beverley Milton-Edwards: *The Israeli–Palestinian conflict: a people's war*. New York, 2009, Routledge – ISBN 9780415410434

⁶ Álvaro de Vasconcelos: *What ambitions for European defence in 2020?* Paris, 2009, EUISS – ISBN 978-92-9198-158-8

⁷ ESDP – European Security and Defence Policy.

⁸ CSDP – Common Security and Defence Policy.

**Álvaro de Vasconcelos – Marcin Zaborowski (szerk.):
Az Obama-pillanat: európai és amerikai kilátások⁹**

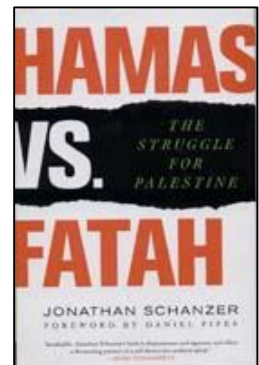
A kiadvány 18 fős szerzői kollektíva munkáit tartalmazza, amelyet az Európai Unió Biztonsági Tanulmányok Intézete jelentetett meg 2009 novemberében. A könyv az új amerikai elnök megválasztása után kialakult helyzetet elemzi. Barack H. Obama elnökké választása nagy várakozást keltett Európában, mert az európai elemzők szerint az új elnök új lehetőségeket nyithat a globális kihívások kezelésében. A 18 szakértő – akik az Atlanti-óceán mindkét oldalát képviselik – elemzi, hogy napjainkban az Európai Uniónak és az Egyesült Államoknak milyen kihívásokkal kell szembenéznie. Ennek alapján olyan globális kérdésekkel foglalkoznak, mint a multilateralizmus, a Kínával és Indiával való kapcsolat, a gazdaság, a lefegyverzés és a klímaváltozás, illetve olyan regionális kérdéseket feszegetnek, mint Irak, Irán, Afganisztán, Afrika, Oroszország és az izraeli–palesztin konfliktus.

A szerzők a kihívások elemzésénél arra a következtetésre jutottak, hogy az európaiaknak és az amerikaiaknak meg kell ragadniuk az „Obama-pillanatot”, amely egy új paradigmához vezethet a transzatlanti kapcsolatokban. Zbigniew Brzezinski¹⁰ könyvről alkotott véleménye szerint: „A kiadvány a transzatlanti kapcsolatok vonatkozásában egy jó időben készült elemzés, amelyre nagyon szükség van a sikeres párbeszédhez. Mindkét oldalon szüksége van, hogy megértsék egymást. Az olvasóknak nagy segítséget nyújt megérteni a vitás kérdéseket, valamint a legfontosabb folyamatokat.”

**Jonathan Schanzer:
Hamasz kontra Fatah: harc Palesztináért¹¹**

A Közel-Keleten a nyugati béketörekvések fő célja a két szemben álló nép – az izraeliek és palesztinok – közötti ellentétek feloldása. A Közel-Kelet elmúlt két évtizede történéseinek elemzése során a szerző megállapítja, hogy a palesztinok hosszú ideje szenvednek egy belső megosztó konfliktustól. A szerző részletesen elemzi a palesztinok elmúlt évtizedekbeli történelmét, a főbb politikai eseményeken keresztül. Megállapítja, hogy a Jasszer Arafat vezette Fatah és az Ahmed Jaszin sejk által vezetett Hamasz közötti ellentét az 1987-ben, az első intifáda időszakában kezdetben a politikai rivalizáláson alapult, amely napjainkra a Gázai övezetben utcai fegyveres harccá alakult át.

⁹ Álvaro de Vasconcelos – Marcin Zaborowski: *The Obama Moment: European and American perspectives*. Paris, 2009, EUISS – ISBN 978-92-9198-160-1

¹⁰ Jimmy Carter egykori amerikai elnök nemzetbiztonsági tanácsadója.

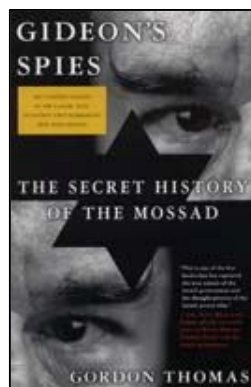
¹¹ Jonathan Schanzer: *Hamas vs. Fatah: the struggle for Palestine*. New York, 2008, Palgrave – ISBN 0-230-60905-8

Napjainkban a Fatahot Arafat utódja Mahmúd Abbasz, míg a Hamaszt Jasszin sejk egyik pártfogoltja, Iszmáíl Haniyje vezeti. Ciszjordániában és a Gázai övezetben a két szervezet között folytatódik a harc a hatalomért. A két szervezet ellentétében megjelenik a nacionalizmus és az iszlám tanok közötti harc is. A szerző a palesztinok közötti megbékélésben látja a közel-keleti békefolyamat előmozdítását, amelynek eredménye lehet egy egységes Palesztin Állam létrehozása.

Gordon Thomas:

Gideon kémei: a Moszad titkos történelme¹²

Az 1949-ben létrehozott szervezet Izrael jövőjének egyik záloga. A Moszad rendkívüli merész és szenzációs bravúrokat hajtott végre a kémkedés területén, de felelős volt számos gyilkosságért is. A szerző először 1999-ben tette közzé a szervezet titkos történetét, amelyben a Moszad-ügynökök, informátorok és mesterkémek által adott interjúk, valamint szigorúan titkos dokumentumok olvashatók. Ezek az információk a Moszad történelméből korábban ismeretlen tények voltak. A jelenlegi könyv az 1999-es kiadvány negyedik kiadása, amelyben a szerző frissítette és kiegészítette az eredeti szöveget, aminek eredményeként teljesen új fejezetekkel bővült a kiadvány, amely megerősíti a tényt, hogy a Moszad egy briliáns, kegyetlen és félelmetes szervezet.

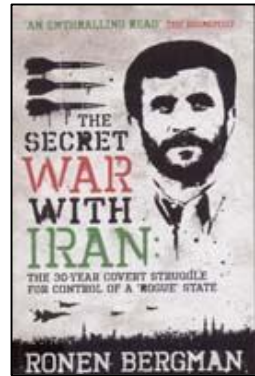
Az új témakörök:

- londoni támadások: ismeretlen információk a Moszad érintettségéről;
- a Moszad kulcsszerepe a skóciai G-8 csúcsértekezleten;
- titkos tárgyalások Washingtonban, hogy megváltoztassák Tony Blair álláspontját az iraki háborúval kapcsolatban;
- a tömegpusztító fegyverek kérdésköre Líbiában, Észak-Koreában, Iránban, Pakisztánban, Kínában, és a szaúdiak érintettségé;
- egy „csúcském” a Bush- és a Clinton-adminisztrációban;
- a Palesztin felszabadítási Szervezet, a Fatah és a Hamasz;
- a technológia háborúja, Észak-Korea madárinfluenzával kapcsolatos háborús játéka és az „etnikai bomba”;
- a kínaiak Los Alamos-i kudarca.

¹² Gordon Thomas: *Gideon's spies: the secret history of the Mossad*. New York, 2007, Dunne – ISBN 0-312-25284-6

Ronen Bergman: Titkos háború Iránnal¹³

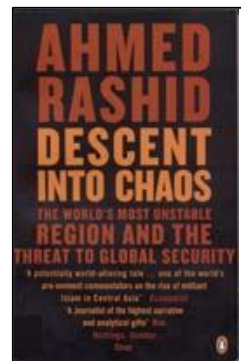
Irán nukleáris törekvéseivel, iszlám teokráciájával, olajtartalékaival és első számú vezetőjének lázító retorikájával a globális politika új mumusa. Az Egyesült Államok fő ellensége és Nagy-Britannia egyik kudarca azóta, hogy 2007-ben 15 haditengerészt túsul ejtettek az iráni katonák. Ahmedinezsád iráni elnök ellenszegül a világnak. Számos előrejelzés szerint az Egyesült Államok valószínűsíthetően háborút indít Irán ellen. Azonban már nem arról van szó, hogy kitör-e a háború, mert az – a szerző szerint – már harminc éve zajlik. A háború diplomáciai fedés alatt is tart, amely ingoványos gyilkossági kísérletekben, fegyverkereskedelemben, öngyilkos merénylőkben és politikai akciókban nyilvánul meg. Annak ellenére, hogy a Moszad, a CIA és az MI6 kezében jelentős források vannak a háború megvívására, jelenleg Irán bizonyul „nyerőnek”. A szerző a könyvben eddig még nyilvánosságra nem hozott titkos dokumentumokon, interjúkon keresztül biztosít bepillantást a beláthatatlan kimenetelű politikai „hazárdjátékba”.

Ahmed Rashid:

Elmerülés a káoszba: a világ leginstabilabb régiója és annak veszélye a globális biztonságra¹⁴

A szerző azt állítja könyvében, hogy a terrorizmus elleni háború vesztesre áll, és nem csak Irakban. Ez a lehegerlő stílusban megírt kötet bemutatja, hogy a valódi válságkörzet jelenleg Közép-Ázsiában helyezkedik el. Ahmed Rashid, mint veterán riporter páratlan kapcsolatrendszerrel rendelkezik a régió meghatározó személyiségeivel, az elnököktől egészen a hadurakig. A kiadvány tartalmaz olyan dokumentumokat is, amelyek alátámasztják, hogy az Egyesült Államok által támogatott Pakisztán szoros kapcsolatokat ápol a szélsőségesekkel. Információkat ad közre arról, hogy Afganisztánban hogyan tört össze a remény, ami a tálibok térnyeréséhez vezetett, akik a kábítószer-kereskedelemből élnek. A kiadványból megtudjuk, hogy a világban hogyan vált ez a térség a terrorizmus táptalajává. Ebben a történetben megtalálhatók az elfecseirelt lehetőségek, a rossz szövetségek és a kettős életek. A szerző dermesztő pontossággal mutatja be, hogy milyen valós fenyegetést jelent az afganisztáni konfliktus a globális biztonságra.

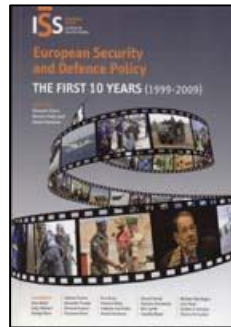

¹³ Ronen Bergman: *The secret war with Iran*. Oxford, 2008, Oneworld.

¹⁴ Ahmed Rashid: *Descent into chaos: the world's most unstable region and the threat to global security*. London, 2008, Penguin Books.

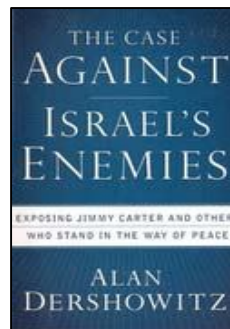
**Giovanni Grevi – Damien Helly – Daniel Keohane (szerk.):
Az Európai Biztonság- és Védelempolitika: az első tíz év (1999–2009)¹⁵**

A kiadványt 19 fős szerzői kollektíva írta, és az Európai Unió Biztonsági Tanulmányok Intézete jelentette meg 2009-ben. Az Európai Biztonság- és Védelempolitika (ESDP) révén az Európai Unió hozzájárulása a nemzetközi biztonsághoz jelentős mértékben nőtt az elmúlt években. Régebben az EU külpolitikája különböző nyilatkozatokról szólt. Jelenleg az Európai Unió aktívan részt vesz a nemzetközi béke megteremtésében és nem csak a Nyugat-Balkánon, hanem a Kaukázusban, Közel-Keleten, Afrikában és Ázsiában. Ez a könyv az ESDP 1999–2009 közötti elmúlt tíz évét elemzi. Átfogóan és részletesen mutatja be az ESDP különböző szempontjait, többek között az ESDP szervezeteit a polgári és a katonai válságkezelés során. Felvázolja, hogy az EU polgári és katonai képességei lehetővé teszik ESDP-műveletek végrehajtását. Részletesen elemzi a szervezet és az ENSZ, a NATO, az EBESZ és az Afrikai Unió között fennálló kapcsolatokat. Nagy alaposággal tekinti át az ESDP eddigi 23 műveletét, küldetését, amely során értékeli azok végrehajtását és eredményeit, valamint felvázolja azokat a kihívásokat, amelyekkel a műveletek során találkozott. Áttekinti a tagállamok hozzájárulásait az ESDP eddigi műveleteiben, valamint a szerzői kollektíva megállapít néhány meghatározó tényezőt, amely szükséges az ESDP további fejlődéséhez.

**Alan Deschowitz: Izrael ellenségei elleni vád:
Jimmy Carter és társai leleplezése, akik a béke útjában álltak¹⁶**

A szerző szerint Izrael legveszélyesebb ellenségeit Nyugaton kell keresni Jimmy Carter, Stephen Walt, John Mearsheimer, Noem Chomsky és Pat Buchanan személyében. A könyv külön fejezetet tartalmaz az izraeli tudósok és gazdasági szakemberek nyugati bojkottjáról, az Izrael-ellenes szélsőjobbról és szélsőbalról, továbbá Irán népiroktó tömegpusztító programjáról. Deschowitz ennek ellenére tisztában van azzal, hogy Izrael katonai ellenségei közé a Hamasz, a Hezbollah és Irán tartozik. A kiadvány számos értékes elemzést, érdekes anekdotát és megdöbbentő nyilatkozatot tartalmaz több Izrael-ellenes tényezőről. A szerző szándékosan provokálja könyvében Izrael ellenségeit.

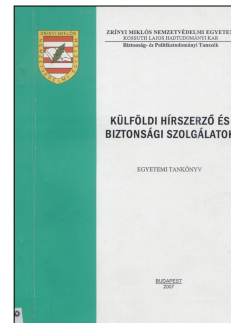
¹⁵ Giovanni Grevi – Damien Helly – Daniel Keohane: *European security and defence policy: the first ten years*. Paris, 2009, EUISS.

¹⁶ Alan Dershowitz: *The case against Israel's enemies: exposing Jimmy Carter and others who stand in the way of peace*. Hoboken, 2008, Wiley and Sons.

Az előzőekben ismertetett idegen nyelvű könyvek mellett a Szakkönyvtár állománya az elmúlt időszakban számos hazai – zömmel magyar nyelvű – könyvvvel is gazdagodott, amelyek közül kiemelendők:

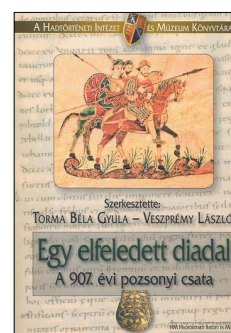
Külföldi hírszerző és biztonsági szolgálatok / írták Béres János et al.
Budapest, 2007, ZMNE

A szolgálatok munkatársait – mind a hivatásosokat, mind a titkos állományúakat – szigorú titoktartásra kötelezték és kötelezik ma is, így szinte alig akad olyan nyílt irodalom, amely hitelesen, megbízhatóan és részletesen foglalkozna ezeknek a szolgálatoknak a munkájával. E tankönyv kísérletet tesz arra, hogy a nemzetbiztonságra jelentős befolyást gyakorló külföldi hírszerző és biztonsági szolgálatokat bemutassa, különös tekintettel a nemzetközi kapcsolatokra, valamint a diplomáciára a biztonsági szolgálatok tevékenységében.

Egy elfeledett diadal: a 907. évi pozsonyi csata
/ szerk. Torma Béla, Veszprémy László
Budapest, 2008, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum

Kevés olyan csata van a magyar történelemben, amelyikről jelentősége ellenére is oly kevés információ van birtokunkban, mint a pozsonyi csata. A kötet szerzői eltérő módszerekkel – hadművészeti modellezés, historiográfiai elemzés, régészeti kutatások – próbálják értelmezni a források szűkös adatait és rekonstruálni az 1100 éve történt eseményeket.

A fegyveres összeütközések joga
/ szerzők Harai Dénes et al.
Budapest, 2009, Zrínyi Kiadó

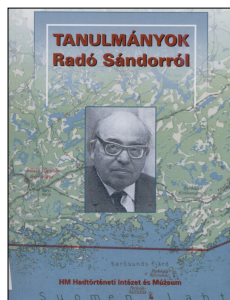
A kötet szerzőinek az volt a célja, hogy a fegyveres konfliktusokra vonatkozó nemzetközi jogi szabályozást bemutassa. A könyv a nemzetközi jog logikáját követve azt vizsgálja, milyen viszonyban állnak egymással a háborúban érintett államok, illetve más hadviselők, hogyan lesz egy állam hadviselő fél, milyen szabályok vonatkoznak a semlegességre, az egyes emberek védelmére, illetve a hadviselés módjaira.

Tanulmányok Radó Sándorról

/ a kötet szerzői Aranyossyné Szegedi Andrea et al.
Budapest, 2010, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum

Radó Sándornak, a legendás hírszerzőnek – aki a második világháború alatt a Vörös Hadsereg svájci hírszerző csoportját vezette –, emléket állító tanulmánykötet, amelyben Radó Sándor születésének 110. évfordulójára rendezett konferencia anyagát olvashatja az érdeklődő.

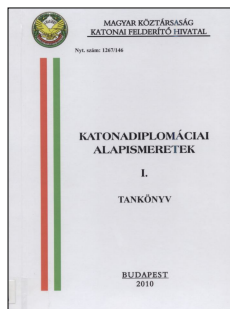
12 tudós a 21. századról / szerk. Goldperger István Budapest, 2009, Tinta

A könyv tizenkét világhírű tudós és tudomány-politikus gondolatait, véleményét foglalja össze a tudomány és a társadalom viszonyáról. Az interjúk kérdései alapvetően korunk fő kihívásait érintik, és arra keresnek válaszokat, hogy mi lehet a tudomány szerepe azok megoldásában, általában véve és speciálisan az adott tudományterületen. Az interjúkat neves hazai tudományos újságírók, illetve magyar tudósok készítették.

Katonadiplomáciai alapismeretek / Rácz Lajos Budapest, 2010, Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal

A katonadiplomáciai alapismereteket tartalmazó Tankönyv és a szervesen hozzá tartozó Szöveggyűjtemény legfőbb célja a katonadiplomáciai szolgálatra felkészülők képzésének elősegítése, hatékonyabbá tétele. A Tankönyv a Szöveggyűjteménnyel ellentétben nyílt kiadvány, így minden, a téma iránt érdeklődő számára fontos és értékes információkkal szolgálhat erről az időnként indokolatlanul misztifikált szakdiplomáciáról.

A Szakkönyvtárban továbbra is elérhetők az alábbi angol nyelvű évkönyvek legújabb kiadásai:

- **SIPRI yearbook 2009: armaments, disarmament and international security** – Stockholm International Peace Research Institute (Oxford, 2009, Oxford University Press)
- **Strategic survey 2010: the annual review of world affairs** – International Institute for Strategic Studies (Abingdon, 2010, Routledge);
- **The Europa world year book 2010** – 51st ed. (London, 2010, Routledge).

E SZÁMUNK TARTALMA*

NÉGYESI JÓZSEF MK. EZREDES

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KATONAI FELDERÍTŐ HIVATALBAN FOLYTATOTT TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉG 2007 ÉS 2010 KÖZÖTT

A szerző a katonai felderítés és hírszerzés egyik tapasztalt, széles látókörű, prominens személyisége, aki már hosszabb ideje tudományos alapú megközelítéssel foglalkozik szakmai kérdésekkel. Eddigi tevékenysége és felkészültsége alapján került kinevezésre az MK KFH főigazgató-helyettesi beosztásba, és kapott felkérést a Tudományos Tanács elnöki funkciójának betöltésére.

Összefoglaló írásában a Hivatalnál folyó tudományos-szakmai és tudomány-szervező tevékenység alakulását elemzi, az elmúlt négy esztendő vonatkozásában. Lényeges és fontos megállapítása, hogy ez a munka magas színvonalú, minden részterületre kiterjedő és eredményes. Mindehhez biztonságos háttérrel ad az MK KFH státusa, amelyet még 2002-ben alapoztak meg az elődök, amikor a Hivatalt a Magyar Köztársaság honvédelmi minisztere tudományos kutatóhellyé minősítette. Ebben a szellemi műhelyben értékes alkotások születtek, amelyek – a tudományos kutatásokban részt vevők személyes, hozzáadott értékeivel együtt – érdemben támogatták és elősegítették az MK KFH alaprendeltetésből adódó feladatainak eredményes megvalósítását.

A szerző fontos következtetésként megállapítja, hogy a Hivatal személyi állománya körében elismerés övezi a magyar tudomány eredményeit, tudásalapú szervezet tagjához méltóan a többség maga is felkészülten veszi ki részét a tudományos munkából, és folyamatosan törekszik saját feladatkörét is tudományos igényességgel végezni. Mindezt a Hivatal vezetése elismeri és érdemben támogatja. A vezetők személyes közreműködése biztosítéka és stabil alapja a jövőbeni eredményes tevékenységnek.

PROF. DR. NAGY LÁSZLÓ OKL. MK. EZREDES

NATO–OROSZORSZÁG–KÍNA: STRATÉGIAI HÁROMSZÖG?

A szerző egyetemi tanár a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, aki rendszeresen publikál tudományos-szakmai folyóiratunk hasábjain, főként biztonság-politikai témákban.

* A recenziókat Vass Jenő ezredes, a Felderítő Szemle felelős szerkesztője a „Lektori vélemény”-ek tartalmának felhasználásával készítette. Lektorálta: Dr. Magyar István dandártábornok. Az angol nyelvű fordítás Szabó Mihály ezredes munkája. Lektor: Lakatos Zsolt alezredes.

CONTENTS*

COLONEL ENG. JÓZSEF NÉGYESI

**ACADEMIC ACTIVITY AT THE MILITARY INTELLIGENCE
OFFICE OF THE REPUBLIC OF HUNGARY BETWEEN
2007 AND 2010**

The author is one of the most seasoned and highly educated, prominent officers of our military intelligence. He has always taken an academic approach to the professional issues. It was on the basis of his successful activity and excellent preparedness that he was nominated to Deputy Director General of the Military Intelligence Office (MIO).

In his summarizing study he analyzes the academic-professional and the academic organizational work pursued at our Office during the last four years. His most essential and important assessment is that this work is carried out at a high level in all professional fields, thus it has proved to be successful. All this is supported by a secured background provided by the MIO's present status achieved by the previous MIO leaders in 2002, when they asked our Defence Minister to qualify and appoint the MIO as an academic research place. A great number of valuable studies and writings have been made and published in that intellectual workshop. All of them – comprising the added values provided by the experts participating in the research work – have significantly supported and promoted the successful implementation of the MIO's primary tasks.

It is an important conclusion drawn by the author that the MIO's personnel highly appreciate the results of the Hungarian Science, and – as conscious members of a knowledge-based organization – they ever more intensively participate in the academic work and make their best to apply the academic results also in their own professional fields. All this is mostly welcomed and substantially supported by the MIO leadership. The personal assistance and participation of our leaders in the academic work represent a dependable guarantee and a stable basis for our future successful activity.

COLONEL ENG. PROF. LÁSZLÓ NAGY, Ph.D.

NATO–RUSSIA–CHINA: STRATEGIC TRIANGLE?

The author is a university professor at the Zrínyi Miklós National Defence University and regularly writes for our academic-professional periodical, mainly about security policy-related issues.

* The recessions have been prepared by Col. Jenő Vass, responsible redactor of the Review, by making use of the advisers' assessments. Lector: Brig. Gen. István Magyar, Ph.D.
The English translation has been made by Col. Mihály Szabó. Lector: Lt. Col. Zsolt Lakatos.

Tanulmányának bevezető soraiban ezt írja: „*A címben feltüntetett téma akár elvontnak, túlságosan távolinak vagy túlon túl »magasnak«, nagyhatalmi érdekszférákat érintőnek tűnhet az olvasó számára. Be fogjuk azonban látni, hogy ebben a háromszögben súlyos kockázati tényezők rejtőznek, amelyek hatása alól senki sem vonhatja ki magát. Mi sem.*” S miután megismerkedtünk a téma logikus és az összefüggésekre is kiterjedő okfejtésével, igazat is adhatunk a szerzőnek.

A tanulmány alapötletét Alekszandr Hramcsihin, neves orosz biztonságpolitikai szakértő „*Moszkva nehéz választás előtt áll*” címmel 2010 őszén megjelent írása adta, amelynek kiindulópontja az, hogy Oroszországra nem elsősorban a terrorizmus jelenti a fő veszélyt! Két komoly veszélyforrás viszont létezik: a NATO és Kína, amelyek főbb (gazdasági, katonai) képességeinek alakulásából von le következtetéseket. S fel is teszi a kérdést: „*Ugyanazokkal a nukleáris erővel tartjuk vissza (rettenjük el) ezeket is, meg azokat is?*” Okfejtéséből kimutatható az egyértelmű szándék: Oroszországnak olyan katonai erővel kell rendelkeznie, hogy minden tekintetben képes legyen nyomatékot adni a politika messze tekintő szándékainak.

A szerző tanulmányában részletesen is bemutatja a kínai „összennemzeti erő” főbb mutatóit és lehetőségeit, a NATO stratégiai képességeit, valamint az Oroszországi Föderáció lehetőségeit, többek között „az elsőként való alkalmazás jogának” fenntartására irányuló törekvést. Bár Oroszország számára tanulságos lehetne a kínai példa, miszerint először rendbe tenni a gazdaságot, majd annak bázisán fejleszteni a haderőt, csak hogy a jelenlegi helyzetben a két feladatot egyidejűleg kellene megoldani. S így a címben feltett kérdésre is adódhat válasz: nem kizárható, de napjaink különféle kihívásai következtében csak elvileg lehetséges az a bizonyos „stratégiai háromszög”, amely egyáltalán nem egyenlő oldalú, még a hivatalos kinyilatkoztatásokban sem.

A tanulmányt a Felderítő Szemle valamennyi olvasójának figyelmébe ajánlja a Szerkesztőbizottság.

SZALAI PETRA

A 2008. ÉVI GRÚZ–OROSZ HÁBORÚ BIZTONSÁGPOLITIKAI HATÁSAI, KÖVETKEZMÉNYEI

A szerző a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza, aki kutatási területének egyik fontos témakörként dolgozta fel a 2008. augusztusi grúz–orosz „ötnapos háború” előzményeit és lefolyását. Dolgozatában bemutatja az események biztonságpolitikai következményeit.

A Kaukázus térsége már hosszú ideje feszültségforrás. A régió instabil helyzetét a szeparatista mozgalmak és szerveződések, sőt bizonyos vonatkozásokban az érintett államok is, igyekeznek fenntartani, s amennyire lehet, annak „hozadékait” a maguk javára fordítani. Az eseményekre jelentős befolyást gyakorolt Koszovó függetlenségének kikiáltása 2008 februárjában, majd kevéssel utána, áprilisban a Grúzia és Ukrajna NATO-tagságával kapcsolatos elutasító álláspont nyilvánosságra kerülése.

In the study's introduction part he writes: *"The topic outlined in the title may appear for our readers to be too abstract, too remote or 'rainbow-chaser', touching upon only superpower-spheres. However, we will certainly recognize that there are serious risk factors hiding in this triangle, which are bound to affect everybody, including also ourselves"*. After having familiarized with his logical reasoning (encompassing also the item's interrelated aspects), we can admit that the author is right.

The basic idea for writing this article emerged from the essay of a famous Russian security policy expert, Aleksander Khranchihin, titled as *"Moscow is facing difficult choice"*. The point of departure of this essay was that, first of all, it is not the terrorism that poses the greatest threat to Russia. Instead, there are two other serious sources of threat: NATO and China. The Russian expert justifies his statement by drawing conclusions from the main (economic and military) capabilities of the two great powers. In this regard, he does pose the question as well: *"Do we contain and deter both the first and the second with the same nuclear forces of ours"?* His conclusion signals an unequivocal intention; Russia needs to possess such a military force that enables it, in all aspects, to give weight to its long-term intentions...

Col. Nagy describes in detail the main strong points and capabilities of "China's Comprehensive National Power" and the strategic potentials of NATO, as well as Russia's possibilities, among others, its endeavour to insist on maintaining "the right for the first use". It would be very instructive for Russia to follow the Chinese example, by putting in order first its economy and on this basis, as a second step, developing its armed forces. However, under the present Russian circumstances, these two tasks ought to be solved simultaneously. To this effect, we can have answers to the question posed in the title: it cannot be excluded, but the real formation of this strategic triangle – owing to many present challenges – remains for the moment a theoretical possibility, and the triangle is not at all equilateral, not even in the official declarations.

The Editorial Board recommends the study to every reader of our Intelligence Review.

PETRA SZALAI

SECURITY POLICY EFFECTS AND CONSEQUENCES OF THE 2008 GEORGIAN-RUSSIAN WAR

The author is a Ph.D. candidate at the Zrínyi Miklós National Defence University. She elaborates on the antecedents and evolvement of the "five-day" Georgian-Russian war waged in August 2008, as one of her important topics within her research field. Her writing describes the security policy antecedents and consequences of the hostile events.

The Caucasus region has for a long time constituted a source of tension. The secessionist movements and organizations – and to a certain extent, even the countries concerned – make effort to keep the region in an instable situation and turn this instability – as far as possible – into their favour. The events were significantly influenced by the independence declaration of Kosovo in February 2008 and the publication in April of the negative NATO decision with regard to the membership of Georgia and Ukraine.

Az amúgy is évek óta feszült orosz–grúz kapcsolatokat más események is befolyásolták, amelyek hatására a grúz legfelső vezetés megelőző csapásról döntött. Az orosz fél válaszlépésként aránytalanul nagy katonai erőt alkalmazott, továbbá elismerte a két szakadár tartomány, Abkházia és Dél-Oszétia „függetlenségét”. Az „ötnapos háborúnak” elnevezett súlyos fegyveres konfliktus eszkalációját az Európai Unió (akkor) soros elnöki tisztét betöltő Franciaországnak, személyesen Nicolas Sarkozy elnöknek végül is sikerült megakadályozni.

A „háború” kihatásai és következményei között kell megemlíteni, hogy Oroszország határozott és kemény fellépésével ismét a világ tudtára adta, hogy a nagyhatalmakkal egyenrangú szereplőként kíván részt venni az új politikai és gazdasági világrend kialakításában. Az események katonai következményeként az orosz katonai vezetés újabb haderőreformról döntött, aminek végrehajtását időközben meg is kezdte. Az orosz túlerő hatására a grúzok kénytelenek voltak visszavonulni és elismerni vereségüket.

A szerző írását elsősorban a FÁK-térség országaival foglalkozó szakemberek figyelmébe ajánljuk, de érdekes olvasmány a téma iránt érdeklődőknek is.

KÁLLÓ LÁSZLÓ ALEZREDES

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG EU-ELNÖKSÉGÉNEK KIHÍVÁSAI, A KATONAI HÍRSZERZÉS LEHETSÉGES SZEREPE

Az írás szerzője hosszú évek óta foglalkozik a biztonságpolitikára hatást gyakorló folyamatok tanulmányozásával, nevét tapasztalt szakértőként jegyzik a tudományos igényű elemzéseket készítők között.

Írásában a 2011. január 1-jén kezdődő és fél éven át tartó magyar európai uniós elnökség várható kihívásait és történéseit helyezte górcső alá, megkísérelve a szakmai tevékenység lehetséges szerepének, alkotó közreműködési lehetőségeinek számba vételét. Minderre a jogalapot a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény képezi, amely rögzíti: „(az MK KFH) *megszerzi, elemzi és továbbítja a kormányzati döntésekhez szükséges, a külföldre vonatkozó, illetőleg külföldi eredetű, a biztonságpolitika katonai elemét érintő katonapolitikai, hadiipari és katonai információkat*”. Mivel hazánk egyaránt tagja az Európai Uniónak és a NATO-nak, így a szövetségesi kötelezettségekből adódóan az MK KFH-nak is vannak/lesznek feladatai, hiszen e szövetségek vezető szervezetei joggal várják el, hogy Magyarország érdemi információkkal járuljon hozzá a döntések megalapozott meghozatalához.

Az írást, általános érdeklődésre számot tartó információként, folyóiratunk minden olvasójának ajánlja a Szerkesztőbizottság.

The lingering strained relation between Russia and Georgia were aggravated also by other events that induced the Georgian high leadership's decision to launch a preventive strike. In response to the attack, Russia employed disproportionally great military forces and, in addition, has recognized the "independence" of the two secessionist provinces; Abkhazia and South-Ossetia. In the end, the European Union – and its ex-current chairman, France, personally President Nicolas Sarkozy – succeeded to prevent the escalation of the grave armed conflict referred to as the "five-day war".

Among the impacts and consequences of the "war", it is necessary to highlight that Russia took deliberately a too firm and harsh step to make the world known that it intended to participate as an equal partner of the other great powers in the formation of the new political and economic world order. As a consequence of the war, the Russian military leadership decided to start a new military reform, which is already in progress. Under the pressure of the Russian overwhelming superiority, the Georgians were forced to withdraw and acknowledge their defeat.

We recommend the writing first of all to CIS experts, but it represents an interesting reading to all interested people as well.

LIEUTENANT COLONEL LÁSZLÓ KÁLLÓ

**CHALLENGES OF THE HUNGARIAN EU CHAIRMANSHIP,
THE POSSIBLE ROLE OF MILITARY INTELLIGENCE**

The author has been for a long time dealing with the assessment of processes affecting security policy. Thus, he has been considered to be a seasoned expert among the authors who prepare academic analyses.

He examines in detail the possible challenges to be met and the expected events to be faced by the Hungarian EU chairmanship (lasting from 1 January to 30 June 2011). In doing so, he makes efforts to summarize the possible role and possibilities of military intelligence in creatively contributing to the work of our chairmanship. The legal basis of this contribution is provided by the 1995 Law No. CXXV. In the virtue of the law, "*the tasks of MIO are to collect, analyse and report such military-political, military-industrial and military information (obtained abroad or related to foreign countries) that is connected with the military element of security policy and is necessary for the government's decisions*". Given the fact that our country is both a NATO and an EU member state, thus, stemming from its obligations undertaken in these organizations, the MIO has and will have tasks, since the leading organs of the two alliances rightly expect Hungary to contribute with substantial pieces of information to the elaboration of well-founded decisions.

The Editorial Board recommends the study – which certainly attracts a general interest – to every reader of our periodical.

DR. RÁCZ LAJOS EZREDES

MI A HÍRSZERZÉS?

A szerző a hadtudomány PhD fokozatos, rendszeresen jelentkezik írásaival a Felderítő Szemlében. Tanulmányában a hírszerzés definícióját, általános és konkrét kérdéskörét boncolgatja.

Mint a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen vezető beosztásban dolgozó, ott oktató, széles látókörű és jelentős személyes tapasztalattal felvértezett pedagógus szakembertől minden bizonnyal elfogadhatjuk a megállapítást, miszerint „... a szakmai-tudományos közvélemény által hivatalosan is elismert nemzetbiztonsági szakértő csak az lehet, aki a veleszületett adottságokon és a kiképzés során elsajátított képességeken túl megfelelő gyakorlati jártassággal, élettapasztalattal és az előírt végzettséggel is rendelkezik”. A szakmai ismereteken belül elengedhetetlen (például) a hírszerzés fogalmának tisztázása, világos és egyértelmű használata, szóban és írásban egyaránt.

Tanulmányában kifejti, hogy a hírszerzés egyik kulcskérdése a dezinformáció (különösen a szándékos félrevezetés) felismerése és megkülönböztetése az információtól (a valósághű helyzetképtől), ami persze mindig viszonylagos. És hogy miért van szükség hírszerzésre, azaz szervezett, intézményes titkos információgyűjtésre? – nos, mindez kiderül a tanulmányból. Továbbá szó esik még arról is, hogy a hírszerzés (felderítés) mint szervezett társadalmi tevékenység első történelmi megjelenési formája a katonai felderítés volt, amely a fogalomkört jellemző általános jegyeket, lényegi tulajdonságokat magán hordozza. Enélkül nehéz lenne érdemben reagálni az új típusú kihívásokra (mint például a terrorizmus), amelyek (egyebek mellett) a rendőri, rendészeti, katonai, nyomozó, elhárító, felderítő és hírszerző szervek együttes, integrált alkalmazását, továbbá a médiával való együttműködését követelik meg.

Okfejtéseit a szerző azzal fejezi be, hogy mint minden mást, a hírszerzés definícióját is természetesen lehet (és fogjuk is) pontosítani, finomítani, értelmezni és kifejteni, átfogalmazni, illetve más meghatározásokkal összevetni. A tanulmányt mindenekelőtt a szakembereknek ajánljuk széles körű felhasználásra, de hasznos időtöltés a téma iránt érdeklődő számára is.

LAUFER BALÁZS

AZ ÚJ KIHÍVÁSOK HATÁSA A NEMZETBIZTONSÁGRA – A NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK MEGVÁLTOZOTT SZEREPE NAPJAINKBAN

A szerző a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem doktorandusza, aki a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységének áttekintését választotta kutatási témájául. Ebben a tanulmányában a 21. század első évtizedében jelentkező új kihívásokra történő reagálást mutatja be, amihez más szerzők különféle munkáiban megjelent elemzéseket és fontosabb megállapításokat is felhasznál.

COLONEL LAJOS RÁCZ, Ph.D.

WHAT IS INTELLIGENCE?

The author has a Ph.D. degree in Military Science and regularly writes for the Intelligence Review. On this occasion, he analyses the definition of intelligence, as well as its general and concrete aspects.

Taking into consideration that he is a highly educated prominent professor, who fills a leading post at the National Defence University and has remarkable personal experiences, we can certainly accept and appreciate his conclusion that *“within the professional-academic circles only those can officially be considered and recognized as experts, who – beyond their innate predispositions and their capabilities obtained during their training and education – possess appropriate practical skills and experience of life as well as the required academic qualifications”*. Within the framework of professional notions, it is indispensable for us to clearly and unequivocally define the term of intelligence, both in words and writing alike.

He explains that one of the key issues of intelligence is to recognize disinformation (especially purposeful misleading) and separate it from real information (from the true reality), not forgetting about the fact that everything may be relative in nature. He poses the question: Why do we need intelligence at all? In other words; why do we need organized and institutionalized secret information collection? Well, from his study we can get concrete answer to this question. Furthermore, we can also know that it was the military intelligence that represented the first historic form of intelligence/reconnaissance (as an organized social activity). For this reason, the general notion of intelligence carries about the general hallmarks and the essential features of military intelligence. If we were to ignore this fact, it would be difficult for us to successfully face the new challenges (such as terrorism), which requires – among others – the joint, integrated employment of police, security, military, investigative, intelligence and counter-intelligence organizations, as well as their cooperation with the media.

The author concludes his reasoning by underlining that fact that the notion of intelligence – like many other definitions – cannot be considered as eternal. It is but natural that it can be (and will be) corrected, refined, re-interpreted and explained, and even re-defined and collated with other definitions. We recommend the study above all to experts. However, its reading can prove to be a useful pastime also for other readers.

BALÁZS LAUFER

EFFECTS OF THE NEW CHALLENGES ON NATIONAL SECURITY – CHANGED ROLE OF THE NATIONAL SECURITY SERVICES

The author is a Ph.D. candidate at the Zrínyi Miklós National Defence University and has chosen to deal with the activity of the national security services as his research item. In this study, he examines the reactions given to the challenges that appeared in the first decade of the 21st century. He used for his study other authors' analyses and important assessments as well.

A szerző az írás bevezetőjében tisztázza a „nemzetbiztonsági” kifejezés létjogosultságát, amely nem zárja ki, hanem feltételezi a titkosszolgálati módszerek alkalmazását. Részletesen szól a szolgálatok előtt álló új típusú kihívásokról: a terrorizmusról, a migrációról és a szervezett bűnözésről, amelyekkel kapcsolatban a hazánkban működő öt nemzetbiztonsági szolgálat mindegyikének van tennivalója, még ha a feladatok nem is azonos mértékben jelentkeznek.

Fontos megállapítása a szerzőnek, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok (közkeletű megnevezéssel a titkosszolgálatok) tevékenységének politológiai és egyéb tudományos igényű kutatására az angolszász országokban a lehetőségek adóttak, s azokkal a kutatók élnek is. Közép- és Kelet-Európa országaiban az alkalmazott módszerek – az állambiztonsági múlt feltárása kapcsán – lényegében dekonspirálódtak, ami veszélyeket is rejt. Mindent egybevetve a szerző a „nemzetbiztonsági” kifejezést tartja helyes terminológiának, amivel messzemenően egyetérthetünk. Ami pedig a szolgálatok megváltozott tevékenységét illeti, valóban érzékelhető, hogy az információközpontúság egyre inkább teret nyer valamennyi munkaterületen.

A tanulmányt elsősorban a szakemberek figyelmébe ajánljuk, de mindenki számára érdekes és hasznos olvasmány.

DR. KIS-BENEDEK JÓZSEF EZREDES

AZ IRÁNI HÍRSZERZŐ SZOLGÁLATOK

A szerző a közel-keleti térség ismert és elismert szakértője, aki rendszeresen publikálja elemzéseit a Felderítő Szemle hasábjain. Ebben az írásában Irán hírszerző szolgálatainak tevékenységét, képességeit és sajátosságait mutatja be.

A tanulmány első részéből megismerhetjük az iráni hírszerző szolgálatok rövid történetét, amelyben az 1979-ben lezajlott „iszlám forradalom” gyökeres változásokat realizált. A napjainkban létező szolgálatokat a rivalizálás jellemzi, de azokat azért és úgy működtetik, hogy egyiknek se lehessen monopóliuma, viszont megállapítható, hogy Irán legfőbb vezetője mindkét szervezet felett „uralkodik”.

A szerző bemutatja az iráni végrehajtó hatalom és a hírszerző szolgálatok felépítését, összefüggéseit, és részletes adatokkal támasztja alá a tevékenység főbb vonulatait, szakterületeit. Különösen érdekes az iráni katonai hírszerzés működésének bemutatása, amelynek felügyeletét és ellenőrzését az a politikai hatalmi struktúra valósítja meg, amelynek felépítését külön is megismerhetjük. A következtetések levonása azonban a téma iránt érdeklődő olvasó dolga marad.

A szerző írását mindenekelőtt a szakterületen dolgozóknak ajánljuk, de minden bizonnyal érdeklődésre tart számot olvasóink körében is.

In the introductory chapter, he clarifies the “reason d’être” of the expression “national security”, which does not exclude, but implies the application of secret service methods. He scrutinizes the new-type of challenges faced by the services, such as terrorism, migration and organized crime, which represent important tasks for each of our five national security services, even if these tasks are quite differently distributed among them.

It is his salient conclusion that in the Anglo-Saxon countries, the activities of the national security services (referred to them by the public as secret services) can be freely studied; both from the standpoint of political science and academic research; and the researchers make effective use of this possibility. In Central and Eastern Europe the secret service methods have become unnecessarily well-known by the public – because of the disclosure of our services’ dubious past –, which implies some risks. In sum, the author considers the term “national security service” as the right and correct one, and we are completely of the same opinion to this effect. As for the changed activity of our services, it can be really felt that the information-centricity has been ever more gaining ground in all the fields of national security work.

The study is useful first of all for experts, but everybody can find it an interesting and amusing reading.

COLONEL JÓZSEF KIS-BENEDEK, Ph.D.

IRANIAN INTELLIGENCE SERVICES

The author is a well-known and recognised expert in Middle East issues and is kind enough to regularly publish his analyses in our Intelligence Review. In this essay, he makes us known the activity, capabilities and main features of the Iranian intelligence services.

In the first part, we can read about the short history of these services, in which the 1979 “Islam Revolution” caused radical changes. In our days, the Iranian services suffer from rivalry and are directed in such a way to prevent them from obtaining monopoly. However, it is certain that the Supreme Iranian Leader “has his sway” over both services.

Col. Kis-Benedek displays the structure and interrelations of the executive power and the intelligence services, underpinning with detailed data the main directions and special fields of their activities. It is especially interesting the description of the activity pursued by the military intelligence, which is supervised and controlled by the political power structure. Also the latter is well-illustrated by the author. We can learn a lot from the study, however, in the end, it up to us to draw the final conclusions.

The writing is recommended primarily to experts, but it can attract also other readers.

KÁLLÓ LÁSZLÓ ALEZREDES

OROSZORSZÁG – A SZOVJET HADERŐ „ÖRÖKSÉGÉNEK” FELSZÁMOLÁSA

A szerző szakterületének egyik felkészült képviselője, aki már eddig is több írással jelentkezett a Felderítő Szemle hasábjain. Tanulmányában nemcsak egy általános érdeklődésre számot tartó, hanem a biztonsági kockázatok szempontjából is kiemelten fontos problémakört mutat be.

Immár húsz éve, hogy megszűnt a Szovjetunió, amelynek összeomlásával addig nem ismert veszélyek leselkedtek a világra, mindenekelőtt a szovjet haderő atomarzenáljának további sorsa miatt. Mivel a Szovjetunió első számú jogutódja az Oroszországi Föderáció lett, egyértelműen az orosz haderő feladatát képezi az „örökség” gondozása.

A szerző tanulmányában bemutatja a nukleáris töltetek, a hadrendből kivont tengeralattjárók atomhajtóművei, a plutóniumot termelő reaktorok és a plutónium-készletek helyzetének alakulását, továbbá a feleslegessé vált vegyi fegyverek és hagyományos lőszerkészletek tárolásának és megsemmisítésének anomáliáit, valamint ezen eszközök környezetre gyakorolt hatását.

A tanulmány a témában fellelhető nemzetközi és hazai forrásmunkák átfogó és körültekintő feldolgozásán alapul, amelyeket a szerző jó érzékkel és szemléletesen tár elénk. Hasznos olvasmány nem csak a katonai szakértők és az ezen a szakterületen munkálkodó tudományos kutatók, hanem a szélesebb olvasóközönség számára is.

DR. BAGI JÓZSEF OKL. MK. EZREDES

OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ – MEGÚJULÓ HADERŐ

A szerző a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen „*Summa cum laude*” minősítéssel védte meg PhD doktori disszertációját az orosz haderőről szóló témakörben. Ebben a tanulmányában az azóta bekövetkezett változások bemutatásával feltárulnak előttünk az orosz haderőreform összefüggései, a megújuló haderő átszervezésének és képességeinek alakulása.

Az írás témája felettebb aktuális, hiszen a Szovjetunió szétesését követően létrejött Oroszországi Föderáció vezetése az elmúlt két évtizedben több kísérletet is tett arra, hogy különféle reformokkal a kor követelményeihez igazodó fegyveres erőt hozzon létre, amely képes megfelelő „háttértámogatást” biztosítani a politikai szándékok és célkitűzések megvalósításához. A reformok sorából kiemelkedik az Anatolij Szergyukov védelmi miniszter nevével fémjelzett reform, amelynek eredményeként valóban egy új, korszerű haderő formálódhat – ha sikerül a célkitűzéseket realizálni. A szerző lényegében ezt, a legutóbbi reformelképzelések alapján formálódó haderőt mutatja be az olvasóknak.

LIEUTENANT COLONEL LÁSZLÓ KÁLLÓ

**RUSSIA – LIQUIDATION OF THE LEGACY DERIVED
FROM THE SOVIET ARMED FORCES**

The author is one of the most prepared experts in this topic and has already published in our Intelligence Review several articles, which aroused general interest and, in addition, touched upon such issues that are of high importance from the standpoint of security risks.

It was twenty years ago that the Soviet Union ceased to exist. With its dissolution, new, previously unknown security risks began threatening the world. The most serious risk was posed by the uncertain future of the Soviet nuclear arsenal. It is the obligation of Russia – as the legal successor of the Soviet Union – or more exactly the duty of its armed forces to take care of this dangerous “legacy”.

The author outlines the evolving fate of nuclear warheads, nuclear-submarines, plutonium reactors and plutonium stocks. Moreover, he identifies the anomalies experienced in the storage and destruction of the superfluous and phased-out chemical weapons, as well as conventional ammunitions. He calls our attention also to the harmful environmental effects of the above materials.

The study is based on a careful, comprehensive, professional and well-illustrated elaboration of the available international and Hungarian sources. It constitutes a useful reading, not only for military experts and interested researchers, but also for the reading public at large.

COLONEL ENG. JÓZSEF BAGI, Ph.D.

RUSSIAN FEDERATION – RENEWING ARMED FORCES

Last year, the author has defended at the Zrínyi Miklós National Defence University his Ph.D. dissertation (written on the Russian armed forces) with the qualification of “*Summa cum laude*”. On this occasion, he exposes the recent changes, the aspects of the Russian military reform, the renewing armed forces, their reorganization and their present capabilities.

The topic is extremely timely, since the leadership of the Russian Federation (born after the dissolution of the Soviet Union) has made repeated attempts in the last two decades to create – by introducing several reforms – such armed forces that meet the requirement of our era and are capable of providing appropriate “background” for the realization of the Russian political intentions and achieving the objectives. From among the series of reforms, spectacularly stands out the one hallmarked by the name of Defence Minister Anatoliy Serdyukov, which seem to be able of resulting in the formation of new, modern armed forces – if its objectives can be reached. It is the armed forces to be created by these reforms that are shown us by the author.

A tanulmányból kiderül az is, hogy az átalakításokra készült terveknek megfelelően az orosz állami–politikai vezetés végre – legalábbis a deklarálás szintjén – biztosítani kívánja a szükséges költségvetési forrásokat is. Pontosan tudják, hogy csakis abban az esetben lehet esélyük a megvalósításra. S ha mindez sikerül, akkor az erősödő érdekérvényesítéssel rendelkező Oroszország jelentős szerepet tölthet be a világ biztonsági környezetének átalakításában, egyúttal az orosz haderő szerkezeti és haditechnikai korszerűsítése minden bizonnyal megalapozza Oroszország érdekérvényesítő képességének katonai támogatottságát.

Az írást elsősorban a témával foglalkozó szakembereknek ajánljuk, de jó szolgálatot tesz az oktatás–felkészítés folyamatában is. Mindenki számára érdekes olvasmány lehet, amit jó szívvel ajánl a Szerkesztőbizottság.

DR. TÓTH SÁNDOR MK. ALEZREDES

SZEMELVÉNYEK A ROMÁN GEOPOLITIKAI GONDOLKODÁS MÚLTJÁBÓL ÉS JELENÉBŐL – I.

A szerző 2010-ben védte meg doktori disszertációját „*Summa cum laude*” minősítéssel a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen és szerezte meg a hadtudomány PhD-fokozatos címet. A Szerkesztőbizottság terveinek megfelelően publikáljuk az értekezés szerkesztett, helyenként módosított, aktualizált változatát, elsősorban nem szokványos témaválasztása és annak egyedisége miatt.

A tanulmányból megismerhetjük a különféle geopolitikai irányzatok lényegi mondandóját, azon belül is mindenekelőtt a román politikai gondolkodás geopolitikai alapjait, a földrajztudományi aspektusból. S mint a szerző írja, ez a gondolkodás „*abból az alapvető magyar biztonságpolitikai érdekből és kötelező érdeklődésből (vezethető le), amely még a regionalizálódó és globalizálódó világ közepette is hozzájárulhat a magyar nemzetpolitika vagy nemzeti stratégia helyes alakításához*”.

A szerző a továbbiakban bemutatja Románia földrajzát és annak katonaföldrajzi tényezőit. Történelmi örökségét tekintve Románia az egykori orosz, török és osztrák érdekövezet mezsgyéjén terül el, emellett az ország földrajzi tájegységei eltérő etnikai, kulturális és vallási hagyományokat is képviselnek, ezért az ország földrajzi és geopolitikai besorolását gyakran aktuálpolitikai szempontok döntenek el. S mivel Kelet-, Közép- és Dél-Európa „találkozásánál” helyezkedik el, a különféle forrásokban különböző a megjelenítése is, ahogyan a szituáció megkívánja.

A szerző érdeme, hogy tudományos alapokon nyugvó megközelítéssel tárja fel a témakört, s korrekt módon kezeli a napjainkban különösen felerősödött, nemzeti–etnikai megközelítést. Ez azért is fontos tényező, mert Románia szintúgy tagállama az Európai Uniónak és a NATO-nak, mint hazánk, s ez a két ország további fejlődését és együttműködését is feltételezi. Az értekezés folytatását a Felderítő Szemle következő számaiban tervezzük megjelentetni.

A tanulmányt mindenekelőtt a szakembereknek és a téma iránt érdeklődőknek ajánljuk, de jól használható az oktatás–felkészítés során is.

We can learn from the study that at last, the Russian state and political leaders intend – at least in their declarations – to ensure, as set forth in the reform plans, the necessary budgetary funds. They are well aware that this is the only way to accomplish the reform. If all this is to be successful, then Russia (with its invigorated capability to assert its interests) can play a significant role in shaping world security. In this case, the organizational and military-technical modernization of the Russian armed forces will, in all probability, create a firm military background for Russia to enforce its interests.

The writing can be recommended primarily to experts, but it can make a good service in the education and training processes as well. Practically, the Editorial Board is convinced that it is an interesting reading for everybody.

LIEUTENANT COLONEL ENG. SÁNDOR TÓTH, Ph.D.

SELECTIONS FROM THE PAST AND THE PRESENT OF THE ROMANIAN GEOPOLITICAL THINKING – I.

It was this year that the author successfully defended his Ph.D. dissertation at the Zrínyi Miklós National Defence University. In accordance with the original plan of our Editorial Board, we are going to publish the edited – partially modified and up-dated – version of his dissertation. We decided to do so for the reason that the dissertation's topic is a bit unusual and rather unique in nature.

We can learn from the study the essence of the various geopolitical schools, first of all the basic geopolitical principles of the Romanian thinking, from the aspect of geography science. As rightly is written by the author, this thinking *“derives from such fundamental Hungarian security policy interest and obligatory attention that can contribute – even in this regionalising and globalising world – to correctly shaping the Hungarian national policy and national strategy”*.

The author continues his writing by describing Romania's geography and its military aspects. In terms of its historical inheritance, Romania was situated in the peripheral zone of the Russian, Turkish and Austrian spheres of interest. In addition, the country's geographical units represented diverse ethnical, cultural and religious traditions; therefore, the country's geographical and geopolitical classification is often determined by actual political considerations. Moreover, being situated at “the contact-lines” of Eastern-, Central and Southern Europe, its identification in the various sources is rather different, in accordance with the given situation.

He deserves credit for exploring the topic by taking an academic approach and correctly assessing the national-ethnical aspects, which are increasingly gaining ground in our days. This correct method is very important, since Romania is a member state (just like our country) of NATO and EU, which implies further cooperation and development of the two countries. We continue publishing the second part of his dissertation in the next Intelligence Review.

The study can offer a good material both for expert and other readers alike. It can be effectively used also during the education and training.

PROF. DR. HABIL. SZAKÁLY SÁNDOR

**KALANDOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ELŐTT,
ALATT ÉS AZT KÖVETŐEN**

A szerző történész–hadtörténész, egyetemi tanár, az MTA doktora, aki rendszeresen publikál a Felderítő Szemlében is. Ebben a kisebb lélegzetű írásában egy szélesebb körű közérdeklődésre számot tartó, különleges témájú könyvre irányítja a figyelmet.

A könyv szerzője Francis Shelton, aki Schönberger Ferenc néven Magyarországon született, és zenekritikusként dolgozik még napjainkban is. A Németországban élő, 90. életévén már rég túllépett szerző érdekes, izgalmas és tanulságos történetét ismerhetik meg, akik elolvassák a közelmúltban magyar nyelven is megjelent könyvet. Mert a valóban kalandos életút – amely a szerzővel a második világháború előtti, alatti és azt követő években megtörtént eseményeket idézi fel –, ma is felhasználható ismereteket adhat azoknak, akik napjainkban „űzik” a hírszerzők cseppet sem veszélytelen foglalkozását.

A szerző írását – és magát a könyvet is – elsősorban a téma iránt érdeklődők és az izgalmas „kémtörténeteket” kedvelők figyelmébe ajánlja a Szerkesztőbizottság.

ÁCS ZSOLT MK. ALEZREDES

**A RÁDIÓELEKTRONIKAI FELDERÍTÉS
LEGÚJABB TANKÖNYVÉRŐL**

Az MK Katonai Felderítő Hivatal a közelmúltban jelentette meg a *„Távközlési mesterséges hold híradás és felderítésének alapjai”* című kétkötetes főnökségi kiadványt. A két kötet azonos főcímmel, de értelemszerűen más-más tartalommal jelent meg. Az első kötet *„A mesterséges hold mozgások fizikájának elméleti alapjai”*, a második kötet pedig *„Távközlési mesterséges holdak és elsődleges rádiófelderítő ismérveik”* címmel rendszerezi az ismeretanyagot.

A recenzió szerzője a témában jártas, tapasztalt szakember, aki fiatal tisztként maga is hosszabb ideig együtt tevékenykedett a kétkötetes főnökségi kiadvány nagy szakmai tapasztalattal rendelkező szerzőjével. Azért is tartja aktuálisnak és fontosnak a tankönyvek megjelentetését, mert az oktatásban, képzésben, felkészítésben különféle okok miatt keletkezett hiányt pótolnak. S mivel a minőségi oktatáshoz minőségi tankönyvek kellenek, ez a kétkötetes mű remekül segíti–támogatja mind a szervezett felkészítést, mind pedig az önképzést.

A cikk szerzője hangsúlyozza, hogy a műholdas távközlés a jövőben is meghatározó és egyre több felhasználó részére elérhető, nagyszámú és összetett szolgáltatást nyújtó technológia marad. Ezért a tankönyv mindenképpen ajánlott mindazok számára, akik a rádióelektronikai hadviselés, vagy éppen a rádióelektronikai felderítés témájában kívánnak bővebb ismereteket szerezni.

PROF. HABIL. SÁNDOR SZAKÁLY, Ph.D.

ADVENTURES BEFORE, DURING AND AFTER THE SECOND WORLD WAR

The author is a historian-military historian, university professor, Doctor of the Hungarian Academy of Sciences. He writes very often also for our Intelligence Review. In this short essay, he draws our attention to a book, whose topic is very special and will certainly attract high interest from the public.

The author of the book is Francis Shelton, who was born in Hungary as Ferenc Shönberger and works today as a music critic. He lives in Germany and is far over 90. Thus, he has quite enough experience to enchant us with his gripping and instructive story, when we read his book published recently also in Hungarian. He has had a really adventurous life, full of interesting events occurred to the author before, during and after the Second World War. His life story can provide – also in our days – very useful knowledge for those who “pursue” the profession of intelligence officers, which is not at all without danger.

The Editorial Board recommends the writing (and also the book) to those who like to read thrilling “spy-stories”.

LIEUTENANT COLONEL ENG. ZSOLT ÁCS

REVIEW OF THE NEWEST SIGINT TEXTBOOK

The Military Intelligence Office has recently edited the two-volume textbook: “*Basis of satellite telecommunications and reconnaissance*”. The two books have been published under the same heading title, but naturally with different content. The first one is entitled as “*Theoretical background of the physics of satellite movements*”, and the second one as “*Telecommunications satellites and their SIGINT parameters*”.

Lt. Col. Ács is a well-versed expert in the topic, who as a young officer had worked for a long time with the very learned and seasoned author of the two books. He finds extremely timely and important the edition of these books because they meet a long-felt need emerged – for various reasons – in the education, training and preparation processes. Since the high quality education requires high quality textbooks, the two volumes will excellently help and support both the organized and the self-instruction.

The author of this study emphasizes: the satellite telecommunications will remain also in the future such a determinative technology that is accessible by ever more users and provides a great number and complex services. Therefore, the textbooks is recommended to all those who would like to obtain more knowledge in the field of radio electronic warfare or about the SIGINT methods.

NAGY GYULA EZREDES

**A NEMZETKÖZI ELLENŐRZŐ ÉS FELÜGYELŐ BIZOTTSÁG
DÉL-VIETNAMI MŰKÖDÉSÉNEK RÖVID TÖRTÉNETE
AZ MNVK 2. CSOPORTFŐNÖKSÉG TEVÉKENYSÉGE
TÜKRÉBEN (1973–1975)**

A közelmúltban emlékeztek meg az egykori résztvevők és az érintettek arról az eseményről, amely hazánk és a honvédség történetében is pozitív kicsengésű történetként őrződik meg. Az esemény kapcsán a Felderítő Szemle előző (2010/2.) számában már megjelentettünk egy méltató írást a vietnami szerepvállalásról.

A szerző – aki annak idején maga is személyesen érintett volt a feladatban –, most a küldetést szervező és irányító, egykori MNVK 2. Csoportfőnökség tevékenységét mutatja be. Részletesen szól az összesen három váltásban tevékenykedő katonai kontingensek tagjairól, feladataikról, tevékenységükről, azok elismeréséről. Az egykori résztvevők ma már nyugállományban vannak, és sajnos egyre többen vannak azok, aki már örökre eltávoztak közülünk, de tetteiket őrzi a mai nemzedékek emlékezete.

Hazánk anno az ENSZ felkérésére vett részt a Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság munkájában, az egykori Dél-Vietnam területén. Az 1973 januárja és 1975 májusa közötti időszakban a küldetésben részt vett valamennyi katona és polgári személy helytállása immár a magyar történelem és hadtörténelem szerves részét alkotja, ezért tisztelet s elismerés illeti mindannyiukat.

A szerző szakmatörténeti témájú írását a Felderítő Szemle olvasóinak szíves figyelmébe ajánlja a Szerkesztőbizottság.

DR. BERTALAN GYÖRGY ALEZREDES

**KÜZDELMES ÉS EREDMÉNYES ÉVTIZEDEK –
HÚSZÉVES A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
ÉS SZAKMAI PERIODIKÁJA, A HADTUDOMÁNY**

A Magyar Hadtudományi Társaság ez év novemberében ünnepi közgyűlésen emlékezett megalakulásának 20. évfordulójára. Manapság ritkaságszámba megy, hogy egy szervezet és folyóirata ilyen hosszú időt megéljen. Hogy ez megtörténhetett, abban mindenképpen jelentős szerepe volt és van a hadtudomány művelőinek, s mindazoknak a szerveknek és személyeknek, akik közreműködésükkel támogatják a Társaság működését és a periodika rendszeres megjelentetését.

A szerző a közelmúltban lett a „Hadtudomány” folyóirat főszerkesztője, s bár hosszú évek óta rendszeresen jelentek–jelennek meg írásai honvédségi szaklapokban és más tudományos folyóiratokban, a Felderítő Szemle hasábján első ízben jelentkezik. A Szerkesztőbizottság úgy vélte, hogy célszerű informálni olvasóinkat a Magyar Hadtudományi Társaság e jeles évfordulós eseményéről,

COLONEL GYULA NAGY

**SHORT HISTORY OF THE INTERNATIONAL CONTROL
AND SUPERVISORY COMMITTEE (ICSC) IN SOUTH VIETNAM;
ASSESSED IN THE LIGHT OF THE ACTIVITY PURSUED
BY THE 2. DIRECTORATE OF THE GENERAL STAFF**

The ex-participants and other involved officers and officials have recently commemorated their adventure that we preserve in the history of our country and our Defence Forces as a very positive event. In connection with this event, we have already published a commendatory article on the Vietnamese mission in the Intelligence Review No. 2010/2.

The author – who also participated in the mission – concentrates this time on the organising and controlling activity pursued by of the 2nd Directorate of the General Staff. He introduces us in detail the members of the three rotations of the Hungarian contingent, their tasks, activities; and writes about the recognitions awarded to them. All of the concerned “veterans” have already retired, and unfortunately many of them have departed this life for ever, but their deeds have been enshrined in the memory of the today’s generation.

At that time, our country was invited by the United Nations to participate in the mission of the International Control and Supervisory Committee on the territory of South-Vietnam. The exemplary holding out of all the Hungarian military and civilian personnel participating in the mission between January 1973 and May 1975 has already become an integral part of the Hungarian history and military history. Therefore, we have to pay tribute and owe respect to all of them.

The Editorial Board kindly offers this article prepared on the profession-related historical event to all the readers of our Intelligence Review.

LIEUTENANT COLONEL GYÖRGY BERTALAN, Ph.D.

**LABORIOUS AND SUCCESSFUL DECADES, THE ASSOCIATION
OF MILITARY SCIENCE AND ITS PROFESSIONAL PERIODICAL
– THE MILITARY SCIENCE – ARE TWENTY YEARS OLD**

The Hungarian Association of Military Science celebrated at its solemn general assembly the 20th anniversary of its establishment in November. It is quite a rare occasion that a similar organization and its periodical can have such a long life. For this fortunate occasion to come true, an indispensable, important role had to be played by the researchers of military science and all those organizations and persons that supported – through their contributions and cooperation – the Association and the regular publication of its periodical.

The author has been recently nominated as the Editor in Chief of the “Military Science”. Although he has for long years regularly written several articles in military and other academic periodicals, it is the first time that he introduces himself to the Intelligence Review’s readers. The Editorial Board found it necessary to inform its readers about the salient event; the 20th anniversary of the Hungarian Association of Military Science. The reason for this was that the Military Intelligence

hiszen az MK Katonai Felderítő Hivatal – mint tudományos kutatóhely – több vonatkozásban együttműködik a Társasággal, és számos munkatársunk tagja a szervezetnek, közülük néhányan funkciót is viselnek. A két szakmai-tudományos periodika együttműködése eddig is tartalmas volt, aminek a megőrzésére és szélesítésére törekszünk a jövőben is.

Az írást a Felderítő Szemle valamennyi olvasójának szíves figyelmébe ajánlja a Szerkesztőbizottság, a hadtudomány művelőinek pedig a tanácskozás mottója – *„Több gyakorlatot az elméletbe, több tudományt a gyakorlatba!”* – jegyében kívánunk további eredményes tevékenységet.

DR. VIDA CSABA MK. ÖRNAGY

A NEMZETKÖZI BIZTONSÁGI TANULMÁNYOK FEJLŐDÉSE – RECENZIO

A könyvismertető írója a hadtudomány PhD fokozatos, aki már évek óta behatóan foglalkozik biztonságpolitikai kérdéskörök és az azokkal kapcsolatos elméletek kutatásával. Könyvismertetőjében egy időszerű, fontos elméleti munkára irányítja rá a figyelmet, amely több vonatkozásban is kapcsolódik a katonai hírszerzés feladatrendszeréhez.

A nemzetközi biztonságpolitikában ismert és elismert szerzőpáros – Barry Buzan és Lene Hansen – közelmúltban megjelent terjedelmes kötetében a Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok (International Security Studies – ISS) elméleti kérdését rendszerezi és bemutatja az ezzel kapcsolatos különböző iskolák közötti különbségeket. Megismerhetjük az ISS történelmi fejlődését, az állambiztonság garantálásában betöltött meghatározó szerepét, miközben a kötet szerzői felvázolják az ISS jövőbeni lehetséges fejlődését is.

A neves szerzőpáros kötetét más szakmai folyóiratban eddig még senki sem mutatta be, ezért ez a tény emeli az írás értékét. A cikk a biztonságpolitika elméletének kutatásával foglalkozók számára hasznos ismereteket tartalmaz, de tartalma bővítheti a téma iránt érdeklődők ismereteit is.

VASS GYÖRGY

A MENTORI RENDSZER SZÜKSÉGESSÉGE A MINISZTERIUMI KÖZIGAZGATÁSBAN

A szerző a ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza, aki kutatási témájaként a minisztériumi közigazgatás hatékonyságának feltérképezését, ezen belül a mentori rendszer szükségességének vizsgálatát választotta. Amikor írását készítette, még a Honvédelmi Minisztérium védelempolitikai apparátusában dolgozott, időközben más fontos munkakörbe kerülve kamatoztatja ismereteit.

Office – as an academic research place – co-operates in many respects with the Association, and many of our colleagues are among its members, some of them performing concrete functions therein. The co-operation between the two periodicals has always been very substantial; and we will do our utmost to preserve that good relationship also in the future.

The Editorial Board recommend the writing to all its readers, and wishes the researchers of military science further successful activity, in the spirit of our motto *“Let’s introduce more practice into the theory and more science into the practice”*.

MAJOR ENG. CSABA VIDA, Ph.D.

DEVELOPING INTERNATIONAL SECURITY STUDIES – REVIEW

The writer of the book review has a Ph.D. degree and has been for years intensively dealing with security policy issues and the related theories. In his review, he throws light on a very timely and important theoretical work, which is, in many aspects, connected with the missions of military intelligence.

He systematises the theoretical questions incorporated in the vast volume (International Security Studies-ISS) appeared not long ago from the pen of the well-known and recognized author-couple; Barry Buzan and Lene Hansen. In this context, he also shows us the differences between the several schools. We can have a good picture of the ISS’s historical development, its determinative contribution to guaranteeing state security as well as its future possible development.

The volume’s review of the prominent authors has not appeared yet in other periodical and this fact increases the value of Maj. Vida’s writing. The article includes valuable pieces of information for the researchers dealing with this topic, but it can widen the knowledge of our other interested readers as well.

GYÖRGY VASS

THE NEED FOR APPLYING MENTOR SYSTEM IN THE MoD

The author is a Ph.D. candidate at the Zrínyi Miklós National Defence University and has chosen as his research field the analysis of the efficiency of the MoD administration. In this regard, he concentrated his effort on the need for applying mentor system in the ministry. When he prepared his study, he was still working at the MoD defence policy administration. At present, he is making good use of this knowledge in another important post.

A témaválasztás időszerű és hasznos, hiszen a mentori rendszer alkalmazása korábban sok vihart kavart. Viszont a viták folyamán tisztázódott, hogy a mentorálás meggyorsíthatja a pályakezdő munkatársak beilleszkedését a minisztériumi tevékenységi rendbe, s ha jól alkalmazzák, akkor az adott szervezet hatékonyabb és eredményesebb működését szolgálja. Egyaránt fontos és hasznos a „mentorált” személyek és maguk a mentorok szempontjából is.

A szerző rávilágít a mentori rendszer hiányosságaira, de mint hangsúlyozza, írásának célja a problémafelvetésen és a gondolatébresztésen túl egy lehetséges megoldás felvázolása is volt. Reméli, hogy ezzel sikerült elérnie, hogy ráirányítsa az illetékesek figyelmét a jelenleg tapasztalható anomáliákra. Véleménye szerint egy jól működő, hatékony közigazgatás az ország, a társadalom fejlődésének egyik előmozdítója, míg a rosszul működő annak kerékkötője lehet.

A Szerkesztőbizottság az írást a Felderítő Szemle valamennyi olvasójának figyelmébe ajánlja.

SÓTÉR ANDREA ALEZREDES – SIMÓ ANDREA SZÁZADOS

AZ AFGANISZTÁNI MISSZIÓ EGÉSZSÉGÜGYI KOCKÁZATAI, A SAJÁT CSAPATOK EGÉSZSÉGÜGYI HADERŐVÉDELME

Az afganisztáni küldetés megkülönböztetett helyet tölt be hazánk és a honvédség aktuális feladatainak rendszerében. A szerzők nem szokványos megközelítéssel mutatják be a misszió eredményes teljesítéséhez szükséges feltételrendszert, nevezetesen az egészségügyi kockázatokat, valamint a saját kontingens egészségügyi védelmét. Mindketten rendelkeznek helyszínen szerzett tapasztalatokkal, amelyeket első közös munkájuk révén megosztanak tudományos-szakmai periodikánk olvasóival is.

Tanulmányuk alapját a Magyar Honvédség ISAF-műveletben tevékenykedő Tartományi Újjáépítési Csoportja (PRT-je), s azon belül az egészségügyi biztosítás feladatrendszer képezi. A magyar kontingens településének helyszíne, a környezet, a domborzati és éghajlati viszonyok eleve meghatározzák az egészségügyi tennivalókat is, amelyeket az illetékes szervek és a konkrét feladatokat végrehajtó szakmai személyzet a lehetőségek függvényében, legjobb tudása szerint igyekszik teljesíteni és megvalósítani a szolgálatot teljesítők egészségügyi védelme és ellátása érdekében.

A szerzők külön fejezetben taglalják a katonai műveletek folyamán megvalósuló egészségügyi védelmet, külön-külön részletezve a felkészülési időszak, az alkalmazási, valamint az alkalmazást követő fázis legfontosabb tennivalóit. Ugyancsak külön fejezetben mutatják be a járványügyi helyzetet és az egészségügyi kockázatok kezelését a lehetséges fertőző betegségek, a bőrbetegségek, a különféle fertőzések, a víz és az élelmiszerek által közvetített megbetegedések, valamint a veszélyes állatok és rovarok okozta veszélyek vonatkozásában. Külön is ráirányítják a figyelmet a prevencióra, amelyet már a hazai felkészülés–felkészítés folyamatában előtérbe kell helyezni.

His topic is timely and useful, given the fact that the introduction of the mentor system earlier had caused a strong tempest in the MoD. Later, however, it became obvious that the mentoring can help the career-starter colleagues in quickly adapting themselves to the MoD administration. It has also been proved that its appropriate application in the given organisation makes the work more effective and more successful. The introduction of this method is important both for the “mentored” and the mentors alike.

Mr. Vass cleverly sheds light also on the shortcomings of this system, emphasising that his aim – beyond throwing light on the problems and provoking thoughts – was to find the possible solutions to this problems. He trusts that in this way he will be able to draw his competent chiefs’ attention to the currently existing anomalies in this field. In his opinion, a well-functioning, effective administration can considerably promote social development, while a poorly working one may harmfully hinder it.

The Editorial Board recommends the writing to all the readers of our Intelligence Review.

LIEUTENANT COLONEL ANDREA SÓTÉR –
CAPTAIN ANDREA SIMÓ

HEALTH RISKS OF THE AFGHAN MISSION, HEALTH PROTECTION OF OUR TROOPS

The peacekeeping activity in Afghanistan occupies a primary place among the actual tasks of our country and our Defence Forces. The authors take an unusual approach to the system of conditions ensuring the successful implementation of the mission. Namely, they focus on the health risks and health protection of our contingent. Both authors have got on-site experiences and try to share them, in their present first academic article, with the readers of our academic-professional periodical.

The basis for this study has been constituted by the health support provided to the Hungarian PRT, which operates within the ISAF. The location and the environment of the Hungarian contingent, as well as the configurations of the terrain and the climatic conditions basically determine the precautionary health measures. The competent health protection units and their personnel do their best to take these measures and ensure that the soldiers observe them, as far as possible, for the sake of their own health care and protection.

The authors dedicate a separate chapter to the health protection pursued during the military operations, highlighting one by one the most important tasks to be carried out during the employment phase and the subsequent phases. They outline also in a separate chapter the epidemiological situation and the management of the health risks, as well as the possible contagious diseases, skin diseases, the various infections and the sicknesses transmitted through water and food, as well as the health challenges caused by dangerous animals and insects. They direct our attention also to the prevention, which has to be put to the fore already during the preparation process.

A tanulmányt mindenekelőtt a témával foglalkozó szakemberek, a missziókra történő felkészítést végzők figyelmébe ajánljuk, de hasznos ismeretbővítő olvasmány a téma iránt érdeklődők számára is.

DR. VARGA ATTILA FERENC ALEZREDES

**A TENGEREK SZABADSÁGÁNAK VÉDELME,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZOMÁLIAI KALÓZKODÁS
ÁLTAL OKOZOTT NEHÉZSÉGEKRE**

A szerző a ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza, aki jogi végzettsége kapcsán megszerzett ismereteire alapozva, kutatási témájaként egy hazánkban kevésbé ismert szakterületet választott. Tanulmányában aktuális, a nemzetközi biztonságra hatást gyakorló szervezetek – az ENSZ, a NATO és az EU – transznacionális fenyegetések elleni szerepvállalása szempontjából is kiemelten fontos témát vizsgál és mutat be.

A Szomália körüli nemzetközi vizeken az utóbbi években „elharapózott” tengeri kalózkodást vizsgálva számba veszi az azzal szembeni közös fellépés jogi alapjait és korlátait. Részletesen bemutatja és példákon keresztül értelmezi a tengerjogi alapfogalmakat és azok tartalmát, valamint a kalózok elleni válaszlépések jogi alapjait és lehetőségeit.

A szerző tanulmányát széles körű kitekintésre, külföldi és hazai forrásmunkákra alapozza, a témában való jártassága szakértelmet tükröz. A cikk nyelvezete – a bonyolult jogi megfogalmazások ellenére is – közérthető, világos fogalmazású.

A tanulmány hasznos olvasmányt jelenthet mindazoknak, akik érdeklődnek a téma iránt, vagy munkaköri feladataik, beosztásuk kapcsán foglalkoznak ilyen és hasonló témakörökkel.

TORMA BÉLA EZREDES

**RÉGMÚLT ESEMÉNYEK A KATONAI FELDERÍTÉS
ÉRTÉKELÉSÉNEK MÉRLEGÉN – I.**

A szerző rendszeresen publikál a Felderítő Szemlében. Tanulmánya mintegy folytatása a korábbi években megjelent, honfoglalás kori témájú írásoknak. Egyedi módszere, miszerint az egykor megtörtént hadi cselekményeket és eseményeket – a katonai felderítés és hírszerzés tényezőinek összevetésével – mai szemmel vizsgálja meg, már eddig is széles körű érdeklődésre tartott számot. Egyik ilyen sikertörténet a 907. évi pozsonyi csata történéseinek közreadása, amelyből önálló kötet is megjelent a könyvesboltokban.

Ebben a tanulmányában azt, a magyar történeti köztudatban élő eseményt veszi górcső alá, miszerint őseinket egy közös bolgár–besenyő támadás kényszerítette a Dnyeper folyam és a Keleti-Kárpátok közötti szálláshelyeik elhagyására, és a Kárpát-medencébe történő beköltözésre, ami 896-ra datálható, vagyis amit honfoglalásként ismerünk.

We offer this study above all to experts and those who prepare the peacekeeping contingents, but it can also be a useful, educational reading for everybody.

LIEUTENANT COLONEL ATTILA FERENC VARGA, LL.D.

**PROTECTION OF FREE MARITIME NAVIGATION,
WITH SPECIAL REGARD TO THE SOMALIAN PIRACY**

The author is a Ph.D. candidate at the Zrínyi Miklós National Defence University. Based on his legal qualifications and knowledge, he has selected a special research field that is less known in our country. He examines and displays a very actual subject, which is of great significance from the standpoint of the role played by the organizations affecting international security (UN, NATO and EU) in facing transnational challenges.

Analyzing the maritime piracy wide-spreading on the international waterways near Somalia, he identifies the legal basis and limits of jointly; (internationally) taking actions against this dangerous phenomenon. He shows us in detail – illustrating by examples – the basic provisions of the maritime law and their concrete content, as well as the legal basis and possibilities of the counter-measures to be taken against the pirates.

In working on this study, he made wide use of foreign and domestic sources. The article's language – despite the rather complicated legal wording – is relatively easy to understand and proves his expertise in this special topic.

The study can prove to be a useful reading for all those who are interested in this subject, or have to deal with such and similar topics, due to their sphere of activity and positions.

COLONEL BÉLA TORMA

**ANCIENT EVENTS WEIGHED ON THE SCALES
OF MILITARY INTELLIGENCE – I.**

Col. Torma is a regular author of our Intelligence Review. This study practically represents an additional part to his earlier writings about the topics from the time of the Hungarian conquest. He uses a unique method that has already aroused wide interests among the readers. Namely, he looks into the ancient military operations and events “with today's eyes” and collates them with the factors of military intelligence and reconnaissance. One of his successful writing to this effect was the publication of the events occurred during the 907. Pozsony Battle. A separate volume on this subject has already appeared in the bookshops.

On this occasion, he carefully scrutinizes the event that has already become common knowledge, according to which, it was the Bulgarian–Pecheneg joint invasion that forced our ancestors to flee from their quarters situated between the Dnieper and East Carpathia, and to occupy the Carpathian Basin, about in 896, which is referred to as our conquest.

A korabeli írásban fennmaradt források „vallatásával” egyértelműen bizonyítható, hogy 895/896-ra a besenyők nem kerülhettek olyan kedvező helyzetbe, hogy őseinket kiszoríthatták volna etelközi szálláshelyeikről. Vagyis akkortájt nem volt ismert a besenyő veszély, ezért a magyar törzsszövetséget semmiképpen sem űzhették el onnan. A forrásdokumentumokból viszont az is kiderül, hogy nem a besenyők kezdeményezték a támadást az etelközi szálláshelyek ellen, hanem a bolgárok! S ebben az értelemben ez a hadjárat a bolgár–magyar háború (895–897) szerves részének tekinthető.

A tanulmány második részét a Felderítő Szemle soron következő számában jelenteti meg a Szerkesztőbizottság. Ezt az érdekes olvasmányt minden olvasónknak jó szívvel ajánljuk tanulmányozásra.

DR. VIDA CSABA MK. ÖRNAGY – DOBOS KRISZTINA

AZ MK KFH SZAKKÖNYVTÁR ÚJ BESZERZÉSEI

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal 2002 óta tudományos kutatóhely is, amelynek egyik színtere a Szakkönyvtár. A szerzők szakemberek, akik tevékenységi területük kapcsán rendszeresen és érdemben foglalkoznak a szakirodalom tanulmányozásával.

Ebben a közös munkájukban az elmúlt két-három év beszerzéseiből mutatnak be válogatást. Írásuk első részében kilenc idegen, főként angol nyelvű kiadvány rövid tartalmával ismertetik meg az olvasót. A maga nemében valamennyi kötet egyedi és tartalmas, amit az elemző–értékelő munkában és a tudományos kutatások során is érdemben hasznosíthatnak. A továbbiakban hat magyar nyelvű kiadvány rövid tartalmát és fontosabb paramétereit ismerhetjük meg, amelyek szintén fontos és szükséges kellékek az érdemi munkavégzéshez, befejezésül pedig az angol nyelvű évkönyvekre vonatkozó információkat ismertetik.

A közreadott ismertetőt mindenekelőtt a biztonságpolitikai témákkal foglalkozó szakembereknek ajánljuk, de általános információként is hasznát veheti a Tisztelt Olvasó.

“By interrogating” the ancient written sources, it can be unambiguously proved that in 895/896 the Pechenegs could not get into such a favourable position to seize out our ancestors from their original quarters. That is, at that time there was no Pecheneg threat, therefore the Hungarian tribal confederation could not be at all expelled from its quarters. In addition, it has turned out from the source-documents that it was not the Pechenegs who initiated the attacks against the Hungarian quarters, but the Bulgarians. And in this sense, the invasion can be considered as an integral part of the Bulgarian-Hungarian war (895-897).

The Editorial Board will publish the second part of this study in the next Intelligence Review. We kindly recommend this amusing study to all our readers.

MAJOR ENG. CSABA VIDA, Ph.D. – KRISZTINA DOBOS

NEW BOOKS IN THE MIO RESEARCH LIBRARY

The Military Intelligence Office of the Republic of Hungary has been functioning also as an academic research place, and one of its scenes is the MIO Research Library. The authors of this review are experts, who – during their everyday work – regularly and concretely deal with the professional literature.

In this article, they show us a selection from the books acquired in the last two-three years. In the first part of their writing, they provide us with a summary of nine – foreign, mainly English – publications. Practically, all of the volumes are curiosities in their line and have substantial content, which can be utilized in the analysing- assessing work, as well as in academic research activities. In the second part, we can familiarize with the short content and main features of six Hungarian publications, which represent also important and necessary materials for us to make a successful professional job. In conclusion, we can get information about several yearbooks published in English.

The published review is indispensable primarily for security policy experts, but it can provide good general pieces of information for all the Honoured Reader as well.

A SZERZŐK

Ács Zsolt	mk. alezredes, az MK KFH munkatársa
Dr. Bagi József	okl. mk. ezredes, a hadtudomány PhD fokozatos, az MK KFH munkatársa
Dr. Bertalan György	nyá. alezredes, a hadtudomány PhD fokozatos, a Hadtudomány főszerkesztője
Dobos Krisztina	közalkalmazott, az MK KFH munkatársa
Kálló László	alezredes, az MK KFH munkatársa, biztonságpolitikai szakértő
Dr. Kis-Benedek József	nyá. ezredes, a hadtudomány PhD fokozatos, a ZMNE egyetemi docense
Laufer Balázs	a ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Nagy Gyula	nyá. ezredes, az MK KFH külső munkatársa, az MH Budapesti Nyugállományúak Klubja Felderítő–I. Tagozat elnöke
Dr. Nagy László	nyá. okl. mk. ezredes, professzor, az MTA doktora, a ZMNE egyetemi tanára, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke
Négyesi József	mk. ezredes, az MK KFH főigazgató-helyettese, a Tudományos Tanács elnöke
Dr. Rác Lajos	nyá. ezredes, a hadtudomány PhD fokozatos, a ZMNE egyetemi docense, tanszékvezető
Simó Andrea	százados, az MK KFH munkatársa
Sótér Andrea	alezredes, az HVK Egészségügyi Csoportfőnökség munkatársa, a ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Szabó Mihály	nyá. ezredes, főtanácsos, az MK KFH munkatársa, angol nyelvi szakértő

THE AUTHORS

Zsolt Ács	Lieutenant Colonel Eng. at the MIO
József Bagi, Ph.D.	Colonel Eng. at the MIO
György Bertalan, Ph.D.	Lieutenant Colonel (Ret.), Editor in Chief of the Military Science
Krisztina Dobos	Civil Servant at the MIO
László Kálló	Lieutenant Colonel at the MIO Security Policy Expert
József Kis-Benedek, Ph.D.	Colonel (Ret.), Docent at the ZM National Defence University
Balázs Laufer	Doctorand at the ZMNDU
Gyula Nagy	Colonel (Ret.), Outside Worker at the MIO, Chairman of the Intelligence Section–I. of the Club for Retired HDF Officers in Budapest
László Nagy	Colonel (Ret.), Doctor of the Hungarian Academy of Sciences, Professor at the ZMNDU, Chairman of the Hungarian Association of Military Science
József Négyesi	Colonel Eng., Deputy Director General at the MIO, Chairman of the Academic Committee
Lajos Rácz, Ph.D.	Colonel (Ret.), Professor and Head of Department at the ZMNDU
Andrea Simó	Captain at the MIO
Andrea Sótér	Lieutenant Colonel, at the HDF General Staff Medical Directorate, Doctorand at the ZMNDU
Mihály Szabó	Colonel (Ret.), Chief Counsellor at the MIO, Expert in English

Dr. Szakály Sándor	hadtörténész, professzor habil., az MTA doktora, DSc
Szalai Petra	a ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Torma Béla	nyá. ezredes, hadtörténeti szakíró, az MK KFH külső munkatársa
Dr. Tóth Sándor	mk. alezredes, a hadtudomány PhD fokozatos, az MK KFH munkatársa, a Szerkesztőbizottság tagja
Dr. Varga Attila Ferenc	alezredes, a HM Jogi Főosztály kiemelt főtisztje, a ZMNE doktorandusz hallgatója
Vass György	köztisztviselő, a Honvédelmi Minisztérium munkatársa
Vass Jenő	nyá. ezredes, az MK KFH munkatársa, a Felderítő Szemle felelős szerkesztője, a Szerkesztőbizottság tagja
Dr. Vida Csaba	mk. őrnagy, a hadtudomány PhD fokozatos, az MK KFH munkatársa, a Tudományos Tanács és a Szerkesztőbizottság tagja

Sándor Szakály, D.Sc.	Military Historian, Professor, Habil, Doctor of the Hungarian Academy of Sciences, DSc
Petra Szalai	Doctorand at the ZMNDU
Béla Torma	Colonel (Ret.), Specialist in Military History, Outside Research Worker at the MIO
Sándor Tóth, Ph.D.	Lieutenant Colonel Eng. at the MIO, Member of the Editorial Board
Attila Ferenc Varga, LL.D.	Lieutenant Colonel at the MoD Legal Main Department, Ph.D. Candidate at the ZMNDU
György Vass	Official at the MoD
Jenő Vass	Colonel (Ret.) at the MIO, Responsible Editor of the Intelligence Review, Member of the Editorial Board
Csaba Vida, Ph.D.	Major Eng. at the MIO, Member of the Academic Committee and the Editorial Board

CONTENTS

FOR READERS

COLONEL ENG. JÓZSEF NÉGYESI
**ACADEMIC ACTIVITY AT THE MILITARY INTELLIGENCE OFFICE
OF THE REPUBLIC OF HUNGARY BETWEEN
2007 AND 2010**

SECURITY POLICY

COLONEL ENG. PROF. LÁSZLÓ NAGY, Ph.D.
NATO–RUSSIA–CHINA: STRATEGIC TRIANGLE?

PETRA SZALAI
**SECURITY POLICY EFFECTS AND CONSEQUENCES
OF THE 2008 GEORGIAN-RUSSIAN WAR**

INTELLIGENCE & RECONNAISSANCE

LIEUTENANT COLONEL LÁSZLÓ KÁLLÓ
**CHALLENGES OF THE HUNGARIAN EU CHAIRMANSHIP,
THE POSSIBLE ROLE OF MILITARY INTELLIGENCE**

COLONEL LAJOS RÁCZ, Ph.D.
WHAT IS INTELLIGENCE?

BALÁZS LAUFER
**EFFECTS OF THE NEW CHALLENGES
ON NATIONAL SECURITY – CHANGED ROLE
OF THE NATIONAL SECURITY SERVICES**

COLONEL JÓZSEF KIS-BENEDEK, Ph.D.
IRANIAN INTELLIGENCE SERVICES

FACTS ABOUT COUNTRIES

LIEUTENANT COLONEL LÁSZLÓ KÁLLÓ
**RUSSIA – LIQUIDATION OF THE LEGACY DERIVED
FROM THE SOVIET ARMED FORCES**

COLONEL ENG. JÓZSEF BAGI, Ph.D.
RUSSIAN FEDERATION – RENEWING ARMED FORCES

LIEUTENANT COLONEL ENG. SÁNDOR TÓTH, Ph.D.
**SELECTIONS FROM THE PAST AND THE PRESENT
OF THE ROMANIAN GEOPOLITICAL THINKING – I.**

HISTORY OF INTELLIGENCE & RECONNAISSANCE

PROF. HABIL. SÁNDOR SZAKÁLY, Ph.D.

**ADVENTURES BEFORE, DURING AND AFTER
THE SECOND WORLD WAR**

LIEUTENANT COLONEL ENG. ZSOLT ÁCS

REVIEW OF THE NEWEST SIGINT TEXTBOOK

COLONEL GYULA NAGY

**SHORT HISTORY OF THE INTERNATIONAL CONTROL
AND SUPERVISORY COMMITTEE (ICSC) IN SOUTH VIETNAM;
ASSESSED IN THE LIGHT OF THE ACTIVITY PURSUED
BY THE 2. DIRECTORATE OF THE GENERAL STAFF**

FORUM

LIEUTENANT COLONEL GYÖRGY BERTALAN, Ph.D.

**LABORIOUS AND SUCCESSFUL DECADES, THE ASSOCIATION OF
MILITARY SCIENCE AND ITS PROFESSIONAL PERIODICAL – THE
MILITARY SCIENCE – ARE TWENTY YEARS OLD**

MAJOR ENG. CSABA VIDA, Ph.D.

DEVELOPING INTERNATIONAL SECURITY STUDIES – REVIEW

GYÖRGY VASS

THE NEED FOR APPLYING MENTOR SYSTEM IN THE MoD

LIEUTENANT COLONEL ANDREA SÓTÉR – CAPTAIN ANDREA SIMÓ

**HEALTH RISKS OF THE AFGHAN MISSION,
HEALTH PROTECTION OF OUR TROOPS**

LIEUTENANT COLONEL ATTILA FERENC VARGA, LL.D.

**PROTECTION OF FREE MARITIME NAVIGATION,
WITH SPECIAL REGARD TO THE SOMALIAN PIRACY**

COLONEL BÉLA TORMA

**ANCIENT EVENTS WEIGHED ON THE SCALES
OF MILITARY INTELLIGENCE – I.**

FOR READERS

MAJOR ENG. CSABA VIDA, Ph.D. – KRISZTINA DOBOS

NEW BOOKS IN THE MIO RESEARCH LIBRARY

COLONEL JENŐ VASS – COLONEL MIHÁLY SZABÓ

CONTENTS

Tisztelt Olvasó!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal által kiadott szakfolyóirat, amelynek naptári negyedévenkénti rendes száma, alkalmanként különszáma, emlékszáma és minősített száma jelenik meg.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya keretében működő Hadtudományi Bizottság a kiadványt „a hadtudomány egyes szakterületeire kiterjedő tartalmú hazai folyóiratok” között tartja nyilván, és „az MTA doktori eljárás során felhasználandó, mértékadó folyóiratok jegyzéké”-ben szerepel.

Az MK Katonai Felderítő Hivatalt a Magyar Köztársaság honvédelmi minisztere 2002-ben minősítette tudományos kutatóhelyé. A Hivatalnál folyó tudományos tevékenységet a Tudományos Tanács irányítja, amelynek feladatai közé tartozik a Felderítő Szemle gondozása és szakmai felügyelete is. A folyóirat első száma 2002 szeptemberében látott napvilágot. Az azóta megjelent számok összesített tartalmát a Szerkesztőbizottság rendszeresen közreadja.

A Felderítő Szemlében történő publikálás feltételei:

- A folyóirat jellegével összhangban a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel kapcsolatos témákat, kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más anyagokat – jelentetünk meg. A rovatok címei: > Biztonságpolitika > Hírszerzés–Felderítés > Kutatás–Fejlesztés > Országismertető > Kiképzés–Felkészítés > Szakmatörténet > Fórum > Tudományos munka > Közlemény > Az Olvasóhoz – egyben orientálják is a szerzőket.

- A szerzői kéziratok megküldhetők a Tudományos Tanács elnökéhez és titkárához, a Szerkesztőbizottság elnökéhez, valamint a felelős szerkesztőhöz. A kézirattal együtt kérjük olvashatóan mellékelni az általános ügyintéző e-mail címére a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását, állandó lakcímét, telefonon és Interneten történő elérhetőségét, valamint információt arról, hogy a kéziratot csak ide küldte meg közlésre.

- A szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, ami 20-21 gépelt oldalnak felel meg). A kéziratot 12 pontos betűvel, másfél soraválassal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható formában, elektronikus adathordozón, továbbá egy kinyomtatott példányban kérjük megküldeni. Előzetes egyeztetés után lehetőség van a kézirat Interneten történő fogadására is, az általános ügyintéző e-mail címén.

- A közlésre elfogadott írásokért – megbízási szerződés alapján, a honvédelmi tárcánál érvényben lévő szabályzókkal összhangban – szerzői honoráriumot fizetünk. A szerzői kézirat elkészítése önálló szellemi tevékenységnek, megalkotásnak minősül. A kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja. Az írások tartalmáért és egyediségéért a szerző felel, a hitelességet a lektor szavatolja.

- A folyóiratban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság a kiadványban történő megjelentetésre, valamint az Interneten és az Intraneten történő közzétételre alkalmasnak tartja. Az írás elfogadásáról és közlésének idejéről a lektorálást követően a szerzőt tájékoztatjuk.

- A folyóiratban megjelent írások szerzőit és lektorait tiszteletpéldány illeti meg. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük, de a szerző kérésére azt visszaadjuk.

- A szélesebb körű tájékoztatás és tájékozódás érdekében az Intranet-hálózaton a kiadványok tartalma a Hivatalban szolgálatot teljesítők számára teljes egészében hozzáférhető és a forrás megjelölésével felhasználható, más érdeklődők számára – regisztrációt követően – az Interneten tanulmányozható.

Tisztelt Olvasó!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a honvédelemmel, a biztonságpolitikával és a nemzetbiztonsággal összefüggő kérdések tudományos igényű felvetésének és megválaszolásának fóruma. Ily módon a tanulmányokban megjelenő vélemények nem minden esetben azonosak a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal és a Tudományos Tanács hivatalos álláspontjával, de az egyéni gondolatokat tiszteletben tartva, a tudományos munka fejlődése érdekében azokat megjelentetjük.

Elérhetőségeink

Postacím: MK Katonai Felderítő Hivatal Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24–26.
MK Katonai Felderítő Hivatal Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

Telefon: Négyesi József mk. ezredes,
a Tudományos Tanács elnöke
06(1) 385-1768, HM 02/61-010
e-mail: negyesi.jozsef@kfh.hu

Dr. Magyar István dandártábornok, főtanácsos,
a Szerkesztőbizottság elnöke
06(30) 350-2552, HM 02/61-301
e-mail: magyar.istvan@kfh.hu

Dr. Sallai Imre ezredes, tanácsos,
a Tudományos Tanács titkára
06(1) 386-9344/1332, HM 02/61-332

Vass Jenő ezredes,
felelős szerkesztő
06(1) 386-9344/1301, HM 02/61-301
telefax: 06(1) 372-1842, HM 02/61-842

Tóth Krisztina zászlós,
általános ügyintéző
06(1) 386-9344/5511, HM 02/65-511
e-mail: mkkfh_szemle@freemail.hu

A **Felderítő Szemle** kötelespéldányai rendelkezésre állnak és tanulmányozhatók az Országos Széchényi Könyvtárban, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Tudományos Könyvtárában, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtudományi Könyvtárában. A periodika példányai megtalálhatók az MK Katonai Felderítő Hivatal, az MK Katonai Biztonsági Hivatal, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok szakkönyvtáraiban, továbbá más, tudományos munkával foglalkozó szervezeteknél és egyesületeknél.

A **FELDERÍTŐ SZEMLE** belső terjesztésű kiadvány, kereskedelmi forgalomba nem kerül. A kiadványt névre szólóan küldjük meg, felhasználásáról a címzett gondoskodik.

Várjuk jelentkezését és írásait!

A FELDERÍTŐ SZEMLE Szerkesztőbizottsága